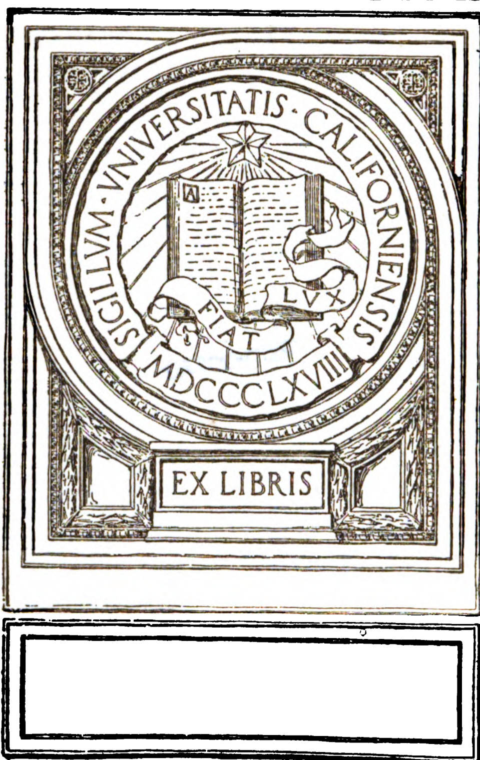

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WYT & ZONEN.
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1881.

INHOUD.

Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

Bladz.

Poenden, door J. KREEMER. . . . . 1.
De geestesarbeid der Alifoeren in de Minahassa gedurende de heidensche periode. (Eene voorlezing), door N. GRAAFLAND. . . . . 97.
Hoe de Javanen hunne tanden verzorgen, door J. KREEMER. 197.
Geophagie, door denzelfden. . . . . 293.

Algemeene Land- en Volkenkunde.

Het Indische Kluizenaars- en Monnikenleven. (Eene voorlezing), door Prof. Dr. H. KERN. . . . . 136.
Circulaire van het Anthropologisch genoots. te Hamburg. 206.

Dagboeken, Verslagen en brieven uit de Zending.

Brief van W. M. DONSELAAR, uit de dagen toen hij geroepen werd Babauw voor Makasser te verlaten . . 12.
Berigt nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over het jaar 1880. . . . . 165.
Statistieke opgaven van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1880. . 187.
Staat der genootschapsscholen in de Minahassa, op ult°. December 1880. . . . . 193.
Onze zending op Java in hare werking beschouwd, door J. BODDÉ. . . . . 210.
Uit het verslag betrekkelijk de inlandsche Christengemeenten in den werkkring van den Hulpprediker te

Bladz.
Sonder, over het jaar 1879, ingediend bij het Bestuur over de Protestantsche kerken in Nederlandsch-indië, door J. ALB. F. SCHWARZ . . . . 236 en 297.
Staat der gemeenten in Kediri – Madioen op ult°. 1880. 254.
Verslag mijner verrichtingen en bevindingen gedurende het jaar 1880, door J. KRUYT . . . . 303.
Staten van de gemeenten, scholen en zieken, behoorende tot den werkkring van den zendeling te Môdjô-warnô over 1880 . . . . 311.
De vrouwen in de Minahassa, door N. GRAAFLAND . . 316.

De Zendingwetenschap.

De godsdiensten uit het oogpunt der zending, door J. C. NEURDENBURG . . . . 25.
De houding, die den christen voegt ten aanzien van de godsdiensten van niet-christenvolken, naar het Engelsch van den Zendeling J. THOMSON, M. A., te Calcutta. . 255.
De paedagogische waarde van het onderwijs in handenarbeid op de scholen, door N. GRAAFLAND. . . . . 265.
De voortgang en bevestiging der Evangelieverbreiding in Nederlandsch Oost-indië, door J. C. NEURDENBURG. . 339
Bijlage I. O. G. HELDRING's voorstellen in 1855 . . 360.
Bijlage II. Rapport van W. FRANCKEN, AZ. op deze voorstellen . . . . 364.
Bijlage III. Id. van D. PIJZEL. . . . . 376.
Het oogpunt waaruit de Zending de niet-christelijke godsdiensten in Nederlandsch-indië te beschouwen heeft, door N. GRAAFLAND. . . . . 388.
Geen bevoorrechting maar recht, door Dr. A. H. CH. VAN LEEWEN 404.

Varia.

Acten-stukken in zake de vestiging van den Islam in Bolaäng-Mongondou . . . . 79.
Waar was Dr. LIVINGSTONE, toen de Boeren in 1852 SECHELE aanvielen? door J. C. NEURDENBURG. . . . 93.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

Poenden.

De Javaan is ontzettend bijgeloovig. Hoewel niet misdeeld van gezond verstand, van opmerkingsgave, van vernuft zelfs, – getuige zijn schat van spreekwoorden, puntige gezegden, zinspreuken en overdrachtelijke zegswijzen, neemt hij toch alles goed geloovig aan, wat hem maar door zijne doekoens, (1) door hadjis en santris, Maleiers en Arabieren (2) wordt wijs gemaakt.

Van kritiek geen sprake. Integendeel: alles wat grillig, onbestaanbaar en wonderbaar is, heeft juist daarom reeds van te voren de meeste kans om door hem aangenomen te worden. Of er voor ons gezag gevaar ligt in 't voortduren dezer creduliteit? De oorlog met DIPÔ NĔGÔRÔ en zoo menige opstand en zamenzwering in vroeger- en lateren tijd kunnen hierop het antwoord geven. Of ze wel zoo geheel onschadelijk is voor de gemoedsrust der menschen als sommigen meenen? Dit blijve hier onbeslist. Een feit is het zeker, dat de gewichtigste handelingen in 't leven (3) er door beheerscht worden. Zaaiing en oogst, ziekte en ongeval, ontginning en verhuizen, edele en onedele daden, zijn in hun' voortgang afhankelijk van de vlucht van een' vogel, eene voorbijkruipende slang, van een' zoo genaamden gelukkigen dag (4), van 't geluid door een' sprinkhaan gemaakt, van de lijnen

der handpalmen, van de onwillekeurige bewegingen van wenkbrauwen en oogleden en zoo meer. Op een en ander wordt nauwkeurig acht gegeven. Nietwaar? het wordt ons duidelijk, de nukken van het toeval en niet de uitspraken der rede, regeeren het leven van den Javaan. Er zijn er die zeggen, dat hij gelukkig is in zijn' betrekkelijken natuurstaat, dat hij als islamiet een' welstand kent, die voor hem een hooger en beter middel van opvoeding (5) onnoodig maakt. Is dit zoo?

De waarheid is dat hij steeds in angst is en in vreeze. Hoeveel woorden heeft hij niet om dit uit te drukken! Soorten van draken en spoken zitten hem overal op de hielen. Gedurig is hij in vreeze door dezen of genen ḍoekoen of wel van wege zoo'n tooverheks of duivelbanner een koopje te krijgen. Tal van ilmoes (6) en rapals, — onvruchtbare kennis, meestal in onverstaanbare spreuken of samenvoegingen van arabische woorden bestaande; — djimats of amuletten, — van de zelfde herkomst, — moeten dienen om hem onkwetsbaar, gelukkig in de liefde, onzichtbaar bij moord en diefstal en voorspoedig in zijn' arbeid te doen zijn. Dure slamĕttans, — offermaaltijden aan huis of op heilige plaatsen gegeven, — moeten dienen om zijn lichaam gezond, zijne velden vruchtbaar, zijn bezwaard geweten weêr zuiver te maken.

't Is wel interessant eens na te gaan hoe de heilige plaatsen of poenḍens soms ontstaan. Ik moge er u zoo een paar leeren kennen.

Wij zijn in 't Malangsche en bezoeken de pasar te Gonḍang-lĕgi. Op een door bamboe afgescheiden plekje liggen eenige gewone baksteenen, étages- of trapjesgewijs opgestapeld. Hierop brengen de marktgangers, — (en ieder die te pasar komt, koopt of verkoopt in meerdere of mindere mate, 't zij b. v. lijnwaad of ook slechts een

kipje of wel een paar eijeren) boreh, (7) bloemen, mĕnnjan en soms slechts een bosje brandend padistroo ten offer, opdat de handelsartikelen grifweg van de hand zullen gaan. In den aanvang, toen de naam en roem dezer poeṇḍen nog niet door anderen (8) in den omtrek werd overschaduwd, kwamen er meermalen van heinde en ver tal van eenvoudige landlieden offermaaltijden houden. Dan kon men o. a. den ouden boer, maar ook den jongere van jaren met de zijnen in rijen gezeten om een rijstmaal met toebehooren, bij 't opgaan van den walm van den ontstoken wierook, hooren prevelen: „Kjaï, uw dienaar brengt u hulde en dank, omdat mijne velden uitnemend zijn geslaagd door uwen zegen. Nu moge ik u deze spijze (9) beleefdelijk aanbieden. Het is thans mijne innige bede, dat u ook in den vervolge mij en mijn huis voorspoedig zult willen maken. Amen."

Wie is nu deze Kjaï? Wij lieten het ons vertellen. Vóór ruim 30 jaren, laat 't 40 zijn, was deze streek nog woest, allerwege met dicht geboomte, met glagah en met alang-alang bedekt. De wakkere Sogol, rijkelijk met kinderen maar minder met aardsche goederen gezegend, zooals 't wel eens meer gaat, kon op zijn vaderlijk dorp maar niet vooruit komen. Er waren te weinig sawahgronden. Nu had hij 't Goṇḍang-lĕgische bosch reeds meermalen verkend, toen hij er zich eindelijk, door zijne zonen en schoonzonen vergezeld, heen begaf ter ontginning. Voor sangoe (gebolsterde rijst, landbouwgereedschap en een weinig keukengerij) was gezorgd. Bevreesd voor tijgers en wilde stieren leefde men er aanvankelijk op de takken der boomen. Ook toen er reeds een daroengan, – zeer primitief hutje, – stond opgetrokken, bracht men de nachten op deze wijze door. Toen men

wat beter behuisd was en er al een stuwdam, – ter irrigatie van de aan te leggen rijstvelden, – was opgeworpen, werden de sapi (koeien), karbouwen, paarden en kippen gehaald. De vrouw had reeds den moed om meê te gaan. (10) Het jongere volkje kwam later langzamerhand aanzetten.

Geëerd en ontzien door de zijnen, was Kjaï Sogol zóó na jaren een welvarend man geworden. Zijne sawahs, zijne rijstschuren, zijne groote familie maakten hem een man van gewicht.

Doch wat gebeurde er, dat aan al deze heerlijkheid een diep tragisch einde maakte?

Kjaï Sogol was hartstochtelijk verzot op de hertenjacht. Gewapend met een oud vuursteen-geweer, gezeten in eene ouderwetsche glinḍing, door een paar karbouwen getrokken, beloerde hij dan door de kijkgaten van de kar zijn slachtoffer. Zoo is hij er weder eens op uitgegaan. Hij heeft reeds lang gezocht. Ha! daar doet zich eindelijk een hert op, nog in de glagah min of meer verscholen. Hij merkt het op, het piepend en knarsend geluid der karrewielen trekt de aandacht van het vlugge dier. Het staat als geketend aan de plaats. Ajo! Nu in snelle vaart en in steeds nauwer kringen er om heen gereden en het zoo van lieverlede genaderd om het onder 't schot te krijgen. De logge buffels worden voortgezweept en aangezet met alle kracht; de glagah kromt zich onder de zware massive wielen van de jachtkar. Ajo! Ajo! Nog een paar omgangen. Voort! Voort! De oude Nimrod heeft zijn snaphaan reeds gericht ...... Daar vliegt het gevaarte op eens met krakend geweld tegen een' grooten rolsteen aan; ... de karbouwen terstond morsdood; de glinḍing geheel uit elkaâr, en Kjaï Sogol dermate gekneusd en inwendig beleedigd, dat hij weldra den geest geeft.

Zijne kinderen en kleinkinderen, die te vergeefs hem wachtten, gaan hem eindelijk zoeken, en vinden hem op de plek dood.

Men delft er zijn graf en het buitengewone en zonderlinge van het geval, in verband met het indrukwekkende leven van den wakkeren oude, maakt zijne laatste rustplaats tot een poeṇḍen.

Maar niet altijd hebben de heilige plaatsen op zoo 'n illustren oorsprong te wijzen.

't Was omstreeks het jaar 1867, toen zich een jong meisje, vergezeld van haren schoonvader en broeder, van Prĕmboeggan, eene desa onder Singô-sari, begaf naar Pagĕlarran, een desa zuidelijk van Goṇḍang-lĕgi gelegen. 't Doel dezer lieden was om den padi-oogst te gaan inhalen. Zoo liepen zij, naar de gewoonte der inlanders, achter elkaâr, steeds zuidelijk aan. Op eens scheidt zich de jonge dochter van het gezelschap, voorgevende noodig naar de rivier te moeten. Vader en broeder vervolgen intusschen langzaam hunnen weg. Ongemerkt heeft het meisje dan ook de mannen ingehaald en loopt, alsof er niets gebeurd is, weêr meê op. Men bereikt zoo de verlangde rijstvelden, en spoedig is het drietal, na wederzijdsche begroeting, met de anderen aan het rijstsnijden. Den volgenden dag is de onvermoeide deern reeds dapper bezig aan 't stampen der verdiende padi. Maar terwijl ze daar zoo druk aan 't ontbolsteren en wannen is, komt er ongemerkt een politiedienaar (12) het erf oploopen. Hij gaat regelrecht op haar af, vraagt haar een en ander, en gebiedt haar ten slotte met hem mede te gaan.

De zaak was, dat er eene wreede misdaad, gelukkig zeldzaam onder dit volk, bleek gepleegd te zijn. Na lang zoeken, was men de ongelukkige eindelijk op het spoor gekomen.

De vlijtige rijststampster was namelijk niet zoo eerzaam als ze scheen. Toen ze zoogenaamd even naar de rivier moest, was ze daar bevallen. Een herdersjongen, die in den omtrek zijne karbouwen hoedde, had gezien, hoe zij 't pas geboren wichtje op den buik in het water legde. Hij gaf het 's avonds aan bij den aris (13) van Bandjar-rĕdjô, die er onmiddellijk werk van maakte. De misdadigster werd, zoo als wij zagen, gevonden, en ontging hare gerechte straf niet.

Het lijkje werd naar Bandjar-rĕdjô vervoerd en niet, zoo als gebruikelijk, verder naar het verwijderde kerkhof van Pagĕlarran gebracht, maar door den aris bij den gardoe aan een' viersprong van den weg begraven. Sedert was deze plaats heilig, en onder den naam van Djô-kô-sijô (14) bekend. Bij toeneming heeft deze naam een' liefelijken klank voor de omwonende bevolking gekregen. Ja, er komen zelfs menschen ter bedevaart van Bangil, van Pasoeroean en van Soerabaja. Naarmate de roem van Djôkô-sijô heinde en ver weêrklonk, heeft men ook het grafje beter verzorgd. Nu is er eene soort van pandoppo aangebouwd voor de te geven slamĕttans. De pandoppo doorgaande, komt de bezoeker aan eene geheel door bamboewanden en eene dito deur afgesloten ruimte. Daar binnen, nog weder afgesloten door linnen omkleedselen, en wee dengene die deze lichtvaardig zou durven oplichten, (15) is het opgehoogde grafje, steeds met boreh en welriekende bloemen rijkelijk overdekt. 's Nachts brandt daarop bestendig een lampje.

Men geeft daar slamĕttans, vergezeld van gamĕlan en dansmeiden, voor zieken; voor 't gelukken der velden; voor 't vertier van handel en nijverheid; voor 't erlangen van kinderen; ook wel ter bekoming van een postje.

Wie weet welke wonderen men nog eens van dit

heilige graf zal verhalen. Of misschien wordt het even als de poeṇḍen van Goṇḍang-lĕgi, weder door den roem van eene andere heilige plaats in den omtrek overschaduwd. Hoe 't zij, Djôkô-sijô komt voorshands steeds meer in de mode. Voor den zoogenaamden Kjaï djoeroe-koentji, de man die de poeṇḍen bewaakt en de slamĕttans helpt verorberen, alsmede voor de welvaart der desa geen onverschillige zaak. Boven alles, men heeft nu iemand, dank zij de zeer uitnemende zorg der beschermgeesten der desa, die nooit slaapt noch sluimert, die over dag en bij nacht, die altijd het dorp behoedt.

Daarom, roem en eer zij Djôkô-sijô!

December, 1880. J. KREEMER.

Aanteekeningen.

(1) Er zijn soorten van Doekoens. Zoo heeft men D. sawah, die voor de vruchtbaarheid der rijstvelden door tooverformules zorgen; D. baï, vroedvrouwen; D. prijaji of antenar, die den Hoofden de rapals voor spoedige promotie aan de hand doen, e. m. a.

(2) De Arabieren, zelven zeer bijgeloovig, zijn 't vooral die den Javanen allerlei hokus-pokus tegen grof geld verkoopen. De rapals en de wonderbaarlijke verhalen, zooals van Blorong b.v. hebben meestal geen' anderen oorsprong. Kleine reepjes papier, met eenige arabische karakters beschreven, hebben de kracht van amuletten.

't Is opmerkelijk welken grooten invloed de Arabieren op het volk oefenen, zelfs in de binnenlanden. Men bedelt om hunne vriendschap, vliegt op hunne wenken, verheugt zich op 't innigst, de hand van zoo'n dikwijls smerig mensch gedrukt te hebben. De hoofden van eenige beteekenis gaan op het arabische nieuwjaar in vollen arabischen dos – tulband en lange japon met wijde mouwen – reeds voor dag en voor dauw naar de moskee. Laat 't ons zeggen, dit volk is

gehecht aan die getulbande heeren, en volgt gaarne hunne allures waar 't het hoogere geldt, omdat zij er slag van hebben gemeenzaam en knutsjes met de lui te verkeeren, als hunner een en 't van de Arabieren ook gedaan wil zijn; maar vooral omdat zij minstens voor 't oog religie hebben. Dat imponeert. Dit doet onze neutraliteit en ons indifferentisme niet. Door overmacht van bajonetten en door godsdienstloosheid wordt een volk niet gewonnen. 't Is ook het geheim van de aanhankelijkheid den zendelingen zoo dikwijls betoond. Zij bidden met de inlanders. Hunne hoogste liefde en eerbied zoowel als die van den vromen Javaan en Maleijer betreffen een en hetzelfde Opperwezen, van wien zij zich gelijkelijk afhankelijk gevoelen. Dat geeft een band.

(3) Door zijne geestelijke leidslieden wordt den Javaan het godsdienstig leven niet opgehelderd. De Koran, al kent hij er soms ook een paar soeras van, op den klank af van buiten, is voor hem geen openbaringsboek. Onwetendheid in het godsdienstige leidt in zonnige dagen tot onverschilligheid, gebrek aan idealen zin, tot platheid en cynisme, tot bijgeloof, in tijden van moeite en zorg.

(4) De Javaan in den Oosthoek zal b.v. op de pasardagen Wagé en Lĕgi er nooit toe overgaan om bamboe te kappen. Deed hij 't dan kreeg hij zeker een ongeluk. Onze javaansche christenen storen zich natuurlijk aan dit bijgeloof niet.

(5) Dat middel van opvoeding is voor hem zooals voor alle volken het Christendom. De zending heeft onder de inlanders de eigenaardige taak, de menschen op te leiden, vatbaar te maken voor het hartvernieuwend Evangelie. Dat doet zij door onderwijs, door omgang, door maatschappelijke toestanden te verbeteren; maar bovenal door de bezielende en aangrijpende prediking van Gods zondaarsliefde in Jezus open baar. De zendeling voelt, dat hij zóó iets voor de menschen is; dat hij ze wat geeft; dat die hem volgen, gelukkiger en beter worden. Ook op Java betoont zich het Evangelie eene kracht Gods voor een ieder die gelooft.

(6) Als men de Doekoens verzoekt hunne rapals en ilmoes (naar Javaansche uitspraak ngelmoe) wel te mogen weten,

zijn zij met hunne wetenschap alles behalve gul. Een aan anderen zoo maar meêgedeelde rapal verliest zijn vermogen, zijne scherpte. Er moet eerst goed voor betaald worden, om dit te voorkomen.

(7) .Boreh een geel smeersel, uit kruiden en bloemen vervaardigd. De bloemen die meestal op de poendens gestrooid worden, zijn de Kôtjô-piring (Gardenia grandiflora, Lour), de Gading (niet in het woordenboek: een prachtige, bleekroode, volle bloem), de bekende melati, de Kĕnôngô, de Pandan wong (Pandanus Samak. Hassk.) zeer fijn gekerfd, enz.

(8) Men kreeg in de nabijheid op een' heuvel al gauw Djôkô-salam, ook een graf. Bij Swaroe, maar nooit door de Swaroeërs vereerd, vindt men: Sélô-kĕntjônô, twee groote langwerpige padassteenen: Kjaï en Njaï. e. a.

Te Poegĕran, eene desa in het Soerabajasche, stierf voor eenigen tijd een krankzinnige, die zijn leven bedelende op de pasar had gesloten. Ook zijn graf werd een poenden.

Kjai Abisaï, vóór korten tijd te Môdjô-warnô arm en ongelukkig gestorven, geniet reeds dezelfde eer.

(9) Na de opdracht valt men dapper op den maaltijd aan. Maar meen niet, dat er voedsel zit in die lekker toebereide spijzen: de geur, de smaak, de kracht en al de heerlijkheid zijn er al uit. »De geest ging er meê heen." [illegible] zegt de Javaan.

(10) De ondernemingszucht, het weerstandsvermogen zitten hier niet bij jeugd of jongelingschap. De oudjes gaan voorop, staan aan de spits. Hoezeer de volwassen zoon en dochter ook een willetje hebben, dat reeds lang koning kraaide, worden ze toch nog geruimen tijd als onmondig en niet tot handelen in staat beschouwd.

Voor »ontginnen" maakte ik bij dit onderzoek kennis met het woord [illegible]

(11) De maatschappelijke toestanden hebben hier soms iets aantrekkelijks, iets wat men zou wenschen in Europa eveneens aan te treffen. Het pauperismus en de gevolgen van dien, waren dan zeker daar zoo vreeselijk niet als nu het geval is. Zoo gaat men hier in den padi-oogst. Het een vierde of

vijfde deel van het gesnedene is voor den arbeid. De arme, die geen sawah heeft, krijgt op deze wijze, voordeeliger en eerzamer dan bij 't aren-lezen onder 't O. T., een' goeden voorraad padi. Helpt hij zijn' welvarenden buurman de padi stampen, dan is al weder een vierde of vijfde der gestampte rijst voor zijn' arbeid; voor haren arbeid moesten wij liever zeggen; want padi-snijden en padi-stampen is doorgaans het werk van vrouwen.

Zoo zijn er in de desa meer van zachtheid en goedwilligheid getuigende bepalingen. Jongelui, pas getrouwd, zijn een geheel jaar van allen gemeentelijken arbeid vrij, opdat zij tijd zullen hebben om zich behoorlijk in te richten. Wie een geheel nieuw huis moet bouwen, wordt 6 weken lang van allen arbeid vrij gesteld. Zoo mede hij, die een feest wil geven, dat men overigens door algemeen bij te dragen en hulp te bieden mogelijk maakt. Heeft een desa-man een werk te doen dat hem alleen te mans is – b. v. hij wil zijn huis opzetten of verplaatsen, of wel zijne padi in bossen binden – dan helpen hem, al naar het noodig is, een deel of wel al de werkbare mannen van het dorp daarin zonder loon, alleen tegen het genot van de kost. Hij is bovendien gedurende 5 dagen van allen arbeid vrijgesteld. Komt er een nieuweling in de desa wonen, men stelt hem in de gelegenheid op stel te raken, door hem een geheel jaar lang niet lastig te vallen noch met gemeente-, noch met cultuur-, noch met heerediensten. Iemand die gebrekkig is – b. v. maar één' arm heeft – is eveneens van alle werk ontslagen.

(12) Een kadjinĕman (ꦏꦗꦶꦤꦼꦩꦤ꧀ n. i. w.), - distrikts-politiedienaar, zonder kostuum, met geen ander distinctief dan eene koperen plaat of koppel, in 't genot van eene gage van ƒ 10 per maand. Behalve deze heeft men nog de kĕpĕtĕngngan, – de desa-politieman (in deze bet. niet in het woordenboek) die noch uniform, noch distinctief, noch traktement heeft, maar in zijne hoedanigheid is vrijgesteld van heere- en kultuurdiensten. De oppas (in dienst van Residenten, Ass. Residenten, schouten enz.), ook een politie-dienaar, heeft eene uniform en gage. Hij vertoont zich nooit in de desa.

(13) De Aris is een pĕtinggi, een dorpshoofd, dat wat meer in tel is dan zijne mede-functionarissen. Gewoonlijk heeft hij een vijf of zestal desas onder zich. Door zijn intermediair geeft de ass. Wĕdônô zijne bevelen aan die desas. Als zoodanig vergemakkelijkt en vereenvoudigt hij 't werk van het onder-districtshoofd niet weinig. Maar zijne onderhebbende desa-genooten dragen er den last van, daar de bestuursleden der desa, toch meestal in verhouding tot de werkbare mannen zeer talrijk, daardoor met item zoo veel kĕbajan-aris – ordonnansen van den Aris naar de omliggende desas – vermeerderd worden. Zoo ver mij bekend, is de Aris niet als zoodanig door het gouvernement erkend. De naam komt niet in het woordenboek voor.

(14) Djôkô-sijô, dat djôkô – jongeling – zeker per analogie met Djôkô-salam, de naam van een nabijgelegen poenden. Sijô beteekent, zoo als men weet: wreed behandelen. Het Jav. bijgeloof moet reeds sedert lang – de oude traditie is hier in 't spel – aan een dus geboren en onmenschelijk behandeld wicht eene bizondere kracht van heiligheid en grooten invloed hebben toegekend.

(15) De plaats is angkĕr, door een' geest bewoond. Bloemen te plukken op een graf is mede in 't geheel niet geoorloofd.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Brief van W. M. DONSELAAR, uit de dagen toen hij geroepen werd Babauw voor Makasser te verlaten. (1)

Babauw, den 25sten Mei 1851.

Hooggeachte Bestuurders!

De brieven des Bestuurs, dd. 2 Augustus, 21 December en 21 Januarij l.l. ontving ik gelijktijdig, op den 10den dezer. Zoo onverwacht als treffend waren mij de besluiten aangaande de Timorsche missie in het algemeen en mij in het bijzonder, in de beide laatstvermelde brieven medegedeeld. Ware mij, in de eerste tijden van mijn verblijf op Timor, een andere zendingpost aangewezen, niets zou mij aangenamer hebben kunnen zijn, en ik zoude geen oogenblik geaarzeld hebben Timor voor een' anderen werkkring te verlaten. Thans echter meen ik aan het besluit des Bestuurs, om mij van Timor te verplaatsen, niet te mogen voldoen, zonder eerst den toestand van

(1) Aanleiding tot het opnemen van dezen brief is te vinden in eene schijnbaar weinig beteekenende omstandigheid, het overzenden van eene bijdrage uit de gemeente van Babauw op Timor, »als een blijk van erkentelijkheid voor hetgeen het Genootschap vroeger voor haar deed." Er wordt zoo vaak getwijfeld aan den invloed der Evangelieprediking, en toch doen zich gedurig teekenen op, die getuigen, dat die prediking nergens geheel vergeefs geweest is. Babauw heeft thans het voorregt in den Hulpprediker J. F. NIKS een' herder en leeraar te bezitten, die de belangen der gemeente ter harte neemt. Het zal ook dezen niet ongevallig zijn nog eens te vernemen, met welke gevoelens DONSELAAR haar verliet.

mijn' tegenwoordigen werkkring en de vooruitzigten, die dezelve aanbiedt, zoo naauwkeurig en duidelijk mij mogelijk is, voor Bestuurders te hebben bloot gelegd. Dat ik, volgens hun besluit, mijn' tegenwoordigen post, niet zoo dra mogelijk verlaat en mij naar elders begeef, daartoe meen ik vrijheid te vinden in de brieven van Bestuurders zelven, daar mij, naar luid dier brieven, alléén eene stellige zending wordt gegeven, in de veronderstelling, dat ik ongetwijfeld Timor voor een' anderen werkkring zou willen verlaten, indien mij de weg daartoe werd opengesteld. Ofschoon ik Bestuurders warmen dank verschuldigd ben voor het bewijs hunner liefdezorg, zoo zou ik echter meenen, ontrouw te zijn aan mijne roeping en verpligting als zendeling, en het ook voor den Heer niet kunnen verantwoorden, indien ik alleen, om het minder aangename van mijn' tegenwoordigen post, een' anderen verlangde. Ik wil daarom trachten den staat en de vooruitzigten van mijn' tegenwoordigen werkkring met getrouwheid voor te stellen, opdat Bestuurders kunnen oordeelen of het in het belang der zending al dan niet wenschelijk zij, dezen post te blijven bezetten of dien in te trekken. Mogten er voldoende redenen gevonden worden, om tot het eerstgenoemde te besluiten, dan verlang ik niet, mijne tegenwoordige standplaats met eene andere te verwisselen.

Naar mijn inzien had men op Timor, zoo min als op de Z.W.-eilanden, eene zending moeten aanvangen, zoo lang er nog andere eilanden in onzen Archipel waren, die voor de bedoelingen des Genootschaps een veel gunstiger arbeidsveld aanboden; en het is, dunkt mij, alleen toe te schrijven aan de gebrekkige kennis van de landen en volken onzer O.-Indische bezittingen, die vroeger in het vaderland

bestond, en die eerst in de laatste jaren aanmerkelijk is verbeterd, dat men tot eene zending op zulke ongelukkige en afgezonderde eilanden, als inzonderheid de Z.W.-eilanden, heeft kunnen besluiten, of liever, dat Bestuurders die hebben kunnen goedkeuren, want zij was eigenlijk het werk van de zendelingen KAM en LE BRUYN. (Maandberigt 1829, p 50). De gedachte is wel eens bij mij ontstaan, hoe het toch kon wezen, dat men in eene zaak, zoo geheel ter liefde van Christus en onder afsmeeking van zijne leiding en zijnen bijstand, door de edelste christenen ondernomen, zoodanig kon mistasten; doch ik kom meer en meer tot de overtuiging, door mijne eigene levenservaring versterkt, dat de Heer zijne volgelingen vooral ook door hunne eigene ervaringen wil leiden en onderwijzen, en alzoo de hun van Hem geschonkene vermogens, hoe langer zoo meer, wil leeren aanwenden en oefenen, om door ondervinding wijsheid op te doen.

De eerste maal dat, na de vestiging van Br. LE BRUYN op Timor, in de maandberigten, van Babauw wordt melding gemaakt is in den jaargang 1823, p. 49, waar gezegd wordt, dat genoemde broeder in Junij 1821 zich naar die plaats begaf, „om de aldaar aanwezige christenen te bezoeken en een ontwerp te beramen tot de oprigting van een schoolhuis.” De twee volgende jaargangen der berigten niet bezittende, vind ik wederom een berigt, en wel een zeer gunstig omtrent Babauw in de mededeelingen van den zendeling TER LINDEN in den jaargang 1828, p. 157; want, ofschoon TER LINDEN niet bepaaldelijk genoemd wordt als berigtgever, zoo schijnt mij uit den stijl en den geest dezer berigten met zekerheid te blijken, dat geen ander dan hij, van de in dat verslag genoemde zendelingen, de

steller kan wezen. Aldus luidt hetzelve: „Hier bloeit eene kleine, lieve gemeente, van welke vele leden hartelijke, opregte, eenvoudige christenen zijn. Twee avonden achtereen was ons huis gevuld met heilbegeerige zielen. De school is hier ook in een' geregelden staat; zij telt 57 leerlingen. De onderwijzer, een jonge inlandsche medehelper, van voortreffelijke zeden, en met de noodige school- en godsdienstkennis toegerust, leidt en bewaakt deze teedere zielen met alle zorgvuldigheid, en wij stonden verbaasd over de vorderingen der aan zijne zorg toevertrouwde kinderen. Roerend was ook hun gezang, en wij konden onze aandoening naauwelijks bedwingen, bij het zien van het groote werk, dat de Heer onder de heidenen heeft gewrocht." Om de waarde van dat berigt te beoordeelen, moet vooreerst in aanmerking worden genomen, dat de berigtgever, gelijk uit zijn verslag blijkt, toen eerst twee maanden zich in Indië bevond, en ten tweede dient het vergeleken te worden met de latere mededeelingen van dezen zelfden broeder. In het oogvallend zijn de tegenstrijdigheden tusschen de vroegere en latere verslagen van dezen anders zoo uitmuntenden en bekwamen zendeling, die ik vooral daaraan meen te moeten toeschrijven, dat hij, vol geestdrift, zich ligtelijk door den schijn liet vervoeren en later, bij naauwkeuriger kennis van zaken, zijne vroegere berigten moest terugnemen. In het algemeen vertoonen zijne mededeelingen van Timor en Rotti iets hooggekleurds en overdrevens, zoo als ook reeds blijkbaar is uit de weidsche benamingen van „koning, eersten minister, paleis, voorname dame, jongeling van aanzienlijken huize" en dergelijke in zijne verslagen voorkomende.

Een berigt van Br. Heijmering, (Maandberigt. 1837, p. 189) luidt aldus. „De opkomst der heidenen tot het

gehoor des woords overtreft die der gedoopten. Indien het de nieuwheid der zaak niet is, die deze lieden zoo ijverig maakt, dan zou men genoodzaakt zijn de kerk aldaar te vergrooten. De groote toeloop der heidenen heeft bijzonder des Zondags plaats. Men heeft mij verhaald, dat deze menschen dan niet werken, maar den dag geheel besteden aan hunne geestelijke belangen."

Toen ik mij in 1847 in het binnenland vestigde en de hulpzendeling PELLO nog te Babauw werkzaam was, had die toeloop van heidenen echter al geheel opgehouden, en evenmin kon ik iets bespeuren van dat rusten op den Zondag en dat behartigen van geestelijke belangen, maar wel nam ik overal het tegendeel waar, ook onder de christenen. Door medewerking van den Resident GRONOVIUS, werd het aantal scholieren te Babauw en omliggende kampongs aanzienlijk vermeerderd en kon Br. HEIJMERING gunstige berigten aangaande de scholen mededeelen; doch later, gelijk zich uit den aard der zaak liet verwachten, leverden deze scholen hem weder stof tot klagen. In het algemeene verslag van 1842 p. 135 heet het „Op Timor zelf had Br. HEIJMERING in den laatsten tijd bij zijn werk minder aanmoediging dan te voren. De scholen door hem in de binnenlanden opgerigt, leden er veel door de slechte opkomst der leerlingen."

De slotsom dezer verschillende berigten komt, dunkt mij, hier op neder, dat het doorgaans te Babauw, gedurende al de jaren, dat eene zending op Timor gevestigd was, noch met de gemeente, noch met hare uitbreiding, noch met de school gunstig is gesteld geweest, maar dat dit alles meestal in zeer gebrekkigen toestand verkeerde. En dit kan ook volstrekt geen verwondering baren. Is het toch voor eene gemeente in het vaderland reeds noodzakelijk voor haren wasdom in de genade en kennis van

den Heer Jezus, dat zij aanhoudend en gezet worde bediend met prediking, onderwijs, bezoek, enz., hoeveel te meer is dit hier noodig, waar men buiten dat genoegzaam alle andere middelen tot opleiding mist, waar de onkunde zoo diep, de vatbaarheid zoo gering, de behoeften zoo menigvuldig, het gevaar om af te wijken en te verachteren zoo groot is en de zedelijke krachten zoo zwak zijn. Indien ergens, dan behoeft voorzeker eene nieuwelings uit onbeschaafde en onkundige heidenen opgerigte gemeente, wier beste leden nog slechts kinderen en zuigelingen in Christus zijn, aanhoudend toezigt en onderwijs, en bij gebrek hiervan kan het niet bevreemden, wanneer alles kwijnt en verflaauwt. Hoe zouden dan ook die enkele bezoekreizen van den zendelingleeraar te Koepang, wiens betrekking hem voornamelijk aan deze laatstgenoemde plaats verbond, voldoende hebben kunnen zijn, om in de behoeften van de gemeente te Babauw te kunnen voorzien, en haar te bevestigen, op te bouwen en uit te breiden? Het is waar, er waren onderwijzers gevestigd, aan wie, behalve het werk in de scholen, ook die arbeid was opgedragen, doch met weinig uitzondering behoeven onze inlandsche meesters zelven aanhoudend toezigt en aansporing, en indien het hun ook niet aan christelijken zin en ijver ontbreke, dan missen zij toch die meerdere bekwaamheid en die helderder en grondiger godsdienstkennis, die de zendeling, door zijne betere opleiding en vorming kan bezitten, en die onontbeerlijk zijn voor het behoorlijk volvoeren en welgelukken van zoodanigen arbeid.

Het was dan ook geenszins zoo bevreemdend, dat ik, bij mijne vestiging in het binnenland, den toestand van gemeente en school zoodanig vond, als ik dien in mijne brieven van Sept. 1847 en Aug. 1848 (Maandberigt 1848

No. 11 en 1849 No. 5) aan Bestuurders voorstelde. Het aantal christenen bevond ik toen tachtig te bedragen, namelijk negen en veertig mannen en een en dertig vrouwen, onder welke tien, die belijdenis van hun geloof hadden afgelegd. In een berigt van Br. HEIJMERING (Maandberigt 1836, p. 8) wordt het getal christenen in de gemeente te Babauw op twee honderd en één bepaald, doch hierbij zijn ongetwijfeld de christenen van de naburige kampongs mede begrepen. Sedert mijne komst te Babauw werd het getal lidmaten aldaar met tien en in het geheel, de omliggende plaatsen medegerekend, met zeventien vermeerderd. Twaalf paren bevestigde ik in den echt, waaronder zes paren te Babauw, terwijl ik aan drie en twintig kinderen en zeven volwassenen, bijna allen ter laatstgenoemde plaats, den Doop bediende. Tot de kennis nu van den tegenwoordigen toestand der gemeente verwijs ik voornamelijk naar mijnen brief van 1 April, die waarschijnlijk reeds bij Bestuurders zal ontvangen zijn. Daaruit blijkt, dat, bij veel gebrekkigs en onvolkomens, aanvankelijk eenige verandering ten goede plaats heeft, dat er eenige meerdere belangstelling begint te ontwaken, dat bij sommigen de lust tot onderzoek aanwakkert en dat inzonderheid de lidmaten, die de kern der gemeente vormen, zich over het algemeen door een' christelijken wandel gunstig onderscheiden. Tevens blijkt uit dat schrijven, dat er eene organisatie der gemeente tot stand kwam door de aanstelling van vier opzieners, die door hunnen christelijken zin en wandel, als ook door hunnen stand, voor deze betrekking geschiktheid bezitten. In menig opzigt heb ik reeds het nut van deze nieuwe inrigting ondervonden en ondervind dat ook nu weder bij den verkoop der Bijbels, die ik onlangs heb ontvangen, en waarvan aan elk hunner een bepaald getal is toevertrouwd.

Mede is een aanvang gemaakt met de inzameling van vrijwillige bijdragen ten behoeve van kerk en school, die in het vorige jaar nagenoeg eene som van ƒ 100 opbrachten. Ook over de opkomst der scholieren heb ik minder te klagen, en de schoolbehoeften worden tegenwoordig grootendeels alleen tegen betaling verstrekt. De giften in de kerk bedroegen in 1848 ƒ $88\frac{8}{120}$ in 1849 ƒ $103\frac{68}{120}$ en in 1850 ƒ $79\frac{46}{120}$, dus in dit laatste jaar werd, met de bovengemelde bijdragen, omstreeks ƒ 180 recepissen verzameld. Hierbij moet wel in het oog worden gehouden het geringe aantal christenen en de diepe armoede der bevolking. Met ƒ 347 van elders geschonken bedraagt ons kerkfonds op het oogenblik bij de ƒ 800 recepissen.

Moet het de wensch van het Genootschap wezen, dat overal, waar het gemeenten uit de heidenen sticht, deze vroeger of later zich zelven kunnen staande houden en daartoe de noodige middelen in haren eigen' boezem vinden, op de geheele verwezenlijking van dien wensch, gelijk ik mede in mijnen laatsten brief schreef, bestaat hier vooreerst nog geen uitzigt. De armoede der bevolking en hare karige bronnen van bestaan onthouden haar daartoe de vereischte middelen. De geheele bevolking van Babauw zal ongeveer een zes à zevenhonderd zielen, en met die der omliggende kampongs mede gerekend, tusschen de twee en drieduizend bedragen; doch ingeval deze allen, met den tijd, het Christendom omhelsden, dan geloof ik niet, dat zij meer dan een drie à vierhonderd gulden 's jaars zouden kunnen bijeen brengen, want de tegenwoordige christenen behooren reeds tot de meest gegoeden alhier., d. i. zij zijn grootendeels bezitters van rijstvelden. Deze rijstvelden zijn reeds bezwaard door het Gouvernement met de betaling van een tiende gedeelte der

opbrengst, dat hier, bij den veelal schralen oogst, eene vrij bezwarende belasting is. Uit dezelve worden de traktementen gevonden van de posthouders te Babauw en te Pritti, waarvan de eerste maandelijks *f* 40 en de ander *f* 20 geniet. (1)

En wat nu de uitbreiding van het Christendom in deze streken betreft, ook dienaangaande zijn de uitzigten beperkt. Gelijk ik boven meldde, bedraagt de bevolking van Babauw en omliggende kampongs tusschen de twee en drieduizend, misschien wel volle drieduizend zielen, die over eene landstreek van twee à drie uren in lengte en breedte verspreid wonen. Een deel dezer bevolking bestaat uit Timorezen, en de stompheid, onvatbaarheid en onverschilligheid van het grootste deel dezer menschen laat vooreerst nog weinig van hen hopen. Het grootste deel bestaat uit Rottineezen en zoogenaamde burgers, dat zijn personen, die hier geboren zijn en wier voorouders hier reeds gevestigd waren. Onder dezen nu zoude zich het Christendom kunnen uitbreiden, en te Babauw alléén, bij voortgezetten arbeid, met den tijd eene gemeente kunnen ontstaan van vier à vijfhonderd zielen. Doch tot verdere uitbreiding in de binnenlanden van Timor en onder de eigenlijke Timoreesche bevolking bestaat, naar mijn inzien, bij den tegenwoordigen maatschappelijken toestand der Timoreezen en hunne zeer verspreide woonplaatsen geen vooruitzigt. Dit zal, buiten hetgene, door Br. SCHOT en mij, reeds gezegd is over Amarassie en Amabie, nog nader kunnen blijken uit de verslagen onzer reis naar het rijk van Amanoebang, die wij onlangs naar Rotterdam hebben verzonden.

(1) Den Broeders in Duitschland, die meenen, dat het in Oost-Indië zoo gemakkelijk is gemeenten te vormen, welke in eigen onderhoud voorzien, worde deze opmerking ter overweging aanbevolen. Zij geldt voor gansch Indië. N.

Ik meende dus, met het oog op een land, dat zulk een ongunstig zendingveld aanbiedt, met volle regt te kunnen zeggen, dat het voor den arbeid en de bedoelingen des Genootschaps ongelukkig gekozen is, en verschil derhalve geheel in gevoelen, van het Hulp-zendeling-genootschap te Koepang, dat in vroegere jaren, ten tijde van LE BRUIJN, aan het Hoofdbestuur schreef: „Gelukkiger keuze, dan om het eiland Timor te nemen tot een voornaam Zendelings-etablissement is er welligt nimmer gedaan.” (Maandberigt 1828, p. 4). Ook Br. HEIJMERING schreef in 1840: „Onze Zendelingen moesten reeds voorlang onder de bergbewoners van Timor, zoowel als onder de Rottineezen, geplaatst zijn geweest. Nu spreken wij nog niet eens van zoovele andere eilanden, die onder deze Residentie behooren, en tot welke wij toegang hebben, of immers kunnen trachten te verkrijgen. Wat toch zijn een paar zendelingen met eenige inlandsche schoolmeesters onder eene bevolking van ten minste 400,000 zielen, die geacht worden deze eilanden te bewonen?” (Maandberigt, 1841 p. 11, 12). Doch bij deze opgave der bevolking, zal men regt kunnen oordeelen, moet noodzakelijk in aanmerking genomen worden de oppervlakte van den grond, dien zij bewoont, en dan wordt dit getal van 400,000 zielen, dat op zichzelf genomen nog al klinkt, al vrij gering. Volgens de berekening toch van den luitenant ter zee P. MELVILL VAN CARNBÉE geplaatst in den Almanak voor Nederlandsch Indië, wordt alleen de oppervlakte van de eilanden Timor en Flores op 865 vierk. Geogr. mijlen geschat, waarvan Timor alleen 613 heeft. Deze opgaven bevestigen dus al weder, dat Timor, naar evenredigheid van deszelfs uitgestrektheid, eene zeer schrale bevolking heeft, en alleen uit dien hoofde, alle andere redenen nog daar gelaten, geen gunstig terrein voor den zendingarbeid oplevert.

Maar, ofschoon nu Timor zoo beperkte uitzigten voor de Evangelieverkondiging aanbiedt, en men het, naar mijne meening, nimmer tot zendingveld had moeten kiezen, immers zoo lang er voor de bedoelingen des Genootschaps elders veel gunstiger gelegenheid bestond, zoo is het echter eene andere bedenking, of, nadat door den arbeid des Genootschaps, aan een deel der bevolking de zegen des Christendoms is gebracht geworden, en nu het licht van het Evangelie aanvankelijk de duisternis doet wijken, thans vrijheid kan gevonden worden, hun dit weder te ontnemen en hen tot vorige duisternis of kwijning terug te laten keeren. Dit laatste zal toch zekerlijk plaats hebben, wanneer te Babauw geen zendeling meer zal gevestigd zijn. Wel heeft het Genootschap bepaald, dat, bij mijn vertrek, de medehelper PELLO mij te Babauw, onder toezigt van Br. HEIJMERING vervangen zal, doch van diens arbeid te dezer plaats is weinig goeds te verwachten. Ik voor mij geloof, dat PELLO in der daad een christen is, en daarbij heeft hij de gave van met vrijmoedigheid en zeker vuur te kunnen spreken, doch zijne kennis en godsdienst-begrippen zijn zeer gebrekkig en oppervlakkig, althans onvoldoende om met gewenscht gevolg voorganger en leidsman eener gemeente te zijn. Daarbij ontbreken hem de vereischten om genegenheid en vertrouwen te winnen, en zijne wijze van spreken en handelen doen hem vrij algemeen bij de inlanders als hoogmoedig beschouwen. Daarom zijn dan ook velen hier zeer tegen hem ingenomen, wat mij ook reeds vroeger gebleken is, en de opzieners te Babauw, benevens de schoolonderwijzers hebben reeds verklaard, dat, wanneer PELLO hier voorganger wordt, zij hun ontslag willen nemen. Ook Br. SCHOT, die hem gedurende zijn driemaandelijksch verblijf op Rotti

heeft leeren kennen, is van meening, dat PELLO aanhoudend toezigt behoeft. Daarbij is Broeder HEIJMERING ook al te ver in jaren gevorderd, nu reeds digt nabij de 60, dan dat men van hem een geregeld bezoek naar het 6 uren van Koepang verwijderde Babauw zoude mogen verlangen. Naar menschelijke berekening kan deze broeder zijn' dienst te Koepang misschien nog een jaar of tien waarnemen, doch om bezoekreizen op dien afstand te doen, die hier niet anders dan te paard kunnen geschieden, daartoe geraakt hij natuurlijk hoe langer zoo meer buiten staat. Br. HEIJMERING schreef mij dan ook nog onlangs, na de ontvangst van zijn' laatsten brief van het Hoofdbestuur: „Men spoort mij aan, om weder met nieuwen ijver te beginnen; maar ik kan niet reizen dan bij zacht weêr, des morgens vroeg en laat des namiddags. Het Hoofdbestuur schijnt maar niet te kunnen gelooven, dat ik bejaard ben, en dat ik veeleer naar rust verlang, dan om weer op nieuw te beginnen." Wordt dus Babauw aan de zorg van den medehelper PELLO overgelaten, dan durf ik met zekerheid voorspellen, dat het Christendom weder tot dien vorigen staat van kwijning terug zal keeren, waaruit het zich aanvankelijk begint te herstellen.

Ziet daar, hooggeachte Bestuurders! u, zoo naauwkeurig mij mogelijk was, blootgelegd den vroegeren en tegenwoordigen toestand van mijnen werkkring en welke uitzigten hij voor de toekomst aanbiedt. Ik heb getracht zulks met de meeste getrouwheid en onpartijdigheid te doen, opdat Bestuurders, daardoor kunnen geleid worden in de beraadslagingen over het lot van deze missie, althans zoo verre mijn eigen werkkring aangaat, aan de broederen HEIJMERING en SCHOT overlatende, wat zij aangaande de vooruitzigten nopens de Evangelieverbreiding te Koepang

en omstreken en op het eiland Rotti, naar hunne inzigten, meenen te moeten mededeelen. Ware ik alleen met mijn eigen belang te rade gegaan, dan zou ik voorzeker geen oogenblik geaarzeld hebben, nu mij de weg daartoe openstaat, mijne tegenwoordige standplaats, die voor het uitwendige zoo weinig aangenaams oplevert, te verwisselen met eene andere, die, in dit opzigt althans, veel uitlokkender is. De grond van Babauw is zoo dor en onvruchtbaar, dat behalve de maïs in den regentijd, er genoegzaam geen enkel eetbare plant of vruchtboom tieren kan; en zelfs de kokosboom is er schaarsch en schraal. Eene proeve, in het vorige jaar genomen, om een groentetuintje bij mijne woning aan te leggen, mislukte wegens dezelfde oorzaak. Alleen de rijstvelden, die op eenigen afstand liggen, verschaffen met de maïstuinen levensonderhoud aan de bevolking, en dit dikwerf nog schraal genoeg, daar inzonderheid het rijstgewas, wegens ongedierte en gebrek aan water, na schralen regentijd, aan veel mislukking is blootgesteld. En van die rijstvelden moet zelfs het drinkwater worden gehaald, daar het water in de putten te Babauw zelf, geene enkel uitgezonderd, ziltig en brak is. Voor het uiterlijke heeft Babauw dus niets aantrekkelijks, en dit kan mij dan ook aan deze plaats niet binden.

Moge nu de Heer der Gemeente aan Bestuurders, bij hunne overwegingen, wijsheid verleenen, om zoodanig te beslissen als meest bevorderlijk is aan de belangen van Zijn rijk en deszelfs uitbreiding in deze gewesten. Met deze bede beveel ik mij bij voortduring in hunne belangstelling en hun gebed en noem mij met liefde en hoogachting, enz.

ZENDINGWETENSCHAP.

De godsdiensten uit het oogpunt der Zending.

(Eene voorlezing. (1))

Mijn optreden te dezer plaatse heeft wel een eenigszins dubbelzinnig karakter, waarvan ik mij verpligt acht u rekenschap te geven.

Al sedert jaren wijs ik er op, dat de zending behoefte heeft aan de zamenwerking van mannen, die zich geheel aan haar wijden; mannen van wetenschap, die den lust en den tijd hebben tot grondig onderzoek van alles wat op dit ons gebied te huis behoort of daarmede in betrekking staat.

In het laatst van 1879 gaf ik in het licht: „Proeve eener handleiding bij het bespreken der zendingwetenschap." Ik had gehoopt, daardoor aanleiding te zullen geven tot het gezet bespreken der zending. Dit is mij gebleken eene illusie te zijn. De zending wordt wel aangeprezen, en dat met warmte, niet besproken onder ons.

Toen nu in eene vergadering van ons Afdeelingsbestuur ter sprake kwam het houden van eenige voordragten in den loop van dezen winter, was ik vermetel genoeg, mij aan te bieden tot het vervullen van de vier voorge-

(1) Men gelieve hierin het karakter van dit stuk onder het oog te houden. Ontbrak het mij niet aan tijd, ik zou mijne denkbeelden in anderen vorm overbrengen. Het is mij voor het tegenwoordige genoeg, ze te hebben uitgesproken. Ik geef mijne voorlezing onveranderd.

stelde spreekbeurten, als het mij vergund wierd eenige onderwerpen uit mijne „Proeve” te behandelen.

Met wijsheid werd dit aanbod heuschelijk afgewezen. Met wijsheid, zeg ik, want men zal niet over het hoofd gezien hebben mijn’ leeftijd en mijne beperktheid in kracht en tijd. Met wijsheid, want, al sprak men het niet uit, men zal hebben laten gelden, dat ik de man niet ben om de zending, als een verheven Godswerk, aan het hart te leggen van een altijd gemengd gehoor. Ik ben te vast overtuigd, dat er opwekking genoeg, te over zelfs is; dat er gewerkt moet worden.

Ik zou echter ééne van de spreekbeurten vervullen. Bij mij stond vast, dat ik dit niet anders kon doen, dan in de lijn, die ik mijzelven eenmaal getrokken had. Ik blijf aandringen op eene wetenschappelijke behandeling van de zending. Liefst had ik mijne handleiding vóór mij gelegd, en een deel van den inhoud met u besproken, om daarna uwe aanmerkingen, uwe bedenkingen, welligt ook verklaringen van instemming te vernemen. Het zou mij tot leering hebben kunnen strekken, tot nader onderzoek hebben geleid.

Daardoor zou ik echter te ver zijn afgeweken van het plan, door ons Bestuur opgezet. Ik heb dus eene lezing, zoo ver ik daartoe in staat ben, in optima forma geschreven. Mijn vriend GRAAFLAND, die welwillend op zich nam, ze u voor te lezen, als ik niet bij stem mogt zijn, had ze onder de oogen, en zijne uitspraak was: „het stuk zal beter voldoen in ons Tijdschrift, dan onder de voordragt.”

Dit oordeel van den man, die zoo goed weet zijn gehoor te boeijen, luidde niet bemoedigend voor mij. Ik deel het u mede, opdat gij u wapenen moogt tegen verveling. Tot mijne verontschuldiging diene het twee-

slagtige van de mij te beurt gevallene taak. Wilt geduld met mij hebben!

En nu ter zake!

Vóór eenige jaren stond ik voor eene van onze bruggen en met mij een man, reeds hoog bejaard, maar, gelijk ik hem lang gekend had, altijd nog helder van hoofd, met een warm hart voor de belangen van Kerk en Staat. De somberheid stond op zijn gelaat te lezen, en, wel eenigszins vreemd voor mij, die er mijn werk niet van maak, op straat in de diepten van 's menschen gemoed te willen indringen, de vraag ontsnapte mij: „Deert u iets?"

„Deeren?" was zijn antwoord. „Wat zou mij deeren? Wie weet, bij al het geschrijf en al de gevoelens van onze dagen, waaraan hij zich te houden heeft?" De brug ging neer; ik hàd weinig tijd, en waarschijnlijk was het dien ten gevolge, dat ik na korte woordenwisseling hem toevoegde: „Wees u zelven!"

Dat woord is mij bijgebleven, en sedert meermalen door mij herhaald, maar alleen tot mijzelven, en wel dan, wanneer ook ik mij gevoelde aangegrepen door den maalstroom der gevoelens en meeningen van onzen tijd, waarin ons met nadruk wordt voorgehouden: „Beproeft alle dingen, behoudt het goede"; maar waarin niet velen met volle vrijmoedigheid zeggen kunnen: „Ik heb den goeden strijd gestreden, ik heb den loop geeindigd, ik heb het geloof behouden."

Niet om een stichtelijk woord tot u te rigten, of u te onderhouden over persoonlijke gevoelens of gemoedsgesteldheid ben ik voor u opgetreden. Ik moet mij daartoe ongeroepen beschouwen. Maar ik wensch met eenige vrijmoedigheid tot u te spreken over onderwerpen, die mij sedert jaren stof tot onderzoek en nadenken

geleverd hebben en die, wat nog meer zegt, mij na aan het hart liggen. Koos ik voor dezen avond „de godsdiensten uit het oogpunt der zending," ik zal in de eerste plaats uwe toegevendheid noodig hebben, waar ik mij slechts met enkele schreden zal kunnen begeven op een onafzienbaar veld. Dringend verzoek ik u, mij tot den einde in mijne beschouwingen te volgen, en mij dus uwe aandacht te schenken. Vergeeft het mij, als aan mijne behandeling en mijne voordragt ontbreekt wat die aandacht zou kunnen boeijen; vergeeft het mij als de ernst mij stroef maakt.

Ik ben bereid, als zulks verlangd wordt, mijne stellingen nader toe te lichten, en bij bedenking of tegenspraak ze te verdedigen.

Mijn standpunt is dat van den zendingman, en dit verschaft mij een oogpunt, van waar uit zaken van eene andere zijde gezien worden, dan waaruit de man van bedrijf of de geleerde gewoon is ze te beschouwen.

Vraagt gij mij, wat mij het regt geeft, zulk een standpunt te kiezen? Mijn antwoord luidt: Ik heb het mijzelven niet gekozen; ik werd er onder Gods leiding door menschen op geplaatst; maar ik heb sedert ook de hooge waarde van dat standpunt leeren kennen, en daarin verheug ik mij.

Meent welligt iemand uwer, dat de zending geen eigenaardig standpunt aanbiedt, dat zij eenvoudig een verschijnsel is op het gebied van de Kerk, en dat dus, wie hier van standpunt spreekt zich op dat der Kerk heeft te plaatsen, dan moet ik in naam der zending of liever in naam van allen, die de uitbreiding van het Godsrijk bedoelen, tegen deze meening opkomen.

Toen de Heer zijne Apostelen uitzond, gaf hij hun geen anderen lastbrief mede, dan dezen: „Predikt het Evangelie

allen creaturen." Dat is nog altijd de lastbrief des zendelings. Hij is ruim, zoo ruim, dat hij voor alle volken, maar ook voor alle tijden dienen kan; dat hij daarom echter ook eene mate van zelfstandigheid bij het gebruik vordert, die alleen gevonden wordt bij mannen, tot welke men met volle vrijmoedigheid kan zeggen „weest uzelven"; bij mannen dus, die aan een helder hoofd, een warm hart paren, die toegerust zijn met kennis, geschikt en bereid tot waarnemen, vaardig in hun handelen, niet gewoon zich zelven te ontzien, waar zij daartoe geroepen worden, mannen vol des geloofs en des Heiligen Geestes.

Zulke mannen nu hebben een hoogst gewigtig werk te verrigten, een grootsch, een eenig werk, dat gezette voorbereiding, algeheele toewijding vordert, eene voorbereiding, die hun noch van wege de Kerk, noch van wege den Staat gegeven kan worden, eene toewijding, die zij niet aan een ambt, aan eene aanstelling, aan pligtsgevoel of gewetensdrang ontleenen, maar die voortvloeit uit liefde tot God en tot hunne medemenschen. Zij moeten leven in de wereld, zonder zich door haar te laten medeslepen; zij moeten leeren van de wereld, maar zonder zich in hare stelsels te verwikkelen; hun blik moet ruim en vrij blijven, om overal het goede te kunnen opmerken, zonder zich door het kwade of verkeerde het oog te doen benevelen. Zij moeten naar den verheven zin, die in het schoone woord van PAULUS ligt, den Grieken, Grieken, den barbaren, barbaren kunnen zijn.

Met zulke mannen en voor zulke mannen, zou ik het regt eischen, zich een eigen standpunt te kiezen, als hun dit niet reeds verzekerd was, als zij dit niet reeds zich zelven verworven hadden bij allen, die hun werk met aandacht hebben gadegeslagen. Door dezen

wordt erkend, dat zendelingen doorgedrongen zijn tot streken, niet dan bij naam in de beschaafde wereld bekend; dat zij wegen geopend hebben onder volken, die eeuwen lang aan vreemdelingen den toegang ontzegden; dat zij veel hebben bijgedragen tot het verkeer van volksstammen en geheele natiën; dat zij daardoor bevorderlijk waren aan de groote beweging van onzen tijd op het gebied van handel, industrie en wetenschap. In dit alles zijn zij echter geëvenaard, ja overtroffen door velen, die voor de zending oog noch hart hebben; hierin waren zij niets meer dan kinderen van onzen zoekenden, delvenden, naspeurenden tijd. Anders is het, waar zij zich gevestigd hebben te midden van onbeschaafde of halfbeschaafde stammen en volken; hun gansche leven aan dezen gewijd hebben; met noeste vlijt en taai geduld hunne talen aangeleerd en in schrift gebracht, naar hunne legenden geluisterd, hunne godsdienstige handelingen bespied, hunne geheime wetenschap den ingewijden ontlokt, hunne zeden en gewoonten bestudeerd, hunne volksdeugden en ondeugden gewogen hebben, kortom waar zij doorgedrongen zijn tot het wezen van het volksleven, en dit alles door woord en geschrift aan onderzoeklievende stamgenooten hebben overgeleverd. Dáár staan zij hooger dan de handelaar, de industriëel, de zeereiziger, die slechts korten tijd en met eenzijdig doel in den vreemde verkeerden; dáár staan zij minstens gelijk met de wetenschappelijke reizigers, die gezondheid en leven wagen om de voorraadschuren der wetenschap te helpen aanvullen.

Eenig zijn zij, en boven allen staan zij in doel, in middelen, in methode, waar zij optreden als discipelen en navolgers van Jezus, en als zoodanig zich wijden aan het heil van medemenschen, die nog niet geleerd hebben wat het zegt mensch te zijn in den waren,

den verheven' zin van het woord, waar zij het Evangelie der genade Gods in Christus, aan natuurgenooten verkondigen.

Denzulken komt het regt toe een eigen standpunt in te nemen, ook op wetenschappelijk gebied, tenminste voor zooverre zich dit bepaalt tot den mensch in zijn gevoelen, denken, spreken en handelen. En met dit regt voor oogen waag ik het „de godsdiensten te beschouwen uit het oogpunt der zending."

Het is verre van mij, te beweren, dat de zending ten allen tijde van haar standpunt de godsdiensten met een helder oog beschouwd heeft. Het kon niet anders of zij moest in tijden, dat haar de hulpmiddelen tot onderzoek ontbraken, in tijden dat zij gebruik moest maken van de kennis, veelal onvoldoende kennis, van de geslachten, waaruit zij was voortgekomen, tekort schieten in doorzigt, en daarom mag men op hare vroegere berigten niet onvoorwaardelijk afgaan.

Wanneer men van het blinde Heidendom sprak, dan lag in de uitdrukking niet zelden miskenning, minachting, van het goede, dat ook bij heidenen te vinden is, en dan droeg men geen kennis van de schoone denkbeelden, die bij vele heidenen, ook omtrent de Godheid te vinden zijn. Sprak men van duivelsdienst, dan geschiedde dit in een' geest, die meer van haat tegen de afgodendienaars dan van medelijden met hunne dwalingen getuigde. Is het te verwonderen, dat toen eenmaal licht opging over de heilige boeken van Hindostan, China en Perzië, en men daarin schoonheden en denkbeelden ontdekte, die met die van het Christendom te vergelijken zijn, eene reactie zich openbaarde, die zóóver ging, dat geleerden deze geschriften boven de Bijbelboeken stelden, dat anderen het Christendom voorstelden

als uit de Veda's ontstaan, dat weêr anderen een innig verband tusschen Christendom en Hindoeïsme ontdekten, en dat men als jongste phase van deze zienswijze eene geregelde ontwikkeling van de godsdienstige begrippen, eene opvolgende reeks van godsdiensten, als het noodzakelijk proces van de algemeene ontwikkeling van het menschdom voorstelde?

Het ligt niet op mijnen weg, deze laatste voorstelling, alhoewel met belangrijke verscheidenheden, door groote geleerden aangenomen en uiteengezet, te bestrijden. Dit mag ik hier echter niet verzwijgen, dat zij mij toeschijnt voor de zending van geene waarde, bij consequente toepasssing zelfs voor haar doodend te zijn. Men kan op physisch gebied de evolutieleer laten gelden, zonder haar op psychisch, dus ook op religieus gebied waarde toe te kennen; en bij elke beschouwing van de godsdiensten zal men zich steeds op het gebied der zielkunde moeten blijven bewegen, wil men den grond niet onder zijne voeten zien wegzinken. Wie dit ontkent late gerust de zending voor hetgeen zij is.

Maar dan ook moeten zendingvrienden, die niet dieper zijn ingegaan in het wezen der godsdiensten, zooals dit beter gekend kan worden uit de ontdekkingen van den jongsten tijd, die afgaan op de nog vrij algemeen aangetroffen voorstellingen van mythologie, godsdienstige gebruiken en leerstukken, zooals deze vóór 50 jaren werden voorgedragen, zich onthouden van stellige uitspraken. Verstandiger is het met geleerden van naam aan te nemen, dat er nog veel te onderzoeken valt, aleer men met eenige juistheid de begrippen zal kunnen bepalen omtrent de Godheid bij volken en in tijden, die niet uit geschrevene bronnen te kennen zijn. De overlevering moet niet alleen zuiver tot ons komen, maar wij moeten ook

in haren geest ten volle kunnen doordringen. (1) Daartoe kan de zending veel bijdragen, maar zij behoeft waarlijk haar werk niet te laten rusten of te vertragen totdat de geleerden haar meer stellige resultaten verschaft hebben; wat meer is, zij kan zich verzekerd houden, dat deze ten slotte met de hare zullen zamenvallen.

En dit beweer ik op grond van mijne overtuiging, dat de mensch overal en ten allen tijde dezelfde geweest is, en dat wij dus een' veiliger leiddraad hebben bij het onderzoek naar de godsdiensten dan mythen, legenden, godsdienstige gebruiken en al wat overigens licht over het onderwerp verspreiden kan, ons op zich zelf genomen en zóó als zij voor ons bewaard gebleven zijn, aan de hand geven. Die leiddraad is te vinden in ons eigen leven. In ons eigen gevoelen, denken, streven kunnen wij dat van het menschdom zien afgespiegeld, en gelukt het ons langs dien draad de geschiedenis van het godsdienstig leven te volgen, dan kunnen de bouwstoffen, die voortdurend aangebracht worden, geleidelijk verwerkt en dan kan het geheele stelsel tot een schoon geheel opgebouwd worden.

De mensch is ten allen tijde met dezelfde vermogens toegerust geweest, die wij nu nog in al wat mensch is, die wij in ons zelven kunnen waarnemen. Het begrip is onafscheidelijk van denken en spreken; maar daaraan is dan ook als gevolg, bij het zoeken naar oorzaak en verband, verbonden, voortdurende ontwikkeling. Het begrip mensch laat zich niet afscheiden van een gevoel van verantwoordelijkheid zoo ten aanzien van de dingen, die hem omringen, en van natuurgenooten, als van eene hoogere magt. Ik ga verder en beweer, dat het begrip mensch verbonden is met een gevoel van verwantschap met het hoogere, naar ons spraakgebruik, van verwantschap met God.

Het lijdt echter geen tegenspraak, dat er ten allen tijde menschen en menschen geweest zijn. Ieder zal uit eigen ervaring getuigenis van deze waarheid kunnen afleggen; maar dan ook moeten erkennen, dat terwijl elk mensch zijne eigene ontwikkeling, zijn eigen leven heeft, de ontwikkeling, het leven van het menschdom in zijn geheel uitgaat van, bepaald wordt door de meest verhevenen van hun geslacht.

Deze stellingen zullen weêrsproken worden; ik weet, dat zij door menig een als bespottelijk, als geen weêrlegging verdienende beschouwd zullen worden. Ik moet mij daar over heen zetten, en waag het zoo, een ieder, die nog niet onwrikbaar op zijn eigen standpunt staat, uit te noodigen, zich op het door mij ingenomene te plaatsen, en van daar den mensch te beschouwen.

Hoe ver mijn oog ook terug ziet, tot daar waar de nacht der eeuwen den horizont afsluit, zie ik den mensch gebruik maken van gereedschap, van werktuigen, en waarheen ik ook mijn' blik over onze aarde laat waren, nergens doet zich de mensch voor, die geen gebruik maakt van werktuigen tot bepaalde doeleinden. Hij wil den bodem omwoelen: van den stok tot den patjol of hak, tot de stoomploeg; van het gebruik van den afgebroken boomtak en den steen daaraan bevestigd tot het door stoomkracht gedreven stalen kouter loopt ééne onafgebroken lijn, de lijn der ontwikkeling. Hij wil zich vuur verschaffen: van de beweging, die hem door wrijving van twee houtsoorten op elkander zijn doel doet bereiken tot die, tot hetzelfde einde gevorderd voor het aanstrijken van een lucifer, loopt alweder slechts ééne onafgebroken lijn. Honderden voorbeelden zijn hier aan te voeren; maar klimt men op tot den eersten oorsprong van al die hulpmiddelen, dan is het steeds de menschelijke

geest, het menschelijk vernuft, verpersoonlijkt in den uitvinder. De practische geest van zijne tijdgenooten, zich openbarende in het gansche geslacht, verheft de uitvinding tot algemeen goed.

En nu vraag ik, welk verschil van aard in de geestvermogens bestaat tusschen hem, die het eerst op de gedachte kwam van het allereenvoudigste werktuig en hem, die op de schouders der voorgeslachten staande, door de eeuwen heen, tot eene uitvinding kwam, zelfs eene zoodanige als die nog ons tegenwoordig geslacht verbaast? (2)

Verbazing! Ik neem aan, dat zij bij het dier bestaat; want waarlijk ik behoor niet tot hen, die de geestvermogens der dieren laag stellen. Maar kom aan, geef mij een voorbeeld van de uitwerking van deze aandoening des geestes bij dieren gelijk deze bij de bewoners van een der Gezelschaps-eilanden zich openbaarde, toen zij WILLIAMS met gereedschap aan het werk zagen? . . . Neen! Daaraan waren zij reeds op hunne wijze gewoon. Maar toen deze Europeaan met potlood op eene houtkrul den naam van een gereedschap schreef, een' der omstanders verzocht die krul bij Mevrouw WILLIAMS te brengen, en toen deze den brenger onmiddellijk daarop het verlangde gereedschap medegaf. Toen had voor den inlander die krul gesproken, en nu hing de inlander, de mensch, die nog geen begrip van schrijven had, het voorwerp om den hals en zag zich dagen achtereen omringd door eene luisterende, opgetogene menigte, die toch niets anders vernam, dan dat zulk een onbeduidend voorwerp spreken kon. Daarbij bleef het echter niet bij dat geslacht; want na eenige jaren had het zelf geleerd, zich van schriftteekens te bedienen.

Ei! Het schrift! Waar en bij wien ligt zijn oorsrong?

Niemand zal ons dit ooit kunnen zeggen. Maar ieder kan begrijpen welk eene schranderheid gevorderd werd om, meer dan zaakteekens, meer dan hiëroglypen, om klankteekens te gebruiken tot het overbrengen van de gearticuleerde geluiden, in welke de mensch zijne gedachten aan zijne evenmenschen mededeelt. Doorloopt die lijn, zoo ver u zulks mogelijk is, en zegt mij, of de geestvermogens van dien uitvinder op een' lageren trap kunnen gestaan hebben, dan die der groote geesten van onzen tijd.

Spreken! De menschelijke taal! Wie zou haar nog als eene uitvinding durven voorstellen? Is zij niet de natuurlijke uiting van het menschelijk denken, het gebruik maken van de goddelijke gave der spraak? Maar zeg mij, gij, die eenigszins grondig hebt nagegaan wat spreken is, of gij niet daarin reeds de goddelijke sprank moet erkennen?

Bezien wij enkele punten nog iets nader.

Het zoeken naar oorzaak en verband bij verschijnselen en gebeurtenissen! Och, ja! Ook bij de dieren zijn daarvan sporen te vinden. Waarom niet? Maar waarlijk het dier zal zijnen geest niet pijnigen, bij zulk onderzoek. En juist dit is het wat den mensch bij al het schoone en verhevene, dat er in gelegen is, zóó veel verdriet en ellende berokkent; wat hem nu eens de waarheid te gemoet voert, dan zich in den nacht der dwaling doet verliezen. Is het dit niet wat de wijsgeeren sedert de vroegste tijden verlustigde, maar tevens voor hen vermoeijenis des geestes was? Was het niet juist dit wat het menschdom door alle tijden heen, nu meer nu minder, op dwaalwegen voerde? Is het dit niet voor een groot deel wat in de geschiedenis de tijdperken van schijnbaren achteruitgang verklaart? Van schijnbaren achteruitgang zeg ik; want ook dit weder

is eigenaardig menschelijk, dat, terwijl de waarheid voor hem niet voor het grijpen ligt, en hij zich groote inspanning moet getroosten om tot haar op te klimmen, struikelen en vallen noodzakelijk verbonden zijn aan het bestijgen van een moeijelijk bergpad. Maar toch hooger en hooger, dat was steeds het streven van den menschelijken geest. (3)

En nu, de verantwoordelijkheid voor zijne daden tegenover zijne medemenschen, tegenover het Hoogste wezen! Waar en wanneer wordt zij onder menschen niet gevonden? Getuigen niet daarvan wetten, gewoonten en zeden zelfs van de ruwste volksstammen? Wil men de begrippen van geweten, van onsterfelijkheid, van regt daarmede in verband brengen, ik heb er vrede mede; maar zal dan altijd verlangen, dat men mij niet op het gebied der abstracties overbrenge, maar zich bepale tot dat der strikte werkelijkheid, dat voor mij alleen ligt dáár waar wij de openbaringen hebben van eigen zieleleven.

Kom ik ten slotte van dit gedeelte van mijn kort betoog op de stelling „de mensch heeft een gevoel van verwantschap met God" (4), dan ben ik ook genaderd tot het punt waarop ik u mijne zienswijze over de godsdiensten heb te ontvouwen. Hier komt het aan op onderscheidingen, die naar ik meen, niet altijd genoeg in het oog gehouden worden.

En dan maak ik in de eerste plaats onderscheid tusschen bijgeloof en godsdienst. Ja, ik ga verder: wij moeten bij onze beschouwing van de godsdiensten het bijgeloof streng afzonderen. Waar het zich met godsdienst vereenigd vertoont, waar het zelfs de overhand over godsdienst verkregen heeft, daar doet zich hetzelfde verschijnsel voor, dat in al het menschelijke is waar te

nemen. De mensch is een complex, waarin niets gemist kan worden van wat er toe behoort, waarin alle deelen ten innigste verbonden zijn, waarin men dus, zal men niet in wanstaltige voorstellingen vervallen, altijd het geheel in het oog moet houden. Alleen onder deze voorwaarde mag men tot de analyse de toevlugt nemen, ter verheldering van het begrip. Vaak heeft het ééne deel de overhand over al de overige. Nu eens zijn het de zinnen, dan zijn het de verstandelijke vermogens, dan weder heeft het gevoel de overhand, en dit alles in schakeeringen en in verbindingen van allerlei gehalte en soort. Zoo kan ook het bijgeloof den ganschen mensch beheerschen, zijn godsdienstig gevoel ten eenenmale onderdrukken, of ook zich daarmede in verschillende graden vereenigen; maar dan ook is bijgeloof nog geen godsdienst.

Het bijgeloof, in den zin van superstitio (superstition), niet van ligtgeloovigheid (crédulité), is een zielkundig verschijnsel, dat voortspruit uit de indrukken op de zintuigen teweeg gebracht, in zooverre deze zich niet dadelijk laten verklaren; en dit is bij den ongeoefende, den onontwikkelde steeds het geval als de waarneming slechts met één zintuig kan plaats hebben, dus niet gesteund wordt door minstens een tweede. Het bijgeloof wordt gesteund, onderhouden, voortgeplant door gebrek aan onderzoek, door overlevering en door het gezag van individus, die daarin het middel vinden om overwigt te verkrijgen of te behouden op hunne natuurgenooten.

Wat heeft dan plaats? Wij kunnen het bij onszelven nagaan. Het is een stikdonkere nacht; een geluid, waarvan gij de oorzaak niet dadelijk kunt bevroeden, treft uwe ooren. Van waar komt dit, is het uit de verte of van nabij? Gij kunt het niet bepalen. Gij spitst uw gehoor, of het zich ook herhalen zal, en al geschiedt dit,

altijd blijft gij in het onzekere omtrent oorzaak en plaats van herkomst. Of wel gij voelt, dat u iets nadert, iets voorbijgaat, welligt u aanraakt, en gelijke onzekerheid grijpt u aan. Zijt gij onderzoeklievend of vermoedt gij gevaar, en hebt gij den noodigen moed, dan onderzoekt gij; en, zij het dan ook steeds in den duister, uw gevoel, de verplaatsing, het doorzoeken van wat onder uw bereik is, brengt u welligt op de hoogte van oorzaak en gevolg. Maar laat gij het onderzoek na, en herhaalt zich het verschijnsel, bij volgende gelegenheden, dan loopt gij gevaar aan oorzaken te denken, die buiten het bereik van uw waarnemingsvermogen liggen, aan oorzaken, die uwe verbeelding u opdringt, aan oorzaken, die niet bestaan; en hoe gemakkelijk vat dan het bijgeloof post in uwe ziel!

Op een' anderen tijd verkeert gij in de schemering. Uwe oogen ontvangen licht-indrukken, echter niet voldoende om voorwerpen te kunnen onderscheiden. Toch worden beelden in uw oog gevormd en de phantasie verleent aan deze eigenaardige vormen. Hoe ligt ontstaan daaruit indrukken, die het verstand verbijsteren, alweder wanneer gij het onderzoek nalaat of zelfs schuwt! Ik kan mij niet onthouden hier een voorbeeld uit mijne eigene ervaring aan te voeren. Als jongeling was mijne legerstede tegenover een groot raam, waarvan ik het gordijn 's avonds hoog ophaalde. Op zekeren nacht werd ik wakker, wat mij hoogst zelden gebeurde, en meende iemand in mijne kamer te zien. Ik kneep de oogen half digt, om mij beter te kunnen overtuigen, en bespeurde, dat daardoor de vermeende indringer mij naderde; als ik de oogen weder opende, verwijderde hij zich. Het was voor mij duidelijk, dat het verschijnsel uit de gesteldheid mijner oogen te verklaren was, en spoedig was ik weder ingeslapen. Den volgenden nacht, had ik

dezelfde ervaring. Maar ook den derden nacht werd ik op gelijke wijze gewekt. Toen begreep ik, dat ik mij van dit ziekteverschijnsel genezen moest. Ik liet, door mijne oogen nagenoeg te sluiten, het verschijnsel mij naderen tot binnen het bereik van den arm, greep toen vaardig, als zou ik iemand in de borst vatten, toe, en ik was genezen; want later deed zich zóó iets bij mij niet meer voor. Gesteld, dat ik mij door angst had laten vermeesteren, zou er dan veel meer noodig geweest zijn, om bij mij eene soortgelijke halucinatie te doen ontstaan, als die zekere dame den dood aandeed, toen zij na herhaaldelijk onder den indruk te zijn geweest, dat eene zwarte kat naast haar opsprong, dat beeld na eenigen tijd zag verwisselen met dat van een geraamte?

Genoeg ter opheldering uit ervaringen, die wij allen zullen kunnen bijbrengen. Maar hoe moet nu de onontwikkelde gesteld zijn in de tallooze gevallen, die zich bij hem kunnen voordoen? De geluiden voortspruitende uit afkoeling, teweeg gebracht door luchtverplaatsing, door nachtvlinders, nachtvogels, roofgedierte, enz. enz.; de indrukken op het oog ontstaande door zijne eigenaardige gesteldheid, door halve, vaak phantastische verlichting, door dampkringverhevelingen, phosphorizeren, enz. enz., om niet eens te gewagen van het spel der verbeelding, dat ook buiten de zintuigen omgaat, zij zijn genoeg om de grondslagen te leggen voor het bijgeloof, en daarmede staat dan de weg open tot de ongerijmdste uitersten. Laat niet zóó de zinnelijke mensch zich door zijne zinnelijkheid beheerschen, als hij zich in spijs of drank of andere lusten op den duur te buiten gaat? En behoeft het ons te verwonderen, dat het kind, de zwakke volwassene, de onontwikkelde en onbeschaafde

in voorstellingen vervallen, die de overhand verkrijgende, als zij gevoed worden door zijne omgeving, hem ten speelbal verlagen van de voor ons verklaarbare verschijnselen in de natuur?

Immers dat bijgeloof kleeft dan aan alles wat den mensch betreft, grijpt om zich heen als de woekerplant, benevelt den geest, plant zich over in de taal, vervult de geheele ziel. En .... is toch nog een bewijs van 's menschen oorspronkelijken adel! Want hoe zou het dier bijgeloovig kunnen zijn?

Wat al bijgeloof bij ziekten en begrafenissen, bij feesten en offers, bij zingen en spelen, in voorteekenen en voorbehoedmiddelen, in goede en kwade dagen, bij huisbouw, akkerbouw en visscherij, in geesten, heksen en wat niet al! (5) En waarlijk wie deze verschijnselen alleen bij onbeschaafde volken zoekt, moet de ooren en oogen gesloten hebben voor wat nog in onze beschaafde, wat zeg ik? in onze christelijke maatschappijen voorvalt. De tijd laat niet toe, dat ik hier in bijzonderheden trede, maar waarlijk het zou niet veel moeite kosten te bewijzen, dat wij in deze 19de eeuw in ons eigen land midden in het Heidendom leven, als moet worden aangenomen, dat het bijgeloof in eenigen vorm de vertegenwoordiger of de uiting van den godsdienst is. Hoe meesterlijk beschreef onze CREMER het in zijn „Grietje op 't Hönings-arf! Denkt aan Lourdes!

Iets anders geldt van de ligtgeloovigheid (credulitas, la crédulité). Deze openbaart zich niet zelden als uitvloeisel van het godsdienstig gevoel, dat niet behoorlijk gesteund wordt door de rede. De credulitas is dan ook alleen het te ligt aannemen op getuigenis of op gezag; zij laat den geest steeds in passieven toestand; zij treedt niet op als zelfbepalende, zelfbeslissende; terwijl de superstitio

altijd voortvloeit uit eene zelfstandige bepaling, eene beslissing. Het kind is ligtgeloovig (crédule) en de geloovige, dat is de goedvertrouwende volwassene is het eveneens, wanneer hij zich verlaat op eenen, dien hij zijn' meerdere acht. Als de eenvoudige gelooft, dat de googchelaar het geldstuk, dat deze hem quasi in de hand gelegd heeft, werkelijk door zijne kunst er weêr uitgetooverd heeft, niet vat, dat hij het nooit in de hand kreeg, dan is hij ligtgeloovig (crédule); als de onbeschaafde in het voorwerp, dat hem daar op de eene of andere wijze voor oogen komt, eene hoogere magt aanschouwt, dan is hij bijgeloovig (superstitieux), geenszins godsdienstig.

Het féticisme is mijns erachtens, geen godsdienstvorm, veel minder de eerste godsdienstvorm. Het is een uitvloeisel van het bijgeloof. Wanneer een onbeschaafde eenig voorwerp, zooals het heet tot zijnen god verheft, om het later voor een ander te verwisselen; wanneer hij dus een stuk ijzer, een kurk, een steen als zijn' fetiç aanneemt, dan spruit dit voort eensdeels uit eene zekere mate van verbazing, die hem bij het zien van dat voorwerp heeft aangegrepen, anderdeels uit het gebrekkig opsporen van oorzaak en gevolg; eindelijk uit eene eigenaardige bijgeloovige beteekenis, die hij aan het voorwerp hecht.

Ik kan mij niet onthouden hier woorden van MAX MULLER aan te halen, waar hij zegt: „Als de beenderen, of de asch, of het haar van een' overleden vriend in waarde gehouden worden, als zij op eene veilige of gewijde plaats bewaard worden, als men ze nu en dan beschouwt ja zelfs toespreekt, zooals diep bedroefden zulks doen bij het gevoel van hun verlies, dan kan men dit alles wel fetiçdienst heeten, zooals dan ook werkelijk gedaan is."

„Verder als een zwaard, dat eens gevoerd werd door een' dapperen krijgsman, als eene banier, die de vaderen den weg ter overwinning wees, als een stok of laat het ons een scepter noemen, als een calabas of laat het eene trom zijn, met eerbied of geestdrift door krijgslieden begroet worden, die zelven ten strijde trekken, dan kon men dit alles fetiçdienst noemen. Maar dan zijn ook wij fetiçdienaars." MAX MÜLLER meent, dat het al even ongerijmd is te veronderstellen, dat Negers zulk een voorwerp aanbidden, als op zichzelf de godheid, als aan te nemen, dat in de vooraf gestelde gevallen goddelijke vereering plaats heeft. MAX MÜLLER meent, dat het voorwerp alleen te beschouwen is als de tijdelijke zetel van den geest, de wong, zooals hij op de Goudkust zou genoemd worden. Ik zou berusten in dat oordeel, als onder diezelfde volken geen sporen waren van eene hoogere opvatting van de godheid. Nog eens, mijn besluit is: de fetiçdienst is eene bijzondere openbaring van het bijgeloof, die alleen bij oppervlakkige waarneming met godsdienst verward kan worden.

En als grond voor deze meening voer ik aan, dat bij alle zoogenaamde fetiçaanbidders herinneringen gevonden worden aan den „onbekenden God", opmerkelijk genoeg als een wezen, dat geen kwaad berokkent, dat men dus ook niet behoeft te vreezen, dat men daarom ook niet vereert.

MAX MÜLLER haalt in zijne bestrijding van de oppervlakkige beteekenis, die door sommige geleerden in de godsdienstwetenschap aan den fetiçdienst gehecht wordt, verschillende voorbeelden aan, waaruit ten duidelijkste is af te leiden, dat de fetiçdienaar, die eenig begrip heeft van zijn' godsdienst, steeds meent, dat een geest

in het voorwerp zijner vereering gevaren is, en eindigt de reeks met de volgende vermelding op het gezag van WAITZ: „De Ibos, (een volksstam op de Westkust van Àfrika) gelooven in een' maker van de wereld, dien zij Tsjoekoe noemen. Hij heeft twee oogen en twee ooren, één in de lucht en één op de aarde. Hij is onzigtbaar, en slaapt nooit. Hij hoort alles, dat gesproken wordt; maar hij kan alleen hen bereiken, die tot hem naderen. . . Goede menschen zullen hem zien na hunnen dood, booze menschen gaan in het vuur."

„Sommige Negers," zegt hij, „gevoelen het vernederende van den fetiçdienst. Die van Akrā zeggen, dat alleen de apen fetiçdienaars zijn." (6)

Ik zou mij in deze dingen liever niet op WAITZ of MAX MÜLLER beroepen. Het komt mij voor, dat wij hier eerst aan het begin staan van een moeijelijk onderzoek, dat ik als, op nieuw, van de zending wil doen uitgaan, waartoe zij in onzen tijd geroepen is.

De Rev. HENRY CALLAWAY, M. D., gaf van 1869 tot 70 eene reeks van onderzoekingen in het licht door hem ingesteld bij de Zoeloes. Wat verstonden dezen toch door hun' Oenkoeloenkoeloe? Wat door Amatongo? Met veel zorg en daarbij volkomen bekend met de taal van het volk, ondervroeg hij op verschillende wijze de inlanders. Oenkoeloenkoeloe was uit het riet voortgekomen; maar uit hem kwamen menschen en dieren voort. De inlanders wisten er zelven geen raad mede. Eén hunner zeide: „De oude menschen zeggen Oenkoeloenkoeloe verkreeg het aanzijn, en gaf het aanzijn aan den mensch. Hij kwam uit een bed van riet. Wij kinderen zeggen: Waar is het bed van riet, waaruit Oenkoeloenkoeloe te voorschijn kwam, daar gij zegt, dat er een bed van riet is? In welk land

is het? Want de menschen zijn nu naar alle landen gegaan: in welk van die is het bed van riet, waaruit Oenkoeloenkoeloe te voorschijn kwam? Zij antwoordden: wij weten het ook niet. En daar waren andere oude menschen vóór ons, die zeiden, dat zij ook niet kenden het bed van riet, waaruit Oenkoeloenkoeloe te voorschijn kwam.... Men zegt, dat Oenkoeloenkoeloe in het aanzijn kwam en de menschen voortbracht; hij gaf hun het aanzijn; hij teelde hen." (7)

Verwarring, niets dan verwarring, zoo als men ziet; maar ligt niet juist in deze verwarring bij een volk, dat geene schriftelijke oorkonden bezit en alleen leeft bij eene duistere overlevering, het bewijs, dat het gevoel van het bestaan van een hooger wezen den grondslag vormt van zijne godsdienstige uitingen? En zoo was Amatongo, die met Oenkoeloenkoeloe verwisseld werd, de eerste der voorvaderen, waardoor dan de godsdienst van dat volk voorvaderendienst zou moeten heeten.

Hoe vinden wij hier overeenkomst met den godsdienst der Alfoeren, ja, van alle Polynesische volken! En hoe treft ons het eigenaardig karakter, dat de godsdienst bij de Chinezen draagt, waarin de ouders en voorouders zulk eene belangrijke plaats innemen! (8)

Zielkundig verklaard, komt het mij voor, dat hierin ligt de idée, de verheffende idée, maar in de meest sobere, tot onnoozelheid afdalende vormen uitgedrukt van ons: „De mensch is van Gods geslacht."

Tal van geleerden en onder dezen MAX MÜLLER, onlangs weder Prof. LEGGE hebben aangetoond, dat de grond-denkbeelden bij verschillende volken op het monotheïsme terug wijzen. Met kracht komen anderen, tegen deze meening op. Ik zal al weder niet treden in de opvattingen van deze mannen, uitmuntende door geleerdheid.

Ik hecht zooveel niet aan het monotheïsme, mij overtuigd houdende, dat er een monotheïsme bestaat, dat verder afvoert van God, onzen Hemelschen Vader, dan het polytheïsme. Ik herhaal: duisternis ligt nog steeds over de godsdienstige begrippen van de onbeschaafde volken van onzen tijd, veelmeer nog over die van de vroegste voorgeslachten. Begrippen! Ik hecht niet aan begrippen, waar ik delf naar de verborgen grondslagen van de godsidée bij den mensch. Begrippen komen eerst laat en veelal eerst dan, wanneer de spiegel, waarin de stralen van het menschelijk zieleleven tot ons worden teruggekaatst, bewalmd, ja verwrongen is.

Ik wensch, ik verlang, dat de zendelingen blijven onderzoeken, gelijk reeds velen dit deden, en dat men niet honderden waarnemingen, uitspraken, losse mededeelingen van reizigers en natuuronderzoekers bij een brenge, om daarop stelsels te bouwen, die, hoe schoon ook, toch niet, ik wil het met alle bescheidenheid uitspreken, van den waren toestand van ons zieleleven uitgaan. (9)

Nu zal het zeker wel waar zijn, dat de wetenschap niet mag uitgaan van aprioristische voorstellingen of begrippen, maar niet minder waar is het, dat de waarnemer niet van elk standpunt de beste gelegenheid heeft tot waarnemen.

Het standpunt, van waar de zendeling het oog moet vestigen op de godsdiensten, ik heb het reeds gezegd, is dat van zijne eigene menschelijke natuur. De kindsheid van het menschdom is het best te vergelijken met de kindsheid van den individu, met onze eigene kindsheid. Wie geen vreemdeling is in zijn eigen leven, wie op zijnen levensweg tot ware zelfkennis geraakt, moet zich kunnen voorstellen, met welken helderen, vrolijken blik hij de natuur aanzag, hoe alles juichte van genot in

zijne kinderlijke ziel; en wie niet geheel verleerd heeft te zijn »gelijk de kinderkens", die moet nog dikwijls met kinderlijk oog de wereld kunnen aanschouwen.

Wel nu, stellen wij ons den mensch voor in het stadium, toen noch positieve kennis, noch maatschappelijke banden, noch de vraag, wat zullen wij eten of drinken, noch in één woord de beslommeringen van ons bedrijvig leven hem het genot konden benemen van een' blijden, kinderlijken blik in de natuur, en gaan wij na welke indrukken hij toen ontvangen moest, hoe hij daaraan uitdrukking moest geven. Al weder hebben wij echter te doen met de uitstekenden, de uitverkorenen van dat geslacht.

Gezigt, gehoor, gevoel, reuk, smaak werden beurtelings of vereenigd aangenaam of onaangenaam aangedaan; maar al deze aandoeningen waren gelijk bij het kind zinnelijk; nog eens: zinnelijk, maar als bij het kind in hooge mate zuiver en gevoelig. De uitingen van zijnen geest in gearticuleerde klanken waren geheel in overeenstemming met die aandoeningen; zijne taal was zinnelijk; elk woord, elke gedachte was zinnelijk; en waar het schoone, het nieuwe hem trof, daar was de spraak de natuurlijke, de noodzakelijke veiligheidsklep, om lucht te geven aan de hem overmeesterende indrukken. Van begrippen geen spraak. Vormt het kind zich die? Zij zijn immers eerst de producten van het verstand bij den nadenkenden, peinzenden mensch; en dat was de mensch niet in het eerste stadium van zijn bestaan. Nog kunnen wij de overblijfselen van die primitieve toestanden naspeuren in onze talen, die allen in den grond geheel metaphorisch zijn: het woord alleen de aanduiding van de zaak. En waar nu de groote geesten van dat geslacht de overstelpende volheid hunner aan-

doeningen en indrukken in hunnen kring uitstortten, daar kon het niet anders zijn dan in beelden. De prachtige sterrenhemel vertoonde duizend fonkelende oogen, vol vuur, maar ook tot weemoed stemmende in hunne lieftalligheid, bij de onmogelijkheid om tot dat uitspansel te naderen. Die vriendelijke luchter aan den nachtelijken hemel, wiens stralen gouden gloed verspreidden over het kabbelende water; aan de vlakte, aan het geboomte eigenaardige tinten verleenden; wiens aanblik kalmte stortte in het reeds al te sterk bewogen gemoed; dat hemellicht zoo statig in het oosten opgaande, als de zon nog naauwelijks hare schijf in het oneindige had uitgedoofd, en dat, als het op zijne beurt aan den westelijken hemel zich aan het oog onttrok, weder vervangen werd door de verblindend stralende dagvorstin, wier gloed weldra te sterk werd, en die toch blijkbaar op al wat leefde zulk een' heilzamen invloed oefende; na weinige dagen weder de nachtelijke sterrenbegeleider veranderd van vorm, om eindelijk in de gedaante van het zich sluitende ooglid voor goed te verdwijnen! Dit en de oneindige rijkdom van aanschouwingen, waarin oog en oor, waarin elk der zintuigen zich verlustigen kunnen, gaf de ruimste stof tot kinderlijke uitingen, in kinderlijke, dat is kinderlijk aanschouwelijke taal. En die uitingen zij werden door de met opgetogenheid naar zulke redenen, noemt het liever uitboezemingen, luisterenden met verrukking overgenomen, nagezegd, overgebracht, door geslachten heen bewaard, en eindelijk legendarisch, met grootere getrouwheid dan die van vele onzer boeken, uit het geheugen weergegeven, als de heilige reliquiën van de geëerde, later vereerde voorvaderen. Zóó ontstond de mythe, die eerst veel later door dichters verwerkt, door geweldigers tot hunne doeleinden mis-

bruikt, overging in mythologie. In deze weder verloor de zuivere, de rijke mythe hare beteekenis, om later over te gaan in volksvertelsels, van welke zich dan nog later priesters meester maakten om hunnen invloed te versterken, terwijl de zin in veel latere tijden in de mysteriën op onzinnige wijze onthuld of door wijsgeeren in hunne bespiegelingen en overdenkingen opgenomen, in hunne stelsels verwerkt of met verstandsredenen ontzenuwd werd.

Evenmin als wij ooit zullen doordringen tot de primitieve wortels in de taal, evenmin zullen wij ooit eene zuivere, oorspronkelijke mythe vernemen. Maar daarom juist wordt bij het behandelen van mythen en mythologie eene hooge mate van voorzigtigheid gevorderd, naar het mij voorkomt, niet genoeg in acht genomen, daar waar men het animisme met den godsdienst in verband brengt! Dit laatste kan geschieden, mits het animisme, zuiver gedefinieerd, niet als uitgangspunt van den godsdienst, maar als openbaring van het kinderlijk denken van den kinderlijken mensch over de natuur in hare veelvuldige onbegrepen verschijnselen worde aangenomen. (10)

Hiermede is niet ontkend, dat in een later stadium de natuuraanschouwing met het godsdienstig gevoel zamenvloeide; dat natuurdienst, polytheïsme en in het algemeen alle zinnelijke vervorming van het goddelijke plaats had; dit kan zelfs de geschiedenis ons leeren, en voor zoo verre zij ons licht verschaft zijn wij op vasten bodem beland, waar wij dan ook met eenige zekerheid den aard der godsdiensten in bepaalde tijden en bij bekende volken kunnen nagaan.

Reeds de mythe was de openbaring en eene liefelijke openbaring van het goddelijke in den mensch. Dit moet den apostel PAULUS voor den geest gestaan hebben

toen hij aan de christenen te Rome schreef: „Want Gods onzienlijke dingen worden, van de schepping der wereld aan, uit de schepselen (d. i. uit Gods werken) verstaan en doorzien.”

Maar een nog hooger beginsel leefde in den mensch: Zijne verwantschap met den Onzienlijke was hem in de ziel geprent. Om de beteekenis hiervan te verstaan, moeten wij ons nog eens het kind voorstellen. Staat het u nog voor, hoe gij u als kind gevoeldet in de nabijheid, in de liefdesfeer uwer ouders? Hoe volkomen uw vertrouwen op hen was? Hoe zij u waren als goden, die alles wisten, alles vermogten; van wie niets dan goeds tot u afdaalde; hoe zij uwe zon, uw leven waren? Ik heb het gevoeld, en op mijn' gevorderden leeftijd staat mij duidelijk genoeg voor den geest welk een gevoel mij van mijn 4de tot mijn 7de of 8ste levensjaren nu en dan doortintelde. Wie zich dit niet kan voorstellen wage het niet, zich aan te stellen als een priester in dit heiligdom.

Wel nu, waar het kind nog in zulken toestand verkeert, daar gevoelt het op de teederste, op de innigste wijze. Maar vragen naar de oorzaak, naar den omvang, naar de beteekenis van dat gevoel, vragen naar het wezen, den oorsprong, naar de betrekking, waarin hij tot zijne ouders staat, komen hem niet voor den geest; zouden zelfs op veel lateren leeftijd niet bij hem opkomen, als niet onhandige, armzalige paedagogen hem die voorhielden, nota bene, om ouderliefde in hem op te wekken. Ziet daar eene belangrijke aanleiding, al zijn er ook andere, tot de tranen, die het menschdom schreit: te willen verklaren waarom, op welke gronden men lief heeft, en dat nog wel het kind, den kinderlijken mensch! Het schoone verhaal, (och! noemt het mythe, legendarische

mythe als gij wilt, gij zult er daarom den goddelijken oorsprong niet aan behoeven te ontzeggen); het schoone verhaal Genesis III: 1–7 drukt het zoo uitnemend uit: van daar die tranen. Daarin ligt de kiem, het uitgangspunt van het veel beteekenende, maar kwalijk begrepene begrip zonde. De liefde redeneert niet. Doch laat mij niet afdwalen! Ik heb het u gezegd, trouwens gij wist het: het veld, dat wij betreden is ruim, onafzienbaar.

Nog eens het gevoel van verwantschap met God, onverklaard, onbegrepen, gelijk bij ons het gevoel van het kind in zijne verwantschap tot zijne ouders, dit mogen, dit moeten wij aannemen bij den mensch, bij den meer verhevene onder de zijnen, in den kinderlijken staat van het menschdom.

Max Müller vindt den oorsprong van den godsdienst in de „perceptie van het oneindige." Dit gevoelen wordt bestreden en kan, vooral als men Max Müller niet begrijpt, tot ongerijmde voorstellingen aanleiding geven. Ik meen, dat Max Müller in deze uitspraak eene snaar heeft doen trillen, die den grondtoon in dit thema moet uitmaken. Maar nog eens: men moet zich daarbij het kind voorstellen.

Het kind heeft al weder een gevoel van het oneindige, en het beklemt hem. Denkt aan uwe kindsche droomen, en gij zult moeten erkennen, dat het benaauwende daarin steeds was de onbepaaldheid, het zich verliezen in de ruimte. Erkent ook, dat gij als kind nooit gedacht hebt aan iets, dat ook maar zweemde naar het begrip van „oneindige ruimte," veel minder nog naar dat van „het oneindige." En heeft dat begrip voor ons 19de eeuwsch verstand nog wel eenige beteekenis? Beter gezegd: bestaat het oneindige voor ons als begrip? En staat ons verstand nog niet altijd stil voor wat men,

met onbegrijpelijke verwarring van begrippen, noemt het Godsbegrip?

Welnu! De mensch heeft steeds in zich gehad, heeft dat nog, en zal dat steeds behouden, het gevoel, niets meer, van zijne betrekking tot het oneindige, en in dat gevoel verliest hij zich, bij doordenken, tot wanhoop, tot krankzinnigheid toe. Dat gevoel verkrijgt eerst dan een rustpunt, als „het oneindige" voor zijn' geest verkeert in „den Oneindige." Gelijk nu echter voor het kind alleen het gevoel bestaat, zonder dat het naar de verklaring daarvan vraagt of zoekt, zoo bestond ook dat gevoel oorspronkelijk voor den mensch; zoo werd het later, al naar zijne geestgesteldheid, voor hem oorzaak van verlustiging of van beklemming; en beiden werden bij de verhevenen van het menschelijk geslacht de kenteekenen van verwantschap met „den Oneindige", „den Onzienlijke", „den Almagtige", het hoe, het waarom, het waardoor er steeds buiten gelaten.

Al verder: dat gevoel gaat over in onbepaald vertrouwen, in geloof, zoodra de mensch geleerd heeft, dat hij den „Oneindige" als zijn' Hemelschen vader mag naderen.

Ik weet, dat ik hier stout gesproken heb; dat men mij wijzen zal op de ontdekkingen der jongere wetenschap, op holenbewoners, op den mensch uit de steenperiode en nog vroeger. Ik verwacht, dat men mij voor zal houden den dierlijken staat, waarin bewoners van Nieuw-Guinea, van Midden-Afrika, van Zuid-Amerika verkeeren. Maar ik zal op mijne beurt blijven wijzen op het gebruik van gereedschappen, op taal, op zielstoestanden, op het duister gevoel van het oneindige bij al wat dan toch nog altijd, ook bij de heftigste tegenstanders van mijne stelling, den naam van mensch draagt.

Ik moet verder daarbij herinneren den achteruitgang, die zich zoo goed als de vooruitgang bij tal van volken en stammen vertoont, in levenswijze, in taal, ook in uitingen van het godsdienstig gevoel. Naast de voorbeelden, die van het laatste door mij reeds werden aangevoerd en die bij gebrek aan schriftelijke oorkonden, louter als legende tot ons worden overgebracht, staan de uitingen te vinden in de gewijde geschriften van de Hindoe's en de Chinezen, waaruit zoo duidelijk hunne verachtering, bepaald in het godsdienstige blijkt.

Het is thans van algemeene bekendheid, dat de Rigveda de oudste overblijfselen bevat van de godsdienstige liederen der Hindoe's, dat er onder zijn, die geacht worden tot vóór de dagen van Mozes op te klimmen. In de veda's worden verschillende natuurkrachten verpersoonlijkt aangeroepen, zoo echter, dat men tot het besluit komt, dat zij niet, gelijk in de mythologie, als bijzondere godheden, maar methaphorisch als uitdrukkingen voor de godheid moeten beschouwd worden. Onder dezen staat Indra boven aan. Hij nu, dien men den God des uitspansels zou kunnen noemen, wordt voorgesteld als de schepper of voortbrenger van hemel en aarde, die door zijne magt en wijsheid hunne massa's schoon gevormd heeft, die uit zijn eigen ligchaam den vader en de moeder, waardoor hemel en aarde verstaan zullen worden, heeft voortgebracht, die ze ondersteunt en ophoudt, die ze als een handvol omvat, die ze heeft uitgestrekt als eene vacht, en zoo al verder. (11) Deze en even verheven denkbeelden op zedelijk gebied zijn gehuld, besloten in vormen, die ze voor hen, die de lofliederen nog gebruiken, onverstaanbaar maken, die het ontleedmes van den geleerde vorderen, om ze bloot te leggen, en den min geoefende te kunnen aantoonen.

Zóó, besluit men, moet er een tijd geweest zijn, dat de Ariërs, indien al geen klare denkbeelden van de Godheid hadden, wat mijns inziens onaannemelijk is, dan toch verhevene uitingen deden hooren van het godsgevoel, dat in hun gemoed leefde. En onderzocht men in latere tijden en in onzen tegenwoordigen wat er van dat gevoel geworden is bij die zelfde volken, voor zoo verre zij niet naar Europa verhuisd zijn, dan ontmoet men bij de lagere volksklassen een verstompend, onzinnig Heidendom, bij de priesters den toeleg, het daarin te houden, (och! laat ons toch niet altijd zeggen uit eigen belang, of uit domheid en verblindheid; de verklaring is zoo moeijelijk bij een zóó ingewikkeld proces! Genoeg zij het, dat de verschijnselen geconstateerd zijn). Maar verder bij de dichters een vrij en geneugtelijk spelen van den geest, een zich vermeiden in de taal en de denkbeelden des dichters. Bij de geleerden en wijsgeeren een stroef weêrstreven van wat kortweg als domheid en bijgeloof bestempeld wordt, zonder te bedenken, dat het menschelijk hart toch altijd zijne behoeften behoudt, die openbaart en daardoor ook van hooger geestesleven getuigt.

En zóó vertoont zich dan een afdalende reeks in het godsdienstig gevoelsleven, onmiddellijk voortspruitende uit den aanleg van den mensch, en daarentegen eene opklimmende reeks in het wijsgeerig denken, niet minder getuigende van 's menschen verheven aanleg, maar bij verre niet altijd tot God opvoerende. (12)

Wilt gij een voorbeeld van het laatste, ontleend aan de Rig Veda? (13) Hoort dan wat een heidensch wijsgeer vóór minstens 3000 jaren verkondigde:

„Er was toen noch niet-zijn (non entitas), noch zijn (entitas); er was geen dampkring of lucht daar

boven. Wat omhulde alles? Waar, in wat was het vervat? Was het water? De diepe afgrond? Toen was er geen dood noch onsterfelijkheid; er was geen onderscheiding van dag of nacht. Dat Eene ademde kalm, in zich zelf gesteund; er was niets daarvan onderscheiden, of daar boven. In den beginne bestond duisternis, gewikkeld in duisternis. Dit alles was onwaarneembaar water. Dat Eene, dat ledig lag en gehuld in duisternis, werd ontwikkeld door de kracht van den aandrangsgloed (fervor). De begeerte verrees het eerst in dat Eene, en deze was de allereerste kiem van den geest; en deze hebben wijzen, met hun verstand naspeurende, in hun hart ontdekt als de band, die het zijn met het niet-zijn verbindt. De straal (of de koord), die door deze [werelden?] zich uitstrekte, was hij beneden of boven? Er waren daar bezwangerende krachten en magtige krachten; een zich zelf steunend beginsel beneden en veerkracht boven. Wie weet, wie kan hier verklaren, van waar ontstaan is, van waar is, deze schepping? De goden volgen eerst na de ontwikkeling van dit [heelal]; wie weet dan van waar het ontstond? Van waar deze schepping ontstond; en of [iemand] die maakte, of niet; – hij, die in den hoogsten hemel is, haar beheerscher, hij voorzeker weet het, of [zelfs] hij weet het niet."

»Welk een wanhopig scepticisme!" zal deze en gene hier uitroepen. Wachten wij ons het bij zulk eene uitspraak te laten, ook als het zelfde verschijnsel zich in onzen tijd voordoet. Denken wij veeleer aan het peinzen en zwoegen van de geesten, die deze diepten der geheimenissen Gods zoeken te peilen. Waarlijk zij staan hooger dan de onverschillige, die daar zegt: „Wat gaan mij deze dingen aan?" Oneindig hooger dan de zinnelijke (de sensualist), die zegt: „Laat ons eten en drinken!"

Maar zulk peinzen en zwoegen getuigt tevens van een streven naar het onbereikbare. Wie zou ooit kunnen opklimmen tot een standpunt, van waar hij de Godheid zou kunnen aanschouwen gelijk zij is? Welk menschelijk brein zou de oneindige, zamengestelde reeks van oorzaken en gevolgen kunnen omvatten, die het zamenstel vormt van wat was, is en wezen zal? Moeten wij ons niet hier voortdurend voor den geest stellen het woord van den Apostel: „Wij kennen ten deele en wij profeteren ten deele; doch wanneer het volmaakte zal gekomen zijn, zal hetgeen ten deele is, te niet gedaan worden"? En dan nog dat andere woord van den engelschen wijsgeer: »Ik weet, dat ik niets weet"?

„Wij kennen ten deele", dit woord zal voor den mensch blijven gelden door de eeuwen heen. „Ik weet, dat ik niets weet" zal de belijdenis blijven van den wijsgeer. Maar het is niet het laatste woord van den christen. Ook hij zal belijden, in diepen ootmoed, dat de diepten Gods voor hem ondoorgrondelijk zijn; maar hij zal tevens met vaste overtuiging het uitspreken, dat God zich aan hem wil openbaren als zijn' Hemelschen Vader. Voor hem zal het Evangelie van Jezus Christus de vaste grondslag zijn, waarop al zijne hoogere geestelijke verwachtingen gebouwd zijn. Die verwachtingen zullen hem met onweerstaanbare kracht aansporen om naar vermogen mede te werken tot de uitbreiding van het Godsrijk. En waar deze kracht zich in de gemeente van Christus als bezielend beginsel doet kennen, daar zal men de beteekenis ervaren van Jezus woord: »Ik ben met u al de dagen tot de voleinding der wereld."

Tot hiertoe besprak ik met u:

a. Wat aan de zending het regt geeft zijn eigen standpunt in te nemen, en van daar de godsdiensten te bezien;

b. Dat dit standpunt is de mensch in zijn zieleleven, zoo als dit zich bij ons zelven in de eerste plaats openbaart;

c. Dat de vermogens van den mensch ten allen tijde en overal dezelfde capaciteit hebben gehad, hierbij niet uit het oog te verliezen, dat de maatstaf van die vermogens te ontleenen is aan de uitstekenden van elk geslacht;

d. Dat de mensch is van Gods geslacht;

e. Dat men bij de beschouwing der godsdiensten moet afscheiden wat niet tot den godsdienst behoort, als daar is het bijgeloof;

f. Dat het uitgangspunt van den godsdienst niet kan zijn het animisme of het fetiçisme;

g. Dat de grondslag van den godsdienst ligt in het gevoel van verwantschap met God; en dat dus daarbij allerminst aan begrip moet gedacht worden; dat wij onder dit voorbehoud kunnen uitgaan van het gevoel van het oneindige;

h. Dat dit gevoel verzwakt is, niet het minst wanneer het wijsgeerig denken zocht door te dringen in de diepten van het goddelijk wezen.

Ik stel mij niet voor, deze punten in het thans geleverde overzigt voldoende behandeld of toegelicht te hebben.

Ik weet, dat men dit van mij kan verlangen, als ik verlang, dat men mijne stellingen overwege en bespreke.

Ik weet ook, dat ik niet trad in beschouwingen over de hoofdgodsdiensten; dat ik het begrip van openbaring niet aanroerde.

Kortom ik weet, dat deze arbeid onvolkomen, gebrekkig is.

Toch hoop ik, niet zonder vrucht, uwe aandacht bepaald te hebben bij een hoogst belangrijk onderwerp, dat niet alleen tot de zendingwetenschap te brengen is, maar daar vooral te huis behoort.

En als ik dan ten slotte verklaar, dat ik magteloos sta tegenover het reuzenwerk, hierin voor de zendingwetenschap weggelegd; dat naar mijne meening nog andere onderwerpen uit het oogpunt der zending behooren beschouwd te worden; dat eerst wanneer dit door zendingmannen geschiedt de ware beteekenis van de Evangelieverbreiding, dus ook van de zending begrepen zal worden, – dan zal men welligt bevroeden, waarom ik bij voortduring de vrienden van het Godsrijk blijf toeroepen: Sluit u aan een, werkt eendragtig, zonder vertragen of vertsagen.

Dat zij, die door God met de vermogens daartoe bedeeld zijn, zich onttrekken aan het rumoer der strijdvoerende partijen en zich zetten tot een onderzoek, dat niet anders dan schoone vruchten kan dragen, en zóó den arbeid zal loonen van hen, die er hunne kracht aan wijden.

Denzulken vooral mag ik wel toeroepen: „Komt over en helpt ons."

27 Januarij 1881. J. C. NEURDENBURG.

Aanteekeningen.

(1) In de voorrede tot de Myths and Songs from the South-Pacific, van Rev. W. W. GILL, B. A., of the London miss^y Soc^y, (1876) zegt MAX MÜLLER, na op het gewigt en de beteekenis van deze mythen gewezen te hebben, als een nieuw veld van aanschouwing van het denken van primitieve volken: »Wie zou het durven wagen voor het tegenwoordige volledige systematische theoriën voor de mythologie of den godsdienst vast te stellen? (Zie o.c., Preface XVII).

Dezelfde schrijver leverde in 1878 in zijne »Lectures on the origin and growth of religion as illustrated by the religions of India" (HIBBERT Lectures) de theorie van het oneindige, waarbij hij er uitdrukkelijk op wijst, dat het uitgangspunt nooit kan geweest zijn het begrip van het oneindige. Het komt mij voor, dat dit van zelf is uitgesloten, als men zich den primitieven mensch in kinderlijken toestand voorstelt, zoo als ik zulks later tracht aan te toonen.

GUSTAV ROSKOFF zegt in zijn werk »Das Religionswesen der rohesten Naturvölker (1880): »Om over de godsdienstige voorstellingen van een' wilden volksstam juist te kunnen oordeelen, moet men gedurende eenen geruimen tijd en met scherpen blik zijne zeden, gebruiken en zijne gansche levenswijze hebben waargenomen. (O. c. p. 12.)

BASTIAN schreef nog onlangs: »Wij hebben zeker in reisbeschrijvingen en verhandelingen over Polynesië velerlei mythologische vertelsels uit verschillende eilandengroepen; maar deze alle zijn, zoo als gemakkelijk te erkennen is, de door de populaire voorstelling verwrongen religieuse ideeën, en maar al te dikwerf zeer duidelijk de producten van geestige invallen van het volk." En verder: »De berigten over de mythologiën der natuurvolken bevatten over het geheel verwrongen beelden zonder zin, zoo lang wij niet den religieusen achtergrond van het tooneel kennen. Dezen te leeren kennen is niet gemakkelijk, daar de priesters, die bij de natuurvolken tevens de geleerden vertegenwoordigen, gewoon zijn hun onderwijs in mystische symbolen te hullen, die slechts voor

de ingewijden verstaanbaar zijn. . . . ." »Men treft slechts zelden reizigers aan, die door de eene of andere bijzonderheid daarop hunne aandacht gevestigd hebben. Maar dan nog konden zij gewoonlijk weinig daarin veranderen; want bij vlugtig reizen kan men bezwaarlijk doordringen tot het eigenlijk wezen der religieuse voorstellingen, daar een langdurig verblijf in het land gevorderd wordt, om het vertrouwen te kunnen winnen, dat mededeeling ontlokt van zulke onder het zegel der geheimhouding van de vaderen ontvangen overleveringen. (BASTIAN, Die heilige Sage der Polynesiër, 1881, Voorrede, IX en X.)

O. PESCHEL schreef in zijne Völkerkunde: »Op alle trappen van beschaving en bij alle menschenstammen ontstaan godsdienstige gewaarwordingen (Empfindungen) steeds uit denzelfden inwendigen aandrang, namelijk uit de behoefte om voor elk verschijnsel en voor elke gebeurtenis eene oorzaak of een' bewerker (Urheber) uit te vorschen. Daarbij komt bij de in den kindschen staat geblevene volken het onvermogen, om de voorwerpen der zinnelijke waarnemingen anders dan als bezield te denken." (O. c. 2te Aufl. p. 256). Maar zoo stelt men zich de kinderlijke volken reeds voor als denkers, dat zij nog niet kunnen zijn.

Als HERBERT SPENCER, in zijne »First principles" beredeneert, dat voor alle voorstellingen en gevoelens eene zekere aanleiding moet bestaan, en dat deze steeds in eene waarheid haren eersten grondslag moeten hebben, dan toont hij tevens eerbied ook voor zulke voorstellingen en gevoelens als door anderen eenvoudig voor ongerijmd worden verklaard. En als hij dan later zegt: »Wij moeten besluiten, dat het godsdienstig gevoel òf direct geschapen is, òf ontstaan is uit de langzame werking van natuurlijke oorzaken; en tot welke van deze beide besluiten wij ook komen, steeds wordt vereischt, dat wij het godsdienstig gevoel met eerbied behandelen"; dan geeft deze groote denker en voorstander van de evolutie-leer eene les, die zeker bij alle wetenschappelijk onderzoek, maar dan toch wel bijzonder bij de behandeling der godsdienstwetenschap te pas komt, die

dus ook de zendeling wel mag ter harte nemen. (Men zie wat SPENCER verder hier over zegt: O. c. p. 16, e. v)

(2) De uitvinding. Men zal moeten erkennen, dat elke uitvinding staat boven de verbetering en volmaking. Voorts dat elk uitvinder gebonden is aan de stoffen, de hulpmiddelen, die hem voor de hand liggen. Op deze gronden meen ik, dat de geestvermogens van den mensch steeds dezelfde moeten geweest zijn. Nemen wij den mensch uit de zoogenaamde steenperiode, zoo als hij zich uit zijnen arbeid, uit zijne werktuigen aan ons voordoet, dan neemt men reeds dáár verbetering, volmaking van de gereedschappen waar; maar altijd moet het uitgangspunt de uitvinding geweest zijn, en deze bestond niet in het gebruik maken van een' steen, b.v. tot het openen van eene noot, zelfs niet van het door verbrijzeling gespleten flint, maar in het slijpen, het doorboren van dat flint, in het vervaardigen en bevestigen van den steel of het handvatsel. Het gebruik maken van de stoffen, die de natuur den mensch aanbiedt tot het vervaardigen van gereedschappen kon niet plaats hebben, zonder die eigenaardige gesteldheid der geestvermogens, die tot het ontbinden en verbinden met bepaald oogmerk in staat stelt. Maar ook, gaat de vinding uit van een' individu, zij verkrijgt eerst beteekenis voor de maatschappij door eene andere eigenaardigheid van den mensch: het gevondene ten algemeenen nutte aan te wenden.

Toen eenmaal de kunst gevonden was, om het erts tot metaal te verwerken, dat zeker van niet geringe vindingskracht getuigt, stond de weg open tot tal van verbeteringen. Mag niet worden aangenomen, dat deze elkander toen spoediger zullen zijn opgevolgd, dan in het tijdvak, toen slechts steen en hout en horens den menschen ten dienst stonden?

Doch niet enkel uit den handenarbeid blijkt de voortreffelijkheid van de menschelijke vermogens. Ik noemde het schrift, het spreken; ik had ook kunnen wijzen op het nabootsen door middel van het teekenen, waarvan men reeds zoo vroeg de sporen ontdekt; en dan doet zich weêr het eigenaardige van het vindingsvermogen voor, als men let op

het verkleind, in lijnen, op een vlak overbrengen van omtrekken, die door het oog op zich zelf niet van het voorwerp onderscheiden worden, die alleen door den geest kunnen worden afgezonderd en tot zeker geheel verbonden.

Het ontbinden en verbinden van grootheden (getallenwaarden) mag hier ook worden aangevoerd. Men beproeve het, of men zelfs de schranderste van onze huisdieren kan brengen tot het bepalen door tellen van het bedrag der kleinste grootheden, of zij zelfs onderscheid maken, bij het stuk vleesch of brood, dat men hun toereikt, tusschen kleiner en grooter. Waar het schijnt, dat het dier zulk een vermogen bezit, daar zal men, als bij de domino-spelende hondjes, bij scherpzinnig onderzoek, kunnen ontdekken, dat de stem, de blik, het teeken van den meester de keus van het dier bepaalt.

Nu zal het wel waar zijn, dat de ééne tijd, het ééne volk rijker is aan uitvinders dan de andere; maar dan blijft toch nog de vraag of dat getal relatief bij beschaafde volken zooveel grooter is, en of zelfs onder dezen de gehechtheid aan het oude, zekere gemakzucht, eene eigenaardige stompzinnigheid bij gansche klassen van menschen de toepassing, het gebruik van de uitvinding soms niet meer vertraagt, dan zulks in vroegere tijdperken het geval zal geweest zijn, hetgeen dan zou getuigen tegen de hoogere capaciteit van vermogens van deze latere categoriën.

Opmerkelijk is aan den eenen kant de gretigheid, waarmede sommige onbeschaafde volken gebruik maken van gereedschappen en werktuigen door beschaafde individus tot hen overgebracht, en hoe andere halsstarrig weigeren van de zoo veel betere gereedschappen gebruik te maken. Ook dit wijst zijdelings op eenparigheid.

Vestigen wij verder het oog op de mythologisch-legendarische verhalen van primitieve volken, waarbij het, voor ons doel, niet noodig is het gansche veld te overzien, daar zij toch allen dezelfde karaktertrekken dragen.

Op Mangaia werden alle uitvindingen beschouwd als herkomstig uit de onzigtbare wereld. De eerste bijl, met steel en al, was herkomstig van steen van de schimmen. Het groote

geheim van het vuur werd door Mäoei uit de benedenwereld aangebracht. Het door vrouwen verrigte schors-kloppen tot het maken van kleedingstukken was aangebracht door de vrouwelijke demon Moeëve, die in het rijk der schimmen altijd den vlegel des doods zwaait. De kunst van visschen bij toortslicht was aangebracht door de godin Oeti, die in vochtige nachten gaarne met een' verlichten fakkel (ignis-fatuus, het dwaallicht) van Avaiki komt om over het eiland te zwerven. De kunst van stelen moest noodzakelijk op onheil uitloopen, als niet Iro zelf in nachten, dat de maan niet scheen, uit het geestenland kwam, met het bepaalde doel, stervelingen te helpen in het volvoeren van hunne dievenstreken. De ovens, die dagelijks gebruikt worden, bepaaldelijk de verbazend groote voor het bereiden van de ti-wortels (dracoenae terminales) zijn afkomstig van Miroe's geduchten oven, die in Hades altijd brandt. De oorlogskunst werd geleerd van Toekaitaoea en Toetavake, bewoners van het benedenland. De bedwelmende drank was nagemaakt van dien, welken de hatelijke heerscheres der onzigtbare wereld haren slagtoffers aanbiedt. Het vermakelijke en onschuldige balspel werd het eerst geleerd aan Ngaroe door toovernimfen; en door hem op deze aarde ingevoerd. Veëtini kwam van de dooden om den menschen te leeren hoe over hunne afgestorvene betrekkingen te rouwklagen." (Zie W. W. GILL, Myths and songs from the South Pacific., p. 130).

De schrijver, dien wij aanhalen zegt, dat de voor de hand liggende verklaring van deze wijze van denken is, de algemeene neiging van den heidenschen geest om alles op de aarde, in de lucht of op de zee aan eene bovennatuurlijke bron toe te schrijven. En dit gevoelen wijkt niet af van de voorstelling door de beoefenaars der ethnographie en der godsdienstwetenschap daaraan gegeven. Het is dan ook duidelijk genoeg, dat dit de philosophie is van die volken.

Maar ik vraag: Mogen wij bij deze voorstellingen blijven stilstaan? Rijst niet de vraag: h o e i s d e m e n s c h d a n t o c h w e r k e l ij k t o t d e u i t v i n d i n g v a n d e z e g e r e e d s c h a p p e n, h a n d e l i n g e n, s p e l e n, e n z. g e k o m e n? Zij

zijn de voortbrengsels van den menschelijken geest, dit is ontegenzeggelijk. Er is dus een tijd geweest, en dat voor ieder volk, die mannen heeft opgeleverd, in staat tot zulke uitvindingen, en hunne tijdgenooten waren wakker genoeg om er gebruik van te maken. Zoo ook is op dien tijd een andere gevolgd, waarin de vinding op practisch gebied niet meer bestond, toen dus alles bij het oude bleef, ja! verachtering ontstond, gelijk zulks ook genoegzaam is aan te toonen. In deze periode gaat zelfs de geschiedenis van de uitvinding verloren, en treedt daarvoor in de plaats de vereering van de groote mannen van den voortijd. De verbastering gaat zelfs zóó ver, dat die vereering in vergoding overgaat; en nog verder, dat sluwe priesters en veroveraars deze doen strekken om de menigte in onderwerping te houden. Ja, in eene nog latere periode is het gansche stelsel, waarin dan toch nog vinding ligt, versteend, zonder eenige beteekenis en heeft het niets behouden dan het bij priesters bekende ritueel.

Ik vraag: Wie moet hooger gestaan hebben, de uitvinder van den bijl, of de priester, die zijne bezweringen, zijne tooverformulen uitsprak, of liederen aanhief ter eere van goden, die niet anders waren dan de groote mannen van den voortijd, waaronder vooral de uitvinders? Mij dunkt, zeker de eersten. Maar dan ook moeten dezen in verstandelijke vermogens minstens zoo hoog gestaan hebben als de laatsten, en hunne tijdgenooten moeten meer practischen zin gehad hebben, dan de tijdgenooten der laatsten.

Wat rust, roest.

(3) Oorzaak en verband. In hoeverre het vermogen der dieren zich uitstrekt om dit te vinden, laat zich zeker nog niet bepalen. Wat de trekvogels beweegt tot verhuizen, wat duiven en andere vogels, wat ook honden en paarden den weg naar huis doet vinden, wat de mieren en zoo vele andere insecten en dieren beweegt tot het aanleggen van voorraadschuren en zoo veel meer, te verklaren uit het vage begrip instinct, zal op den duur wel niet houdbaar bevonden worden. Maar hoe zeer dan ook het dier in staat moge zijn voor zijne dadelijke of toekomstige behoeften gebruik te maken

van zeker vermogen tot het vinden van oorzaak en verband, het nadenken over de verschijnselen, het speculeren over datgene wat niet onmiddellijk onder het bereik der zintuigen valt, zal wel niemand aan het dier toekennen. En juist dit is het wat den mensch van de vroegste tijden aan onderscheiden heeft. Het is zelfs de vraag, of ten dezen de geestesinspanning in de vroegste eeuwen niet grooter was dan later, dan zelfs in onzen tijd, die over een zooveel rijker magazijn van bouwstoffen beschikt. Het komt hier niet aan op de juistheid van waarnemen en van gegevens, maar op de bespiegeling, al leidt zij ook tot de ongerijmdste uitkomsten. Zou de oneindige verscheidenheid van gevoelens, ook bij de hoogst ontwikkelden van ons geslacht, niet ten bewijze strekken, dat wij ter beoordeeling van de capaciteit van de vermogens niet op de resultaten, zelfs niet op de methode van het onderzoek, maar op het vermogen, dat tot resultaten, tot het aanwenden van methode leidt, te letten hebben? Dit vermogen te gebruiken bij het ontleden en combineren van wat dadelijk onder ons bereik ligt, zoo als zulks bij de physische wetenschappen plaats heeft, moge tot betrouwbare en daarom practische resultaten leiden, het te rigten op het voor de zinnen onwaarneembare heeft zeker niet minder beteekenis, zelfs al beantwoorden de resultaten niet aan de inspanning gevorderd om die te verkrijgen.

(4) Verwantschap met God. De mensch is van Gods geslacht. Het ware te wenschen, dat, te midden van den strijd der meeningen, dit meer op den voorgrond geplaatst wierd, niet theoretisch, want dan beduidt het zoo veel niet, maar practisch. Dan zou de hooge verantwoordelijkheid van den mensch meer wegen. Dan zou men meer eerbied hebben voor al wat mensch is. Dan zou de broederliefde haar eigenlijk karakter verkrijgen. Moge dit nu niet gelden voor hen, die het Evangelie verwerpen of klein achten, in de zending behoort het een wachtwoord te zijn. Het kan voor hen, die de beteekenis van dat woord gevoelen een spoorslag zijn tot gemeenschappelijk handelen, met terzijdestelling van alle geschillen. Hoeveel verdraagt God niet (menschelijker wijze gesproken) in den mensch en in het menschdom!

(5) Om niet te uitvoerig te worden, zij het genoeg hier voorbeelden te geven van de beide eerste rubrieken.

Bijgeloof bij ziekten. De ziekte een booze geest, die uitgedreven moet worden, die zich laat bezweren, laat verschrikken, laat misleiden, die zich verbergt, enz., dit alles als gevolg van het onverklaarbare van den ziektetoestand, van onmagt om dien te bestrijden, van vergeefs zoeken naar oorzaken. Dat het behandelen van ziekten bij onbeschaafde of halfbeschaafde volken doorgaans van de priesters uitgaat en daardoor met den godsdienst in verband wordt gebracht, is niet enkel toe te schrijven aan bijgeloof, maar ook aan het gebrek aan verdeeling van den arbeid onder zulke volken, waardoor alles wat niet tot het alledaagsche leven behoort, in den priesterstand geconcentreerd is.

Onder de groote menigte voorbeelden, hier bij te brengen, zij het genoeg zeer enkele te vermelden:

Op Nieuw Zeeland werden alle ziekten toegeschreven aan het verbreken van het taboe en aan tooverij, en de onmiddellijke oorzaak was het wonen in het ligchaam van geesten, die aan de levensgeesten knaagden. Gebeden en geneesmiddelen werden aangewend tegen de ziekten, die de goden te weeg brachten, en bezweringen dienden om de ziekten te genezen door betoovering veroorzaakt.

Als iemand ziek werd, zond men om den priester, die ook het ambt van geneesheer vervulde, en die dan òf de ziekte moest genezen, òf door godspraak de oorzaak moest bepalen. Bestond er eenige twijfel aangaande den oorsprong van de ziekte, dan verklaarde de patiënt dikwijls, dat hij betooverd was door iemand, wiens geest hij om zijn bed zag zweven en met wien hij twist gehad had. Dan raadpleegden de priesters de goden over den afloop der ziekte. Dit geschiedde op onderscheidene wijzen; de meest gewone was, dat men een stuk varenwortel uit den grond rukte; kwam deze zonder aanklevende aarde te voorschijn, dan was dit eene gunstige prognose, in het omgekeerde geval was die ongunstig. Als de ziekte chronisch en ernstig was, dan werd de zieke naar het bosch vervoerd, en in eene hut gelegd, die dan als taboe

verklaard werd. De priesters genazen de zieken door den boozen geest uit te drijven, door middel van tooverspreuken.

Meermalen hebben Europeanen, die zich onder de inlanders gevestigd hadden zich aan deze behandeling onderworpen, en volgde de genezing niet, dan werd zulks toegeschreven aan gebrek aan geloof.

Maar tevens werd ook het overbrengen van den zieke naar een ander oord aangewend, dat dan heette de geesten ontloopen. Opmerkelijk echter is, dat men veel werk maakte van kloppen en drukken, en bij uitwendige beleedigingen verbanden, pappen enz. aanlegde. (Zie; ARTHUR S. THOMSON, the Story of New-Zealand, D. I p. 219 e. v. Verg. Rev. GEORGE TURNER, Nineteen years in Polynesia, p. 223. Rev. THOM. WEST, Ten years in South-central Polynesia, p. 176 en 257.)

Wat hier van de Nieuw-Zeelanders medegedeeld is, vindt men met wijzigingen bij alle Polynesische volken, ook bij de Alfoeren in de Minahassa, en de vraag blijft: wat was de eerste grond, b. v. voor het afzonderen, zelfs afsluiten van den zieke? Gelijk men deze vraag in het algemeen stellen mag voor de beteekenis van het zoo wijd verspreide en veel omvattende taboe, dat meer op maatschappelijke toestanden dan op den godsdienst betrekking heeft.

De Bongso, in Afrika schrijven hunne ziekten toe aan Loma, op te vatten als het hoogste wezen of als het noodlot (SCHWEINFURTH, Im Herzen von Afrika, D. I p. 334.) Dit volk is in de behandeling zijner zieken vrij rationeel (zie Sch. o. c. p. 338), en toch vindt men ook daar duivel- of daemonen uitdrijving. (Zie ib. p. 359.)

Doch het zal wel niet noodig zijn, hier meer voorbeelden bij te brengen. Opmerkelijk is het, dat in vele landen de toovenaars, duivelbezweerders, enz. afgescheiden zijn van de priesters. Een opmerkelijk voorbeeld hiervan levert (J. THOMSON, the Straits of Malacca Indo-China and China (1875), p. 173 e. v.) Volgens dienzelfden schrijver verbreidden »sommige personen tot de zoogenaamde geletterden" behoorende, het gerucht, dat zekere pillen door de zendelingen vervaardigd, moesten dienen om onnoozele vrouwen te betooveren en dwaze

mannen te bekeeren. (Zie pag. 262.) Zoo vindt men bij de chineesche geneeskundigen het gebruik van astrologische tafels tot het bepalen van den aard der ziekte. (Zie J. E. DAVIS, China en de Chineezen (1841), D. III p. 108, e. v.) Evenzoo worden bij de Javanen de geschikte dagen voor ondernemingen bepaald.

In dit tijdschrift, D. XIX, blz. 344, vindt men de beschrijving van een feest in Zuid-Celebes tot wering van de cholera.

Dr. SCHEINFURTH verhaalt ons uit Nubië: »Algemeen verbreid is onder de mohammedanen van Soedan het geloof aan de heilzame werking van het water, dat tot het wasschen van met gedeelten van den koran beschrevene leesplankjes gediend heeft. (Zie Sch. II D. blz. 343.

In het laatst der 16de eeuw kwam reeds een beroemd heelmeester tegen de kunstenarijen op, in zijnen tijd nog veel in zwang. AMBROISE PARÉ schrijft in zijne Chirurgie: De Toovenaars, de zwarte kunstenaars, de bezweerders, de duiveluitjagers en alle dergelijke duivelsche menschen, die beroemen zich ook van velerlei ziekten te genezen, hetwelk zij door de listen en door de hulp des duivels te weeg brengen, te weten door zekere woorden, door bezwering, door tooverij, door teekenen, door bandjes, door briefjes, die zij aan den hals hangen, door ringen, door beeldjes, door zalven, door poeders, door gekruiste lapjes, door waters, door aantasten en door meer andere dergelijke helsche razernijen, waardoor zij (tot het verderf des menschen-levens) de goddelijke medicijn, die zóó lang gestaan heeft, en ook zoo noodzakelijk is, zoeken onder de voeten te treden. De Magistraten, die behoorden dezelve, voorwaar, uit hunne gemeente te drijven. (Zie A. Paré, holl. vertaling, (1592), fol. 52.) Dezelfde schrijver wijdt een geheel hoofdstuk aan dit onderwerp, waarin hij de kunstenarijen beschrijft. (Zie fol. 973), doch dan ook dat alles aan de werking des duivels toeschrijft.

Waar zouden wij eindigen, moesten wij van alle soorten van bijgeloof bij ziekten voorbeelden geven?

Bij de begrafenissen ontmoet men tal van gebruiken en plegtigheden, die zeker kunnen getuigen van de achting,

die men den overledene toedroeg, maar die niet minder vergezeld gaan van bijgeloof. Het in staatsie nederzetten van de Nieuw-zeelandsche hoofden, het verdrijven van booze geesten, het zorgvuldig afschrappen van het gebeente dier hoofden, het geven van feesten eenigen tijd na hun overlijden, de eerbied voor de graven, enz. (Zie A. S. THOMSON, New Zealand, p. 186); het balsemen en het aanleggen van vuren bij de lijken op Samoa (Zie TURNER, Nineteen years in Polynesia, p. 231, 2); het plaatsen van de lijken in bepaalde houding of in de rigting van zekere windstreken bij de Bongso (Zie o. a. SCHWEINFURTH I D. p. 332), maar ook bij tal van andere volken; het rouwbedrijf, in het afsnijden van het hoofdhaar, zoo als bij de Niamniam (Zie SCHW. o. c. II, p. 38) of in het laten groeijen van haar en baard; het weeklagen, het zingen van liederen, enz. enz., alles *in verband gebracht* met den godsdienst, getuigt in de meeste gevallen evenzeer van bijgeloof.

Genoeg om bij verdere toepassing te doen uitkomen, dat al werd de godsdienst met dit alles in verband gebracht, het voorname kenmerk van godsdienst, de vereering van de hoogere magt, daaraan ontbrak. Veeleer blijkt daaruit een strijd tegen de booze magten, die het menschelijk verstand dáár ging zoeken, waar het geheel stil stond voor oorzaak en verband.

Nu beweer ik niet, dat de godsdienst buiten verband staat met de gedachten aan dood en onsterfelijkheid. Maar in de verschijnselen zie ik een bewijs, dat de godsdienst zich niet dan *later ook in het bijgeloof openbaart*.

Men raadplege de klaagzangen der Zuidzee-volken, en men zal er een' anderen geest in vinden. Neem den aanhef en het slot van den volgenden klaagzang van een' broeder:

»Zie, over de hoogten van den donkeren berg van Taoehara ontwaakt de kindsche dageraad. Mijn vriend keert welligt tot mij weder in die luchtige wolk! Helaas! Ik zwoeg alleen op deze eenzame aarde." . . . .
. . . .
. . . .

»Zie, gij zijt gevallen; en de aarde ontvangt u als haar prooi! Maar uw onvergelijkelijke roem zal opstijgen, en door de hemelen weêrgalmen." (Zie A. S. THOMSON o. c. p. 321.)

Roerend is de volgende klaagzang, voorkomende in de aangehaalde »Myths and songs from the South Pacific, bij the Rev. WILLIAM WYATT GILL."

»Klaagzang op Mooeroea (den vriend van kapitein Cook), door Oeanoekoe, omstreeks 1780.

»Daar is een geestenverblijf te Imogo: het is de begraafplaats van Kavoro, in een belommerd boschje. Dáár hebben wij zijn graf gedolven; dáár werd de roode aarde opgeworpen. Hoe bitter is de smart der weduwe!

»Doch Kavoro werd weêr opgedolven; werd uit het graf genomen, waar hij gelegen had. De tanden geheel bloot — zijne gestalte, ach, hoe vergaan, toen wij op hem staarden zoo droevig veranderd!

»Daar is een geestenverblijf te Imogo; want daar werd onze Kavoro begraven. Dáár scheidden wij; ja, scheidden voor altijd! Ondiep was de grafkuil, waarin wij hem begroeven, daar dolven wij zijn graf; daar werd de roode aarde opgeworpen. Hoe bitter is de smart der weduwe!

»Zie nog eens uwe gade aan, uwe beminde Toeroeare; (1)

---

(1) »In den nacht toen Mooeroea (Kavoro) verslagen werd, waren Toeroeare, de meest geliefde van zijne drie vrouwen en hun zoontje Taingaroeë bij hem in de vischhut op het strand, waar zij tijdelijk verblijf hielden. De vader vreesde, dat zijn zoontje gedood zou worden; maar dit ontkwam onverzeerd. Zoo was het niet met de moeder, die stoutmoedig hare eigene kleeding afdeed, om daarmede de slagen te weren op haren echtgenoot gerigt. Dit gelukte haar aanvankelijk; doch in weerwil van de pogingen dezer heldhaftige vrouw, werd Mooeroea gedood, terwijl de vrouw niet dan met gebroken arm ontkwam.

»Toen de opgewonden troep van Potai vertrokken was, kwam de oudste zoon van Mooeroea Toeroeare te hulp. Het lijk van den verslagen krijgsman werd met veel moeite langs een' verren omweg, ten einde niet te worden opgemerkt, gedragen naar eene engte Imogo genaamd, op ongeveer tien minuten afstands van het moordtooneel. Bij het vervullen van dezen laatsten liefdedienst, werd de zoon aanvankelijk alleen geholpen door Toeroeare, die zelve veel leed aan haren gebroken arm; doch later kwamen vrienden van het binnenland ter hulp. Er werd haastig een graf gedolven met de spaden van ijzerhout, en het lijk van Mooeroea, digt ingewikkeld in inlandsch doek, werd in het graf gelegd. In plaats van het met aarde te vullen, werd het graf slechts gedekt met een' grooten steen, om het aan het gezigt der vijanden te onttrekken.

haar, die gij eens in uwe armen sloot, die gij liefdevol omhelsdet. Wij, die zoo gelukkig zamen leefden, scheiden nu; de wreede speer doodde u, tot afgrijzen van uw' zoon. Gij werdt 's nachts verraderlijk overvallen, uwe vrouw smeekende: »Vlugt, verlaat mij, want ik ben getroffen, ik ben gedoemd te sterven!"

»Dus sneefde de beminde Kavoro bij de zee. Zijn blôedend lijk lag op het zandig strand. Wie zal het dragen? Vrouw en zoon zullen het wegdragen, en het verbergen dáár waar vijanden het nooit zullen vinden! Draagt hem, ja, draagt hem ver weg; zoodat als zijne vijanden zorgvuldig zoeken, zijn lijk nooit gevonden zal worden.

»De nacht verdwijnt. Op het strand brengen de eerste stralen van den morgen de tranen der weduwe aan het licht. Tusschen de boomen verborgen, beklimmen zij (de dragers) bevende de rotsen. Op dien verheven top rusten zij onder de schaduw van den oetoeboom (de Barringtonia), nabij den top van den heuvel. Weêr nemen zij het lijk op. Ginds is het smalle pad: kiest een graf. Waar zal het zijn? Laat het zijn te Imogo, waar ik dikwijls kan komen weenen. Legt hem zachtkens neder, o Tiaoe, in het nederige graf. Hoopt de steenen op. Vaarwel Kavoro!

»Dáár dolven wij zijn graf, dáár werd de roode aarde opgeworpen. Hoe bitter is de smart van uwe weduwe!

»Nu begonnen echter de vrouwen van dat gedeelte van het eiland, wanneer zij noten inzamelden, deze op dien grooten steen open te slaan. De familie was zoo vast overtuigd, dat dit gedurig geklop boven zijn hoofd Maoeroea vreeselijk moest hinderen, dat zij het lijk opnamen, dat hoewel reeds ver ontbonden, op nieuw met welriekende olie gebalsemd en op nieuw in fijn wit doek gewikkeld werd. In weinige dagen werd het dwars over het eiland gedragen naar Tamaroea en ten slotte in de diepe en donkere kloof Raoepa geworpen. Een paar nachten daarna droomde een der zonen, dat Mooeroea zijne bloedverwanten verweet, dat zij hem aldus kwalijk behandeld hadden; want niet zoodra had zijn lijk den bodem van Raoepa bereikt, waar zoo velen van zijne eigene slagtoffers op verschillende tijden zoo onverschillig waren weggeworpen, of de verslagenen stonden op, en sloegen zijne beenderen met zooveel kracht, dat hij er onuitstaanbare pijn door leed!

»Maar het was te laat om hem weêr weg te halen. De reden, waarom men het lijk in Raoepa geworpen had, was dat het niet in handen mogt vallen van zijne vele vijanden, die nog in leven waren."

»O Taingaroeë, moogt gij beschermd worden! Moogt gij leven, teêrgeliefde zoon! Heb uwen broeder lief, o Nekaia! (1) Och! Nekaia, wees lief voor hem. Patiatoa ook zal u beschutten, vele dagen hierna, geliefd kind! Zal hij veilig zijn in uwe handen?

Dáár hebben wij zijn graf gedolven. Dáár werd de roode aarde opgeworpen. Hoe bitter is de smart van uwe weduwe!

»Ten tweeden male werd gij begraven, – aan de aarde toevertrouwd! Waarheen zullen wij u dragen? Naar eenen diepen afgrond, naar eene onpeilbare klove. Komt, laat ons Kavoro daarheen dragen, want zijn lijk vergaat snel tot stof.

»Dáár dolven wij zijn graf. Dáár werd de roode aarde opgeworpen. Hoe bitter is de smart uwer weduwe!"

Opmerkelijk in dit referein de overeenkomst met Davids klaagliederen over Saul en Jonathan.

Spreekt in deze dichterlijke taal niet het natuurlijk gevoel? Welk spoor is hier van bijgeloof of van godsdienst? Maar voor het eerste was geen aanleiding, die alleen de wraak der vijanden duchtte; de tweede was in 1780 bij deze volken reeds tot het peil der onverschilligheid afgedaald.

(6) Aan het slot van zijne tweede HIBBERT lecture, die tot opschrift heeft »Is het fetiçisme een primitieve Godsdienstvorm?" zegt MAX MÜLLER:

»Mijn standpunt is dan eenvoudig dit: Het komt mij voor, dat zij die een oorspronkelijk (primordial) fetiçisme aannemen, voor als van zelf sprekende houden datgene wat nog bewezen moet worden. Zij hebben voor als van zelf sprekende aangenomen, dat ieder menschelijk wezen wonderdadig begaafd was met het afgetrokken begrip (the concept) van datgene wat het predicaat vormt van elken fetiç, noem dit magt,

(1) »Nekaia was de oudste dochter van Mooeroea, wier echtgenoot, Oeanoekoe, dezen lijkzang dichtte voor zijn' krijgshaftigen schoonvader. Hun zoon Patiatoa of Tiki wordt bezworen zijn' jeugdigen bloedverwant onder zijne bescherming te nemen. Patiatoe (d.i.: met een speer doorboord) stierf op gevorderden leeftijd in 1854 aan de mazelen. Hij was toen tot het Christendom overgegaan en de Heer GILL roemt hem, die vroeger een der aanzienlijksten was onder de priesters, wegens zijn kinderlijk geloof."

geest of God. Zij hebben als van zelf sprekende aangenomen, dat toevallig voorkomende voorwerpen, zooals steenen, schelpen, de staart van een' leeuw, een haarknot of al zoodanige prullen, in zichzelven een theogonisch of godverwekkend karakter hebben, terwijl het feit, over het hoofd gezien is, dat alle menschen, als zij eens gekomen zijn tot het vermoeden van iets bovenzinnelijks, oneindigs, of goddelijks, zij dit eerst later in bloot toevallige en onbeteekenende voorwerpen gevonden hebben. Zij hebben als van zelf sprekende aangenomen, dat er thans bestaat of te eeniger tijde bestond een godsdienst, geheel uit fetiçisme zamengesteld; of dat, omgekeerd, er eenige godsdienst is, die zich geheel van fetiçisme heeft vrijgehouden. Mijne laatste en ernstigste bedenking is, dat zij, die het fetiçisme aannemen als een' primitieven en universelen godsdienstvorm zich dikwijls verlaten hebben op getuigenissen, die geen geleerde, geen geschiedschrijver zou mogen aanvaarden. Mij dunkt dat wij diensvolgens, geregtigd zijn de theorie (1), dat het fetiçisme òf werkelijk geweest is òf moet geweest zijn de aanvang van allen godsdienst, te laten varen, en wij zijn dus geroepen naar elders uit te zien, als wij willen opsporen welke zinnelijke indrukken het eerst den menschelijken geest vervulden met een vermoeden van het bovenzinnelijke, het oneindige en het goddelijke." (M. M. o. c. p. 126.)

Het komt mij voor, dat MAX MÜLLER in deze tweede lezing veel waars en schoons gezegd heeft, dat hij daarvan echter niet het regte gebruik maakt in zijne volgende lezingen, en wel door de perceptie van het oneindige door te voeren daar waar zij niet meer zuiver werken kan. Is de geest eenmaal b e v a n g e n door het bijgeloof, dan neemt ook de godsdienst vormen aan, die h i e r tot een' versteenden afgodendienst, d a a r ten gevolge van hare ongerijmdheid tot wijsgeerige bespiegelingen, e l d e r s bij een' dichterlijken aanleg tot mytho-

(1) »Het doet mij genoegen te zien, dat zoowel Dr. HAPPEL in zijn werk »Die Anlage des Menschen zur Religion", 1878, als Professor PFLEIDERER in zijne »Religionsphilosophie", pas in het licht gekomen (1878), ongeveer op dezelfde wijze de fetiç-theorie opvatten."

logische voorstellingen aanleiding geven, nog anders voor eene dorre moraal plaats maken. Altijd echter blijft bij de ernstigen en vroomen in het diepst van hun gemoed eene snaar trillen, die harmoniëert met het gevoel van verwantschap met God.

(7) Zie: The Rev. HENRY CALLAWAY, M. D., Amatongo or ancestor-worship, as existing among the Amazulu, in their own words, with a translation into Englisch and notes. (1861–1870).

(8) Men zie o.a. hier Prof. J. LEGGE: The religions of China (1880).

(9) WILKEN en SCHWARZ hebben ons kostelijke bijdragen geleverd tot de kennis van den Alfoerschen godsdienst in de Minahassa en in Bolaäng-Mongondou. HARTHOORN en POENSEN hebben zich verdienstelijk gemaakt door hunne voorstellingen van het Javanisme. (Zie: onze »Mededeelingen" op tal van plaatsen). Maar zij konden ons niet veel meer geven dan de thans nog bestaande, verstijfde vormen. De diepste grond van het zieleleven wordt daardoor niet bloot gelegd. Stel eens, dat men uit de vormen, die het Christendom op vele plaatsen heeft aangenomen moest opmaken in hoeverre zijne belijders zich met God verwant gevoelen, in hoeverre zij zich, naar den geest van het Evangelie, volgens de uitspraken van Jezus, kinderen van den Hemelschen Vader gevoelen, ik geloof dat men niet ver zou komen met zoodanig onderzoek. Wilde men onderzoeken wat het Christendom op het zieleleven heeft uitgewerkt, wat de zielstoestand is van de menschen, die zich christenen noemen, men zou zich zeker meermalen in zijn onderzoek teleurgesteld vinden, zijne vragen met een »ik weet het niet" beantwoord zien. Men zou ontdekken, dat de diepste grond van het godsdienstig gevoel niet ligt in de vormen, die men waarneemt.

(10) Het komt mij voor, dat wij in elke mythologie de eigenlijke mythen niet dan verwrongen, bedorven terug vinden. Toch zal de ééne voorstelling nader bij het oorspronkelijke zijn, dan de andere. Men vergelijke b.v. de mythe van Echo bij OVIDIUS met de volgende van de Zuidzee, door GILL medegedeeld:

»Rangi was de eerste mensch; want Vātea was half mensch en half visch en leefde in de onzigtbare wereld. Toen Rangi met ingenomenheid het land overzag, dat hem gelukt was uit de duisternis op te heffen, besloot hij elk hoekje en holletje te onderzoeken, ten einde zich te vergewissen, of er ook andere bewoners van dien grond waren.

»Na eenigen tijd gereisd te hebben langs het noordelijk gedeelte van het eiland zonder het geringste spoor van eenig levend wezen te ontdekken, naderde hij eene romantische verzameling van rotsen, die over een' ontzettenden afgrond hingen, door welken de wateren van de naburige valleijen zich in den oceaan ontlasten. Een aantal holen loopen op dit punt zamen, en de weg daarheen wordt belemmerd door groote rolsteenen.

»Hier schreeuwde Rangi, zooals hij gewoon was, »Ōō" (Ho, daar!) Tot zijne verbazing antwoordde eene stem van de rotsen komende duidelijk: »Ōō." Rangi vroeg: »Hoe is uw naam?" In plaats van een antwoord, kwam de sarrende vraag: »Hoe is uw naam?" Rangi berstende van verontwaardiging, vroeg nu dezen ongezienen medebewoner: »Van waar komt gij?" Weder weigerde de onzigtbare spreker zich te openbaren; en Rangi's ooren vernamen de tartende woorden: »Van waar komt gij?" Dit niet langer kunnende verduren, verwenschte hij den verborgen bewoner van het hol, en schold hem »Aitoe-mamaoo", d. i. de altijd verwijderde, of de kiekeboe-schuilee-geest; maar hoorde zich nu ook dadelijk op denzelfden toon en met dezelfde woorden uitschelden. Het was duidelijk, dat dit satirieke, onzigtbare wezen zich voor niemand ontzag. Rangi daalde zeer in zijne eigene achting, nu men hem zóó zonder complimenten toesprak, en hield zich overtuigd, dat dit geschiedde met het oog op zijnen onwettigen oorsprong.

»Deze eerste vorst van Mangaia besloot nu, het kostte wat het wilde, het onbeschaamde schepsel in het oog te krijgen, dat zich tusschen de rotsen verborgen hield. Voorzigtig van den eenen steen op den anderen springende, daalde hij in den afgrond af, steeds vragende naar den onzigtbaren bewoner;

doch altijd kreeg hij niet anders dan sarcastische antwoorden. De kloof werd steeds donkerder en naauwer, maar Rangi zette zijnen weg onverschrokken voort. Eensklaps naar boven ziende, bevond hij tot zijne verbazing, dat het halfcirkelvormige dak geheel overdekt was met doorschijnende glinsterende kegels (stalactiten), wit, als eene rei geduchte tanden, die hem bijna aanraakten, terwijl droppels koud water als regen op den steenen vloer vielen. Van onderen stond een rei stompen (stalagmiten), die uit den bodem van het hol staken. Door ontzetting aangegrepen bij het gezigt van deze wijd geopende kaken, die als op het punt waren hem te verzwelgen, deed hij eenige stappen achterwaarts, en, nog eens naar boven ziende, ontwaarde hij voor het eerst het gelaat van eene nimf, die hartelijk lachte om zijne ontzetting.

»Zoodra Rangi weêr tot zichzelven kwam, vroeg hij hoe deze geduchte verschijning heette. Haar antwoord was: »Ik ben Toemoe-te-ana-oa" of Echo (letterlijk: de in holen sprekende geest, the cave-speaking-sprite.) »Ik ben het wezen, dat overal de rotsen van Mangaia bewoonde, aleer gij uwen voet op den bodem zettet." Rangi vroeg nu, of zij kinderen had. Echo hernam: »Ik heb een zeer talrijk kroost, genaamd Toemoe-te-eroeëma of aardgravers." »Waar zijn zij?" vroeg de nieuwsgierige koning. »Zij zijn op de bergen, en zwerven rond tusschen de varens", hernam de vriendelijke geest van het hol.

»Rangi verliet nu Echo, en ging hare kinderen opzoeken. Hij was nog niet ver den naasten berg opgeschreden, daarbij de varens en het hooge riet vertredende, of hij ontmoette een troep van die aardgravers of ratten! Het verbaasde Rangi, dat de kinderen zoo weinig op hunne moeder geleken, die maar niet kon worden overgehaald, hare geliefkoosde verblijven tusschen de rotsen te verlaten.

»Het hol waar Rangi het eerst kennis maakte met Toemoete anaona of Echo werd sedert Aitoe-mamaoa of het verblijf van de altijd verwijderde of de kiekeboe-schuilee-geest genoemd. (1)

---

(1) »De schrijver onderzocht eens met den Rev. J. CHALMERS Aitoe-mamaoa ter diepte van eene halve engelsche mijl (10 minuten), tot dat de toortsen bijna waren uitgedoofd en het dak zoo laag afhing, dat men in

»Bij zijne verdere nasporingen ontmoette Rangi dikwijls deze merkwaardige nimf Echo, die alom tegenwoordig scheen te zijn, en bevond, dat behalve de aardgravers tusschen het drooge gras en de varens van het gebergte, zij nog eenig ander talrijk kroost had, dat de dalen en de donkere wateren van het meertje Veitatei bewoonde, namelijk: garnalen, palingen en andere zoetwatervisschen, die daar en in de binnenste holen en spleten van de naburige rotsen in overvloed gevonden worden.

»Rangi bevond dus, dat zijne kleine wereld al eene menigte bewoners telde, allen afkomstig van Toemoe-te-ana-oa. Hieruit ontstond geen stoornis of bezwaar, daar Echo eene nimf was van eene zachte en onschuldige geaardheid; daar toch hare eenige fout was, dat zij wat satiriek was, als vreemdelingen haar toespraken.

»De wijzen van vroeger dagen hebben dikwijls geredetwist, of Rangi dan toch wel teregt voor den eersten bewoner van Mangaia gehouden wierd, daar hij toch Echo reeds in het bezit van de rotsen en holen vond. Zij kwamen eindelijk tot het besluit, dat terwijl Rangi de eerste mensch en koning was, Echo de eerste nimf, de moedernimf was, terwijl dan de talrijke geesten, die de rotsen, valleijen, heuvelen en stroomen bewonen, het talrijke kroost vormen van den in holen sprekenden geest.

»Op de Markiezeneilanden wordt tot op dezen tijd goddelijke eer bewezen aan Echo, van wie men meent het voedsel te ontvangen, en die tot de aanbidders uit de rotsen spreekt." (Gill, o. c. p. 114, e. v.)

(11) Zie over het onderwerp in het algemeen: MONIER WILLIAMS, Indian wisdom; hier bijzonder J. MUIR, Metrical translations from sanskrit writers, p. 318.

---

kruipende houding zich moest bewegen. Omstreeks in het midden liep een stroom dwars over ons pad. Wij zongen tal van liederen, en waren verrukt door het hooren op aanzienlijke hoogte boven onze hoofden, waar het volkomen donker was, van eene hoogst volmaakte echo, alsof een onzigtbaar koor in volmaakte eenstemmigheid zong, met ons door toortsen verlicht gezelschap.

(12) Men heeft mij gevraagd, of ik dan aanneem eene verachtering in de ontwikkeling van het menschdom? Mijn antwoord is, dat hier aan geen verachtering behoeft gedacht te worden, als men de stelling zuiver ontwikkelt: Eerst het kind in zijn gevoelsleven, dan de jongeling in zijn stout, tot woestheid overslaand streven, dan de man in zijne behoefte tot diep nadenken, handelen en tot stand brengen. Elk individu doorloopt deze phasen, en wordt het goed met hem, dan komen gevoel en verstand, denken en handelen bij hem in zuivere harmonie. Onder vallen en weder opstaan gaat hij vooruit. Zóó is het ook gelegen met het menschdom.

(13) Zie: MUIR, o. c. p. 325 en de in de noot aldaar aangehaalde schrijvers.

VARIA.

Acten-stukken in zake de vestiging van den Islam in Bolaäng-Mongondou. (1)

I.

Afschrift.

Ministerie van Koloniën.

NB. Wordt verzocht in het antwoord de dagteekening, de letter en het nommer dezer, naauwkeurig uit te drukken.

Lett. A[1].

No. 30. 's Gravenhage, den 1 Januarij 1881.

Getal der bijlagen: 2.

Het berigt voorkomende op bl. 288 en volgg. van deel XXII der Mededeelingen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, en ontleend aan een reisverhaal van PAULUS RINTJAP, volgens hetwelk (zie aldaar bl. 294)

Aan
het Nederlandsche Zendelinggenootschap
te Rotterdam.

(1) De hier opgenomen stukken werden ons, met uitzondering van dat van Br. SCHWARZ, door Z.Exc. den Minister van Koloniën toegezonden en ons, op ons verzoek, door Z.Exc. ter publicering in ons Tijdschrift afgestaan. Zij kunnen dienen om te bewijzen, hoezeer de voorstelling, door inlandsche Hoofden gegeven, verschillen kan van die, welke uit de officiële stukken is op te maken. Het schrijven van Br. SCHWARZ werd niet door deze stukken uitgelokt, diende dus ook niet om deze te bevestigen of te bestrijden; maar diende in antwoord op een' brief van ons Bestuur aan de Vereeniging, waarin het oordeel van de Regering hier te lande over het al of niet tijdige van eene zending naar Bolaäng-Mongondou werd medegedeeld.

door nalatigheid van het Gouvernement eene vroeger aanwezige school in Bolang-Mongondo geheel was te niet gegaan, en daarvan de overgang der toenmaals aanwezige christenen tot den Islam het gevolg was geweest, noopte den Minister VAN BOSSE in het laatst van 1878 aan de Indische regering hieromtrent eenige opheldering te verzoeken.

Uit onlangs van den Gouverneur-Generaal ontvangen berigten blijkt thans, dat de bedoelde voorstelling niet juist was. De school is gesloten geworden in 1831, en wel uithoofde het gebrek aan belangstelling van de zijde der bevolking, die destijds reeds voor een groot deel tot den Islam was overgegaan.

Onder aanbieding van een afschrift van het ter zake door den resident van Menado den 16 Maart 1831 genomen besluit, en van het rapport der commissie voor de zaken in Bolang-Mongondo, bestaande uit den Controleur der afdeeling Belang en den hoofd-djaksa bij den landraad te Menado, d.d. 7 Januarij l.l., lett. A, meen ik de verwachting te mogen uitspreken, dat het Nederlandsche Zendelinggenootschap de bewuste voorstelling nader zal rectificeren.

De bijgevoegde stukken worden na gemaakt gebruik door mij teruggewacht.

De Minister van Koloniën,
(*w. g.*) W. VAN GOLTSTEIN.

II.

Afschrift.
Besluit.
No. 15.

Menado, 17 Maart 1831.

Gelezen eene missive van den zendelingleeraar, daarbij kennis gevende, dat de te Bolang geplaatste inlandsche schoolmeester, P. BASTIAAN hem verzoek heeft gedaan uit zijne betrekking honorabel te worden ontslagen, dragende de zendeling mitsdien voor, hem dit verzoek toe te staan, en wel te gereeder, omdat de gemeente van Bolang weinig belang in het onderwijs van derzelver kinderen schijnt te stellen, om welke reden hij dan ook er geene noodzakelijkheid in ziet om de betrekking van schoolmeester voor alsnog aldaar weder te vervullen.

Is goedgevonden en verstaan:

Bij dispositie op voors. missive aan den inlandschen schoolmeester te Bolang, P. BASTIAAN, te verleenen een honorabel ontslag uit deze zijne betrekking, met bepaling dat er vooreerst geen schoolmeester meer in de negorij Bolang zal geplaatst zijn.

Extract dezes zal worden verleend aan den zendelingleeraar en den ontslagen schoolmeester tot informatie en narigt.

De Resident,
(*w. g.*) D. F. W. PIETERMAAT.
Voor afschrift conform,
De Secretaris der resid. Menado,
(*w. g.*) VAN WEELDEREN.
Voor eensluitend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w. g.*) A. SOL.
Voor copie conform,
J. C. NEURDENBURG.

III.

Afschrift.
La. A[1].

Menado, 7 Januarij 1879.

In antwoord op eene missive d.d. 20 October a. p., n°. 2996, heeft de commissie voor de zaken in Bolaäng Mongondou de eer U H.Ed.G. mede te deelen, dat volgens de door haar te Bolaäng ingewonnen informaties de school aldaar werkelijk reeds in 1831 is opgeheven.

Volgens verklaringen van verschillende bejaarde personen, die de school zich nog herinnerden en door de commissie dienaangaande werden ondervraagd, waren tijdens hare opheffing niet meer dan 5 of 6 leerlingen, die deze school bezochten.

Dat zij alleen is gesloten wegens gebrek aan belangstelling van de zijde der gemeente te Bolaäng, kan dus geen twijfel meer lijden.

Als oorzaak van de weinige deelneming, die het onderwijs in dien tijd daar genoot, werd opgegeven, dat men toen reeds meer en meer tot den Islam was overgegaan.

De invoering van deze godsdienst in Bolaäng Mongondou schijnt te dateren van het begin van deze eeuw, en had voornamelijk plaats van uit Gorontalo, onder het bestuur van den Radja CORNELIES MANOPPO. Uit vrees voor het Gouvernement, dat men in het eerst meende, dat het de christelijke godsdienst verlangde, durfden evenwel in den aanvang van de invoering van den Islam in Bolaäng Mongondou, de zoogenaamde christenen aldaar niet anders dan in het geheim de leer van Mohammed belijden.

Onder dezulken moeten ook worden gerekend de Radja's CORNELIES MANOPPO en zijn opvolger ISMAEL

Aan
den Resident van Menado.

MANOPPO, daar beiden, hoewel in naam Christen, toch in werkelijkheid, maar in stilte den Islam hadden omhelsd.

Ook de vader van den onlangs ontslagen Radja JOHANNIS MANUEL MANOPPO, genaamd JACOBUS MANUEL MANOPPO, werd in het begin van zijn bestuur geteld onder de christenen, doch is in werkelijkheid nooit anders geweest dan een ijverig Mohammedaan, die veel moet hebben bijgedragen om de school te Bolaäng te doen verloopen.

De opheffing dezer school had dan ook plaats onder zijn bestuur in 1831. Niet alleen onwaarschijnlijk dus, maar zelfs onwaar is het beweren van sommigen, dat deze Radja later herhaaldelijk aan het bestuur te Menado zou hebben gevraagd om de school te Bolaäng op nieuw te openen, maar eindelijk toen hij zag, dat zijn verzoek vruchteloos was, in 1848 vergunning verzocht om tot den Islam te mogen overgaan. De waarheid is, dat na 1831 geen school meer door het bestuur van Bolaäng Mongondou werd gewenscht en men reeds lang geneigd was om de leer van Mohammed te omhelzen.

Men durfde dit echter niet dadelijk doen, uit vrees het Gouvernement hun dit ten kwade zou duiden, en beleden daarom de meeste der bekeerlingen de godsdienst hunner keuze in stilte. Toen evenwel in 1848 het aantal belijders van den Islam meer en meer toenam, besloot de Radja JACOBUS MANUEL MANOPPO en zijne rijksgrooten, om het te wagen den Resident van Menado vergunning te verzoeken om tot de Mohammedaansche godsdienst te mogen overgaan.

Men deed dit, maar niet dan na allerlei verontschuldigingen te hebben bijgebracht voor hun stap.

Onder die verontschuldigingen kwam o. a. ook voor, dat na 1831 er te Bolaäng geen school meer was

geweest en hoofden en bevolking daardoor langzamerhand de christelijke godsdienst waren ontwend, en men daarom nu liever maar den Islam wilde belijden.

Het antwoord, dat de toenmalige Resident van Menado, de heer VAN OLPEN daarop gaf, namelijk dat een ieder de godsdienst mogt belijden, welke hij verkoos, mits men maar trouw bleef aan het Gouvernement, wordt door velen in de Minahassa beschouwd als de oorzaak te zijn geweest van het te niet gaan van de christen-gemeente te Bolaäng. Eenigzints is dit ook het geval geweest, want kort na de terugkomst van den Radja JACOBUS MANUEL MANOPPO te Bolaäng in 1848, ging hij met een groot gedeelte van zijn volk en daar onder alle zoogenaamde Christenen openlijk tot den Islam over, zoodat op het oogenblik met uitzondering van een' enkelen Christen te Popo, een Minahasser van geboorte en gewezen leerling van den zendeling-leeraar ULFERS, er in Bolaäng Mongondou geen christenen meer zijn. Ieder billijk beoordeelaar zal evenwel dadelijk moeten erkennen, dat met de in deze tijden door de Regering gehuldigde beginselen van godsdienst de heer VAN OLPEN als Resident moeijelijk een ander antwoord had kunnen geven, dan door Z.H.Ed.G. werd geuit en is het bovendien zeer twijfelachtig of ieder ander antwoord, hoe gunstig dit ook had mogen luiden voor het Christendom, wel in staat ware geweest om de gemeente van Bolaäng op den duur te doen bestaan.

Tijdens haar verblijf in Bolaäng Mongondou ondervroeg de commissie de hoofden in dit landschap herhaaldelijk of zij weder te Bolaäng of eenige andere negorij eene school verlangden. Het antwoord luidde echter telkens ontkennend, en wel omdat men reeds was overgegaan tot den Islam en er in Bolaäng Mongondou geen Christenen meer waren.

Verklaringen van de zijde der commissie, dat op de gouvernementsscholen geen godsdienst werd onderwezen

en zij dus door leerlingen van allerlei gezindheid konden worden bezocht, baatten niets om de hoofden gunstiger voor eene school in dit landschap te doen stemmen.

De reden van dezen tegenzin tegen eene school is niet moeijelijk te verklaren en moet ongetwijfeld alleen worden toegeschreven aan de vrees der hoofden, dat bij meerdere ontwikkeling van het volk het zich minder alles zal laten welgevallen.

Van de zijde van de bevolking werd alleen eene school verlangd door de negorijen Maririe-lama en Maririe-baroe, beiden bewoond door afstammelingen van Minahassers, die niettegenstaande de pogingen daartoe aangewend door den Radja JACOBUS MANUEL MANOPPO, om hen tot den Islam te bekeeren (de mannelijke bevolking werd daartoe zelfs eens in het blok gesloten), nog steeds hunne godsdienst, de Alfoersche zijn getrouw gebleven.

De bevolking van Maririe-lama zag echter liever eene zendingschool dan eene gouvernementsschool in haar midden geopend, daar zij gaarne tot het Christendom wenschte over te gaan.

De lieden van Maririe-baroe daarentegen verlangden eene gouvernementsschool, om reden zij hunne voorvaderlijke godsdienst wilden behouden.

Doch zoolang Bolaäng-mongondou nog niet onder geregeld beheer is gebragt rekent de commissie het tot haar pligt om de oprigting van gouvernementsscholen aldaar te ontraden. Zonder behoorlijk toezigt van een' kontroleur of ander Europeesch ambtenaar, die zal kunnen waken tegen alle mogelijke belemmeringen, die door het inlandsch bestuur het onderwijs zouden kunnen worden in den weg gelegd, zullen de scholen in Bolaäng-mongondou weinig nut kunnen stichten en zullen in ieder geval de resultaten, zoo die al worden verkregen, niet kunnen

opwegen tegen de groote onkosten, die het oprigten van scholen na zich slepen.

Nu het gebleken is, dat er in Bolaäng-mongondou geen christengemeenten meer zijn, zal over de vraag, gesteld aan het slot van de Ministeriele dépêche d.d. 13 December 1878 Lett. A[1] n°. 44/2763 in afschrift overgelegd bij uwe boven genoemde missive, d.d. 20 October a°. p°. n°. 2996, in hoever de door de hulppredikers voor inlandsche christengemeenten gevormde inlandsche voorgangers, zouden te benutten zijn voor de talrijke min of meer verwaarloosde christengemeenten in de Molukken of elders," door de commissie ook wel niet meer breedvoerig behoeven te worden uitgeweid. Wel is waar heeft de bevolking van Maririe-lama haar verlangen kenbaar gemaakt om tot het Christendom over te gaan, doch zoo lang zich daar nog geen nieuwe gemeente heeft gevormd, zal de regering daarmede moeijelijk zich kunnen inlaten, wil zij haar onzijdig standpunt in godsdienstzaken blijven innemen.

Het bekeeringswerk zal daarom moeten worden ondernomen door het een of ander zendelinggenootschap en zonder eenige andere bemoeijenis van het gouvernement, dan dat de personen, welke dit bekeeringswerk zullen ondernemen, zooveel als doenlijk is, worden beschermd tegen mogelijke aanslagen op hun leven.

Van uit Menado zal deze bescherming echter niet kunnen verleend worden. De gemeenschap tusschen Bolaäng-mongondou en Menado heeft tot nu toe bijna bij uitsluiting plaats over zee, en hoewel in den goeden mousson die vrij gemakkelijk kan worden onderhouden, zoo kan het toch in den west-mousson gebeuren, dat door de onstuimigheid der zee, te Menado in geen maanden berigten worden ontvangen van uit Bolaäng. Het openen van eene genootschapsschool te Maririe-lama zal daarom

ook moeten wachten, totdat het gouvernement er toe zal zijn overgegaan om europesche ambtenaren te plaatsen in Bolaäng-mongondou. Voor eene genootschapsschool mag dit uitstel zelfs noodzakelijker heeten, dan voor eene gouvernementsschool, daar het geen twijfel lijdt of eene christenschool, zal in Bolaäng-mongondou nog meer tegenkanting vinden dan eene school waar het godsdienstonderwijs geheel is uitgesloten. Mogt eindelijk de bevolking van Maririe-lama tot het Christendom zijn bekeerd, dan zal tegen dien tijd het zeker niet moeijelijk vallen om eenen geschikten inlandschen voorganger, opgeleid door een' der hulppredikers van de inlandsche gemeenten, te vinden, welke genegen is zich daar te vestigen en zal het evenmin bezwaar hebben, dat dan deze gemeente jaarlijksch wordt bezocht door een' der hulppredikers uit de Minahassa.

Voorloopig kunnen evenwel zulke reizen door hulppredikers ondernomen, weinig nut stichten, daar volgens verkregen inlichtingen ook in de andere rijkjes langs de Noordkust van Celebes, met name: Bolaäng-Ockie, Bintaoena, Bolaäng-itam, Kaidipan en Bwool geen christengemeenten meer zijn.

Het bovenstaande resumerende wordt UHEd.G. medegedeeld:

1°. dat het veldwinnen van de Mohammedaansche godsdienst in Bolaäng-mongondou dateert van af het begin dezer eeuw en tijdens het bestuur van den Radja CORNELIES MANOPPO;

2°. dat daarop in 1831 de school te Bolaäng wegens gebrek aan belangstelling werd opgeheven;

3°. dat na dien tijd tot op heden door de hoofden in Bolaäng-Mongondou geen scholen meer worden verlangd; maar dat van de zijde van de bevolking alleen in de negorijen Maririe-baroe en Maririe-lama scholen

worden gewenscht, en wel in eerstgenoemde eene gouvernementsschool en in laatstgenoemde negorij eene zendingschool.

4°. dat het evenwel geraden is om met het oprigten dezer scholen te wachten, tot dat Bolaäng-mongondou onder geregeld bestuur zal zijn gebragt.

5°. dat in Bolaäng-mongondou geen christengemeenten meer zijn, en er daarom niet dadelijk behoefte zal wezen aan een' geschikten voorganger, doch als de lieden van Maririe-lama eenmaal tot de christelijke godsdienst zullen zijn overgegaan, er tegen dien tijd wel een geschikte inlandsche voorganger zal zijn te vinden, welke genegen is om zich in de nieuwe gemeente te vestigen;

6°. dat alsdan er ook geen bezwaar kan bestaan om deze nieuwe gemeente eenmaal 's jaars te doen bezoeken door een' hulpprediker uit de Minahassa, doch dat voorloopig dienstreizen van hulppredikers buiten de Minahassa, langs de Noordkust van Celebes, geheel onnoodig zijn, daar ook in de rijkjes Bolaäng-ockie, Bintaoena, Bolaäng-Itam en Bwool geen christengemeenten meer zijn.

De Commissie voor de zaken in Bolaäng-mongondou.

(*w. g.*) A. VAN DER VEN.

" A. B. KALENKONGAN.

Voor afschrift conform,

De Secretaris der resid. Menado,

(*w. g.*) VAN WEELDEREN.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

(*w. g.*) A. SOL.

Voor copie conform,

J. C. NEURDENBURG.

IV.

Uit een schrijven van F. ALB. SCHWARZ, *d.d.* 25 *Mei* 1880, *gerigt aan de Vereeniging in de Minahassa.*

Te gelijk met uw schrijven ontving ik Br. LOUWERIER's brief aan Heeren Bestuurders in d.d. 3 Mei 1880. In dien brief komen op bl. 2, regel 15 en volgende van onder, twee bijzonderheden voor, die ik niet met stilzwijgen mag laten voorbijgaan.

A. „Alsmede werd ontkend de beschuldiging, dat de Regeering willekeurig der bevolking onderwijzers zou onthouden hebben."

In het begin van October j.l. bij den Resident zijnde, liet ZijnEd. mij het besluit zien van den Resident PIETERMAAT, waarbij werd overgegaan, na ontvangen rapport van den WelEerw. Heer HELLENDOORN, tot de opheffing van Gouvernementswege van de school te Bolaäng. Datum en nummer van dit stuk zijn mij ontgaan. De Heer HELLENDOORN had geadviseerd tot de opheffing der school, dewijl hij oordeelde, dat die school daar van weinig nut was, en niet beantwoordde aan de moeite en kosten daaraan besteed.

Dat residentsbesluit verraste mij. Het is geheel in strijd met hetgeen de rijksgrooten van Bolaäng gewoon zijn te verhalen ten opzigte van de sluiting der school op die plaats.

Zouden wij hier nu met eene legende te doen hebben, expresselijk door het rijksbestuur voor zijne bedoelingen verzonnen? Of zouden wij, bij nader onderzoek, ook

hier doordringen tot den grond dezer voorstelling, welke wellicht blijken zal niet geheel onwaar te zijn?

De gelegenheid daartoe heeft mij tot heden toe ontbroken; ik kan dus niet zeggen wat in deze voorstellingen waarheid en wat onwaarheid is; maar wel acht ik mij verplicht hier te constateeren, – voor de leden der Conferentie, en nog meer voor Heeren Bestuurders –, dat hetgeen in het reisverhaal van wijlen PAULUS RINTJAP voorkomt, (Zie „Mededeelingen", Dl. XXII, blz. 290, regel 16 van onder tot blz. 291, regel 8 van boven, ook blz. 294 regel 7 van boven tot regel 2 van onder), niet door hem is verzonnen, noch een uitvloeisel is van eenig misverstand van zijne zijde, maar wel degelijk terug geeft de beschouwing of voorstelling van het rijksbestuur te Bolaäng over de sluiting der school te dier plaats en de invoering van den Islam in het rijkje Bolaäng-mongondou.

PAULUS hoorde die voorstelling geven door SAM THOMAS in de vergadering van rijksgrooten te Bolaäng.

Br. WILKEN en ik vernamen dat verhaal, bijna woordelijk zooals het door PAULUS RINTJAP in zijn reisverhaal is opgeteekend, in Juni 1866 te Bolaäng uit den mond van den thans reeds overleden djogoegoe, WILLEM DAMOPOLII.

Ook te Menado onder burgers, leden der Maleische Christen-gemeente, is deze voorstelling niet vreemd, daar zij die vernamen van met hen bevriende hoofden van Bolaäng, die gewoon zijn hun dit verhaal tot antwoord te geven op de vraag: Waarom zij, (de menschen van Bolaäng) vroeger christenen, nu islamieten zijn geworden?

Op een' heeten namiddag in Juli 1875 moest ik dit verhaal nog eens aanhooren te Bolaäng.

Br. WILKEN en ik maakten van dit verhaal melding in ons verslag aan Heeren Bestuurders in 1866. Het

is te lezen in de Mededeel. Dl. XI, bl. 44, van regel 24 tot 10 van onder.

Hoe is het rijksbestuur toch kunnen komen tot deze pertinente of impertinente beschuldiging tegen het Gouvernement?

B. De tweede bijzonderheid, waarop ik uwe aandacht heb te vestigen, luidt: „Zijn H.E.G. moest echter ontkennen de juistheid der berigten van PAULUS RINTJAP, dat er in die gewesten nog velen christenen zijn."

Een ieder, die in deze zaak belang stelt, leze met aandacht eens over het geheele fragment uit het reisverhaal van PAULUS RINTJAP met de daarbij gevoegde vertaling en aanteekeningen, – en zegge mij dan, waar ergens daarin vermeld staat, dat „in die gewesten nog velen, christenen zijn." –

Én in het verhaal, én in de vertaling, én in de aanteekeningen wordt gezegd:

1°. dat er vroeger, d. i. vóór 1848, vele christenen in het rijkje Bolaäng-mongondou werden gevonden. (Zie Mededeel. Dl. XXII, bl. 290, regel 11 en 10 van onder, en bl. 294 regel 12, 13 en 14 van boven).

2°. maar dat die christenen tot den Islam zijn overgegaan, beginnende omtrent het jaar 1848; (Zie Mededeel. Dl. XXII bl. 291 regel 2 tot 7 van boven en bl. 294 regel 8 tot 2 van onder).

3°. dat van die tot den Islam overgetredene christenen nog velen in leven zijn; zie aldaar bl. 297, aanteekening 18, vergeleken met bl. 294, regel 10 tot 8 van onder).

4°. terwijl op bl. 299, regel 16 tot 5 van onder nog eens omtrent die christenen gezegd wordt, dat zij zich geworpen hebben in de armen van het Mohammedanisme.

Het is dus zeer natuurlijk, dat, nu in Bolaäng-mo-

ngondou alle Christenen sedert jaren reeds tot den Islam zijn overgegaan, de Regeerings-commissie in November en December 1879 ook niemand anders daar heeft aangetroffen als christen, dan dien uit Koemĕlĕmbuai naar Popo-mongondou weggeloopen FREDERIK van Br. ULFERS.

Indien iemand mocht meenen, dat hier te veel aandacht is geschonken aan eene ontkenning, het eenvoudig gevolg van slecht lezen, hij bedenke, dat het hier geldt eene .... officiëele opvatting, waaruit men te gelegener tijd een verwijt en eene beschuldiging tegen het Nederlandsche Zendelinggenootschap en zijne Zendelingen kan gaan smeden.

Waar was Dr. LIVINGSTONE, toen de Boeren in 1852 SECHELE aanvielen?

Het is verre van mij partij te trekken voor Engelschen of zendelingen. Ik ben geen partijman, mij ontbreekt daartoe de gloed, de overredingskracht, de invloed.

Maar toch ik kan warm worden voor de waarheid; ik kan eischen, dat men onderzoeke, waar men op elkander weêrsprekende getuigenissen stuit; ik acht, dat men daartoe geroepen is als men zich op den regterstoel plaatst, en ik zal steeds wraken elk oordeel, dat niet gegrond is op naauwgezet onderzoek, dat wordt uitgesproken zonder beide partijen met kalmte gehoord te hebben.

Tot zulk een onderzoek gevoel ik mij niet in staat; maar toch kan ik eene getuigenis afleggen en mag verwachten, dat indien men mij, zeer te regt, als regter zou afwijzen, men mij toch in het groote geding als getuige zal willen hooren.

Waar was Dr. LIVINGSTONE, toen de Boeren in 1852 SECHELE aanvielen?

Dr. J. A. ROORDA SMIT schrijft: »LIVINGSTONE bevond zich bij SECHELE, maar bij de nadering der Boeren vluchtte hij naar het noorden. Waarom? Hij had van de Boeren waarlijk niets te vreezen. Was het omdat hij dacht aan zijne naar Londen gezonden rapporten? (1)

Prof. VETH schrijft: »In een uitstekend boekske door Dr. J. A. ROORDA SMIT onder den titel »het goed recht der Transvaalsche Boeren" in het licht gegeven, kan men eene vergelijking vinden van het officiëel rapport van SCHOLTZ (den aanvoerder der Boeren-expeditie, tegen SECHELE (1852), en van de berichten door LIVINGSTONE daaromtrent naar Engeland gezonden. De aanleiding tot den krijg was de bescherming door het genoemde Beetsjoeanen-hoofd aan MOSELELE en zijn' stam verleend, toen de Boeren eene expeditie uitrustten om hem voor zijne rooverijen te straffen. De Boeren eischten den vluchteling op, SECHELE weigerde, in zijn verzet gestijft door de zendelingen, die hem zelfs rijkelijk van geweren en ammunitie voorzagen. LIVINGSTONE bevond zich bij SECHELE, maar vluchtte bij hunne nadering noordwaarts. Toch had hij niets voor zijn' persoon of zijn eigendom te vreezen; want SCHOLTZ had eene proclamatie uitgevaardigd, om de zendelingen voor alle schade aan lijf en goed te vrijwaren, en

---

(1) Zie: Het goed recht der Transvaalsche Boeren, door Dr. J. A. ROORDA SMIT, blz. 43.

twee overtreders waren met het verlies hunner aanspraak op een aandeel aan den buit gestraft." (1)

Ik zal thans niet treden in de beschuldiging, dat de zendelingen SECHELE van wapenen en ammunitie voorzien hadden. Ik wensch alleen, dat men op dit punt LIVINGSTONE zelf hoore, en dan heeft men slechts zijne in 1857 uitgegevene reizen te raadplegen. (2) Men zal er tevens uit kunnen zien, dat LIVINGSTONE niet tot de mannen behoorde, die de waarde van het nationaal karakter der Boeren of der Hollanders verkleinde. Men vergeet wel eens, dat LIVINGSTONE een Schot en geen Engelschman was, en dat er in de Schotsche geaardheid veel steekt van wat onze vaderen althans zich tot eene eer rekenden.

De zaken van SECHELE en MOSELKELE kunnen wij ook laten rusten.

Maar dat LIVINGSTONE zich in 1852 »bij SECHELE bevond" en wat daaraan wordt vastgeknoopt, wordt door de historie ten stelligste weêrsproken.

LIVINGSTONE had reeds sedert lang gezien, dat de onrust, die in het Transvaalsche heerschte nadeelig moest blijven werken voor de Evangelieverkondiging. Hij achtte die streken ook te weinig bevolkt en rekende er op, dieper in Africa een beter veld te zullen vinden; van daar dat hij er bij zijn Bestuur herhaaldelijk op aandrong, dat men de zendelingen noordelijker zou laten trekken. Eindelijk kreeg hij zelf daartoe verlof, en daar hij voorzag, dat de eerste jaren voor hem niet anders zouden opleveren dan reizen, besloot hij zijne vrouw en kinderen naar Engeland te zenden.

Dien ten gevolge was LIVINGSTONE reeds in het begin van 1852 in de Kaapstad. (3)

Den 23sten April 1852 vertrok Mevr. LIVINGSTONE met hare vier kinderen van daar naar Engeland.

Den 5den Mei 1852 schreef hij uit de Kaapstad aan zijne vrouw. Ik weerhoud mij met moeite den brief hier over te nemen. Men leze dien bij Dr. BLAIKIE.

Den 18den Mei 1852 schreef hij nog eens van de Kaapstad aan zijn oudste dochtertje AGNES.

Eerst den 8sten Junij vertrok hij van daar. Men kent het reizen per ossenwagen, en verwondert zich dus niet, dat hij eerst den 15den Augustus Griquatown en 14 dagen later Koeroeman, de woonplaats van zijn' schoonvader, Dr. ROBERT MOFFAT bereikte.

---

(1) Zie: De Gids, Maart, 1881, blz. 153.

(2) Zie: Missionary travels and researches in South-Africa, by DAVID LIVINGSTONE, p. 29, e.v.

(3) Voor dit en het volgende raadplege men: The personal life of Dr. DAVID LIVINGSTONE, by W. G. BLAIKIE. D. D. L. L. D. London, 1880, blz. 129, e.v.

Op den 20sten September nu schreef hij uit Koeroeman, aan zijne vrouw als volgt:

»Te gelijk met dezen zend ik u een' langen brief; deze diene alleen om u het jongste nieuws mede te deelen. De Boeren hebben ons huis te Kolobeng leeggeplunderd; zij brachten vier wagens mede, en ontnamen ons sofa, tafel, bed, al het aardewerk, uw' lessenaar (ik hoop dat er niets in was; hebt gij de brieven?), sloegen de houten stoelen aan stukken, namen de ijzeren mede, scheurden de bladeren uit al de boeken en verstrooiden die voor het huis, verbrijzelden de fleschen met medicijnen, de ramen, de ovendeur, namen de smidsblaasbalg, het aanbeeld, al de gereedschappen mede, – kortom alles wat waarde had; drie graanmolens, een zak koffij, waarvoor ik zes pond (*f* 72) betaalde en eene groote hoeveelheid koffij, thee en suiker, door de Heeren, die naar het noorden reisden, achtergelaten; voerden al ons vee mede, zoowel als dat van PAUL en MEBALWE. Zij trokken daarop naar Limaoeë, gingen voor- en na den middag te kerk, en hoorden MELBAWE preeken! Na de tweede godsdienstoefening zeiden zij tot SECHELE, dat zij gekomen waren om te vechten, omdat hij Engelschen toeliet naar het noorden te trekken, ofschoon zij hem herhaaldelijk bevolen hadden dit niet te doen. Hij antwoordde, dat hij een man des vredes was, dat hij de Engelschen geen kwaad kon doen, omdat zij hem nooit kwaad gedaan hadden en zij hem altijd goed behandelden. Den volgenden morgen begonnen zij uit draaibassen op de stad te vuren, en die in brand te steken. De hitte joeg eenige vrouwen op de vlugt, terwijl de mannen zamengepakt stonden op den kleinen heuvel midden in de stad; de rook belette hun de Boeren te zien en het kanon doodde vele, zestig, Bakweens. De Boeren kwamen toen naderbij, om hen allen te dooden, maar de Bakweens doodden op hunne beurt velen van hen, vijf en dertig, en vele paarden. Zij vochten den ganschen dag, maar de Boeren konden hen niet verdrijven. Zij staakten des avonds het vuren, en toen trokken de Bakweens af, omdat zij geen water hadden. De boven vermelde zestig zijn niet allen mannen; er zijn vrouwen en kinderen onder de gesneuvelden. De Boeren waren ten getale van 600 en zij hadden 700 inlanders bij zich. Al het koren is verbrand. Er gingen benden van hen uit, die Bangwaketse-stad verbrandden en al het vee wegvoerden. Al het vee van Seboebi is weg. Al het vee van de Bakhatla is weg. Noch Bangwoketse's, noch Bakhatla lieten een schot vallen. Al het graan van de drie stammen is verbrand. Al wat eetbaar is, werd hun ontnomen. Hoe zullen

zij het leven houden? Zij verhaalden SECHELE, dat de Koningin hun het land had afgestaan, en dat zij voortaan de meesters waren, – dat zij het oppergezag hadden afgeschaft. Sir HARRY SMITH beproefde hetzelfde, en Engeland heeft twee millioen betaald om een opperhoofd in handen te krijgen, en hij is nog zoo vrij als de wind in de lucht. (1) Wat zal het einde hiervan zijn? Ik weet het niet; maar ik zal u zeggen, hoe het beginnen zal. Er zijn twee partijen Boeren naar het meer getrokken. Deze zullen ongetwijfeld worden afgesneden. Zij zijn ten getale van zes en dertig man. Er zijn nu partijen uitgezonden om hen achter na te zetten. De Bakweens zullen de Boeren uitplunderen en hen zonder genade ombrengen, en dan zullen de Boeren de hulp van het Engelsche gouvernement inroepen om hun den opstand te helpen bedwingen, en van dezen opstand zal ik natuurlijk de schuld krijgen. Zij hebben zich dikwijls uitgelaten, dat zij mij gaarne in handen zouden hebben. Ik wacht hier eenigen tijd tot ik berigt ontvang, dat de weg open is. De Voorzienigheid heeft verhoed, dat ik er midden in liep. (2) God zal mij verder behoeden. Hij heeft nog werk voor mij: of Hij zou hebben toegelaten, dat ik aankwam juist toen de Boeren daar (te Kolobeng) waren. Wij zullen nu gemakkelijker verhuizen, nu wij ontdaan zijn van al onze meubelen. Zij hebben onze sofa meêgenomen. Ik heb er nog niet eens rustig op gelegen. Zij was pas voltooid toen wij vertrokken. Nu, zij kunnen al de steenen niet weggenomen hebben. Wij zullen toch wel een plaatsje vinden om te zitten, en dat met een vrolijk hart, dat zoo goed is als medicijn. Ik zou wel eens willen weten wat het Genootschap des vredes met deze waardige mannen zou doen. Zij zijn christenen. De hollandsche predikanten doopen al hunne kinderen, en laten henzelven toe tot het avondmaal ....."

Ik geef den brief opzettelijk in zijn geheel, zoo ver althans als Dr. BLAIKIE hem mededeelt.

Laat mij het hierbij laten. Ik had geen ander doel, dan aan de historie regt te doen weêrvaren, en ik vertrouw, dat de regters in deze zaak van deze getuigenis, waar het te pas komt, wel nota zullen willen nemen.

16 Maart, 1881. J. C. NEURDENBURG.

(1) Duidelijk is deze zin niet. Het bedoelde opperhoofd zal PRETORIUS zijn. N.

(2) Door het breken van zijn' wagen had L. oponthoud gehad. N.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

De geestesarbeid der Alifoeren in de Minahassa gedurende de heidensche periode.

(Eene voorlezing.)

Het onderwerp, waarvoor ik uwe belangstellende aandacht verzoek, plaatst ons op het gebied van den menschelijken geest, – het hoogste en edelste van ons wezen, den oorsprong van al wat wij tot het werkelijke leven rekenen, en den motor, die het gansche organisme van het menschelijk bestaan in beweging stelt en onderhoudt. Wij willen den arbeid van dien géest opsporen onder de Alifoeren der Minahassa in de heidensche periode, vóór nog van buiten komende invloeden daarop inwerkten, en nieuwe denkbeelden en toestanden de oudere gedeeltelijk verdrongen, gedeeltelijk wijzigden. Ik hoop u uit dien tijd, – dien wij één à twee eeuwen achter ons moeten denken, – enkele parelen te vertoonen, van min of meer helderen glans, en van meerdere of mindere waarde, maar die toch het oog verlustigen, waar zij eenigszins geordend ons in een snoer van betrekkelijk groote waarde worden voor oogen gesteld.

Niet dat die parelsnoer daar gereed lag voor het oog van elken bezoeker dier streken. Het is er mede als met het snoer waarmede het schoone geslacht zich tooit. Weinigen, zeker, zullen het weten of bedenken, dat elke parel eens rustte in de zee op 10, 15 tot 20 vademen

diepte, in eene onoogelijke schelp, die door den eenvoudigen duiker daar op den bodem der zee, tusschen zand en steenen en allerhande soorten van schelpen is uitgezocht, om boven, bij het volle daglicht en bij ruimer ademhaling, te onderzoeken of er ook parelen verborgen liggen in de schelpen, die hij uit de diepte naar boven bragt. Hoe verheugt hij zich, als hij nu en dan eene schoone vondst doet! Dan is zijne moeite beloond, en het bezit er van strekt hem nog langen tijd tot vreugd.

Het onderzoek naar den geestesarbeid der Alifoeren was en is voor mij een duiken naar parelen; u daarvan enkele te toonen, stel ik mij voor in deze zamenkomst.

Die geestesarbeid openbaart zich in den godsdienst des volks, in zijne legenden en fabelen, in zijne zangen en spreekwoorden.

De heidensche Alifoer had zijn' godsdienst, gelijk alle volken in primitieven toestand dien hebben, en die in den regel gelijken tred houdt met de meerdere of mindere geestesontwikkeling van een volk. De godsdienst der Alifoeren der Minahassa mag niet gerangschikt worden onder de laagste voortbrengselen van den menschelijken geest, en was geëvenredigd aan wat wij overigens bij hen als geestesproducten waarnemen.

Hoort den Alifoer bidden:

„O ĕmpung e wailàn! O ĕmpung rĕngarĕngan Turuan-ei u lalan karondoran, wo tija u lalan kaengkolan! (1) d. i.

„O, magtige goden! o, schutsgoden! Toont ons den regten weg, en niet den verkeerden!"

(1) Wij behouden hier de spelling van den Schrijver. De u wordt in dit stuk als onze oe uitgesproken. (RED.)

Dat bad hij, als hij zich van huis, naar het bosch of op reis wilde begeven. En een ander gebed deed hij bij het aanbieden van een offer aan de goden:

„O, ĕmpung e wailàn! O ĕmpung rĕngarĕngan! Kumàn wo mĕlĕp wo lumema! – Pikipikian an sakit, wo kĕlu-kĕlungan ung kĕlung ijow watu; – wo jajo-ajo mange witi se Lokon tĕlu katuaän wo kalakawir nami!"

„O, magtige goden! o, schutsgoden! – Eet, drinkt en neemt pinang! – Weert ziekten af, en beschut ons met een steenen schild; – en doet onze jaren en gelukkigen ouderdom reiken tot de drie Lokons!"

Ziedaar de eerste en oorspronkelijkste gebeden van den Alifoer. Later zijn er nog andere bijgekomen, b. v. bij het drinken van palmwijn – (alifoersch, péhé, maleisch, sagoweer) –; maar die zijn niet meer zoo eenvoudig.

Bij die eerste oorspronkelijke gebeden hoort men en gevoelt men de stem van het innerlijkste wezen van den mensch, die in het gevoel van afhankelijkheid en van hulpbehoevend schepsel den bijstand vraagt van hoogere magten, die hij niet kan beschrijven, maar wier hulp en bescherming hij erkent te behoeven, en – aan wie hij zich geloovig toevertrouwt! Daar is geen redenering; daar is slechts reikhalzend verlangen naar en overgave aan die hoogere magten.

Toch is daar reeds werkzaamheid van den geest: er is eene voorstelling. Hoe het bestaan dier goden is, kan men ons niet zeggen, maar – zij zijn magtig! – Zij geleiden ons op ons pad! Zij hebben het in hunne magt ons te vrijwaren voor ziekte; zij kunnen ons beschutten tegen gevaar, als met een steenen schild, waarop alle aanvallen op ons leven moeten afstuiten; en zij kunnen ons leven sparen tot in lengte van dagen

— tot de grijsheid en den hoogen ouderdom, waarvan de drie kruinen van het gebergte Lokon een zinnebeeld zijn.

Dat het poëtisch element in die gebeden genoegzaam te voorschijn treedt, behoef ik wel niet aan te toonen, maar is een bewijs te meer voor de werkzaamheid van den geest en het voorstellingsvermogen des volks.

Er is meer. Men maakte klaarblijkelijk onderscheid tusschen de gewone „Magtige goden" en de „Schutsgoden." De voorstelling, omtrent deze laatsten, is niets minder dan de dichterlijke gedachte aan geleide-geesten of beschermengelen, die, naar de grammaticale beteekenis, met de ziel des menschen gelijktijdig op het wereldtooneel treden.

Alzoo — 't behoeft niet meer gezegd te worden — was hun geloof aan de hoogere magt boven hen, een geloof aan een veelgodendom — polytheisme. Toch is het niet onwaarschijnlijk, dat de Alifoeren in hun eerste bewustzijn het bestaan eener hoogere magt buiten en boven den mensch in monotheïstischen zin hebben opgevat.

Immers, terwijl, zooals wij straks vernemen zullen, de goden allen namen hebben, die nog in lateren tijd ook door menschen gedragen werden, is er één naam, die eigenlijk geen naam is in de gewone beteekenis, evenmin als: „Ik zal zijn, die Ik zijn zal", een naam geacht kan worden. Dien éénen dan, die geen naam had, later ook door menschen gedragen, noemden zij: Empung Wailanwangko, d. i.: grootmagtige of hoogheerlijke God. En terwijl men dezen titel in het noordelijk gedeelte der Minahassa bezigde, sprak men in het zuidelijk deel van si niëma in tanä, d. i.: die de aarde gemaakt heeft," en altijd in het enkelvoud,

terwijl men van de overige goden altijd in het meervoud sprak.

Hoe dit zij, het volk heeft al spoedig behoefte gevoeld aan beligchaming van het abstracte, en daarin ligt de verklaring van het geloof aan een veelgodendom, omdat men toen ook door vergelijking met menschelijke toestanden, daarbij verdeeling van den arbeid en het gezag in toepassing bragt. Dat men zich die goden zeer menschelijk dacht, is gemakkelijk te begrijpen; dat men hen meende te moeten zoeken in de voorvaders en stamverwanten van oudere afkomst, is, bij den grooten eerbied voor den ouderdom onder dit volk, zeer verklaarbaar; en dat het geheimzinnige in de herkomst hunner voorouders en de behoefte aan het wonderbare hun een legendarisch karakter verleende, kan niemand verwonderen. Welnu, op dat gebied had de volksgeest vrij spel, om ook het wonderbaarlijkste te scheppen; en, weinig gebonden aan zuivere logica, bekommerde men zich niet om de grootste tegenstrijdigheden.

Daar vindt gij reeds bij den aanvang van het ontstaan der latere goden, den groot-magtigen God — Empung Wailanwangko, op een eiland, zittende op den boom Mahawatu, en hij heeft volgens sommigen aandeel in de schepping der wereld en der menschen.

Volgens anderen komt de moeder van alle Minahassars, LUMIMUÜT, in een schuitje van elders aangedreven, en werpt een handvol aarde in de zee, en - de Minahassa onstond, met hare bergen en digte wouden en - steenen! LUMIMUÜT slaat op een' steen, en die opent zich, en daar komt eene priesteres KAREIMA, uit te voorschijn.

LUMIMUÜT vraagt haar wie zij is?

„Ik ben de priesteres KAREIMA. Maar wie zijt gij?

„Ik heet LUMIMUÜT."

„Met hoevele personen zijt gij hier gekomen?

„Ik ben hier alleen", antwoordt LUMIMUÜT.

Het wonderbare volgt elkander op.

Na eenige dagen zegt KAREIMA, de priesteres, tot LUMIMUÜT, dat zij haar aangezigt naar het zuiden moet wenden; en terwijl deze dat doet, bidt KAREIMA: „Gij, oorsprong van den zuidewind! bevrucht deze vrouw!"

Het geschiedde echter niet. Toen moest LUMIMUÜT zich naar het noorden, naar het oosten en naar het westen wenden, terwijl KAREIMA haar gebed tot den oorsprong van ieder dier winden herhaalde.

Eerst de oorsprong van den westewind gaf aan die bede gehoor. . . . LUMIMUÜT kreeg een' zoon, die TOAR genaamd werd.

Wat nu volgt, is zoo geheel en al in strijd met de latere zeden van de Minahassa, dat eene kritiek, die dergelijke tegenstrijdigheden niet kan toelaten, de legende zelve zeker als niet-Minahassasch zou verwerpen. Ik heb u echter reeds op dergelijke inconsequenties voorbereid, en deze legende is te algemeen onder de volkssagen opgenomen, dan dat wij die niet als echt oorspronkelijk Minahassasch zouden aanmerken.

Toen TOAR groot was, kwam KAREIMA, de priesteres op de gedachte om LUMIMUÜT, de moeder, met haren zoon TOAR, in het huwelijk te vereenigen. Maar hoe dit aan te leggen? De wijze, waarop volgens de legende KAREIMA haar voornemen ten uitvoer brengt, bewijst genoeg, dat het niet kon geschieden dan door misleiding, dewijl het indruischt tegen de zeden des volks.

KAREIMA bragt moeder en zoon aan het verstand, dat zij de wereld in moesten – waar, NB.! geen menschen waren buiten hen! – om een wederhelft te zoeken.

Maar, opdat zij niet, bij toeval en elkander niet herkennende, het ongeluk zouden hebben elkander te ontmoeten – en dan de zoon de moeder zou huwen! – gaf KAREIMA aan ieder een' stok van gelijke lengte, maar van onderscheiden rietsoort, de tuis en de assa. Aan LUMIMUÜT gaf zij de tuis en aan TOAR de assa. „LUMIMUÜT!" sprak zij, „Ga gij regts, en gij TOAR links, dan is er ook geen gevaar, dat gij elkander ontmoet. Als gij nu menschen ontmoet, met een' stok, dan meet gij dien met den uwen. Zijn de stokken even lang, dan zijt gij moeder en zoon. Is echter de eene stok langer dan de andere, dan – zijt gij elkander vreemd, en dan moet gij dadelijk tot mij komen.

De tuis van LUMIMUÜT heeft echter de eigenschap van na afgesneden te zijn, een weinig uit te schieten, en dus langer te worden.

Moeder en zoon dwaalden in onderscheiden rigting, maar – eindelijk ontmoetten zij elkander. Zij herkenden elkander niet; zij maten elkanders stokken, en – die van LUMIMUÜT was langer. Hoe gelukkig! Zij begaven zich te zamen naar KAREIMA. Deze nam de stokken, en na ze gemeten te hebben, zeide zij: „Gij zijt niet moeder en zoon; gij moet man en vrouw worden." Toen sprak zij haren zegen uit: „Vermenigvuldigt u en vult de aarde!"

Uit dat huwelijk kwamen tal van kinderen voort. Eerst 2 maal 9, en die worden te zamen gevat in ééne groep: se Makaruwa Sijow, d. i. de tweemaal negenen. Daarna kwam een andere groep: de driemaal zevenen, se Makatĕlu pitu. Eindelijk kwam de derde groep, die slechts een maal drie kinderen bevatte. Deze drie waren de gezusters PASIJOWAN.

De beide eerste kinderen-groepen werden de meest

bekende goden der Minahassa, en van onderscheiden rang: de tweemaal negenen werden de voornaamste goden, aan wie de meeste magt en de uitgebreidste werkzaamheid werd toegeschreven. Van het laatste drielingzusterental werd er eene aangesteld tot priesteres bij de goden in de bovenlucht - Kasĕndukan, - en de beide anderen werden de moeders van de bevolking der Minahassa, dat is dus van de gezusters PASIJOWAN.

Van die gezusters weten de tegenwoordige adelijken in de Minahassa nog hunne afstamming op te geven, volgens geslachtsboom.

De tweemaal negen plus driemaal zeven, d. i. 39 goden, behalve anderen nog, wier herkomst minder duidelijk is, openden een ruim veld van bespiegeling voor de legenden, waarin de verdeeling hunner werkzaamheden en het ingrijpen in alle omstandigheden van het menschelijk bestaan, waarover zij heerschappij voerden en waarop zij invloed oefenden, werden neêrgelegd. Het gansche leven van den Alifoer werd dan ook beschouwd als onder het voortdurend bestuur van de goden, en bij al hunne handelingen, die op het bestaan en den strijd voor het leven betrekking hebben, werd dat bestuur erkend en gewaardeerd. Daarom was de Alifoer op zijn standpunt godsdienstig te noemen.

Het verblijf dier goden stelden zij zich voor meest te moeten gezocht worden in Kasĕndukan – de bovenlucht, – maar ook te Sinajawan, dat men dacht te vinden in den omtrek van den berg Kawatak, waar de gezaligden heengingen. Maar de ĕmpung Makawalang had zijn verblijf in de onderwereld; Soputan, de Vulcanus onder de Minahassasche goden, huisde in den berg naar zijnen naam genoemd, evenals Rumĕngan op den berg Mahawu, en Pinontoan·

op den Lokon. Toch stelden zij zich ook voor, dat de goden neder kwamen, en hun verblijf kozen in groote prachtige boomen – waringin, - en bij heilige steenen, waar offers gebragt werden. Zonderling, zeker, half stoffelijk, half geestelijk, misschien aetherisch dachten zij zich de goden, die zij door een keten van de bladstrooken van woka- of seho-palmbladeren vervaardigd aan den boom te hechten en zoo met de paposanan of offerplaats te verbinden, in de gelegenheid stelden neder te dalen, en van het aangeboden offer, zijnde een weinig rijst, een napje sagoweer en de ingrediënten voor een pinangpruimpje gebruik te maken. Moest men zulk een' boom of zulke steenen voorbijgaan, dan zeide men zeer gemeenzaam: „E ĕmpung wana! mensolah! lampanganku!" O, goden daar! ga een weinig terzijde, dat ik voorbij ga!"

Geheel in strijd met die gewone volksvoorstelling is eene legende, waarbij de betrekking tusschen de hemel- en aardbewoners, de goden en de menschen, wordt voorgesteld verbroken te zijn geworden. (1)

Toch was er rapport tusschen de goden en de menschen. De voorstelling, die zij daarvan hadden, was in den regel niet zeer verheven. De goden hadden zich gezanten gekozen, die den menschen hunnen wil bekend moesten maken. Daar had men den Kĕmbaluan of Oöt d. i. de katuil, die volgens de verklaring van eenen Alifoer, door de goden gekozen werd, omdat hij zijn voedsel des nachts zoekt, en dus altijd waakt gedurende den nacht, en meer dan tien soorten van geluid geeft. Evenzoo was voor gezant des daags gekozen de vogel Tontonbara, ook wara of mangeke geheeten,

(1) Zie: GRAAFLAND, Minahassa, D.I. p. 143 e. v.

omdat hij, zeer ijverig en bewegelijk van aard, bij dag gestadig zijn voedsel zoekt, en ook meer dan tien soorten van geluid doet hooren.

Verder waren ook de muizen in dienst van de goden, en hadden die eer te danken aan de vruchtbaarheid van hun geslacht, dat overal even goed tiert, zoo boven als onder den grond.

Eindelijk waren ook de slangen onder de gezanten opgenomen, omdat zij: 1°. schitteren, door hunne prachtige kleuren; en 2°. angst en afschuw verwekken, zoodat men zelfs de magt over zijn' eigen wil verliest en een prooi wordt van het dier, „alsof," zegt de inlander, „hij magt over ons heeft."

Maar nog op andere wijzen stelden de goden zich in rapport tot de menschen, en wel door droomen en hallucinaties. De droomen hadden meermalen ten doel: aanwijzing van geneesmiddelen, of voorspelling van een huwelijk of ook van zware ziekten, en zoo al meer. De hallucinaties vielen alleen den priesters ten deel bij enkele groote offerfeesten, waarbij de wil der goden werd geopenbaard.

Schooner vind ik de gedachte hoe de menschen tot de goden in rapport kwamen, al is die voorstelling ook in enkele opzigten minder verheven te noemen. Tot de schoone zijde van dat zoeken om zich met de goden in betrekking te stellen, reken ik de gebeden, die zij dagelijks deden bij het eten, ook bij het drinken van sagoweer, en ook bij het vertrek uit de negerij. Voorts hadden zij gebeden bij het aanbieden van offeranden. Ook in hunne zangen bij de oogstfeesten zongen zij lofliederen ter verheerlijking der goden.

Van lager gehalte was het aanbieden der offeranden, die de goden weder geheel verlaagden tot het platte

alledaagsche van het menschelijk bestaan, waarbij zelfs de poezy niet te hulp kwam; tenzij men die zoekt in het versierde rakje, dat tot offerplaats diende.

Maar, deze handeling hield gelijken tred met de overige, tamelijk menschelijke voorstellingen, die zij zich van de goden vormden. Die goden kenden, o.a. minnenijd, zoo als blijkt uit den geweldigen oorlog, die de gebroeders Ruměngan en Pinontoan elkander aandeden. Zij voedden ook wangunst en bestalen elkander, zoo als blijkt uit de legende van Soputan en Ruměngan. Zij waren zeer grillig, ligt geraakt en wraakzuchtig ook omtrent de menschen, en toonden hunne gramschap door het zenden van ongelukken, ziekten, misgewas, en wat dies meer zij. Hun toorn moest dan bezworen worden door offerfeesten, waarvan er één zelfs den naam droeg van paaijen, d. i. de fosso Mengĕllur.

Zoo hadden dan naar de voorstelling van den Alifoer de goden invloed en magt over het geheele leven van den mensch, zijne geboorte, zijn huwelijk, levensonderhoud, ziekte en dood. Zelfs na den dood was de ziel onder het voortdurend bestuur der goden, hetzij de ziel, wegens verkeerd levensgedrag en nalatigheid in het volbrengen der vereischte offers, moest ronddwalen in de wouden, of tot straf in wilde zwijnen moest varen; hetzij aan de eischen van alles was voldaan, en de ziel naar het verblijf der goden, Kasĕndukan of Sinajawan, ging.

En hiermede nemen wij afscheid van den godsdienst der Alifoeren, om onze aandacht te bepalen bij de legenden.

Het dient hier vermeld te worden, dat de Alifoeren geen letterschrift kenden, en er dus geen blijvende gegevens op schrift bestaan, die men kan raadplegen en vergelijken om tot den waren en oorspronkelijken tekst

der legenden te geraken. Men kan de stof alleen vinden in de mondelinge overlevering onder het volk. De stof is dus niet voorhanden in vasten vorm, noch woordelijk, noch zakelijk, en de ongebonden verscheidenheid maakt het niet gemakkelijker om bij benadering tot de zuiverheid van den oorspronkelijken vorm te komen.

Het laat zich reeds gissen, dat de stof voor de legenden voor een groot deel werd geleverd door de godenleer en wat daarmede in verband stond; ook de idéen des volks over zedelijkheid van hun standpunt gezien. Eindelijk dienden de legenden om hunne gedachten ter verklaring van natuurverschijnselen aan te geven. Meermalen zijn eene en andere strekking met elkander verbonden. Dat men de verbeelding hier nog meer den vrijen teugel vierde, laat zich reeds vermoeden, en dat de consequentie in de voorstelling van een en ander bij de onderscheidene legenden weinig betracht wordt, kan men ligt begrijpen.

Dat men van de goden zegen afsmeekte en bewaring voor rampen en ziekten, hebben wij gezien. Maar er waren ziekten, die werden toegeschreven aan de kwaadwilligheid van booze geesten, die ze aanbragten, waartegen men ook de hulp der goden inriep.

En hierdoor maken wij kennis met eene andere volksvoorstelling.

Even gelijk men, behalve aan de eigenlijke goden, nog geloofde aan schutsgoden of beschermengelen, evenzoo kende men in het volksgeloof ook daemonen, SE sakit, wier naam vereenzelvigd werd met de ziekten AN sakit, die zij over de ziel of het ligchaam van den mensch konden brengen. Welke voorstelling zij zich van die booze geesten hadden gemaakt, kan de volgende legende aantoonen.

Legende.

Ter plaatse, waar thans Kakaskassĕn zich uitbreidt,
Met 't Lokon gebergte in 't west,
Terwijl aan den Oostkant Rumĕngan omhoog rijst,
Der goden verblijf van weleer,

Daar vindt men een hoogvlak van mijlen in omtrek,
Voor landbouw en woning geschikt;
De grond is er vruchtbaar, het water steeds vloeijend,
De luchtstreek versterkend, gezond.

Geen wonder, dat 't vóórgeslacht dáár zich vereende:
Verspreiding was nog niet gewenscht;
Daar vormde zich spoedig een stad van kasteelen,
Door 't volk van Toumbulu bewoond.

Dat was het Kĕnilo, vermaard bij de ouden,
Ontzien door de stammen in 't rond:
Want duizenden dappren verhoogden den krijgsroem,
Bij oorlog of sluipmoord behaald.

Toch was er één vijand, door allen verafschuwd,
Gevreesd door wat oud was of jong;
Hij sloeg zijne slagen, bij dag en bij nachte,
En niemand wist hem te weerstaan.

Die vijand – se sakit – van daemon-geslachte,
Bragt ziekte en dood in het kamp;
Men raadpleegde de ouden om blad, bast of wortels,
Niets baatte, 't was alles vergeefs.

Kiolor, de hoofdman, in woede ontstoken,
Riep al wat maar stijdbaar was, zaam:
Hij wou ze gaan tellen, maar stond dra verlegen:
't Getal was onnoemelijk groot.

Dies koos hij een middel door oudsten verzonnen,
Een telling bij raming volstond;
Men velde een waringin, zoo bladrijk als immer,
Een boom in de tropen bekend.

Nu raapten de krijgers een blad, een voor ieder,
  En togen Kiolor voorbij;
Maar pas was een deel slechts der manschap verschenen,
  Toen 't bladerental was ten eind.

Toen namen de and'ren met duim en twee vingers,
  Wat aard, slechts een enkele greep;
En wierpen dat neder ter zijde der vlakte:
  Tot 't gaandeweg klom tot een berg.

Zóó talrijk een schaar kon den strijd toch ligt wagen,
  Al was ook de vijand geducht;
Zij tartten se sakit den krijg te beginnen,
  Waar en wanneer zij ook durfden.

De vijand, bij al zijnen moordlust toch edel,
  Gaf hun nog een' heilzamen raad:
»Het is u niet moog'lijk ons heir te bestrijden,
  »Als waren wij menschen gelijk;

»Wij zien u – gij ons niet; dus zouden wij 't winnen:
  »De strijd is niet zuiver, gelijk;
»Gaat daarom naar buiten op de opene vlakte:
  Daar kunt gij den strijd met ons wagen."

»Wanneer gij de assa (1) daar buiten ziet trillen:
  »Dáár zijn wij, en wachten u af;
»De beste bestrijding is niet met uw slagzwaard,
  »Maar beter met rere (2) des seho's." (3)

Nu liet dan Kiolor de bladsteel des seho's
  Verzaamlen, en gaf die zijn volk;
Men toog met gejuich naar de vlakte daar buiten,
  Gereed om den vijand te slaan.

Daar joelde en gilde het volk van Toumbulu,
  En sloeg op de trillende assa;
Ziet! bloeddroppels drupten van rere en assa,
  Ten blijk van het treffen der sakit.

---

(1) Rietsoort. (2) Bladsteel. (3) Arengpalm.

Maar, eindlijk was 't volk toch dat moorden ook moede,
Eén enkele sakit ontkwam;
Het volk keerde huiswaarts; de sakit vlood henen,
Om kondschap te brengen bij de and'ren.

Nu volgde de wraak op het kamp van Kĕnilo,
Geen huis of 't weergalmde van rouw,
Van duizenden waren slechts tientallen over;
De glans van Kĕnilo was uit.

Voortaan: neen! geen strijd meer van mensch tegen sakits:
Bij goden alleen nog is heul!
Dus tracht men de goden door fosso's te eeren,
De magt der daemonen te fnuiken.

Een eigenaardig verschijnsel bij de legenden is, dat de goden in vele niet handelend optreden, maar dat het bestuur der menschelijke lotgevallen reeds meer in het afgetrokkene werd gedacht. In de eeuw, waarin de legenden ontstonden, was dan ook klaarblijkelijk het denken reeds meer ontwikkeld.

Tevens komen zachtere gevoelens, waar het hart des volks in spreekt, te voorschijn. Zoo vindt men eene schoone legende over de zorg der goden voor verlaten weezen, wanneer hardvochtige bloedverwanten ze aan hun lot overlieten. In eene andere wordt de onschuld beveiligd tegen ruw geweld.

Deze laatste brengt ons tevens in kennis met eene gewoonte en een volksgeloof, dat ook in Europa vroeger bestond; ik bedoel de ordalia of godsgerigten. Het geloof daaraan was zoo sterk, dat in de eerste tijden van toetreding tot het Christendom, velen daaraan bleven hechten, wat met ander volksgeloof niet zoo het geval was. Meest nam men de onderdompeling – matilalĕm – te baat. Maar men deed ook proeven met het steken der handen in kokend water; – het nemen van

vuur in den mond; – het innemen van bekende vergiften; – en het wasschen van het aangezigt in een' schotel met water, waarin fijn gestampte spaansche peper was omgeroerd! Deze toelichting is genoeg om de hier volgende legende te kunnen verstaan. Men wordt daarin bekend gemaakt met de aanleiding tot het ontstaan der ordalia, en tot de overtuiging gebragt dat de goden de onschuld weten te beschermen.

Legende.

Godsgerigten spraken vroeger,
  Regt, waar twijfel ooit bestond:
Niemand mogt zich daar onttrekken,
  Wou hij straf of dood ontvliên.

Want de goden spraken schuldig,
  Wie het kwaad bedreven had;
Maar de onschuld werd beveiligd,
  Tegen list en achterdocht.

Jagers hadden ruwe zeden,
  En verachtten pligt en regt:
Velen konden maanden zwerven,
  Dachten niet aan vrouw of kind.

Zóó Makalew, magtig jager,
  Met zijn slaaf tot medgezel;
Die, met afgerigte honden,
  't Bosch doorkruiste dag en nacht.

Thuis was vrouwlief steeds bedrijvig,
  't Zij aan rijstblok, weefgetouw:
Zij, de schoone, zag haar echtvriend
  Zelden, en dan – norsch en stuursch.

Dat zij schoon was wist Makalew,
  En – door menig man begeerd;
Maar haar deugd bleef ongeschonden:
  't Volk besprak haar steeds met lof.

Maar de daemon der jaloerschheid
Had Makalews hart vergald:
Toch vond hij noch feit, noch teeken
Dat in 't nadeel sprak der vrouw.

»Eind'lijk", dacht hij: »'t is gevonden!"
Niemand anders dan zijn slaaf,
Had het hart der vrouw veroverd
Door gedweeheid, list, bedrog.

Waarom toch was hij zoo ijv'rig
In 't voldoen wat zij gebood?
En – van waar haar zorg, bekom'ring
Voor het lot eens slaven zoons?

Oef! de daemon joeg hem angst aan,
En beknelde hem het hart:
»Voort! naar 't bosch maar! Dáár is 't ruimer
»Dáár de ergernis ontvlôon!"

Maar ook dáár vond hij geen rust meer;
Steeds dien slaaf voor oogen toch!
Wraakzucht gloeide in zijn' boezem,
Maar – verbergen was gebôon!

Welk een schand', moest hij erkennen
Dat een slaaf zijn vrouw beviel!
Daarom moest er list verzonnen:
And're oorzaak voor een straf.

O! zoo'n feit was dra gevonden:
»Slaaf en dief is – synoniem:
»Als de pinangdoos eens zoek was,
»Zilver gemonteerd – en rijk!"

»Dat 's een vinding! – Nu naar huis maar!
»'t Ding verborgen, – en – gezocht!
»Vrouwtje zal den slaaf verschoonen:
»Des te erger voor hun beî!"

»Wehe mei u lelemaän!
»Hier, de pinangdoos, hei slaaf!"
»Suleh wéla!" – »Sapristi! vrouw!"
»Breng de pinangdoos hier vóór!"

Hoe men zocht, en wie men vraagde:
Weg bleef – wat verduisterd was!
»'t Is de slaaf, die heeft gestolen:
»Slavenbloed verraadt zich steeds."

»Neen! zeg dat niet," spreekt de huisvrouw:
»Hij was eerlijk, al den tijd;
»Mooglijk is het ding geborgen,
»Maar vergeten zijne plaats!"

»Ha! woudt gij hem nog beschermen?
»Ja, ik dacht het reeds voor lang!
»Maar, – ik laat mij niet bedriegen:
»'k Zal hem straffen, de onverlaat!"

»Foei! te straffen, zonder reden;
»Dat is niet der goden wil:
»Eerst bewijzen, dat er schuld is;
»Dàt past wie Toumbulu heet."

»Wat! – de goden? – Nu, 't mag wezen:
»Laat hen regt doen tusschen ons:
»Matilalĕm zal beslissen,
»Tusschen heer, – en slaaf . . . en vrouw!"

»Nu naar 't bosch maar, slaaf! – wij zamen!"
»Daar zal 't blijken, wie gij zijt:
»Bij het duiken onder water,
»Zult gij stikken voor uw schuld!"

»'k Ben niet schuldig, heer! – De Goden,
»Mogen regten tusschen ons;
»'k Wil met u wel matilalĕm
»D' uitkomst toch herstelt mijn eer!"

Diep in 't woud was helder water;
  Dáár zou 't matilalĕm zijn;
't Stille bosch gaf ernst en wijding;
  Goden waarden daar in 't rond.

»Nu te water! - 'k tel tot negen,
  »Dan naar onder - onverwijld;
»Wie het eerst te voorschijn kome,
  »Wordt geacht in 't ongelijk."

»Negen!" telde nu Makalew,
  En de slaaf verdween terstond,
Maar Makalew stak zijn spies slechts
  In de diepte - zonder meer!

Zeker moest de slaaf verliezen:
  's Menschen long vraagt lucht op tijd;
Maar een spies kan jaren duiken:
  Kansen waren niet gelijk!

Maar de goden waken immer
  Voor de onschuld hier beneên. . . .
Zie! - Een weo (1) sprong te voorschijn
  Uit de struiken van het woud.

Die verzoeking kon Makalew,
  In zijn jagtlust niet weerstaan:
IJlings, met zijn piek gewapend,
  Vloog hij 't wouddier achterna!

't Was verdwenen! - Volgens and'ren:
  Was 't de schaduw van een' steen,
Die den jager had verbijsterd,
  't Godsgerigt vergeten deed.

Middels was de slaaf weer boven. . . . .
  »Eh?! . . . Makalew dáár in 't woud?"
»Ziet gij, dat gij eerst moest rijzen;
  »'t Pleit beslist is, mij ten gunst?!"

(1) Wild zwijn.

»Neen, dit geldt niet, want een weo
  »Kwam mij tarten, daar in 't bosch,
»Nog een laatste maal, wij meten:
  »'t Matilalĕm spreke regt."

»Negen!" telde weer Makalew,
  En de slaaf dook in het diep;
Maar Makalew stak zijn voet slechts
  In het water aan den kant.

»Ben ik niet de heer – hij slaaf slechts?
  »Geen gelijkheid komt te pas!
»Is hij zuiver – 't matilalĕm
  »Zal hem redden uit gevaar." . . . .

Ook Makalew had geweten,
  Dat hem plaagde in dien stond! . . . .
»Suleh! wéla! – Pàra'n éra!"
  »Sapristi! – O, Seldrement!"

»Met dien gil van pijn en woede,
  Trok Makalew zich terug;
Want – een krab zat aan zijn teenen,
  Kneep hem hevig; – liet niet los.

Eind'lijk komt de slaaf ook boven,
  Maar – Makalew zat daar reeds
Op het droge, luide vloekend,
  Over 't lot dat hem weêrvoer

  »Is 't nu duid'lijk, dat 'k geen schuld heb?
    »Gij waart eerder weêr er uit!
  »'t Matilalĕm heeft bewezen,
    »Ik geen dief ben in uw huis."

»Hm! – 't is wel; ik ben tevreden;
  »Gij zijt zuiver: nu is 't uit!"
»Zoek naar 't blad van den lolojan,
  »Voor die wond hier aan mijn voet."

t'Huis gekomen, sprak hij blijde:
»Vrouw! de slaaf is zuiver, goed;
»'t Is nu uit met mijn vermoeden;
»'t Matilalĕm heeft beslist."

Bij de vrouw was meer devotie:
»Dank, o goden! voor uw gunst!
»Wilt het kwade van ons weren;
»Steeds ons dekken met een schild!"

Sedert werd het Matilalĕm
't Godsgerigt, dat waarheid sprak,
Als de onschuld werd belasterd;
't Geregt geen uitspraak wagen dorst.

Het is reeds gezegd, dat de legenden ook gebruikt zijn ter verklaring van natuurverschijnselen, die bovenal de opmerkzaamheid trokken. Zoo heeft men legenden ter verklaring van aardbevingen, van de werking der vulkanen en van de aanwezigheid van steen-ophoopingen. Uit al die pogingen blijkt de werkzaamheid van den geest des volks ten duidelijkste, al komĕn de voorstellingen ons onzinnig voor: de vindingrijkheid kan men zeker niet nalaten te bewonderen.

Volgens de legende hebben wij de aardbevingen toe te schrijven aan de schuddende beweging van een' der hoofdpalen waarop de aarde rust, veroorzaakt door het schuren tegen dien paal van het verbazend groote, heilige varken van den god Makawalang in de onderwereld. De uitbarstingen der vulkanen zijn een gevolg van het smeden van den ĕmpung Soputan of Rumĕngan in de groote smidse, beneden in de kraters. Het is bekend, dat de Minahassa verscheidene vulcanen heeft. De massa steenen te Rĕmbokĕn

zijn in steenen veranderde steenkolen, die de ĕmpung Soputan had laten halen van het grondgebied van Rumĕngan, die echter door een' zijner gezanten den knecht van ĕmpung Soputan zoo geweldig liet schrikken, dat hij zijn' reusachtigen last liet vallen, en zich redde door de vlugt. De aanwezigheid van een c. a. tien palen lange steenrei, die van Kĕnilo op het gebergte voortloopt tot het strand tusschen Tateli en Mokupa, en van drie diepe putten, zegge krateropeningen op den berg Mahawu, wordt door de legende toegeschreven aan de gevolgen van een' oorlog uit minnenijd tusschen de goden, d. z. de gebroeders Pinontoan en Rumĕngan. Aldus luidt de

Legende.

De liefde, dat grootste geschenk van de goden,
Sticht onrust en kwaad,
Als hartstogt een vuur wordt, dat dreigt te vernielen,
Een ieder, die treedt in zijn weg.

Geen afkomst van goden of broederbetrekking
Verhindert den strijd;
Als wraakzucht het hart van den minnaar vermeestert,
De min hem het harte verteert.

Zoo was Pinontoan, de god van den Lokon,
Eens smoorlijk verliefd
Op keke (1) Ambilingan, van ĕmpung Soputan
En Karaänan, zijn vrouw.

Dra deed hij zijn aanzoek met bruidschat, zoo prachtig
Als 't goden betaamt;
Het meisje was willig; de ouders beäamden;
Zijn levensgeluk scheen volmaakt.

---

(1) Jufvrouw, jonge dochter.

Maar, jammer! daar trad nu Rumĕngan, zijn broeder
  Hem dwars in den weg;
Want hij ook verliefde op nicht Ambilingan,
  En waagde nog hooger een bod.

Soputan en vrouw konden moeilijk beslissen;
  Het meisje even min:
Hoe hooger de bruidschat, hoe grooter de eere,
  Die zeker geen vrouw zal versmaân.

Het grillige lot bracht de broeders eens zamen
  Bij 't meisje te huis:
Daar gloeide de hartstogt en sloeg uit in woede;
  Men wilde beslissing door strijd.

Tien dagen slechts gaf men elkander als uitstel,
  Maar 't pleit moest beslist.
Men zocht zich tot hulpe grootvorsten van elders,
  En volk tot vernielen gereed.

Dus riep Pinontoan een heirleger steenen
  Van 't westen uit zee;
Om 't godenverblijf van Rumĕngan te beuken,
  Mahawu, den berg in het oost.

Rumĕngan riep draken van vreeslijke sterkte,
  Tot hulp in den strijd:
Zij moesten het huis Pinontoan vernielen,
  Den Lokon, zoo hoog steeds vereerd.

Men nam eerst een proef van de krachten der strijders,
  Zoo vreeslijk geducht:
De bergen – zij dreunden; de goden ontstelden:
  De kamp moest gewaagd – op geluk!

De tiende der dagen was naauw aangebroken
  Op 't godenverblijf,
Toen 't heirleger steenen met vreeslijke woede
  Zich spoedde ten strijd.

Zij beukten Mahawu, het huis van Rumĕngan,
Dat 't kraakte in 't rond:
De kruin viel in duigen; de wanden zij scheurden;
Drie steenen doorboorden den grond.

Rumĕngan ontstelde: zijn huis zou bezwijken;
Drie gaten voorspelden dat lot;
Maar toch . . . . . Ambilingan lag na aan zijn harte;
Ook hij was verzekerd van magt!

Daar snelden de draken vereend naar den Lokon,
Doorboorden zijn wand:
De berg stond te schudden; Pantoan verbleekte,
Straks stortte een deel naar benêen.

Maar, ook Pinontoan wil zijn Ambilingan:
Geen sprake van vreê;
De strijd moest beslissen wie 't meisje zou huwen,
Door beiden zoo vurig begeerd.

Dat zag Meisepĕr, de scheidsman van name,
Ook ĕmpung als zij;
Hij ried hun den vrede: »Houdt op toch, gij broeders!
Zoekt anderen weg."

»Koopt zaam Ambilingan, tot hoogeren bruidschat,
»En deelt haar in twee:
»Dan zijt gij geholpen, en gij leeft in vrede,
Op eigen gebied."

Zoo deden de broeders, tot beider gerieve,
En rust voor hun hart;
Soputan was reed'lijk; hij gaf Ambilingan,
Aan 't broederenpaar.

Terug gingen draken en steenen weêr huiswaarts,
De strijd was gedaan;
Zij lieten een naam tot in verre geslachten,
Van woede en van magt.

Een deel van de steenen, wat later gekomen,
Bleef achter op weg:
Van 't hooge Kĕnilo tot 't strand van Tateli
Ligt 't strijdheir bijeen.

Zij liggen nog heden als stomme getuigen
Van broederenkrijg;
Terwijl ook de gaten op 't vlak des Mahawu's
Ons spreken van kracht en geweld.

Genoeg om de geestesarbeid der Alifoeren in de heidensche periode te doen kennen uit hunne legenden. Men zal, bij al het vreemde en ongerijmde, toch niet kunnen ontkennen, dat hier door het vragend verstand pogingen zijn aangewend tot het vinden van oorzaken voor de verschijnselen rondom.

Hun zedeleer gaven zij veelal in fabelen, zangen en spreekwoorden. Dewijl echter in de zangen en spreekwoorden meer de volksgeest spreekt, en de gedachten scherper afgeronde vormen aannemen, zal ik mij daarbij bepalen.

De Alifoeren der Minahassa zijn zangerig van nature. Men zong, en zingt, en galmt en gilt bij alles, vooral waar men gezamenlijken arbeid verrigt of bij feesten en volksdansen. Zelfs als de Alifoer allééu langs den weg gaat, of in den palmboom zit om sagoweer te tappen, zingt of neuriet of gilt hij.

Die zang heeft, vooral op eenigen afstand, wel iets aangenaams, soms is die opgewekt en krachtig, maar ook wel eens woest; meestal echter eenigszins melancholisch, en dan wel eentoonig. Hij is meest in mineur.

In den regel zijn de zangen, beurtzangen, waarbij de voorzanger de helft van eene strofe alleen zingt, en het geheele gezelschap die herhaalt; evenzoo doet men

de tweede helft der strofe. Bij andere beurtzangen zijn de zangers in tweeën verdeeld: mannen en vrouwen. Daarbij bevatten de zangen altijd twee deelen, waarvan het eerste deel meest door de mannen wordt gezongen, en het tweede door de vrouwen. Soms is die orde echter omgekeerd. Men noemt dit wel: elkander beantwoorden, dus beurtzangen.

De inhoud van de zangen is altijd of meest in overeenstemming met het oogenblik en de omstandigheden, waaronder men zingt. Bij de oogstfeesten heeft men zangen ter vereering der goden, en tot verheffing van zijnen rijkdom en het geluk van zoo grooten oogst te hebben. De beeldspraak daar bij, dat de rijst als zware regen nederkomt, de lendenen doet kraken onder den last, en de huizen bijna doet instorten van het gewigt, zijn daarin de hoofdmomenten. Bij de volksdansen, bij de inwijding van een huis, bij de gemeenschappelijke werkzaamheden op den akker – mapalus, – bij het houtslepen, bij een doodenpartij, altijd zingt men eerst toepasselijke zangen voor de gelegenheid, maar later verandert dit naar bijzonderen smaak en stemming, naar invallen, of ook wel naar gelang deze of gene den toon geeft in het gezelschap.

De strekking dier zangen is dikwerf van zedekundigen aard; het zijn lessen van ouderen tot jongeren, of ook wel van levenswijsheid; meermalen zijn het toespelingen op bestuurs-aangelegenheden, maar meest geldt zij liefdesbetrekkingen en toespelingen op dezen.

In die zangen is noch rhythmus, noch rijm; maar wel vindt men daarin dikwijls een soort van paralellismus gebezigd, eenigszins in den trant, waarin dit in de Hebreeuwsche poezy voorkomt. Dat er veel zinledigs is, – werkelijke onzin ook, behoef ik wel niet

te zeggen. Bovendien is de oorspronkelijke vorm van vele zangen in lateren tijd veel verminkt, en is daardoor dan ook de beteekenis verloren gegaan. Het volk geeft zich daarvan niet veel rekenschap, en dewijl er geen manuscripten zijn van vroegeren tijd, is het uiterst moeijelijk verbeteringen aan te brengen en de ware beteekenis te vinden.

De stof is te overvloedig om ook maar iets in zijn geheel te geven. Liever doe ik enkele kleine greepen, om het genre van een of andere soort zangen aan te geven.

Ziehier een paar strofen, waarin lessen gegeven worden:

1.

Moeder en vader zijn als schutsgoden;
Zij zijn als schutsgoden - daarom heb ik hen lief. D. i.
Kinderen moeten de ouders liefhebben, omdat deze hunne beschermengelen zijn.

2.

Denkt gij dat allen u gelijk zijn?
Allen u gelijk - zoodat gij ze maar zoudt toespreken zonder eerbied? D. i.
Neem een' goeden toon in acht.

3.

Vriend! zijt niet haastig in het spreken!
Vriend! vraag eerst uwe gedachten (uw binnenste). D. i.
Overleg eer gij spreekt.

4.

Alles heeft zijn' oorsprong in het denken;
Wat zijn ontstaan te danken heeft aan het denken - dat wordt (dat gedijt). D. i.
Al wat degelijk zal zijn, moet overdacht zijn.

5.

Als de voorzigtige (wijze) loopt, gaat hij los en gemakkelijk;
Maar als de zwaarmoedige loopt, eilieve! dan stoot hij zich gedurig. D. i.:
Zwaarhoofden vinden overal moeijelijkheden.

6.

Het is verkeerd, als iemand zich te veel in het hoofd zet (zich met te veel bemoeit);

Hij stoot zich onophoudelijk op den weg. D. i.:

Een bemoeial heeft veel ergernis.

7.

Een witte en een roode kip – welke wilt gij?

Neem maar liever de roode, die is uws gelijke. D. i.:

Neem niemand boven uwen stand.

8.

Speel, vriend, speel! en vergeet uw leed;

Vergeet uw leed, als gij vermoeid zijt van het denken. D. i.:

Geniet het leven, en trek u de zaken niet te veel aan.

Vele zangen bevatten toespelingen op het verkrijgen, bezitten, behouden of verliezen van ambten. Hier volgen enkele.

1.

O, Wasian-boom! zie toe wie u zal stutten;

Zie toe wie u zal stutten: allen zijn bekwaam in het spreken. D. i.:

Zij praten allen mooi, maar weet aan wie gij u toevertrouwt.

2.

Zij zijn allen vaardig in het spreken, die den Wasian-boom gestut hebben; maar als gij niet oppast, zullen zij u bedriegen. D. i.:

Een hoofd (de wasianboom) kan gesteund worden, door hen, die goed kunnen redeneeren, – maar hij moet zich in acht nemen voor zulke lieden.

3.

Gij meent, dat de voorzigtige over weinig nadenkt;

Stil is hij, – maar hij denkt over een ambt. D. i,:

Iemand, die naar een ambt streeft, maar zich weinig uitlaat.

4.

Gij denkt, dat gij den grond regt (gelijk) hebt gemaakt, en hij stil (vast) is;

De grond is stil (vast), maar in de diepte is er al een holte. D. i.:
Meen niet, dat gij rustig (vast) in uw ambt zit.

5.

De lamp gaat niet uit, al staat de wind er op;
De noordewind en de zuidewind maken haar maar te helderder. D. i.:
Een hoofd, dat in eere is, wordt door moeijelijkheden niet gedrukt. . . . . Hij groeit tegen de verdrukking in.

6

De dorpsgenooten zijn boos op mij;
Het boos zijn van de dorpsgenooten geeft mij te meer te denken. D. i.:
Een hoofd dient acht te geven op de stemming zijner onderhoorigen.

7.

Het mompelen der dorpsgenooten maakt mij maar te voorzigtiger:
Te voorzigtiger in mijn overleggingen en mijn doen. D. i.
Een hoofd moet trachten, dat men geen aanmerkingen op hem kan maken.

8.

De roode haan kraait het uit van vreugd, dat hij zijn doel heeft bereikt:
Hij kraait omdat hij tot boven op den berg is geklommen. D. i.
De onderdaan is hoofd geworden, en nu roemt hij zijn geluk.

9.

Zoo snel als hij den berg beklommen heeft, tot waar hij zich hult in de wolken:
Even snel als hij naar boven is gegaan, is hij ook naar beneden gekomen. D. i.
Iemand is spoedig tot hoofd opgeklommen, maar weêr spoedig afgezet.

De minnezangen worden bij alle gelegenheden van feesten en dansen gezongen, wanneer het eigenlijk doel van de zamenkomst genoegzaam bedacht is. Ook behoo-

ren zij tot sommige dansen uitsluitend. Eindelijk komen zij veelvuldig voor bij de zangen op den akker. Hier volgen enkele strofen:

1.

De voorzigtige laat het verlangen zwijgen, als hij zich wil verklaren:

Later zal ik spreken; ik heb nu weinig gedachten ..... (ben niet op streek). D. i.

Als het er op aankomt zich te verklaren aan een meisje .. staat hij verlegen.

2.

Gij meent, dat zij beschaamd is om te spreken:

Zij wil wel spreken, maar is verstandig om haren tijd af te wachten. D. i.

Zij zal zich verklaren als het geschikte oogenblik dáár is.

3.

Zie naar de zon, vriendin! als gij smacht van verlangen:

Als zij aan het opgaan is, zullen onze oogen elkander ontmoeten. D. i.

Laat ons de zon nemen tot het punt, waar onze oogen elkander ontmoeten.

4.

Ik kijk gedurig naar den tak van een' wasianboom (dochter van een hoofd):

Ik zie gedurig of zij kan spreken (zich wil verklaren). D. i.

Iemand, die naar een adellijk meisje verlangt.

5.

De tak van den wasianboom is niet van gelijk gevoelen (heeft geen sympathie):

Die niet overeenstemt in gevoelen, wil met mij spreken. D. i.

Voor eene verbintenis dient er sympathie te zijn.

6.

Al is de tak van den wasianboom, maar zonder van 't zelfde gevoelen te zijn (zonder sympathie).

Indien er geen sympathie is, spreek dan niet. (D. i. Om iemand ten huwelijk te vragen).

7.

Maar, vriendin! het is of gij te vermoeid zijt om te spreken:
Te spreken, vriendin! schijnt u een zwaar werk te zijn. D. i.
Tot een meisje, dat niet tot verklaring komt.

De volgende strofen behoeven geene toelichting.

8.

Opregt is mijne liefde, ach! tot de gekoraalde (die een halssnoer van koralen draagt):
Mijne liefde tot de schoone is onveranderlijk.

9.

Vertel mij, vriendin! wat goed is van de gekoraalde:
En niets wat kwaad is, vriendin! als gij van haar vertelt.

10.

Velen zijn er – maar geen, die in mijn hart geplant is:
Alleen, gij vriendin! zijt in mijn hart geplant.

Eindelijk volgen hier eenige strofen, die genomen zijn van den aanhef van eenige morgenzangen bij het gemeenschappelijk akkerwerk uit de Raraniĕn im Boöndo (1) van Tomohon. Vroeger gaf ik er, in mijne Minahassa, van Tombariri.

1.

a. Hij meent, dat het nog donker is, en er nog geen toeschouwers zijn:
b. De oogen worden schemerachtig van het zien der voorbijgangers.

2.

a. Ga vroeg, opdat er vele toeschouwers zijn: (velen die naar u zien):
b. Maar als het laat is, zijn er weinigen, die naar u zien.

3.

a. Gij ziet al uit – hoeveel zijn er al voorbijgegaan?
b. De drie zusters – de jongste loopt in het midden.

4.

a. Gij kijkt – naar wie kijkt gij nog?
b. Omdat zij al voorbij is, kunt gij naar de boomen zien.

(1) Morgenzangen.

5.

a. Uwe vriendin is al gegaan, naar wie gij uitziet, (wat talmt. gij nog om naar het werk te gaan).

b. Zijt gij welligt zoo vlug naar het werk?

6.

a. Waar mag de schoone gegaan zijn, dat zij niet gezien is (door mij)?

b. Zij is reeds langs de westzijde van het huis gegaan.

7.

a. Zeg, vriend! kijk maar eens door het venster:

b. Daar verlangt zij u te kunnen spreken.

8.

a. Kom, vriend! kijk nog eens, dan kunt gij met haar spreken:

b. En zij zal u zeggen wat gij (op den akker) te zingen hebt.

9.

a. Zij is ontstemd - en zal niet spreken; ik kijk naar beneden, - en zij gaat maar voorbij.

b. Ik kijk naar beneden, en - zij gaat voorbij . . . . of ik haar nog wat waard ben?

10.

a. Nog naar beneden zien op wie te boos is om te spreken!

b. Nu zij voorbijgegaan is, is hij beschaamd om nog naar beneden te zien.

Dit thema kan nu wel wat lang worden voortgezet: tegen herhalingen heeft men geen bezwaar. Men verveelt zich daarbij niet, hoewel het ons heel wat inspanning zou kosten om de verveling van ons te houden, als wij er naar moesten luisteren.

Genoeg, dat het ons gebleken is, dat het volk der Minahassa in vroegeren tijd veel zin had voor zang, en ook behoefte om zijn geest in te spannen tot het voortbrengen van wat op zijn standpunt schoon en aangenaam was.

In lateren tijd heeft die voortbrengingskracht, onder den invloed van nieuwere denkbeelden en toestanden,

eenige stremming ondergaan, maar heeft zich op ander gebied verplaatst. Op den rand van de nieuwere periode, vinden wij veel werk gemaakt van schimpzangen, die niet van oorspronkelijkheid en kernachtigen spot ontbloot zijn, maar veel verklaring eischen.

Ik deel een enkele dier schimpzangen mede, die geen verklaring behoeft:

E, nona kérut, ti waki Taler eh!
Si niendo'n towo, ni tuwan tukang tékĕn;
Si simengkot-o waki Tarinate eh!
E, nona kérut e sudah mĕnangis! D. i.

Mejufvrouw Kerut, die te Taler woont,
Is bedrogen door den teekenmeester,
Die naar Ternate vertrokken is!
Ach! - mejufvrouw Kerut heeft geweend!

Zóó zong het volk; en dat dit wel geschikt was om anderen af te schrikken van dergelijken weg op te gaan, mag men gerustelijk aannemen.

Meer dan ergens treden wij, de spreekwoorden besprekende, op het gebied van het volle menschenleven. Daar zien wij de volksgedachten in gecomprimeerden vorm, en daar ook vertoont zich de werkzaamheid des geestes het meest in zijne oorspronkelijkheid en kracht. Het leven des volks teekent zich in die volks-gezegden, en de kernachtigheid van die korte uitdrukkingen pleit voor de denkkracht des volks.

De stof of inhoud dier spreekwoorden bestaat in lessen aan kinderen, jongelieden en ouderen, bijzonder ook voor gehuwden; ook lessen voor hoofden en onderdanen; en eindelijk algemeene zedekundige opmerkingen. Zoo vindt men dus in de spreekwoorden

de algemeene zedeleer des volks, meer nog dan in de legenden, fabelen en zangen.

De vorm, waarin de spreekwoorden voorkomen, is voor een groot deel die van vergelijking met bekende eigenschappen van dieren, planten, en andere voorwerpen, waarin men werkelijk de vindingrijkheid moet bewonderen. Soms doelen zij op gewoonten, die vroeger bestonden, en algemeen bekend waren. Dan weder zijn het tegenstellingen, die getuigen van geest. Dikwijls zijn het uitdrukkingen, die men in omgekeerden zin moet opvatten, maar die daardoor juist soms te scherper zijn.

Hier volgen enkele spreekwoorden, met vertaling en beteekenis, die het zoo even gezegde kunnen ophelderen:

Atĕdu mĕpé si koŏko.

»Het ei breekt de kip open.” Dat is de orde der natuur omgekeerd. Het geldt een kind dat ouderen, wil teregtwijzen; waarvoor wij zeggen: »De jongen leeren de ouden.”

Tampanisi tumongko uwak.

»De tampanisi (soort kolibri) pikt den uwak”, d. i. den jaarvogel of neushoornvogel. Soms geschiedt dit werkelijk, even als in Indië de raven door zwaluwen worden vervolgd. Men bezigt dit spreekwoord wel van kinderen, die tegen ouderen opstaan; maar meer van den onderdaan, die zich verzet tegen zijn hoofd.

Nikou pe kasii si mawongké se kow-kow.

»Zijt gij het welligt, die de kow-kow ('s morgens) wekt?” Dat zegt men tot een lui kind of jongmensch, die ergernis geeft door zijn traagheid of laat opstaan. De kow-kow laat zich 's morgens tegen vier ure reeds hooren, en geeft een ver reikend geluid. De scherpte van het verwijt is duidelijk.

Toromo lawaän sarupapa an naë.

»De sarupapa zou tegen uwe beenen kunnen opslingeren.”

De slingerplant sarupapa, een boonensoort, zou den tijd hebben om tegen uwe beenen op te groeijen – zoo langzaam gaat gij voort.

Traagheid in het algemeen wordt beschimpt door den trage den naam van si taka, d. i. de vogel taka toe te voegen, omdat die vogel eerst tegen den avond bij schemering zijn voedsel zoekt, dewijl hij – zegt de fabel – door zijn grootje vroeg was uitgezonden, maar zijn' tijd had verspeeld.

Tumĕkkĕl kou wo makaporong okàn ung kĕrut.

»Slaap maar, dan zult gij wel een muts van rijstaanbrandsel krijgen."

In tijden van overvloed van rijst, mogten de kinderen met het aanbrandsel in den rijstpot doen, wat zij wilden. Soms speelden zij er mede, en maakten zich eene muts er van. Thans is men zuiniger, ook bij overvloed, omdat men de rijst thans goed kan verkoopen. De luijaard kan wel nooit op overvloed rekenen, – en dus ook niet op een muts van rijstaanbrandsel, om er mede te spelen, dewijl hij die veeleer zou noodig hebben om zijnen honger te stillen.

Maar de Alifoer duldde geen moedwillige verspilling van rijst; dan heette het o. a.

Mĕtĕtéa kàn ka si opo kàn.

»Rijst wegwerpen, alsof de rijst u tot voorvader (oorsprong) had" en gij er dus naar welgevallen over zoudt kunnen beschikken.

Tot de goede manieren bij kinderen aan te kweeken, behoorde, dat zij een verstaanbaar antwoord gaven; meestal meenden oud en jong te kunnen volstaan met een *u! u!*

Tot de jongeren heette het dan:

Pisow kuaä nu maüpĕt?

»Één mes misschien dat stomp zal worden" – (schijnt gij uw' mond te achten). Bij ons: »Vreest gij, dat uw mond zal slijten?

Sprak het kind echter te veel, en verklapte het geheimen, dan vernam het, geheel in overeenstemming met wat ten onzent ook wel gehoord wordt:

Tadambomo dida kou!
Gij zijt te lang van tong.

En even als bij ons, zegt men tot iemand, die er tegen opziet om in den regen te gaan:

Woŏ asin ne meno?
Misschien zijt gij zout – dat gij zoudt smelten?

En is iemand bevreesd voor eenig gevaar, en trekt hij zich terug, dan heet het:

Tanu uman se sapun deĕn!
»Hij doet als de garnalen, eilieve!" – doelende op de rugwaartsche, schuinsch uitwijkende beweging der garnalen.

Maar zinrijker en schooner is de opwekking tot naarstigheid:

Saä wahu an naë, en wahu ung keroan.
»Als de voeten nat zijn, dan is de keel nat."
De Alifoer gaat 's morgens vroeg naar de kehètan – de plaats, waar hij sagoweer gaat tappen. Door den dauw worden zijne voeten nat; . . . dus is de beteekenis: wie zijn dorst wil laven met sagoweer, moet vroeg op weg.
Natuurlijk wordt deze beeldspraak op andere zaken toegepast.

Daarentegen heet het van den luijaard:

Saru lutu, tĕmburi mata.
»Het gekookte keert men het gelaat toe; het ongekookte keert men den rug toe" . . . . men wil wel eten – maar niet koken . . . . d. i. niet werken.
Zulke spreekwoorden teekenen het volk. Een lui volk zou ze niet, en in zulken overvloed hebben.

Zoo zegt men ook:

Tariïs ung kàn, taän pasuh si endo.
»Lekker de rijst, maar heet de zon."

De rijstbouw stelt den inlander bloot aan de felle zonnehitte; de luiaard wil wel rijst eten, maar er de hitte des daags niet voor verduren.

In denzelfden zin heet het:

Wuaja mendo posong, talo mengilĕk pusuh.

»Brutaal om de drinknap (eigenlijk het wokablad, waaruit men drinkt), te nemen maar laf, d. i. te traag om de majang, d. i. de bloemstengel te zoeken, om de sagoweer te halen." Deze beeldspraak wordt natuurlijk ook op andere zaken toegepast.

Aan den palmwijn heeft men nog meer spreekwoorden ontleend; o. a. ter beschimping van gierigheid:

Wuaja mendo posong, talo pakikoan.

»Brutaal om het wokablad (met sagoweer) te nemen om te drinken, maar te laf (traag = gierig) om te laten drinken."

Wanneer men van eene zaak ophef maakt, vóór zij is tot stand gekomen, zegt men schamper:

Reipe tare apa, en mahawansal-o kaweit um momongan.

»Er is nog niets – en men slaat reeds op de tifa" (trom) (om het volk bijeen te roepen tot eene feestelijke gelegenheid.)

Meent men dat iemand streeft naar wat hij niet zal kunnen bereiken, dan zegt men:

Mupu mo se tototiĕn kou, saä makaendo nisija: d. i.

»Pluk de sterren, als gij ze grijpen kunt."

Wil men iemand verwijten, dat hij zijne belofte niet gestand doet, dan zegt men:

Uremo tare niajam u loölo, ja reikau isiwak.

»Lang reeds zijt gij aan het vlechten van de mand, maar de rand is nog maar niet gemaakt; – en uw werk dus van geen nut."

Maar wil men zijn volslagen ongeloof aan iemands belofte te kennen geven, dan zegt men:

Nai uman ilowa lako an tangkĕr.

»(De regen) komt den donder achterhalen."

Wanneer bij donkere betrokken lucht de donder zich doet hooren, volgt daarop zelden regen. Dat heeft men opgemerkt. Als men dus zegt: de regen achterhaalt den donder, beteekent het dat er weinig van te wachten is.

Laat een meisje zich gemakkelijk verleiden, dan schimpt men:

Kure deĕn ne wantik ana.

»Die is gelijk een bantiksche pot."

De bantiksche potten en pannen zijn in vergelijking met het overige inlandsche fabrikaat, dun en ligt, en daarom heeft men weinig hitte noodig om water er in te doen koken.

Wil men iemand doen verstaan, dat men eerst moet weten te dienen, om later grooter en gediend te worden door anderen, dan zegt men:

Maharano-rano-pe-lah, wo paharano ranoan okàn. D. i.

»Wasch anderer handen, dan zullen de uwe gewasschen worden."

Men dient zich menschelijk te gedragen ten aanzien van anderen. Daartoe strekt de vermaning:

Saä tou, en mendo-endo tou. D. i.

»Als men een mensch is, dan neme men (in zijn gedrag) wat des menschen is. . . . dan doe men als een mensch."

Mij dunkt dat het medegedeelde kan volstaan om het bewijs te leveren, dat het volk der Minahassa niet was misdeeld van geestes-gaven en aanleg.

Hiermede is dan ook tevens eene bijdrage geleverd tot verklaring van het feit, dat ook de nieuwere denkbeelden door ons, westerlingen, gebragt, gemakkelijk ingang vonden, en de intellectuele ontwikkeling des volks door de

scholen in korten tijd zulk een hooge vlugt heeft genomen, als in Indië nog niet is gezien.

Het is tevens gebleken, dat er op godsdienstig gebied tal van aanrakingspunten aanwezig waren, waardoor de verkondiging van het Evangelie zoo gereeden ingang heeft kunnen vinden, bij een volk, dat voor zijnen voorvaderlijken godsdienst niet onverschillig was, maar waarin het leefde en zich met voorliefde bewoog. Maar de gehechtheid aan het oude vond een tegenwigt in de neiging tot onderzoeken, en een trek tot redenering, en daardoor was onder hoogeren zegen, en in verband met andere gunstige voorwaarden, bij ernstigen, energieken, verstandigen en geduldigen arbeid der zendelingen, het pleit voor de overwinning des Evangelies te gereeder beslist.

Dat er eindelijk van zulk een volk, onder goede leiding, nog veel goeds te verwachten is voor de toekomst ten aanzien van zijne geestesbeschaving, zal men zeker ligt toestemmen.

Onze beste wenschen voor het goede Minahassa, en zijne ontwikkeling in ieder opzigt.

Januarij, 1881. N. GRAAFLAND.

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

Het Indische Kluizenaars- en Monnikenleven.

(Eene Voorlezing.)

Geëerde Toehoorders!

De verrassende uitvindingen en ontdekkingen, die met eene vroeger ongekende snelheid op elkander zijn gevolgd, hebben geenszins de zelfgenoegzaamheid van de kinderen dezer eeuw in onevenredige mate doen stijgen. Integendeel, er is nooit een tijdperk geweest, waarin de levenden zooveel belang stelden in het voorgeslacht tot in de verste oudheid als thans; waarin de beschaafde mensch zich zooveel moeite gaf om den minder ontwikkelden natuurgenoot te leeren kennen, als onze eeuw. Hand aan hand met de ontwikkeling der natuurwetenschappen en de vermeerdering harer praktische toepassinsingen, gaat de vermeerdering onzer kennis van het menschdom, in al zijne schakeeringen, zoowel in het heden als in het verleden. Met bijna koortsachtigen ijver doorzoekt men de letterkundige gewrochten van ver vervlogen eeuwen, delft men uit het puin de overblijfselen van steden, paleizen en tempels op, en dwingt de geheimzinnige teekens dier monumenten tot spreken, opdat ze ons verhalen zullen hoe de mensch vóór duizenden jaren dacht, gevoelde en handelde.

Het is nog niet zoo lang geleden, dat de belangstelling der Europeanen voor de oudheid zich bepaalde tot drie volken: Grieken, Romeinen en Israëlieten. Wat wij geworden zijn, hebben wij dan ook voor een niet

gering deel aan die drie te danken, en wij zijn onze verplichting aan hen niet vergeten; maar terzelfder tijd zien wij thans toch helder in, dat zij niet de eenigste merkwaardige volken der oudheid waren; dat de beschaving niet alleen van hen is uitgegaan, maar ook van Egyptenaren, Assyriërs, Babyloniërs, Perzen, Indiërs, en hoe verder wij onderzoeken, hoe meer wij te weten komen, des te meer wint de overtuiging veld, dat de invloed van Azië op Europa vooral in de middeleeuwen, veel grooter geweest is, dan men zich tot voor korten tijd voorstelde. Het is thans reeds algemeen bekend, dat ons cijferstelsel en onze algebra door tusschenkomst der Arabieren ons uit Indië zijn geworden; dat de gansche middeleeuwsche geneeskunst zuiver Indisch is, dat een tal van volksverhalen, sprookjes en fabels langs verschillende kanalen uit Indië, hun bakermat, tot ons gekomen zijn.

Wanneer wij het geestesleven van 't Europa der Middeleeuwen aandachtig gadeslaan en tevens geen vreemdelingen zijn in Indië, dan worden wij telkens verrast door verschijnselen, waarin wij de sporen zien van den Indischen geest. Nu is er ééne omstandigheid, die ons niet zelden in den weg staat, wanneer wij een onwederlegbaar betoog wenschen te leveren, dat de punten van overeenkomst niet toevallig zijn. De Hindu's zijn namelijk, over 't geheel genomen, het minst ijdele van alle volken. Zij hechten er meer aan, iets goeds tot stand te brengen, iets nuttigs aan anderen mede te deelen, dan daaraan, dat hun lof uitgebazuind wordt. Persoonlijke eer en roem moge hun van nature even aangenaam wezen als anderen, hunne opvoeding heeft de strekking overmatig zelfgevoel te onderdrukken.

Er is ééne zijde van het Indische leven, die op den eersten blik zooveel punten van aanraking vertoont met

eene instelling in Europa, dat menigeen de treffende overeenkomst niet anders heeft kunnen verklaren dan als het gevolg van gedeeltelijke overneming of navolging van de zijde der Europeanen. Ik bedoel het kluizenaars- en monniksleven De vraag in hoeverre ons Westen hier de schuldenaar is van het Oosten, zal ik niet behandelen, wijl ze niet rijp is voor eene populaire voordracht. Ik wenschte alleen eene schets te geven van den aard, de ontwikkeling, verspreiding en werkzaamheid der Indische kluizenaars en monniken. Moge het onderwerp dezen of genen minder aantrekkelijk schijnen, dan doe ik een beroep op hun bijzondere welwillendheid. Verleent mij voorts allen, zeer geeerde Toehoorders, uwe welwillende aandacht.

In elke maatschappij zullen er personen gevonden worden, die ten gevolge hunner levenservaring de wereld moede zijn en zooveel als hun omstandigheden toelaten, de eenzaamheid zoeken. Bij geen volk der oudheid treft men die neiging tot afzondering in die mate aan als bij de Indiërs. De redenen die zoo menigeen onder hen bewogen het gezellige leven vaarwel te zeggen waren, uit den aard der zaak, zeer verschillend. De eene verviel tot wanhoop omdat hij in zijne schoonste verwachtingen was teleurgesteld; omdat zijn vriend hem verraden, zijne geliefde hem bedrogen had. Een ander, die in de dartelheid der jeugd te diep uit den beker des genots gedronken had, kwam tot het besef, dat zinnelijke genietingen den geest voor een oogenblik kunnen bedwelmen, doch de oogenblikkelijke bevrediging van lust niet tot ware voldoening leidt en de begeerte slechts te meer opwekt. Hij erkent dat hij gehandeld heeft als iemand die om zijn dorst te lesschen zout water drinkt, dat wel verre van hem te verkwikken zijnen dorst slechts vermeerdert. Een derde, stil en ingetogen

van aard, vindt zich in deze drukke, woelige wereld misplaatst; hij ziet, hoe de menschen om vuig eigenbelang elkander het leven verbitteren, verliest hoe langer zoo meer uit het oog, dat er bij alle nietigheid en gemeenheid in de samenleving ook schoone en edele trekken van den mensch zijn op te merken, en komt er aldus toe, deze snoode wereld te verlaten en liever te leven in de wildernis bij de beesten, dan aan de hoven der koningen en in het gewoel der steden. Weer een ander is er, die na zijne plichten als man en vader, als burger, volbracht te hebben, naar rust haakt; voor wien de wereld geen bekoorlijkheid meer bezit, en die daarom op zijn ouden dag ver van de ijdele drukten des dagelijkschen levens zich wil overgeven aan de stille bepeinzing van de ernstige vragen van 's menschen bestemming hier en hier namaals.

Deze en soortgelijke gevoelens vindt men in indische geschriften herhaaldelijk, tot verzadigens toe, uitgedrukt; ze zouden echter niet machtig genoeg geweest zijn, om tijdelijke of blijvende afzondering van de maatschappij tot een stelsel te verheffen. Er kwamen andere omstandigheden in het spel, die de volledige ontwikkeling van het heremieten- en monniksleven niet weinig bevorderden. In de eerste plaats het klimaat; waar men met zoo weinig voedsel en deksel volstaan kan als in 't land ten Z. van den Himâlaya, gaat het leven in een spelonk, in een schilderachtig oord, met niet overmatige ontberingen gepaard. In de tweede en voornaamste plaats, was de geheele inrichting der maatschappij en de oude wereldbeschouwing bij uitstek geschikt om de neiging tot het leiden van een bespiegelend leven aan te wakkeren. Reeds in overoude tijden was het onderwijs, dat de hoogere standen op de scholen der brahmanen of geleerden

ontvingen, zoo ingericht, dat de aandacht hoofdzakelijk gewijd werd aan de moeielijkste vragen, die den menschelijken geest kunnen gesteld worden, de vragen, „van waar kom ik? wat ben ik? wat is mijne verhouding tot de zichtbare en onzichtbare wereld? waar ga ik heen?" De leerlingen, die, gedurende eenen langen, zeer strengen studietijd, de voorbereidende kundigheden hadden opgedaan, die geacht werden hen in staat te stellen eenmaal door eigen nadenken die groote vragen op te lossen, waren volgens de voorvaderlijke instellingen verplicht, onmiddellijk na den afloop van hun studietijd, zich in den echt te begeven en eene eigene huishouding te beginnen. Zoolang iemand echtgenoot en huisvader is, behoeft hij natuurlijk zijne geestelijke ontwikkeling niet te laten stilstaan; maar het spreekt toch ook van zelf, dat hij bij zijn onvermijdelijke beslommeringen niet zijn volle aandacht zal kunnen schenken aan wijsgeerige beschouwing. Even verklaarbaar is het, dat menigeen, na jaren lang een huiselijk leven geleid te hebben, wanneer hij zijn kinderen volwassen ziet, en toenemende leeftijd hem tot grooter kalmte stemt, zal terugdenken aan die verheven onderwerpen, die hem als jongeling van belangstelling deden gloeien. Hij heeft zijne plichten jegens de maatschappij en den naaste trouw vervuld; waarom zou hij, nu hij oud en tot weinig nut meer is, niet aan zijn eigen zieleheil mogen denken? een heil, dat, volgens indische begrippen, niet te bereiken is dan door het ware inzicht in de natuur der dingen. Om de noodige zielerust deelachtig te worden, is het wenschelijk de behoeften in te krimpen, een sober, streng leven te leiden, en afstand te doen van wereldsche genietingen, die bij grijze haren niet meer passen.

In overeenstemming met deze denkbeelden bepalen de

godsdienstig-maatschappelijke instellingen der Indiërs, dat een huisvader, inzonderheid van den brahmanenstand, de vrijheid heeft het huiselijk leven vaarwel te zeggen, wanneer hij kindskinderen heeft zien geboren worden. Hij mag van zijne vrouw vergezeld of na haar aan de hoede zijner zonen te hebben toevertrouwd, een kluizenarij in de eenzaamheid betrekken. In kleeding en voedsel heeft hij de uiterste eenvoudigheid in acht te nemen. Ingetogen, vroom, ijverig in de studie, liefderijk jegens alle wezens, gastvrij, zoover zijne middelen het toelaten jegens allen, die de kluizenarij bezoeken, brenge hij zijne dagen door.

Het is volstrekt geen vereischte dat eene kluizenarij slechts door één persoon of één echtpaar bewoond wordt; in veel gevallen hadden de hermitages meer van gehuchten in een eenzaam oord dan van kluizen. Men kan ze gevoegelijk vergelijken met de Hernhutters-gemeenten en in zeker opzicht met onze hofjes. Het leven op zulke plaatsen was wat wij zouden noemen: puriteinsch, doch niet ascetisch. Daarom zijn van deze kluizenaars wel te onderscheiden de zelfpijnigers, wier oorsprong ook hoog opklimt en die nog talrijk in 't land vertegenwoordigd zijn. Het zijn de geestdrijvers en meestal schijnheilige bedriegers, die wij fakir's plegen te noemen. Zij zijn steeds bij de brahmanen in minachting geweest en staan alleen bij de lagere volksklassen in zekeren reuk van heiligheid.

Veel achtenswaardiger waren de eigenlijk gezegde monniken, dat wil zeggen de leden eener bepaalde orde. Die monnikorden zijn in den grond niet anders dan kerkgenootschappen, waarvan de leden zich vrijwillig verbonden tot het in acht nemen van zoodanige bepalingen als geacht werden bevorderlijk te zijn aan een geestelijk leven. Eene orde vormde een gemeenschap van

heiligen hier op aarde, wier streven het was zóó te leven als de zalige en vrome afgestorvenen in het zielenrijk. Het werkelijke leven, de maatschappij is vol bedrog en snoodheid, overvloeiende van onreinheid en zonde, vervuld van twist en tweedracht, doch de ideale maatschappij, waartoe de geest des menschen zich verheffen kan, is vrij van dat alles. Die ideale wereld te verwezenlijken, reeds hier op aarde, is het hoofddoel van de broederschap van monniken, eene broederschap die gegrond is niet op de toevallige banden des bloeds, maar op overeenstemming in streven, denkwijze en levenswandel.

In het algemeen gingen de monniken uit van de stelling, dat de wereld aan ongeneeslijke kwalen lijdt, en dat het eenigste afdoende middel om zich daaraan te onttrekken, om zichzelven en anderen te redden, daarin bestaat, dat men eene andere maatschappij, op andere, ideale grondslagen gebouwd, opricht. Daar de behoefte of de gewaande behoefte om zich het waarachtige, onvergankelijke, hoogste heil te verzekeren niet af te meten is naar den leeftijd, is het begrijpelijk, dat ook jonge lieden naar dien veelbelovenden, geestelijken heilstaat haakten vóórdat zij hun verplichtingen als huisvader vervuld hadden Monnik te worden alvorens getrouwd te zijn, was wel in strijd met de oude instellingen; maar geen instellingen zijn in staat op den duur weêrstand te bieden, wanneer de aandrang te sterk wordt. Zoo zien wij dan ook in Indië orden ontstaan, wier leden reeds op zeer jeugdigen leeftijd huis en goed verlaten om als „huisloozen" – zoo noemden zij zich - na alle familiebanden afgeschud, na ouders, verwanten, of gade verlaten te hebben, zich aan te sluiten bij eene of andere congregatie.

Onder alle Indische geestelijke orden heeft die der Buddhisten zich verreweg de grootste vermaardheid ver-

worven. In welken tijd hun congregatie, die monniken en nonnen omvat, ontstaan is, kan niet met zekerheid worden uitgemaakt, omdat de fabelen omtrent den oorsprong der orde, hoe belangrijk ook in andere opzichten, ver liggen buiten het gebied der geschiedenis. Alleen zooveel is gewis, als zijnde door onwraakbare getuigen, de rotsinscripties van Koning AÇOKA, gestaafd, dat de congregatie van monniken en nonnen reeds in de derde eeuw vóór onze jaartelling bestond en wel in den vorm, waarin ze thans nog voortleeft.

De Buddhisten waren niet de eenigste monniken in Indië, niet eens de oudste, maar zij overtreffen de overigen zoozeer in organisatie, in plooibaarheid en betrekkelijke vrijzinnigheid, dat zij hun invloed over een veel verder gebied hebben kunnen uitstrekken. Zij mogen als de type der in Indië ontstane kloosterorden beschouwd worden, en daarom zal ik mij tot hen bepalen bij de volgende schets van de inrichting en werkzaamheden der Indische kloostergeestelijken.

Volgens de bepalingen der Buddhistische kerk mag iemand als aspirant naar 't monnikschap aangenomen worden op achtjarigen leeftijd, niet vroeger. De verdere vereischten ter toelating zijn, dat iemand de toestemming zijner ouders hebbe, zoo hij deze nog bezit; dat hij gezond van lijf en leden zij; dat hij geen knecht of soldaat zij.

De aspirant of kadet-geestelijke behoort eigenlijk nog niet tot de congregatie of het kapittel. Hij is niets anders dan een seminarist, en heeft geen andere verplichtingen, dan die van gehoorzaamheid aan zijne leermeesters. Hij onderscheidt zich niet van den gewonen leerling op de scholen der brahmanen, zoodat het geheele noviciaat eenvoudig eene trouwe kopie is van het leerlingschap, waartoe sedert overoude tijden de zonen uit de

heerenstanden, inzonderheid de brahmanen, verpligt waren. Het onderscheid is alleen dit, dat de laatsten onmiddellijk na het verstrijken van hun studietijd eene huishouding moesten beginnen, terwijl de buddhistische seminarist na volbrachte studie zich tot priester laat wijden.

De leeftijd waarop iemand aanvrage mag doen om tot geestelijke gewijd te worden is twintig jaar, niet vroeger. De ceremonie waarmede iemand tot priester geordend wordt is eenvoudig genoeg. De kandidaat heeft te zorgen, dat hij zich voorzie van alles wat een monnik noodig heeft, en dat is zeer weinig, want het is een vaste regel, dat elke monnik voor zijn onderhoud moet bedelen, zoodat het gewone woord voor monnik eenvoudig „bedelaar" beteekent. De gansche plunje voor hem bestaat in een onderkleed, eene pij en een soort mantel, een schaal of nap, waarin hij het geschonken eten ontvangt en waaruit hij eet en drinkt; voorts een naald, een scheermes, een filtreerdoek en een koord. Aan den kandidaat wordt in eene vergadering van het kapittel gevraagd, of hij genoemde uitrusting gereed heeft. Na een bevestigend antwoord zijnerzijds, worden nog andere vragen tot hem gericht ten aanzien van zijne gezondheid, leeftijd, naam en den naam zijns leermeesters. Hierna verzoekt de voorzitter hem voorwaarts te treden, waarop de kandidaat het woord richt tot de vergadering in dezer voege: „Ik verzoek tot priester gewijd te worden." De voorzitter deelt nu mede, dat hij geen bezwaren heeft tegen de inwilliging van het openlijk gedaan verzoek, doch noodigt ieder der aanwezigen uit, om bedenkingen te opperen, indien die er zijn. Zwijgen allen, dan maakt de voorzitter op, dat de vergadering toestemt, en begint hij de voornaamste verplichtingen op te sommen, welke de kandidaat op zich neemt, als daar zijn: de regelen om-

trent het voedsel, dat de monnik mag aannemen; de kleederen, die hij dragen moet; de plaatsen, waar hij zich mag ophouden; de geneesmiddelen, die hem in tijd van ziekte te gebruiken geoorloofd zijn, en de overtredingen welke uitstooting uit de orde ten gevolge hebben. De kandidaat belooft plechtig al die voorschriften te zullen nakomen, en wordt van dat oogenblik af beschouwd als lid der congregatie.

De gelofte, die een priester op zich neemt, is niet bindend voor het leven. Hij kan te elker tijd en om verschillende redenen de pij verwisselen met het burgerkleed, mits hij in behoorlijken vorm van zijn voornemen om het geestelijk leven vaarwel te zeggen kennis geve aan een wettig vergaderd kapittel en diens toestemming gevraagd hebbe. Zoolang iemand in de orde is, moet hij zich natuurlijk stipt aan zijn gelofte houden; doch zoo deze hem te zwaar valt, mag hij om zijn ontslag verzoeken, onverlet het recht om later, desverkiezende, op nieuw geestelijke te worden. Deze vrijheid is een van de weinige punten waarin zich het Buddhistische monnikschap van het Europeesche onderscheidt. Dezelfde vrijheid, die aan de mannen vergund is, wordt ook aan de nonnen toegestaan; ook hare geloften zijn niet bindend voor 't leven.

De eerste en gewichtigste, of althans de meest karakteristieke gelofte, is die van vrijwillige armoede. De geestelijke doet afstand van alle have en goed; hij mag niets het zijne noemen, behalve de acht benoodigdheden, die ik zoo even noemde. Om in zijn nooddruft te voorzien, moet hij met bedelen zich voedsel verschaffen. Goud en zilver mag hij niet aannemen. Wel is waar ontvangt de orde, als lichaam, geschenken, zelfs zeer kostbare; kloosters, landerijen, enz. worden haar door vorsten en aanzienlijken geschonken, en er is niets verdienstelijkers

voor een leek en meer bevorderlijk aan zijn zielenheil, dan op onbekrompene wijze voor de belangen der kerk te zorgen; doch al is de congregatie rijk, de leden er van zijn arm en bezittingloos. De monnik of non houdt op een individu te zijn, en is slechts een lid van een organisch zedelijk lichaam.

In nauw verband met de gelofte van vrijwillige armoede staat die van volstrekte onthouding, d. i. het celibaat. Het spreekt van zelf, dat echtelingen elkander toebehooren, elkander bezitten, en daar elk individueel eigendom in strijd is met den grondslag der congregatie, is de band des huwelijks onbestaanbaar met het genootschappelijk leven. Van buitenechtelijken omgang der geslachten kan geen sprake zijn, want die is in strijd zelfs met de voorschriften der wereldsche, onheilige maatschappij. Voorts is het celibaat ook daarom een vereischte, omdat vaders en moeders onmogelijk met dezelfde gevoelens jegens alle menschen kunnen bezield zijn als jegens hun eigen kroost, en omdat van hen niet kan gevergd noch verwacht worden, dat zij even ijverig zouden wezen in de bevordering der belangen van het genootschap als in het streven om te zorgen voor hun huisgezin. Iets dergelijks is het, wanneer de heilige Hieronymus verklaart: „Zoolang ik den plicht van echtgenoot vervul, vervul ik niet dien van christen."

Het is misschien niet overtollig op te merken, dat de instelling van het celibaat bij alle Indische orden berust op zuiver logische en praktische gronden, en geenszins op mystieke. De staat van maagdelijkheid wordt door hen niet beschouwd als iets bijzonder zuivers, en het huwelijk als iets onheiligs; neen, het laatste is eenvoudig een band, een belemmering voor dengene, die jegens alle menschen dezelfde onpartijdigheid heeft

in acht te nemen. Geheel anders is de opvatting, die men in Europa wel eens gehuldigd heeft. Bij het concilie van Trente is er o. a. bepaald, in de 10de canon der 24ste zitting: „Alwie beweren zal, dat de echtelijke staat te verkiezen is boven den staat van maagdelijkheid of 't celibaat, en dat het niet beter en gelukzaliger is in maagdelijkheid of celibaat te blijven dan te huwen, zij vervloekt." Duidelijk ziet men hier de gedachte doorschemeren, dat het ongehuwde leven op zich zelf verkieselijk is. De Indiër zou zulk eene voorstelling niet logisch vinden. Indien het celibaat overal en altoos te verkiezen is, moet gij het voor iedereen voorschrijven, zou hij zeggen, en het niet bij eene ijdele opvijzeling er van laten. Wie A zegt moet ook B zeggen; is het celibaat in alle gevallen goed, bepaal dan ook verder: „een ieder, man of vrouw, worde voortaan monnik of non." Genoeg, in Indië werd het celibaat beschouwd als noodzakelijk vereischte van geestelijken; als middel, niet als doel, en nog minder als beweegreden. Een nog grooter onderscheid tusschen de oostersche en westersche opvatting van 't celibaat bestaat hierin, dat de gelofte, gelijk trouwens elke andere, niet voor 't geheele leven bindt.

De zedelijke voorschriften, in engeren zin, welke een geestelijke te volgen heeft, zijn dezelfde als die, welke reeds den seminarist voorgehouden worden, zoodat in dit opzicht het monniksleven de voortzetting is van het leerlingschap. Die voorschriften bestaan in de „Tien geboden", waarvan de vijf eerste ook voor leeken kracht hebben. Ze zijn: gij zult niet dooden, niet stelen, niet onkuisch wezen, niet liegen, geen geestrijken drank gebruiken.

Deze vijf regelen van gedrag zijn door de Buddhisten overgenomen uit de heerschende zedeleer des lands, met uitzondering van het verbod van drankgebruik. Deze

bepaling strekte zich ten tijde van de oprichting der congregatie alleen uit tot de brahmanen, en was niet bindend, hoezeer aanbevelenswaardig, voor andere standen. Door het algemeen maken van het verbod, toonen de Buddhisten, dat zij de toepassing eener brahmaansche wet wenschelijk en noodig achten voor allen. Men kan als regel stellen, dat alle kloosterregelen ontleend zijn aan het overoude Indische stelsel en dat de monnik niets anders is dan de kopie van den brahmaan in bijzondere tijdperken des levens. Wat echter bij de brahmanen een tijdelijk en exceptioneel karakter had, is in de congregaties tot algemeenen regel verheven.

Behalve de voorschriften, die ook voor leeken gelden, zijn er vijf andere, waaraan alleen geestelijken zich moeten houden, al staat het dan ook aan leeken vrij, des verkiezende, ze geheel of gedeeltelijk op te volgen. Ze bestaan in het verbod om meer dan één maaltijd daags te gebruiken; om publieke vermakelijkheden bij te wonen; om zich te tooien met kransen, of parfumeriën en zalven te gebruiken; om van gemakkelijke stoelen of weelderige bedden gebruik te maken; om goud of zilver aan te nemen.

Het behoeft niet gezegd te worden, dat, zoo iemand, dan de geestelijke den stelregel: „men moet eten om te leven, niet leven om te eten" tot waarheid behoort te maken. Inderdaad vinden wij dan ook in de regelen der orde tal van voorschriften omtrent het nuttigen van voedsel tot in de kleinste bijzonderheden, met monniksgeduld en kleingeestigheid uitgewerkt. Het zou echter onbillijk wezen te verzwijgen, dat de Buddhisten ten opzichte van de keuze van voedsel tot de meer liberale Indiërs behooren. Zoo is het hun niet volstrekt verboden dierlijk voedsel te gebruiken. Uit hun heilige boeken

blijkt ten duidelijkste, dat reeds in de eerste tijden van het bestaan der congregatie verschil van inzicht heerschte omtrent het al of niet geoorloofde van vleeschspijze. In een zeer oud geschrift wordt den Buddha, naar aanleiding van een verzoek tot hem gericht, om het eten van dierlijk voedsel te verbieden, de volgende beslissing in den mond gelegd. „Zulk een verbod", — laat men hem ongeveer zeggen — „kan ik niet aan mijne volgers laten uitgaan. Sommigen bereiken de zaligheid, zonder zich van vleesch of visch te onthouden; anderen bereiken hetzelfde doel, terwijl zij zulk voedsel vermijden. Laat te dien aanzien ieder handelen, zooals hem oorbaar dunkt."

De gematigdheid die het Buddhisme in veel opzichten gunstig onderscheidt van andere Indische orden, verloochent zich niet in de bepalingen omtrent de kleedij. Terwijl sommige secten, bijv. onder de Jaina's, alle kleeding versmaden en in het gewaad der onschuld, of liever der schaamteloosheid, rondloopen en zich zelven daarom eene uitnemende heiligheid toeschrijven, is den Buddhisten zulk een schending der welvoegelijkheid ten strengste verboden. De bedelmonnik moet, zooals reeds gezegd is, drie kleedingstukken bezitten. Deze verschaft hij zich òf door lompen van de straat op te rapen en ze aanéén te rijgen, òf hij ontvangt ze van welwillende burgers. In het laatste geval moet een kleedingstuk opzettelijk ontsierd worden, door aangebrachte moddervlekken of anderszins, alvorens het mag gedragen worden. De stof mag nooit van de fijnere soort zijn, ofschoon de priesters in Burma zich aan dit voorschrift niet storen. Zij kunnen zich trouwens beroepen op de heilige schrift, waarin verhaald wordt, dat de Buddha eenmaal van een beroemd geneesheer twee prachtige doeken ten geschenke

ontving. De Buddha begreep terstond dat, zoo de monniken vergunning kregen zulke kostbare kleederen te dragen, zij gevaar zouden loopen van door roovers aangerand te worden. Hij deelde zijn bezwaar mede aan zijn' geliefden discipel ANANDA, die gelukkig dadelijk een middel er op wist. Hij sneed namelijk de twee doeken in dertig stukjes en naaide deze aaneen tot een kleed, dat nu eene schakeering vertoonde van vakken op de wijze van een groep rijstvelden, die door dijkjes van elkaar gescheiden zijn. De kleur van het gewaad is bij de Zuidelijke Buddhisten geel, bij de Noordelijke roodbruin.

Moet de geestelijke alles wat naar weelde en opschik zweemt in zijne kleeding vermijden, niet minder heeft hij zich te wachten voor het tegengestelde uiterste, voor onzindelijkheid en haveloosheid. Zoodra hij bij het ochtendkrieken van zijn leger opstaat, wascht en reinigt hij zich, kleedt zich en gaat met de bedelschaal of nap er op uit om zijn voedsel op te halen.

Deels ter bevordering van zindelijkheid, deels als teeken van afkeer voor zwier, dient het regelmatig afscheren van hoofdhaar en baard. Het scheren van de kruin heeft sinds onheugelijke tijden bij de Hindu's bestaan als een der sacramenten. Het geschiedt namelijk bij gelegenheid dat de knapen hun studietijd beginnen; brahmaansche knapen ondergaan die ceremonie op achtjarigen leeftijd; bij jongens uit andere standen valt het tijdstip, waarbij de studie aanvangt, een paar jaren later. Aangezien de Buddhistische seminarist of kadet-monnik eene kopie is van den brahmaanschen student, wordt ook hem de kruin geschoren, wanneer hij zijn loopbaan begint. De geördende priester is eene voortzetting van den seminarist, en ondergaat dus bij de wijding op nieuw de

tonsuur. Daarom heeft hij zich dan ook te voorzien van een scheermes. De regel is, dat men het haar niet langer mag laten groeien dan twee duim; doch de heerschende gewoonte is, dat men zich elke 14 dagen laat scheren. De priesters scheren elkander, ofschoon het niet verboden is het werk door een barbier te laten verrichten. Het is niet te ontkennen, dat een geschoren kruin een voorbehoedmiddel is tegen onreinheid, en dat het dragen van lang haar veel last veroorzaakt. De Buddhisten weten wel vijftien bezwaren tegen den haargroei te ontwikkelen; als daar zijn: de last om het te zalven, te kammen, te parfumeeren, te zuiveren, te krullen, enz. enz. Op echt monnikachtige wijze redeneeren zij aldus: „Wanneer de geestelijke zijn haren of nagels lang laat groeien, wordt zijn kleed smerig, evenzeer als zijne benoodigdheden, en dien ten gevolge zal zijn geest ook in die onreinheid deelen. Wanneer de lamp of de olie of de wiek niet vrij van vuil is, zal ook het licht niet helder branden; evenzoo zullen de waarheden, die men te doorgronden heeft, zich niet openbaren als de geest onrein is".

Hoe kinderachtig dergelijke redeneeringen ook zijn, ze bewijzen toch dat de Buddhisten volstrekt niet van onzindelijkheid kunnen beschuldigd worden. Er komen evenwel uitzonderingen voor. De Dale Lama, die in Tibet als onfeilbaar hoofd der kerk troont, stelt zich boven de wet en wascht zich nooit. Dienaangaande wordt de volgende karakteristieke fabel verteld. Om het vertelseltje te begrijpen moet men weten, dat de Noordelijke Buddhisten nog heden ten dage met vrees en ontzag zich den naam herinneren van den Hinduschen wijsgeer ÇANKARA, die in 't laatst der 8ste eeuw onzer jaartelling door zijne geschriften en zijne vaardigheid in

het disputeeren de grootste Buddhistische doctoren tot wanhoop bracht. Na al disputeerende, zegevierend geheel Indië te hebben doorgetrokken verscheen ÇANKARA, volgens 't Buddhistische vertelseltje, ook in Tibet en drong door tot den Dale Lama, met wien hij een mondgesprek had. De Lama, die zich nooit wascht, wekte zoozeer de walging van ÇANKARA op, dat deze hem hoonde. Toen antwoordde de allerheiligste Lama: „Ik houde mijn binnenste zuiver, al is het uitwendige onrein, terwijl gij u zorgvuldig van buiten reinigt, maar inwendig onzuiver zijt." Door dit treffend antwoord was ÇANKARA als verplet. Na deze uitweiding zullen wij tot de nederiger sfeer der gewone monniken terugkeeren. De woonplaatsen, welke een geestelijke kiezen mag, zijn van verschillenden aard en de voorschriften daaromtrent in de gewijde boeken zoo tegenstrijdig mogelijk. Als men een blik geslagen heeft in de manier, waarop die boeken samengesteld zijn, bespeurt men al ras, dat er van den aanvang af in den boezem der congregatie zich uiteenloopende gevoelens openbaarden. De strengere asceten verkozen het verblijf in de wildernis, hetzij in hutjes of aan den voet van boomstammen. Andere achtten het verblijf in dorpen of in kloosters zeer goed bestaanbaar met een leven van heiligmaking, en aan den Buddha worden dan ook woorden in den mond gegeven, die strekken moeten om aan beide richtingen gelijk te geven. „Elk wat wils", is het groote leidende beginsel der Buddhistische congregatie; daarin wortelt hare kracht en evenzeer hare zwakheid.

Als algemeen voorschrift wordt beschouwd, dat de hut of kluis van een monnik van geringe afmetingen moet wezen, en dat de ligging er van gekozen moet worden op een plek vrij van slangen, kruipend gedierte, wilde beesten, enz.

Behalve in kluizen, hutten, onder boomen, enz. wonen de monniken ook in kloosters, althans voor een deel van het jaar. De sage zegt, dat de Buddha bij afwisseling in verschillende kloosters den regentijd, drie of vier maanden lang, placht door te brengen. Eerst, – zoo heet het – zwierven zijne volgelingen 's winters, 'szomers en in 't regenseizoen het land door; doch toen het volk daarover begon te morren, stelde hij het houden van de groote vacantie in. Gedurende den regentijd komen de monniken het klooster betrekken en blijven daar drie of vier maanden, als wanneer zij weder er op uit gaan, en een min of meer zwervend leven leiden. De groote vacantie of stille-tijd is vooral bestemd voor de bevordering van het zielenheil der geloovige leeken, door middel van predikaties, catechisaties en het aanhooren der biecht.

Het aantal kloosters moet in Noordelijk Indië bijzonder groot geweest zijn. Nog ten tijde van den Chineeschen pelgrim HIUEN THSANG, die in de 7de eeuw Hindustân bezocht, was het zeer aanzienlijk, hoewel de puinhoopen van eenmaal statige gebouwen nog menigvuldiger waren; want het Buddhisme had toen reeds in zijn geboorteland de beste dagen gehad. Uit al hetgeen wij door HIUEN THSANG vernemen, moet men opmaken, dat destijds het verblijf in kloosters de regel was; en zulks laat zich gereedelijk verklaren. In een land, zoo beschaafd als destijds Hindustân was, moeten anachoreten tot de zeldzaamheden behooren. Ook in den tegenwoordigen tijd zijn, zoowel bij de Zuidelijke Buddhisten in Burma en Siam, als bij de Noordelijke in Tibet en China de kloosters, grootere of kleinere, de gewone verblijfplaatsen der geestelijken.

Na de voornaamste voorschriften der orde behandeld te hebben, zal ik trachten, aan de hand van Bisschop BIGANDET, eene beschrijving te geven van de dagelijksche

bezigheden der monniken, meer in het bijzonder der Burmeesche.

Elken dag in den vroegen morgen gaat de eerwaarde in gezelschap van eenige broederen of leerlingen, of wel alleen, uit om voedsel op te halen. Hij wandelt de straten door, en ontvangt, zonder er om te vragen, rijst, kerrie, groenten en vruchten, die de milde leeken gereed houden, in afwachting, dat de geelgekleede eerwaarden aan hun deur komen. Na ontvangen te hebben wat in zijne nooddruft voorziet, keert de monnik naar het klooster terug en verorbert het opgehaalde voedsel.

Op groote feestdagen of bij buitengewone gelegenheden worden hem overvloedig aalmoezen gebracht. Bij dergelijke gelegenheden toont hij zijne dankbaarheid met voor de milde gevers de vijf geboden en voornaamste formulieren der geloofsbelijdenis op te zeggen. Vooral laat hij niet na uit te weiden in den lof der milddadigheid. Op dit punt pleegt hij welsprekend te zijn; hij ontsteekt in vuur en wekt de geloovigen op, om toch vooral niet te verflauwen in de cardinale deugd der milddadigheid. Nu en dan houdt hij een soort van lofrede op de onuitputtelijke menschlievendheid van den Buddha, liefst, om meer indruk te maken, in de heilige taal der Zuidelijke Buddhisten, het Pali, die noch hij noch zijne hoorders verstaan.

Somwijlen worden de eerwaarde heeren verzocht om kranken te bezoeken, niet zoozeer om de geestelijke behoeften van den lijder te bevredigen, als wel om door hunne tegenwoordigheid booze invloeden van geesten, enz. tegen te gaan.

Eene wezenlijke verdienste der geestelijkheid is het dat zij de eenigsten zijn, die voor het volksonderwijs zorg dragen. Zij houden scholen, waar de knapen leeren,

lezen, schrijven en de beginselen der rekenkunde. De leerwijze is allergebrekkigst en van orde of klassikaal onderwijs is geen zweem te bekennen, doch met dat al leeren de jongens wat zij noodig hebben, zoodat men in Burma weinig mannen zal aantreffen, die niet lezen en schrijven kunnen. De meisjes, zoo als te begrijpen is, bezoeken de broederscholen niet, en dewijl het aantal nonnen wier eigenaardige taak het vrouwelijk onderwijs ware, te gering is, laat het zich verklaren, dat onder duizend vrouwen er ter nauwernood ééne is, die lezen kan.

De kennis der onderwijzende broeders laat veel te wenschen over; van spraakkunst hebben zij geen begrip. De schoollectuur bestaat uit stukken van de Heilige Schrift, – in vertaling natuurlijk –, waarvan het gevolg is, dat de leerlingen vrij wel op de hoogte komen van hun geloof.

Behalve voor het onderwijs der jeugd, maken de monniken zich ook verdienstelijk als afschrijvers van handschriften, even als ook de christelijke monniken in de Middeleeuwen vóór de uitvinding der boekdrukkunst deden. Het afschrijven van handschriften werd te recht als een nuttig werk beschouwd, zoodat het in de bepalingen der congregatie ten zeerste werd aanbevolen. Ten gevolge van verschillende oorzaken is de ijver voor het aangeprezen werk eenigszins verflauwd; groote inspanning, van welken aard ook, valt over 't algemeen niet in den smaak der hedendaagsche zonen van Buddha. Het grootste deel van den dag brengen zij door met rustig te zitten, de beenen gekruist, betel kauwende en in gesprekken met de leegloopers, die altijd in menigte bij de verblijfplaatsen der eerwaarde heeren te vinden zijn. Als zij vermoeid zijn van het zitten, gaan zij eene liggende houding aannemen, met het hoofd op een kussen, zoodat zij weldra in eenen zoeten

dommel komen. In hun hand houden zij altijd een rozenkrans, waarop zij zekere formulieren of spreuken afprevelen. De meest gewone spreuk bestaat uit de woorden: „alles is vergankelijk, ellendig, onwezenlijk." Men moet erkennen, dat deze spreuken een ruim veld openen voor devote overpeinzing, te meer daar ze in onbepaaldheid niets te wenschen overlaten. Het zijn dierbare woorden, die van den beginne af juist zoo gekozen zijn, dat men er alles en niets uit kan afleiden. Aan den monnik is voorgeschreven, dat hij zich moet wijden aan bespiegeling en nadenken; doch reeds van de stichting der congregatie af moet het den leiders duidelijk geweest zijn, dat de meesten dergenen, die tot het genootschap toetraden noch voor bespiegeling noch voor nadenken geschikt waren. Er bleef dus niets over, dan vaste modellen op te maken, volgens welke een ieder met het grootste gemak van de wereld zich aan bespiegeling en nadenken kon wijden, zonder noodig te hebben zelf na te denken. Daarom is het voldoende voor den Buddhistischen monnik, dat hij de 40 voorname voorwerpen, d. i. titels van meditatie opsomt, en dat hij, minstens 120 maal op een dag de vier volgende beschouwingen nopens voedsel, kleeding, woning en geneesmiddelen opzegt:

„Ik eet deze rijst, niet om mijn eetlust te bevredigen, maar om aan de behoeften der natuur te voldoen. Ik trek dit kleed aan, niet uit ijdelheid, maar om mijne naaktheid te bedekken. Ik woon in dit klooster, niet uit hoovaardij, maar om beschermd te zijn tegen de strengheid van het weêr. Ik gebruik dit geneesmiddel zuiver en alleen om mijne gezondheid terug te krijgen, opdat ik met te grooter ijver de bezigheden van mijn beroep kunne vervullen."

De geestelijken zijn ook de aangewezen personen om

het predikambt te vervullen. De predikaties worden gemeenlijk gehouden in het regenseizoen, en wel op de sabbatdagen, van welke er vier in de maand vallen, namelijk op den dag van nieuwe maan; op den 8sten; op vollemaansdag en de week daarop. Het preêken gaat gepaard met feestviering, en wordt afgewisseld met de kreten eener vroolijke menigte, het afsteken van vuurwerk en zelfs het afschieten van geweren. In het midden van een tijdelijk opgerichte open loods staat een stellage, die soms door verscheidene geestelijken te gelijk is ingenomen. Een van hen leest of liever dreunt een gedeelte voor der heilige schrift, en wel in de grondtaal, het Pali, zoodat de hoorders geen woord er van verstaan. Slechts hoogst zelden vertolkt een geestelijke in de landtaal wat de andere in 't Pali opdreunt. De predikatie mist hare uitwerking, onder zulke omstandigheden, niet. De meeste hoorders vallen in slaap en zijn zoodoende in staat om een' ganschen nacht den dienst bij te wonen. Zij, die niet slapen, kauwen genoegelijk hun betel. Uit alles blijkt, dat de belangstelling in de hoofdzaak, de preek, zeer matig is, ofschoon de houding der feestdagvierenden anders niet ruw of onbetamelijk mag heeten. In de nabijheid van de loods staan er kramen, waar rijstkoeken, vruchten en versnaperingen, vaak ook kleedingstoffen en aardewerk te koop zijn. Blinden en kreupelen zitten aan den weg om aalmoezen te ontvangen, zoodat de heilige dag een ware kermis is. Telkens wanneer de predikende geestelijke den naam van Buddha uitspreekt, roept het volk „bravo," zoo luide, dat men het op verren afstand kan hooren.

De medegedeelde staaltjes geven ons het recht tot de gevolgtrekking, dat de congregatie haar predikambt weinig ernstig opvat en zich niet meer de minste moeite geeft,

om de geloovige leeken te stichten. Het laat zich dus zeer wel verklaren, dat in de beide afdeelingen der Kerk zich het verschijnsel voordoet, dat leeken ten deele de taak der geestelijkheid hebben op zich genomen. In Nepâl wordt het godsdienstig onderwijs grootendeels gegeven door gehuwde leeraars, die slechts honoris causâ met monniken gelijkgesteld mogen worden. Op Ceilon is het in sommige districten de gewoonte, dat leeken van huis tot huis rondgaan om godsdienstige werken in de landstaal geschreven voor te lezen en te verklaren. Ook in Burma leefde vóór een dertigtal jaren een leek, die als de beroemdste prediker van het land bekend stond. De man was wel is waar monnik geweest, doch had de gele pij afgelegd, hetgeen hem niet belette zijne redenaarsgaven ten bate van het volk aan te wenden.

Indien wij een billijk oordeel over het Buddhistische monnikendom wenschen te vellen, moeten wij niet alleen bij het tegenwoordige stilstaan, maar behooren wij ook in aanmerking te nemen wat het in vroeger eeuwen gewrocht heeft. Is er thans van geloofsijver weinig of niets te bespeuren, er is een tijd geweest, dat de Buddhistische priester met bewonderenswaardige volharding streefde om de heilleer van zijn patroon, den Buddha, heinde en verre uit te breiden. De eerste pogingen om het geloof te verbreiden dagteekenen, volgens de overleveringen der kerk, uit de dagen van koning AÇOKA, dus uit de derde eeuw vóór onze jaartelling. De machtige vorst had zelf als leek de leer van ÇÂKYA omhelsd en stelde veel belang in de verbreiding er van. Zijn eigen zoon, die den geestelijken stand omhelsde, werd door hem naar Ceilon gezonden om de zaden van het ware geloof op het eiland over te planten, en die zending

slaagde zóó uitstekend, dat Ceilon de voornaamste kweekplaats van het zuidelijk Buddhisme geworden en gebleven is, vooral omdat de eigenlijke bakermat der secte, Magadha, na den dood van AÇOKA in de geschiedenis der kerk eene onbeduidende rol is gaan spelen.

Onder de regeering van genoemden alleenheerscher had ook de kerkvergadering te Patali-putra, de hoofdstad des rijks, het tegenwoordige Patna aan den Ganges, plaats, waar besloten werd, dat naar verschillende landen in en buiten Indië zendelingen zouden afgevaardigd worden. De namen dier apostelen, welke als kerkvaders vereerd worden, staan in de overleveringen vermeld, en hoewel het karakter der Buddhistische kronieken niet zoodanig is, dat men er onbepaald vertrouwen aan kan schenken, zijn er toch verschillende feiten bekend, die de geloofwaardigheid dier boeken ter zake der eerste zending bevestigen. Het is eene uitgemaakte zaak, dat niet lang na AÇOKA, in het begin reeds der tweede eeuw vóór Christus het Buddhisme veld had gewonnen in Afghanistan en aangrenzende landen. Gaandeweg breidde de leer zich uit in Transoxanië, China, Achter-indië, Tibet; later in Japan en ook in den Indischen Archipel. Eerst laat in de middeleeuwen zijn de Mongolen en Kalmukken bekeerd geworden.

Het zendingswerk der Buddhistische geestelijkheid strekt zich dus uit over een tijdperk van ongeveer 15 eeuwen. De uitkomsten, waartoe een zoo lang voortgezet streven geleid heeft, zijn, als men op de getallen let, verbazend. Alles te zamen genomen wordt het aantal Buddhisten begroot op 500 millioen, waarvan slechts 30 millioen tot de zuidelijke afdeeling behooren. Wanneer men het Buddhisme als een der drie wereldgodsdiensten beschouwt, moet men er bijvoegen, dat de benaming alleen toepasse-

lijk kan geacht worden op de noordelijke afdeeling, juist die welke het meest van de oorspronkelijke leer is afgeweken. Dit ligt trouwens in den aard der zaak. Ware de noordelijke kerk niet plooibaarder geweest dan de zuidelijke, had ze niet meer vreemde bestanddeelen opgenomen, ze zou nimmer zoo'n uitgestrekt gebied veroverd hebben.

In de vraag, in hoe verre de opgenoemde 500 millioen geloovigen mogen geacht worden met recht, al is het in naam, Buddhisten te zijn, zal ik mij niet verdiepen. Slechts dit zij opgemerkt, dat de congregatie, de eigenlijke kerk, niet de leeken omvat, zoodat het niet zoo vreemd is als Europeesche reizigers van de Chineezen getuigen, dat de meesten hunner meer dan één godsdienst en sommigen nog eene wijsbegeerte daarenboven belijden. Doch al brengt men dit in rekening, het feit blijft, dat onder alle Indische secten de zonen van Buddha zich den meesten aanhang in vreemde landen verworven hebben. Dat die uitkomst niet uitsluitend aan de bezielende taal der zendelingen of de treffende waarheid hunner leerstellingen zal te danken zijn, mogen wij veilig gelooven; maar aan den anderen kant is het niet te loochenen, dat zonder waren ijver en ernst de pogingen der zendelingen niet met zulk eenen uitslag zouden bekroond zijn geworden.

De zedelijke invloed, dien de Buddhistische propaganda heeft uitgeoefend, is ontegenzeggelijk het grootste geweest bij die volken, welke op betrekkelijk lagen trap van beschaving stonden. De zeden der ruwe Mongolen zijn sedert de aanneming der heilleer, die zij met hart en ziel zijn toegedaan, aanmerkelijk getemperd. Indische beschaving is doorgedrongen tot Achter-indië en de stammen in het Himâlaya-gebergte. Ook de meer ontwikkelde volken van den Indischen Archipel hebben het ten deele aan de

Buddhistische monniken te danken, dat zij Hindusche kunst, instellingen, gewoonten en zeden hebben overgenomen. Zeer zeker is het eene dwaling van de Javanen, wanneer zij den Hindu-tijd bestempelen met den naam van „Buddhistisch tijdvak", en kan men uit de oude letterkunde des lands, uit andere overblijfselen en de nog heerschende volksbegrippen bewijzen, dat de secte der Çiwaïeten veel invloedrijker geweest is dan die der Buddhisten, maar evenzeer weten wij, dat de laatsten, inzonderheid ten opzichte der kunst, zich op Java hoogst verdienstelijk gemaakt hebben. Of het Çiwaietisch geloof in den Archipel ingevoerd is uitsluitend of hoofdzakelijk door Çiwaietische monniken, is vooralsnog onbekend. Hoe het zij, het verdient opmerking, dat de twee secten op Java steeds in de meest gewenschte harmonie leefden, even als thans nog op Bali, en weleer in Kamboja.

Eene andere uiting van geloofsijver dan het maken van propaganda, is het verrichten van pelgrimstochten. Wanneer zulke tochten gepaard gaan met opofferingen en gevaren, dan kunnen wij den vromen bedevaartganger onze achting niet ontzeggen, want hij toont ernst te bezitten en kracht tot zelfopoffering. Het zijn vooral Chineezen geweest, die als pelgrims hebben uitgeblonken en door de nauwkeurige beschrijving van hun verre reizen naar hun heilig land, zich ook voor de wetenschap der wereldlingen verdienstelijk hebben gemaakt. Hun aantal is niet gering geweest, doch slechts van twee kennen wij uitvoerige reisverhalen; van FA-HIAN, die omstreeks 400 na Christus, en van HIUEN-THSANG, die van 628–642 in Indië vertoefde. Als men bedenkt, dat een deel van de onherbergzame oorden, die zij moesten doortrekken, alvorens het doel hunner reis te bereiken,

zelfs thans nog niet door Europeanen betreden is, dan zal men erkennen, dat ook de Buddhistische monnikorde hare geloofshelden gehad heeft.

Alvorens mijne schets te eindigen, G. T., wenschte ik nog het een en ander te vermelden van het leven der nonnen. Op Ceilon komen zij tegenwoordig niet meer voor. In Burma bestaan zij nog, maar in veel geringeren getale dan de eerwaarde broeders. De meesten zijn oude vrouwen; de weinige jonge nonnen plegen niet lang in den heilstaat te blijven, en verlaten de congregatie, zoodra zij eenen echtgenoot kunnen vinden. De zusters hebben het haar afgeschoren en dragen een gewaad van bijzonderen vorm, meestal wit van kleur. Zij wonen in kleine hutjes in de nabijheid der kloosters en bedelen openlijk op de marktplaatsen, terwijl de broederen de aalmoezen afwachten.

In Siam is het aantal geestelijke zusters nog geringer dan in Burma, daarentegen zijn zij in Arrakan even talrijk als de monniken. Zij leven hier in eigene kloosters of in huisjes dicht bij een tempel. De meesten hebben van jongs af een leven van onthouding geleid, andere hebben de wereld verzaakt na gehuwd te zijn geweest. In kleeding en discipline onderscheiden zij zich weinig of niet van de mannelijke leden der congregatie.

In China, waar de geestelijke zusters betrekkelijk menigvuldig zijn, schijnen zij niet bijzonder geacht te worden. Even als de mannen hebben zij kaalgeschoren hoofden en onderscheiden zich ook in kleeding weinig van deze.

Over het algemeen verkeert de instelling in alles behalve bloeienden staat. Hoe het er mede gesteld was in de dagen, toen het Buddhisme nog niet uit zijn bakermat verdwenen was, weten wij slechts onvolkomen.

Uit de verspreide berichten, die wij bij oudere indische schrijvers aantreffen, moeten wij opmaken, dat de nonnen niet tot de allerachtenswaardigste leden der maatschappij gerekend werden, hoewel er ook uitzonderingen vermeld worden. Wij moeten intusschen niet vergeten, dat die berichten afkomstig zijn van andersdenkenden, die, zonder een zweem van haatdragendheid te toonen, toch een open oog hadden voor de belachelijke zijden der instelling en geen reden hadden om die onopgemerkt te laten. De scherpste veroordeeling der nonnen zoeke men nochtans niet bij de ongeloovigen, de brahmanen, maar in de heilige schrift der Buddhisten zelven. Als men leest op welke wijze de samenstellers dier geschriften de instelling der nonnenorde verklaren of liever verontschuldigen, dan komt men tot de overtuiging, dat ze nooit de goedkeuring van een deel van de zonen der kerk heeft weggedragen. Het heet, dat de Buddha door zijne pleegmoeder, die na den dood haars gemaals der wereld moede was, gesmeekt werd om ook voor vrouwen den toegang tot de congregatie te openen. Eerst weigerde hij volstandig, doch eindelijk zwichtte hij voor de drangredenen van zijn geliefden discipel ANANDA. Noode gaf hij toe, en wel bewust dat hij iets verkeerds gedaan had, sprak hij „Alles wat vrouw heet, ANANDA is boos. Indien er geen vrouwen opgenomen waren in de orde, zou de kuischheid bewaard gebleven zijn en mijne wet 1000 jaar geduurd hebben, maar nu aan vrouwen de toegang geopend is, zal de kuischheid niet bewaard blijven en mijne wet slechts 500 jaar stand houden."

Bij eene andere gelegenheid wordt den Buddha eene uiting over het karakter der vrouwen in den mond gelegd, die volkomen past in een boek van zeer onheilige vertellingen, maar niet in den mond van den onfeilbaren

Meester. Inderdaad is die uiting ontleend aan een Indisch verhaal in den trant zoo als men die aantreft bij Boccaccio of de Cent Nouvelles, en wel bij eene gelegenheid waar de verontwaardiging van een bedrogen echtgenoot begrijpelijk is. Wat nu in de vertelling door iemand in drift uitgesproken is, wordt door de Buddhistische kerkvaders tot evangelie verheven. De alwijze Buddha zegt niets meer of minder dan dit: »Elke vrouw zonder onderscheid, als zij de gelegenheid heeft of het in 't geniep kan doen, of den geschikten verleider vindt, zal kwaad doen." Wat er verder volgt is zoo cynisch, dat ik het niet kan meêdeelen. Sterker en onbillijker dan de alwijze Buddha zich uitdrukt kan het niet. Hiermede vergelijke men de brahmaansche spreuk: „Uwen leeraar zult gij meer eeren dan tien andere professoren; uwen vader meer dan tien leeraars; doch uwe moeder nog tienmaal meer, ja meer dan alles op aarde." Dat de brahmanen zoo spreken, is een natuurlijk gevolg daarvan, dat bij hen het huwelijk heilig is. Het tegendeel geldt voor den Buddhistischen monnik; een huisgezin te hebben is in zijn oog een plaag, en daarmede hangt het ten nauwste samen dat alles wat vrouw heet, gebrandmerkt moet worden als een vat van onreinheid, zonde en boosheid. Wie de Hindu's kent, zal zich niet verwonderen, dat zulke gedrochtelijke denkbeelden wel tijdelijk als paddestoelen konden opschieten, maar niet op den duur bij hen konden beklijven.

En hiermede, G. T., besluit ik mijne mededeelingen, in de hoop, dat ik uw geduld niet al te zwaar op de proef moge gesteld hebben, en met dank voor de welwillendheid waarmede gij mij hebt aangehoord.

Ik heb gezegd.

H. KERN.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Berigt nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over het jaar 1880.

Sedert jaren is door de Zendelingvereeniging in de Minahassa één berigt als het boven bedoelde bij den Resident van Menado ingediend, met opgaven van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken. Bepaalde zich dat eerst tot enkele algemeene opmerkingen, terwijl de opgaven slechts vermeldden wat door iederen zendeling in dezen verrigt was, gedurende de laatste jaren trad het berigt meer in bijzonderheden, vooral betrekkelijk de ontwikkeling van de gestichte gemeenten, en de opgaven erlangden ook voor de statistiek meer beteekenis.

Dit berigt wordt nog ingediend door de Zendelingvereeniging, die dezen naam niet langer zal kunnen dragen, daar toch het meerendeel der zendelingen benoemd werd tot Hulppredikers bij de inlandsche christengemeenten. De Zendelingvereeniging zal moeten worden eene vereeniging van Evangeliedienaars, onder welke benaming zoowel Zendelingen als Hulppredikers begrepen zijn.

Het berigt loopt sedert geruimen tijd minder over den voortgang der Evangelisatie, dan wel over den toestand en de ontwikkeling van de inlandsche christengemeenten. De vraag doet zich derhalve voor, of niet de indiening van zoodanig berigt behoort gestaakt te worden. Een verslag toch, als bedoeld, wordt uit elk hulppredikers-

ressort bij het Kerk-bestuur ingediend. Dit worde later beslist. Over het jaar 1880 ga het tegenwoordige nog den weg van zijne voorgangers.

Veel nieuws en treffends kan uit den aard der zaak niet worden medegedeeld. De statistieke opgaven vermelden een tal van 711 gedoopte volwassenen, tegenover een cijfer van 4298 gedoopte kinderen. De recapitulatie B doet uitkomen, dat geheele ressorten geheel gechristend zijn, want het aantal gedoopte volwassenen is daar uiterst gering. Daarbij moet nog opgemerkt worden, dat van dit gering aantal eenigen vreemdelingen zijn. Zoo zijn de twee gedoopte volwassenen in het ressort Tondano geen Minahassers, maar Gorontalezen, die door langdurig verblijf onder de bevolking zijn opgenomen.

In enkele negerijen, met name in den werkkring van den Zendeling-leeraar ULFERS, werden in 1880 de laatste heidenen gedoopt. Dáár, even als in verscheidene ressorten van Hulppredikers, bleven echter nog heidenen over. Maar de christengemeenten zijn gevestigd; de zuurdeesem des Christendoms blijft doorwerken; allengs sluiten de heidenen zich bij de christenen aan, verliest het Heidendom zijne beteekenis.

De ontwikkeling der christengemeenten gaat natuurlijk langzaam. Het koningrijk der hemelen komt niet met uiterlijk gelaat. De werkkring van het zuurdeeg is stil. De ontkieming van het zaad heeft plaats in den bodem. Toch wenscht men vrucht, en verlangt naar verslagen van den voortgang en de bevestiging van het christelijk element onder ons volk. Wij mogen niet vergeten, dat de vestiging van het Godsrijk onder de menschheid een werk is van eeuwen; ook dit werk zal niet in enkele eeuwen worden voleindigd; wat zal dan berigt worden aangaande de christelijk ontwikkeling van een volk gedurende een enkel jaar?

Men wil cijfers van gedoopte volwassenen en kinderen, van aangenomen lidmaten, van ingezegende of voltrokken huwelijken. De statistieke opgaven geven die, maar zij bevredigen niet. Men wenscht meer; men verlangt vrucht te zien; men wil weten of de arbeiders nog altijd bezield zijn met lust en opgewektheid, om in Gods Naam voort te gaan, dan wel of moedeloosheid hen bevangen heeft, zoodat de knieën traag en de handen slap worden. Niemand van de arbeiders in de Minahassa zal ontkennen, dat voor 't een zoowel als voor 't ander steeds overvloedige aanleiding op het arbeidsveld zelf gevonden wordt. De berigtgever behoort de schaduwzijde zoowel als den lichtkant te aanschouwen te geven, zonder de eerste ten nadeele van den laatsten te donker te schetsen, of ook de laatste te helder voor te stellen. Hij moet trachten geheel waar te zijn, zoodat de voorstelling van de toestanden een goed overzigt geeft van den stand van zaken. Hij is daarbij gebonden door de gegevens hem verstrekt, of ook door gebrek aan gegevens uit enkele ressorten. Maar ook, hij moet generaliseren, en mag niet dan noode in bijzonderheden van den toestand van enkele gemeenten treden.

Werpen wij een' blik op het geheele arbeidsveld, dan mogen wij constateren, dat de Zendelingen en Hulppredikers, zoo mede de Hulpzendelingen, die ult°. 1879 werkzaam waren, allen bij het leven en de gezondheid gespaard werden, zoodat allen steeds in staat waren hun dienstwerk te verrigten. Het aantal Hulppredikers werd met één vermeerderd. Broeder SCHIPPERS werd voor het ressort Tanawangko benoemd, en aanvaardde zijn dienstwerk aldaar in Maart van het verslagjaar. Thans zijn dus zeven Hulppredikers bij de inlandsche christengemeenten in de Minahassa werkzaam.

De werkkring van den Hulpprediker LOUWERIER te Tomohon werd door de komst van Broeder SCHIPPERS met 13 gemeenten verminderd, zoodat die bleef bestaan uit 18 gemeenten. Dat was voor dezen eene groote verligting, want het arbeidsveld was ontegenzeggelijk te groot van omvang; het kon met den besten wil en de meeste krachtsinspanning slechts gedeeltelijk naar eisch bediend worden.

De hoofdgemeente, te Tanawangko, vooral had behoefte aan meer voortdurende leiding en geregelder onderwijs, dan haar van Tomohon uit kon gegeven worden. Sedert ongeveer 40 jaren was daar een Zendeling gevestigd geweest. De behoefte sprak luider, omdat te Tanawangko geen Hulpzendeling gevestigd was, en ook niet zonder schade voor andere gemeenten van elders derwaarts kon worden overgeplaatst, terwijl er zelfs geen onderwijzer was, die den dienst geregeld waarnemen kon.

Over het algemeen was de arbeid in het ressort Tanawangko dubbel bezwarend voor den Hulpprediker te Tomohon, omdat hij, bij de zorg voor 18 gemeenten in eigen werkkring, over betrekkelijk weinig tijd voor Tanawangko beschikken kon. Bovendien had hij daar gebrek aan het noodige en geschikte hulppersoneel. Dit geldt het geheele ressort. Er is tot heden gebrek in dit opzigt. Slechts vier genootschapsonderwijzers doen er krachtens hun ambt dienst in de gemeenten. Doch niet allen zijn geschikt. Met lof wordt gesproken van den ijver in het gemeentewerk van een' onderwijzer aan eene negerijschool, die onbezoldigd is. (1)

(1) Hier mag niet worden vergeten, dat de werkkring Tanawangko slechts tijdelijk aan dien van Tomohon was toegevoegd. Er was te Tanawangko eene vacature ontstaan door het vertrek van Br. BETTINK, in welke Br. GRAAFLAND tijdelijk voorzien had, tot ook hij wegens ziekte naar Nederland vertrok. RED.

Ook worde in dit berigt vermeld, hoe de onderwijzers aan de genootschapsscholen voorgangers en catecheten in de gemeenten zijn. Het is zeker niet overbodig, nogmaals te constateren, dat deze vereeniging van functiën alleszins past in de toestanden. De onderwijzer, die tevens voorganger in de gemeente is, geniet de achting van jong en oud, als hij trouw is in zijn werk. De school komt beter tot haar regt als volksschool, en de ontwikkeling van school en gemeente houden veelal gelijken tred. De gemeente oefent invloed op de school, door toezigt te houden en het hare te doen, opdat alle kinderen schoolgaan, en dat zij de school trouw bezoeken. De school op hare beurt oefent invloed op de gemeente; want zij is de plaats, waar het kind godsdienstig opgevoed, en gevormd wordt voor de gemeente, zoowel als voor de maatschappij.

Dat dit niet overal evenzeer het geval is, behoeft naauwelijks gezegd te worden. Dat op menige plaats de gemeente als zoodanig weinig of niets doet in het belang van de school, is volkomen waar. En dat dáár de school weinig ontwikkelend op de gemeente werkt, evenzeer. Toch vormt de onderwijzer van de genootschapsschool, als catecheet en voorganger, eene verbinding tusschen school en gemeente, die, bij eenigen ijver en bij goeden takt, beiden ten goede moet komen.

De negerij-schoolonder-wijzers stonden en staan tot heden in dezelfde verhouding tot de gemeenten. Deze soort scholen behoort nagenoeg tot de geschiedenis. De bezoldigingen hielden op, wijl de distriktskassen ledig waren. Eenige scholen werden gesloten, zeer enkelen, misschien slechts ééne, werden tot heden in stand gehouden door de gemeenten, die door 't opbrengen van schoolgeld den onderwijzer eenige tegemoetkoming verschaften. Anderen, en dat zijn de

meesten, werden door de Zendelingen of Hulppredikers in stand gehouden. Een streven onder de christenen ontstaan tot onderling hulpbetoon, heeft voornamelijk mede ten doel, die scholen een duurzaam bestaan te verzekeren. Het ligt voor de hand, dat hierbij evenzeer de verzorging van de gemeenten op die plaatsen, als het onderwijs der jeugd beoogd wordt, en dat men uitgaat van de gedachte, dat dit onderwijs christelijk-godsdienstig opvoedend behoort te zijn. Dus wederom verbinding van de school en gemeente, van onderwijzer en voorganger.

Enkele negerijscholen werden herschapen in gouvernements-scholen. Dat was voor die scholen, als zoodanig, zeker voortreffelijk, maar de gemeenten bleven onverzorgd. Immers de gouvernements-onderwijzers zijn enkel voor de school gevormd, hebben vaak ook weinig prijs gesteld op godsdienstig onderwijs, of ook op gemeenschap met de gemeente. In functie getreden, staan zij als buiten de gemeente. Enkele gouvernements-onderwijzers, vooral dezulken, die de genootschapsschool verlieten voor eene betere maatschappelijke positie, staan in naauwe betrekking tot de christelijke gemeente. Hoewel niet vergetende, dat het onderwijs op de gouvernementsschool neutraal moet zijn, weten zij de achting, de liefde en het vertrouwen der gemeente te winnen, door buiten de schooluren aan de kinderen, wier ouders dat wenschen, catechetisch onderrigt in de Bijbelsche geschiedenis te geven, jongelieden te onderrigten, en soms bij de godsdienstoefeningen voor te gaan.

De waarheid bovenal. Dit moet ook hier bedacht worden. Waar de gouvernements-onderwijzer zich zóó aan de gemeente aansluit, met haar leeft en werkt, daar bloeit de school, daar komt deze tot haar regt, daar is zij volkschool, daar zorgt de gemeente voor het school-

gaan van al de kinderen en voor trouw schoolbezoek.

Niet altijd toch is eene goed bezette school een bewijs dat de school volksschool is. Daartegen pleit het afwezig zijn van meisjes, het betrekkelijk gering aantal scholieren in betrekking tot het bevolkingscijfer, zoo mede het streven van vele ouders, om hunne kinderen door die school tot eenige betrekking te brengen.

Het bovenstaande moge ter verklaring dienen van het feit, dat enkele gouvernementsscholen zich mogen verheugen in tamelijk gezette opkomst van al de kinderen ter plaatse, dat elders die scholen een gering, soms zeer gering aantal leerlingen tellen, terwijl daar de genootschapsschool vele leerlingen heeft.

Intusschen is het er nog verre af, dat in de geheele Minahassa de genootschapsschool bloeijend heeten mag. Veelal zijn niet alle kinderen op de rol ingeschreven, en hoe vaak komt van het aantal ingeschrevenen slechts een gering gedeelte gezet op! Vooral is in dit opzigt de school eene getuigenis vóór of tegen de christelijke gemeente, terwijl de toestand van deze vaak regt geeft tot grooter of kleiner verwachting van de school.

Het is ontwijfelbaar, dat zeer veel in dezen afhangt van den onderwijzer. De meerdere of mindere bloei eener school, eener gemeente berust dikwerf allereerst op de geschiktheid, den ijver, den tact, de toewijding des onderwijzers. Zoomede vertoonen de ressorten van de Hulpzendelingen de blijken van den ijver en den tact van dezen. Wij mogen vrijmoedig zeggen, dat het welslagen van de Evangelisatie, van den arbeid tot ontwikkeling en bevestiging van de gemeenten en van het schoolwezen, voor een groot deel afhankelijk is van de meerdere of mindere geschiktheid van het hulppersoneel.

De Vereeniging acht zich verpligt, met dankbaarheid

te gewagen van krachtige medewerking, gevonden bij Hulpzendelingen en Onderwijzers. Velen verdienen allen lof wegens betoonden ijver, hartelijk geloof, warme liefde, groote trouw, naauwgezetheid, standvastigheid in het werk. Niet allen komt die lof toe Van menigeen moet men zeggen, dat hij arbeidt, omdat zijn pligt hem dat gebiedt, niet door geloof en liefde gedrongen, soms uit vrees voor berisping of ontslag. Zóó wordt dan het gemeentewerk, het catechetisch onderwijs, het schoolonderrigt niet behartigd, 't is sleurwerk, zonder kracht. Wij moeten het bejammeren, dat niet allen die geroepen zijn, om in de gemeenten voor te gaan, zulks doen uit overtuiging, om Christus wil, uit liefde tot den naaste.

Het zelfde zou kunnen gezegd worden van de broeders ouderlingen en diakenen. Gode zij lof, onder dezen worden velen gevonden, wier ijver prijzenswaardig is, die waarlijk naar de vermogens en krachten hun gegeven, arbeiden aan de opbouwing van 's Heeren gemeente. Onberekenbaar groot is de invloed van de kerkeraadsleden op den bloei of ook op den achteruitgang van de gemeenten. Zeer te betreuren is het derhalve, dat een groot aantal kerkeraadsleden de hun toevertrouwde betrekking beschouwt als een eerepost, waarop zij zich wel veel laten voorstaan, doch waarvoor zij weinig willen doen, en nog minder willen nalaten. Men vergete niet, dat onze ouderlingen en diakenen niet alleen de zaken van de gemeenten behooren te besturen, zij moeten tevens het werk van Evangelisten verrigten. Soms worden zij geroepen om voor te gaan in de gemeente, tot het geven van onderrigt; steeds is het hun pligt toezigt te oefenen op jong en oud, op gemeente en school, dwalenden teregt te brengen, onverschilligen op te wekken. Zij moeten dus voorbeelden zijn in de gemeente,

door hun persoonlijk gedrag, door hun huiselijk leven, de opvoeding hunner kinderen, enz. Dit moet herhaaldelijk herinnerd worden, opdat het gevoeld, erkend, en zoo wij hopen, ook beleefd worde.

Een streven, hier en daar krachtig te voorschijn tredende, van ouderlingen en diakenen en andere medewerkende gemeenteleden, naar gemeenschapsoefening met huns gelijken, b. v. in het ressort van een' Hulpzendeling en onder diens leiding, tot onderlinge bespreking van de belangen der gemeenten, tot wederkeerige opwekking, aanmoediging, of ook wel teregtwijzing en vermaning, dat streven behoort alleszins gewaardeerd te worden. Het zal, mits niet ontaardende, krachtig medewerken tot een goed gemeentebestuur, tot levendige behartiging van den bloei van school en gemeente, tot wedijver in 't betrachten van al wat liefelijk is en wel luidt.

Hulpzendelingen, onderwijzers, en ouderlingen en diakenen, ieder naar zijne betrekking, maar te zamen in éénen geest arbeidende aan den opbouw en de bevestiging van de inlandsche christengemeenten, dat is de hoop voor de toekomst. Zóó zal zelfstandigheid steeds meer vasten wortel verkrijgen, en de gemeenten zullen in zichzelven de kracht gevoelen tot voortgaande ontwikkeling. De Zendeling of Hulpprediker blijve leiden, raden, onderwijzen, maar late het hulppersoneel met de kerkeraden, dus de gemeente zelve, handelend optreden. Daarin zal leven zijn, en het toenemen van de christengemeenten in christelijk leven zal openbaar worden in veel.

Over het geheel gaven de inlandsche christengemeenten afwisselend stof tot dankbare blijdschap en goede hope, of tot zorgvollen kommer en angstige vrees.

Hier eene gemeente, jaren lang als in doodslaap gedompeld, tot nieuw leven ontwaakt, eenen ijver en eene op-

gewektheid openbarende, die het hart verwarmt en den moed verlevendigt. Ginds eene gemeente, waar men den moed had met ingewortelde heidensche gebruiken, dáár, en in den geheelen omtrek hardnekkig vastgehouden en gevolgd, te breken, door zich los te maken van de gewoonte, om maaltijden te houden ten sterfhuize, eenige dagen na de begrafenis van den overledene, zoo mede door bres te schieten in het algemeen bestaande gebruik om harta (bruidschat) te brengen bij het huwelijksaanzoek. Elders weder gemeenten, die steeds meer christelijk leven en christelijke werkzaamheid openbaren.

Daartegenover staan gemeenten, waar koude onverschilligheid heerscht, waar zucht tot spotten met het heilige wordt opgemerkt. Soms kwade voorbeelden, groote woorden, die van wijsheid zouden moeten getuigen, doch helaas, groote onwetendheid verraden en maar al te gereede navolgers vinden. Elders vindt men bij gemeenten, door gebrek aan personeel zonder genoegzaam onafgebroken toezigt, nog groote kracht van het Heidendom, en betreurenswaardige onwetendheid, ofschoon dansen, kaartspelen en dobbelen voor beschaving en ontwikkeling worden uitgegeven. In die gemeenten zelven geen kracht, om zich als bederfwerend zout of brandend licht tegenover de heidenen en heidensche christenen te stellen. Hier en daar ziet men terugkeer tot het Heidendom, zoo niet in naam, dan toch met de daad, door het doen van fosso's (heidensche offers), acht geven op het vogelgeschrei, ten einde te vernemen of de rijstoogst overvloedig zal zijn, of ook, door heidensche priesters, de booze geesten uit de tuinhutten te doen verdrijven.

Is het te veel gewaagd, als wij hier spreken van den invloed van hen, die leidslieden des volks moeten zijn? Is het bezijden de ware toedragt van zaken en om-

standigheden, als wij meenen, dat hierbij vaak eigenbelang voorzit; inwendige afkeer van het ontdekkend licht des Evangelies optreedt; het gezag invloed uitoefent? Zoo ook dat vijandschap tegen het Christendom, hetwelk reinheid van zeden eischt, medewerkt, om hier den overgang tot het Christendom te belemmeren, en daar den terugtred tot het Heidendom aan te moedigen?

Geheele streken van de Minahassa, geheel of bijna gechristend, vertoonen den christelijken geest en diens heiligenden invloed op velerlei wijze in het gemeentelijk, maatschappelijk en huiselijk leven. Op vele plaatsen is de Zondagviering alleszins bevredigend, wanneer daarop van buiten niet belemmerend wordt ingewerkt. In geheele werkkingen was de opkomst van de christenen ter morgengodsdienstoefening alleszins verblijdend. De gewone dagelijksche bezigheden werden gestaakt. De Zondagnamiddaguren en avonden worden onderscheiden gebezigd tot opbouw der gemeente of ook tot catechetisch onderrigt aan kinderen en volwassenen, of wel tot onderlinge bijeenkomsten van verschillende vereenigingen. Hier wordt des Zondagmiddags de leerrede van des morgens in de landtaal herhaald, daar vergaderen vrouwen en meisjes tot onderlinge opwekking, ginds komen mannen bijéén met hetzelfde doel. En zoo wordt de rustdag geheiligd en gewijd aan de godsdienstige vorming van jong en oud, aan de gemeenschap, aan de bevestiging van de gemeente.

Maar, ons volk is geen vrij volk. Zeker volkomen vrij in de keuze van den godsdienstvorm: heidensch, mohammedaansch of christelijk, en dan weder, roomsch of evangelisch. Die vrijheid is haar gewaarborgd. Bestaat die echter ook volkomen in betrekking tot de uiting van den godsdienst? Is iedereen volkomen vrij in de betrachting van den openbaren godsdienst, met name, het bij-

wonen der godsdienstoefeningen en in 't algemeen de heiliging van den rustdag? Wij meenen, dat daaraan wel iets ontbreekt. En dit behoort men mede in rekening te brengen bij de beoordeeling van onze gemeenten, haren godsdienstzin en hare waardeering van de christelijke voorregten. Eene beoordeeling, die vaak niet vleijend is voor het gehalte van de Minahassasche-christenen.

Hier worden bij voorkeur des Zondags twisten beslecht, grenskwesties in zake grondbezit behandeld, politiezaken onderzocht; ginds ontving de bevolking last, op Zondag, hare paggers te herstellen, aan vischvijvers te arbeiden, koffij over te planten, enz. Elders is de bevolking in de weer voor de ontvangst van europesche ambtenaren of inlandsche hoofden. Doch genoeg ten bewijze, dat het niet altijd onverschilligheid is van de christenen, als zij den rustdag niet heiligen, of ook de openbare godsdienstoefeningen niet bijwonen.

Maar vaak ook is onverschilligheid wèl oorzaak hier van. De markt, hier en daar ook op Zondag gehouden, trekt menigeen tot zich, 't zij uit dagelijksche gewoonte, 't zij uit winstbejag, 't zij om te dobbelen. De christelijke gemeente veroordeelt dat, en tracht de marktgangers van het ongepaste te overtuigen. Elders wordt de openbare godsdienstoefening verzuimd uit allerlei nietige oorzaken, gemakzucht, lust tot jagtvermaak, arbeid in de tuinen als anderszins.

Verblijdend en bemoedigend mag vooral ook heeten het toenemen van vereenigingen, 't zij van mannen, 't zij van vrouwen, 't zij van jonge lieden. Die vereenigingen breiden zich steeds uit en nemen toe in aantal. Steeds is onderlinge opwekking en gemeenschapsoefening doel. Vooral de Vrouwenvereenigingen hebben groote beteekenis. Deze zijn van invloed op het huiselijk leven,

de opvoeding van kinderen, orde en zindelijkheid. Meestal wordt door de onderscheidene vereenigingen tot eenig bepaald doel bijgedragen en bij de zamenkomsten ingezameld. Nu eens, is het de kerkbouw, dan weder de zending, veelal ook de kerkverlichting, het aankoopen van lampen, kerkversiering, van gordijnen; en in 't verslagjaar bestemden de leden van onderscheidene vereenigingen hunne contributies, niet zelden boven de bestaande, voor onderling hulpbetoon, waarop boven reeds gezinspeeld is.

Aangaande het onderling hulpbetoon eenig nader berigt. Het werd reeds in 1879 in 't leven geroepen. Het had ten doel in nieuwe negerijen eene school te stichten, een' onderwijzer-voorganger te bezoldigen. Aanvankelijk zou het zijn, onderling hulpbetoon in één ressort, al lag ook reeds in 't oorspronkelijke plan het voornemen, om bij ruime deelneming ook elders in dezelfde rigting hulp te betoonen. Doch reeds in het verslagjaar werd de zaak algemeen. De gemeenten hadden gedurende eenige jaren bijdragen geleverd voor de geestelijke verzorging van lieden uit de bovenlanden, die tijdelijk, korter of langer, als huurlieden, tuinlieden, timmerlieden, karrevoerders of voor andere werkzaamheden ter hoofdplaats Menado vertoefden. Tot dat doel werd een Hulpzendeling te Menado geplaatst en uit die bijdragen bezoldigd. Een nevendoel was, om door dien Hulpzendeling, straks ook door scholen, onder de Bantikkers te arbeiden. De werkzaamheid droeg den naam „Evangelisatie door Minahassers voor de Minahassa." De ervaring heeft geleerd, dat het voorgestelde doel moeijelijk te bereiken was, en dat de werkzaamheid in botsing kwam met regten en bepalingen te Menado bestaande, zoodat de zaak reeds in 1879 gestaakt werd.

De gemeenten, eenmaal in de rigting geleid, om voor hare landgenooten iets te doen, behoorden daarin gesterkt te worden. Zij vonden een' nieuwen weg in de opheffing van negerijscholen, en in 't algemeen in die negerijen, waar eene school noodig, een onderwijzer-voorganger wenschelijk werd geacht. Zoo werd de werkzaamheid „Evangelisatie door Minahassars voor de Minahassa" herschapen in die van „Onderling hulpbetoon." Wat in één ressort begonnen was, werd algemeene zaak.

In verscheidene gemeenten is deze zaak met ijver opgevat. Vooral hebben de vereenigingen zich die aangetrokken. Het cijfer van de bijdragen belooft betrekkelijk verblijdend te zullen zijn. Wij willen hopen, dat de zaak ook elders, overal onder christenen in de Minahassa behartigd zal worden. Wortelende in de overtuiging der gemeenten, heeft zij levensvatbaarheid; steunende op de christelijke liefde, heeft zij levenskracht; ziende op den nood der broederen heeft zij levensdoel. Wij willen hopen, dat de eerste liefde niet zal verkoelen, maar integendeel steeds aangevuurd zal worden. Van den Goddelijken zegen op dit pogen mogen wij ons verzekerd houden; want het is naar des Heeren wil, dat broeders elkander steunen.

De maandelijksche bidstonden worden overal gehouden, doch niet overal trouw bezocht. Er zijn gemeenten, soms geheele streken, waar het deelnemen aan den bidstond voor de uitbreiding van het Godsrijk onder de niet-christelijke volken, zeer gering is. Daar is de collecte voor dat doel onbeduidend. Nagenoeg overal, moet steeds, opgewekt worden, om die bijeeenkomsten niet na te laten. Slechts enkele gemeenten zijn hierin zeer getrouw.

Bovendien wordt hier en daar Pinkstercollecte gehouden, die zeker wel meer kon opbrengen, doch met het

oog op de onderscheidene liefdegaven, grootendeels door dezelfde menschen geofferd, verblijdend is. Daarenboven leveren de gemeenten bijdragen tot ondersteuning van het Nederlandsche zendelinggenootschap, aan hetwelk ook de collecten in de bidstonden en de Pinkstergaven worden uitgekeerd. Dat er groot onderscheid is in dit liefdewerk, behoeft naauwelijks gezegd te worden; het houdt gelijken tred met het geloofsleven, met den ijver en de opgewektheid in de gemeente.

Behalve de collecten bij de godsdienstoefeningen en bij de Avondmaalsvieringen, die het eigenlijke gemeentefonds vormen en dienen voor aankoop van gemeente- en kerkbenoodigdheden, wordt hier en daar nog gecollecteerd voor kerkbouw en school en schrijfbehoeften, hetgeen te zamen een betrekkelijk aanzienlijk bedrag vormt, en wederom getuigenis aflegt aangaande de waardeering der gemeenten van hare christelijke voorregten. Doch ook hier groot onderscheid, naar gelang van het standpunt van ontwikkeling, dat de gemeente in christelijk godsdienstig opzigt bereikte.

De invloed van het Christendom in het maatschappelijke is openbaar. De beschaving neemt toe. Jammer echter, dat ook daarbij vele verkeerdheden ontstaan.

Het huisgezin als zoodanig vertoont wel de heiligende, veredelende kracht van het geloof in Christus, doch hier blijft nog steeds veel te wenschen over. Bij het huisbezoek, dat door menigen Zendeling en Hulpprediker geregeld geschiedt, blijkt steeds, dat er nog veel ontbreekt aan het huiselijk leven; dat orde en zindelijkheid nog weinig in de huizen gevonden worden, immers veel minder dan wij wenschen; dat de band, die ouders aan kinderen bindt vaak zeer los is, dat de opvoeding der kinderen in godsdienstig opzigt luttel is bij velen. Maar

wij blijven streven naar steeds beter, allengs volmaakter. Wij mogen niet te veel eischen van één geslacht; de hervorming van het huisgezin is een werk, dat eerst in opvolgende geslachten kan voleindigd worden. En daar is wat onzen moed verlevendigt, onze hoop bevestigt. Menig huisgezin is christelijk-godsdienstig. Dit openbaart zich in gemeenschappelijk gebed en dankzegging, gemeenschappelijke lezing van het woord des levens, liefde en gehechtheid tusschen ouders en kinderen, vergevingsgezindheid bij grove overtredingen, huwelijkstrouw bij tegenspoed. Voorwaar, ook in de Minahassa is menig huis een huis des gebeds, eene woonstede des Heeren, omdat de liefde er woont, een tempel des Heiligen Geestes, want het leven en streven is Gode geheiligd. Dit geeft vrijmoedigheid tot de hope, dat het huiselijk leven onzer christenen allengs zal vernieuwd worden door des Heeren Geest.

De dageraad voorspelt een' helderen dag. Maar ook, de morgenstond is gekomen en nog is het nacht. Echtscheiding en overspel worden nog vaak gevonden. Een meer dan oppervlakkig waarnemer van het volksleven overtuigt zich spoedig daarvan. Zeker vindt een en ander, althans ten deele, verklaring in den ouden zuurdeesem des Heidendoms, waardoor de heiligheid van het huwelijk nog slechts ten deele gevoeld en erkend wordt. En daarbij hoe vaak is het huwelijk van twee jonge menschen geheel door de ouders en familieleden van beide partijen vastgesteld en gesloten, waarbij rekening gehouden werd met allerlei vragen van afkomst en bezit, doch niet met de neiging der jongelieden zelven. Soms ook, wie zal zeggen hoe vaak, wordt bij 't aangaan van een huwelijk slechts de zinnelijke lust gevolgd, of men beoogt eenige speculatie. Is het wonder, dat men hier en daar hoort van willekeurig verbreken van den huwelijks-

band, evenzeer van onwettige verbindtenissen tot zamenwonen. De laatste vloeijen vaak uit het eerste voort. Zij worden echter ook onafhankelijk daarvan maar al te vaak gevonden. Men berigt ons, dat in dit opzigt nadeelig werkt het voorbeeld van gepasporteerde soldaten, Minahassers, die, hoewel in onwettige verbindtenis met eene vrouw zamenwonende, zich met eene kerkelijke attestatie van elders bij de gemeente aansluiten, en zich overigens ook onberispelijk gedragen. Voor een deel is het onwettig zamenleven een voortduren van de verbindtenis vóór dat men christen werd. De belofte van na gedoopt te zijn, christelijk te zullen huwen, is wel afgelegd, doch wordt niet nagekomen. Onverschilligheid, valsche schaamte, maar ook domheid, zoo mede halstarrigheid, zijn zoovele oorzaken van het voortduren der onwettige verbindtenissen.

Dat het godsdienstig gehalte der gemeente op bovennoemde zaken grooten invloed oefent, is zonneklaar. Van daar dat echtscheidingen of ook onwettige verbindtenissen in vele gemeenten niet, of zeer zelden voorkomen. Waar de gemeente leeft en christelijk-godsdienstigen zin openbaart, is waakzaamheid, vermaning van ongeregelden en werkzaamheid tot bevordering van een onberispelijken wandel bij allen. Daar is als van zelf veroordeeling van 't onbetamelijke, en ofschoon ook daar misstappen te betreuren zijn, is het alweder de gemeente, die zich beijvert, ergernissen te doen ophouden en het kwade te bestrijden.

Moet het nog gezegd worden, dat de taak der gemeente in dit opzigt uiterst moeijelijk wordt, in groote plaatsen, waar velerlei nationaliteiten, die niet tot de bevolking noch tot de gemeente behooren, verblijf houden? Van deze ziet men dikwerf losse zeden. En dit blijft niet zonder invloed op de bevolking zelve. Toch moet de christelijke

gemeente blijven getuigen voor reinheid van zeden. Zij moet het luide verkondigen, dat zonder heiligmaking niemand den Heer zien zal, dat de reinen van hart door Jezus worden zalig gesproken, dat een iegelijk, die zijne hoop op Christus vestigt, zich reinigt gelijk Hij rein is. Het licht zal zegevieren, want al wat openbaar maakt is licht, en het kwade wordt van het licht bestraft. Dat zal strijd geven, doch de overwinning is bij de discipelen van Jezus.

Het gemeenteleven ging zijn' stillen, geleidelijken, zoo wij hopen mogen, zijnen ontwikkelenden gang. Het godsdienstig leven? Over toeneming daarvan, in één jaar, gunstig getuigen, wij huiveren daartegen; een ongunstig getuigenis daarvan geven, het zou miskenning zijn van veel goeds, miskenning ook van de magtige werking van het Evangelie.

Maar zeker is het, dat het arbeidsveld de Minahassa groote verscheidenheid te aanschouwen geeft. Dit te verklaren zou tot uitvoeriger beschouwingen leiden dan de grenzen van dit berigt veroorloven. De korter of langer duur der Evangelieprediking onder de verschillende volksstammen, de persoonlijkheid van de eerste zendelingen en hunne opvolgers, de zeer uiteenloopende volksaard van de stammen, de wijze waarop het Christendom gevestigd of omhelsd werd, invloeden van velerlei aard, van buiten aankomende of van binnen ontspringende, zoo ten goede als ten kwade, maatschappelijke toestanden, die verre van gelijk zijn, en dergelijke, zouden te bespreken zijn.

Bovendien is het zeker, dat een krachtig getuigenis van de zijde van Zendelingen en Hulppredikers en van hun medewerkend personeel voor waarheid en geregtigheid, voor Christus en zijne verlossende genade, steeds

zeer noodig blijft. Het Christendom, in het hart des volks geworteld, zal opwassen, trots alle belemmeringen, tot een' heerlijken boom, in welks schaduw ruste zijn zal. Mogt het Evangelisch Christendom steeds meer wortel schieten, en zegepralen over bijgeloof en ongeloof!

Moet de Roomsche kwestie ditmaal geheel achterwege blijven in dit berigt? Ons dunkt, het is voldoende te verklaren, dat de Roomsche geestelijke in het verslagjaar zich bepaalde tot het herderlijk bezoek aan de Roomsche christenen. Het woelen van dezen laten wij liever onbesproken. Zij stichten op plaatsen waar zij eenigszins talrijk zijn, ontegenzeggelijk veel kwaad. Voorzigtigheid blijft ons aanbevolen, met opregtheid en liefde; en verdraagzaamheid was steeds een der sieraden van Jezus discipelen.

Aangaande den toestand van het heidendom tegenover het Christendom is boven reeds gesproken. Met uitzondering van Bantik, waar de voorvaderlijke godsdienst nog in al zijn kracht schijnt te bestaan, bleef er van de heidensche godsdienstplegtigheden weinig meer over dan eenige bijgeloovige gebruiken. In vorige berigten is dit herhaaldelijk aangetoond. Bij velen van het jonge geslacht is als een los zijn van allen godsdienst te bespeuren. Zij missen veelal den ernst, die zoo gewenscht is bij den overgang tot het Christendom. 't Is moeielijk hen te bewegen eenigen tijd gezet het voorbereidend onderwijs bij te wonen. Zij vinden dat lastig. Er behoort veel wijsheid toe, om dezulken te overtuigen van zonde, geregtigheid en oordeel, opdat zij christen wordende, niet maar den grooten stroom volgen, doch weten wat zij doen en waarom zij dat doen en zich later in hunnen wandel christenen betoonen.

Het aantal aangenomen lidmaten gedurende 1880 be-

draagt 1395. Ook omtrent het aannemen van nieuwe leden, en het catechetisch onderwijs is in vorige berigten uitvoerig gehandeld. Het zou overbodig mogen heeten, dat ook thans te bespreken. Steeds wordt gewenscht, dat het voorbereidend onderwijs tot het lidmaatschap meer algemeen en meer bestendig, met meer ernst en goeden wil werd bijgewoond en behartigd. Dit geldt vooral jonge lieden. Catechetisch onderwijs aan kinderen, het wordt nog slechts op enkele plaatsen gegeven, of liever gewaardeerd door ouders en kinderen. 't Is alweder in gemeenten, die ijver en opgewektheid openbaren, die school en gemeente naauw verbonden achten. Op vele andere plaatsen wordt beproefd, aanhoudend beproefd, de kinderen op geschikte tijden in de Bijbelsche geschiedenis te onderwijzen, maar het stuit af op onverschilligheid of magteloosheid van de ouders, op het geen lust hebben bij de kinderen, of op het dwaalbegrip, dat het catechetisch onderwijs enkel voor volwassenen is. Wij willen hopen, dat ook hierin allengs verbetering komen zal. En ook in dit opzigt hebben wij grond voor onze hoop, omdat hier en daar verbetering te bespeuren is.

Boven is over huisbezoek gesproken. Niet alle Zendelingen en Hulppredikers kunnen dat geregeld doen. Anderen gaan daarmede trouw voort. Steeds echter moet verklaard worden, dat het „zooveel mogelijk" geschiedt. En dit vindt zijne verklaring in de uitgestrektheid van de ressorten, in de bijkomende werkzaamheden en in de verschillende wijze waarop de gemeente-werkzaamheden geregeld zijn.

Doel van het huisbezoek is opwekking, verlevendiging van de enkele leden der gemeente, het bereiken van hen, die nooit kerk of onderwijs bezoeken, het leeren kennen van gemeentetoestanden en gemeentebehoeften. Dat veelzijdig doel wordt echter slechts gedeeltelijk bereikt. Menigeen

ontwijkt ons bij ons bezoek; mannen laten de ontvangst aan hunne vrouwen over; anderen doen schoone beloften, leggen aandoenlijke bekentenissen af, doch aan de opregtheid van een en ander valt te twijfelen. 't Is echter niet altijd zóó. Anderen wachten ons met blijdschap, en ontvangen het woord van vermaning en opwekking in liefde. Hier en daar ziet men vrucht in trouwer bijwonen van de onderlinge bijeenkomsten, geregelder leven, beter verzorgen van de kinderen, schoolgaan van dezen. En dit spoort ons aan, om met huisbezoek voort te gaan, al blijft de vrucht ook beneden wat wij wenschen.

De kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tanawangko werd met een gering aantal kweekelingen gaande gehouden door den zendeling DE LANGE. De terugkomst van den Directeur GRAAFLAND wordt verbeid. Moge alsdan de kweekschool haren ouden roem handhaven, en bij vermoedelijk gewijzigde methode op nieuw ten zegen worden van school en gemeente in de Minahassa.

Aan hetgeen boven gezegd is omtrent het streven van ouderlingen en diakenen, helpers in de gemeenten, benevens andere belangstellenden, naar gemeenschapsoefening, mag nog worden toegevoegd de mededeeling, dat er in 1880 op 15 en 16 December te Tondano eene algemeene bijeenkomst heeft plaats gehad. De uitgestrektheid van de negerij in verband met de bereidwilligheid en de waardeering van de gemeente, maakten het mogelijk, uitnoodigingen tot bijwoning van die bijeenkomst door de geheele Minahassa te zenden. Uit verschillende streken kwamen meer of minder belangstellenden op. Onderscheidene gemeentebelangen werden besproken, de band der gemeenschap werd gelegd of naauwer toegehaald, liefde ijver en geloof versterkt. Het was voor de gemeente te Tondano zeker eene groote voldoening, dat

de broeders en zusters van elders zich den togt niet beklaagden, maar zich veeleer verheugden over ondervonden zegen. Zóó moeten de gemeenten in de Minahassa één worden. De Heer der gemeente leide ons door Zijnen Geest, om dien weg naar Zijnen wil en tot Zijne eere te bewandelen.

Aan het einde van ons berigt zij openlijk dank gezegd voor waardeering, welwillendheid en medewerking. Wij blijven die op hoogen prijs stellen en verbeiden die ook in de toekomst.

De God en Vader van onzen Heer Jezus Christus bevestige het werk, dat Hij onder dit volk begon! Hij sterke allen, die door de Evangeliebediening aan het waarachtig welzijn van dit volk arbeiden. Maar Hij ook leide allen, die Hij over dit volk stelde door Zijnen Geest, opdat het maatschappelijk en geestelijk heil van ons volk steeds meer bevestigd worde. De Minahassa eene schitterende steen aan de kroon van den Christus; maar ook eene parel aan de kroon van Nederland! Dat zij het vereenigd streven van allen, die geroepen zijn de ontwikkeling van ons volk te leiden.

De Zendelingvereeniging in de Minahassa,
In haren naam,
De Secretaris,
H. ROOKER.

STATISTIEKE OPGAVEN

van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1880; behoorende bij het: »Berigt nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over 1880."

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of W^d. Predikant.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado	Menado	F. H. Linemann.					
"	Boenaken	"					
"	Tandjong-Parigi	"					
Negerie-baharoe	Tongkeina	"					
Ares	Tikala	"					
"	Sawangan	"					
Klabat-bawah	Paniki di atas	"					
"	Kajoewatoe	"					
"	Tomboeloean	"					
Tombariri	Tanawangko	M. H. Schippers.	3	42	45	—	5
"	Lemo	"	33	41	74	—	—
"	Lola	"	7	21	28	2	1
"	Ranotongkor	"	1	5	6	—	2
"	Taratara	"	20	30	50	12	1
"	Woloan	"	11	30	41	3	—
"	Mokoepa	"	8	10	18	—	—
"	Sendoek	"	21	38	59	—	10
"	Poöpoh	"	2	7	9	—	—
"	Koemoe-Arakan	"	3	6	9	—	1
"	Sondaken	"	4	3	7	—	—
"	Maäsin	C. J. van de Liefde.	—	—	—	—	—
Kakaskassen	Kakaskassen	J. Louwerier.	—	32	32	21	—
"	Kajawoe	"	—	11	11	7	1
"	Kinilo	"	—	12	12	—	1
"	Tinoör	"	2	21	23	—	1
"	Lotta	"	3	9	12	—	1
"	Waremboengan	"	2	2	4	—	1
"	Koka	"	3	18	21	—	6
"	Kali	"	2	8	10	—	4
"	Tateli	M. H. Schippers.	1	10	11	6	3
"	Koha	"	8	39	47	6	2
Klabat-atas	Maoembi	F. H. Linemann.					
"	Kolongan	"					
"	Koewil	"					
"	Kaleosan	"					
Tonsea	Ajermadidi	H. J. Tendeloo.	1	40	41	89	17
"	Kema	"	1	32	33	31	9
"	Treman	"	—	81	81	—	10
"	Kassar	"	1	38	39	—	14
"	Toemaloentoeng	"	—	31	31	—	10
"	Sawangan	"	—	24	24	—	6
"	Tanggari	"	—	11	11	—	1
"	Soekoer	"	—	18	18	—	—
"	Laïkit	"	—	61	61	16	9
"	Tatelloe	"	—	18	18	—	5
"	Talawaän	"	—	26	26	15	10
"	Mapangit	"	—	14	14	23	10
"	Teteij	"	—	12	12	—	2
		Transp.	137	801	938	231	143

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
		Transp.	137	801	938	231	148
Tonsea	Lilang	H. J. Tendeloo.	—	19	19	21	6
"	Lansot	"	—	5	5	3	2
"	Tandjong-merah	"	—	5	5	6	2
"	Tonsea-lama	H. Rooker.	—	31	31	—	5
Likoepang	Lompias	H. J. Tendeloo.	—	21	21	14	5
"	Paslaten.....................	"	—	10	10	16	1
"	Kohole.........................	"	—	5	5	20	1
"	Batoe...........................	"	—	15	15	—	7
"	Likoepang	"	—	13	13	6	5
Toulijan..................	Roöng	H. Rooker.	—	17	17	—	3
"	Toetoe	"	—	29	29	—	2
"	Rinegetan	"	—	17	17	—	8
"	Tounkoeramber	"	—	21	21	—	7
"	Wewalintouan	"	—	24	24	—	4
"	Rerewokan	"	—	13	13	—	3
"	Watoelambot..............	"	—	32	32	—	8
"	Wewelen	"	—	28	28	—	5
"	Marawas	"	—	9	9	—	3
"	Koija	"	—	33	33	—	6
"	Tandengan	"	—	24	24	23	2
"	Eris	"	1	29	30	—	11
"	Telap	"	—	22	22	38	1
"	Paloloan	"	—	14	14	39	—
"	Watoelanei	"	—	6	6	—	1
"	Kajoeroja	"	—	17	17	14	3
"	Kapataran	"	—	31	31	—	3
"	Seretan	"	—	7	7	—	1
Touloemambot	Kiniar	"	—	24	24	—	9
"	Taler	"	—	19	19	—	8
"	Liningaän	"	—	21	21	—	9
"	Katinggolan	"	—	17	17	—	5
"	Kendis..........................	"	—	30	30	—	4
"	Wengkol	"	—	16	16	—	6
"	Ranowangko-atas......	"	—	11	11	—	8
"	Loeaan.	"	—	30	30	—	6
"	Papakelan	"	—	21	21	23	1
"	Toulijan-ketjil.............	"	1	27	28	20	6
"	Watoemea	"	—	15	15	17	3
"	Toelap	"	—	11	11	—	1
"	Laloempei	"	—	8	8	—	1
"	Ranowangko-bawah ..	"	—	11	11	—	—
"	Kombij..........................	"	—	14	14	29	4
"	Sawangan	"	—	6	6	8	1
"	Kolongan	"	—	12	12	—	—
"	Rerer	"	—	12	12	15	2
"	Makalisoeng	"	—	12	12	24	4
"	Kinaleosan	"	—	3	3	11	1
Tomoh.-Sarongsong	Tomohon.....................	J. Louwerier.	14	167	181	41	24
"	Tataäran	"	—	54	54	—	14
"	Pangolombian	"	—	26	26	—	6
"	Roeroekan	"	11	22	33	17	4
"	Koemelemboeai..........	"	1	5	6	1	—
"	Kembes	"	4	18	22	2	2
"	Sarongsong	"	2	53	55	5	9
"	Lahendong	"	—	20	20	4	1
"	Tondango	"	—	18	18	—	—
"	Pinaras	"	—	11	11	9	3
		Transp.	171	2012	2183	657	390

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
		Transp.	171	2012	2183	657	390
Tomoh.-Sarongsong	Ramboenan	J. A. F. Schwarz.	—	12	12	—	3
»	Sawangan	»	—	8	8	—	—
Langowan	Langowan	M. Brouwer.	14	161	175	87	46
»	Atep	»	—	18	18	—	—
»	Palamba	»	—	5	5	—	1
»	Talawatoe	»	—	6	6	—	1
Kakas-Remboken	Kakas	»	—	117	117	—	51
»	Passo	»	—	77	77	42	6
»	Panasen	»	—	18	18	—	3
»	Toulijan	»	—	23	23	—	4
»	Kaweng	»	—	24	24	10	9
»	Kajoewatoe	»	—	6	6	—	1
»	Karor	»	—	9	9	—	—
»	Sombokei	»	2	5	7	—	1
»	Remboken	»	—	180	180	129	24
»	Kasoeratan	»	—	26	26	15	4
»	Pareipei	»	—	25	25	9	1
Tompasso	Tompasso	»	25	107	132	55	29
»	Tollok	»	—	19	19	19	4
»	Kanonang	»	7	35	42	3	4
»	Pinalin	C. J. van de Liefde.	—	—	—	2	1
»	Palei	»	4	1	5	1	2
»	Ongkau	»	4	7	11	—	5
»	Tokin	S. Ulfers.	—	11	11	5	4
»	Wanga	»	—	14	14	9	3
»	Motoling	»	—	22	22	3	4
»	Raänan	»	9	7	16	—	2
»	Pontak	»	16	31	47	22	11
»	Popo	»	3	29	32	—	5
»	Mopolo	»	13	24	37	7	10
»	Lompad	»	1	21	22	9	2
»	Patjoean	»	3	9	12	2	2
Kawangkoan	Kawangkoan	M. Brouwer.	1	72	73	30	10
»	Tondegesan	»	—	25	25	11	4
»	Kajoewi	»	—	15	15	—	6
»	Boejongon	C. J. van de Liefde.	—	13	13	2	9
»	Paslaten	»	2	10	12	—	3
»	Kanejan	»	1	15	16	—	4
»	Koreng	»	—	13	13	4	—
»	Pinamorongan	»	6	18	24	16	1
»	Woewoek	»	2	17	19	16	6
»	Lansot	»	5	29	34	—	8
»	Lapi	»	—	15	15	—	1
»	Talaitad	»	—	13	13	—	—
»	Poigar	»	8	14	22	—	5
»	Koemelemboeai	S. Ulfers.	—	23	23	4	15
»	Woewoek-Malola	»	—	9	9	10	2
»	Karimbo	»	—	17	17	—	2
»	Wakan	»	1	7	8	5	7
»	Tewasen	»	—	29	29	15	10
»	Teëp	»	—	5	5	—	1
Sonder	Sonder	J. A. F. Schwarz.	65	88	153	—	33
»	Kolongan-atas	»	7	49	56	—	8
»	Kiawa	»	31	49	80	30	7
»	Leilem	»	50	79	129	36	12
»	Tintjep	»	26	33	59	—	13
»	Timboekar	»	11	18	29	—	12
		Transp.	488	3744	4232	1265	812

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
		Transp.	488	3744	4232	1265	812
Sonder	Tangkoenei	J. A. F. Schwarz.	—	11	11	—	7
"	Soeloeoen	"	4	59	63	14	12
"	Pinapalangkow	"	10	21	31	11	3
"	Kapoja	"	—	18	18	24	7
"	Moente	"	—	4	4	—	4
"	Leleima	C. J. van de Liefde.	1	6	7	—	5
"	Toempaän	"	—	8	8	20	1
"	Matani	"	—	9	9	4	4
"	Popentolen	"	1	4	5	14	6
"	Soeloe	"	4	10	14	—	3
"	Sinengkejan	"	—	2	2	—	2
"	Tenga	S. Ulfers.	9	5	14	—	5
"	Pakoe-Weroe	"	19	16	35	—	7
"	Pakoe-Oerei	"	14	7	21	—	3
Tombassian	Amoerang	C. J. van de Liefde.	—	41	41	11	12
"	Bitoen	"	—	8	8	5	2
"	Pondang	"	—	7	7	—	4
"	Ranomea	"	—	5	5	—	1
"	Lopana	"	—	2	2	—	3
"	Ritei	"	—	10	10	—	4
"	Malenos	"	—	3	3	—	1
"	Malikoe	"	—	9	9	—	5
"	Toemaloentoeng	"	—	9	9	4	2
"	Tombassian-atas	M. Brouwer.	4	31	35	—	7
Roemoön	Roemoön-atas	C. J. van de Liefde.	4	42	46	—	6
"	Wijauw	"	—	6	6	—	—
"	Roemoön-bawah	S. Ulfers.	54	54	108	—	19
"	Eloesan	"	—	—	—	—	3
"	Winajan	"	—	—	—	10	3
"	Radei	"	2	—	2	—	6
"	Tawaäng	"	4	5	9	—	5
"	Tenga	"	6	3	9	—	1
Passan-Ratahan	Ratahan	J. N. Wiersma.	2	22	24	4	6
"	Passan	"	4	11	15	1	3
"	Wongkai	"	3	6	9	2	2
"	Wijauw	"	—	3	3	—	—
"	Benthenan	"	1	3	4	—	—
"	Tatengesan	"	4	1	5	—	—
"	Soemampouw	"	—	3	3	—	—
"	Lisoeng	"	11	4	15	2	2
"	Lindanen	"	—	4	4	—	2
"	Pololangan	"	—	—	—	—	2
"	Watoelinei	"	—	4	4	3	—
"	Liwoetong	"	13	8	21	—	1
"	Malompar	"	1	8	9	—	4
"	Pangau	"	—	7	7	1	1
Tonsawang	Moendoeng	"	8	4	12	—	7
"	Tombatoe	"	3	20	23	—	2
"	Kali	"	—	5	5	—	—
"	Loboe	"	19	9	28	—	6
"	Silian	"	18	17	35	—	—
			711	4298	5009	1395	1003

Uit het ressort van den Wd. Predikant te Menado zijn geene opgaven ontvangen.

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

RECAPITULATIE A.

DISTRIKT.	Aantal Gedoopten.			Aantal aan-genomen lidmaten.	Aantal inge-zegende huwelijken.
	Vol-wassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado					
Negeri-baharoe					
Ares					
Klabat-bawah					
Tombariri	113	233	346	17	20
Kakaskassen	21	162	183	40	20
Klabat-atas...........					
Tonsea..............	3	466	469	204	118
Likoepang	—	64	64	56	19
Tondano-Toulijan	1	373	374	114	71
Tondano-Touloemambot.	1	320	321	147	79
Tomohon–Sarongsong ..	32	414	446	79	66
Langowan .... ,.....	14	190	204	87	48
Kakas–Remboken	2	510	512	205	104
Tompasso....	85	337	422	137	88
Kawangkoan	26	359	385	113	94
Sonder..............	252	496	748	153	154
Tombassian	4	125	129	20	41
Roemoön	70	110	180	10	43
Passan-Ratahan.......	39	84	123	13	23
Tonsawang.....	48	55	103	—	15
Totaal......	711	4598	5009	1395	1003

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

RECAPITULATIE B.

ZENDELING, HULPPREDIKER OF Wd. PREDIKANT.	Aantal Gedoòpten.			Aantal aan-genomen lidmaten.	Aantal inge-zegende huwelijken.
	Vol-wassenen.	Kinderen.	Totaal.		
F. H. Linemann					
S. Ulfers	154	348	502	101	132
H. Rooker	2	724	726	261	155
H. J. Tendeloo......	3	499	502	260	132
J. A. F. Schwarz ...	204	449	653	115	121
C. J van de Liefde..	42	346	388	99	106
J. N. Wiersma......	87	139	226	13	38
J. Louwerier	44	507	551	107	78
M. Brouwer.........	53	1004	1057	410	216
M. H. Schippers.....	122	282	404	29	25
Totaal......	711	4298	5009	1395	1003

Gedurende de drie eerste maanden van 1880 werd de werkkring van Tanawangko nog bediend door den Hulpprediker van Tomohon. Daarna ontving die weder een eigen arbeider in den Hulpprediker Schippers. In de Statistieke opgaven en in deze Recapitulatie worden alle gedoopten, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in dit ressort aan den Hulpprediker Schippers toegekend. De Hulpprediker Louwerier doopte daarvan 55 volwassenen en 119 kinderen, nam de 29 lidmaten aan, en zegende er 3 huwelijken van in.

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa.

H. ROOKER.

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN
in de Minahassa,
op ultimo December 1880.

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN. DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden,	Onder wiens leiding.
1	*Ares*.....................	Sawangan						Linemann. 3 Scholen.
2	„	Pandoe						
3	*Klabat-atas*	Kolongan						
4	*Kawangkoan*	Koemelemboeai....	N. Koliboe..........	78	47	125	95	Ulfers. 21 Scholen. Gezet opkomenden 52,1 %.
5	„	Woewoek-Malola.	M. Rantoeng........	29	27	56	30	
6	„	Karimbo	M. Kaligis............	65	34	99	50	
7	„	Wakan..................	F. Lampoes..........	40	26	66	30	
8	„	Tewasen	I. Toemoejoe	66	26	92	40	
9	„	Teëp......................	I. Sani..................	13	8	21	13	
10	*Tompasso*..............	Tokin	J. Mowoto............	48	28	76	50	
11	„	Wanga..................	J. Salangka..........	27	19	46	25	
12	„	Motoling..............	A. Lintong..........	38	19	57	30	
13	„	Raänan	M. Sarongsong....	43	24	67	12	
14	„	Pontak..................	Z. Koemolontang.	48	21	69	53	
15	„	Popo	K. Rantoeng..........	33	13	46	30	
16	„	Mopolo	I. Rompas............	38	29	67	30	
17	„	Lompad................	J. Rasoew............	29	18	47	30	
18	„	Pitjoean................	J. Paat	30	25	55	30	
19	*Roemoön*	Roemoön-bawah..	S. Pangkei	81	47	128	50	
20	„	Eloesan	D.Roentoenoewoe	25	7	32	15	
21	„	Winajan................	A. Tanor..............	22	14	36	25	
22	*Sonder*....................	Tenga	M. Oembo............	39	18	57	25	
23	„	Pakoe-Weroe	N. Rindo-rindo...	41	21	62	29	
24	„	Pakoe-Oerei	A. Loemintang....	47	15	62	20	
				880	486	1366	712	
25	*Tondano*	Tondano	F. Tangkouw	212	87	299	180	Rooker 22 Scholen. Gezet opkomenden 73,5 %.
26	„	Kinaleosan	J. Manoppo..........	23	13	36	32	
27	„	Makalisoeng	S. Roemambi	28	19	47	43	
28	„	Rerer....................	J. Geroengan	56	24	80	74	
29	„	Kolongan..............	H. Rotinsoeloe....	27	36	63	61	
30	„	Sawangan	G. da Costa	23	18	41	40	
31	„	Ranowangko	J. Regah..............	28	27	55	54	
32	„	Laloempei	J. Kowaas	26	36	62	59	
33	„	Toelap	E. Togas..............	37	32	69	65	
34	„	Kajoeroja	E. Koemontoij....	25	23	48	47	
35	„	Watoelanei	A. Pangalila........	32	28	60	55	
36	„	Telap....................	P. Makaliwei	50	50	100	69	
37	„	Watoemea	M. Legoh	41	37	78	55	
38	„	Eris	J. Motoeloh..........	57	36	93	41	
39	„	Tandengan	A. Kawengian......	45	32	77	51	
40	„	Toulijan-ketjil......	A. Walangare......	49	58	107	83	
41	„	Seretan	E. Limpelehe......	23	22	45	40	
42	„	Maoembij	H. Tampi	25	19	44	30	
43	„	Paloloan	A. Pandeilaki......	26	18	44	20	
44	„	Papakelan	J. Wageij	39	28	67	43	
45	„	Koija....................	J. Girott..............	60	55	115	51	
46	„	Marawas	L. Mailangkaij....	16	13	29	28	
				948	711	1659	1221	

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
47	*Tonsea*	Treman	N. Doemäis	130	35	165	56	Tendeloo. 18 Scholen. Gezet opkomenden 43,5 %.
48	"	Kassar	H. Tampie	128	35	163	56	
49	"	Toemaloentoeng	J. Loentangan	115	32	147	51	
50	"	Sawangan	H. Tonteij	84	64	148	72	
51	"	Tanggari	F. Walanda	27	15	42	31	
52	"	Soekoer	I. Woelloer	40	26	66	36	
53	"	Laikit	J. Maramis	116	84	200	52	
54	"	Tatelloe	W. Kamagi	93	43	136	58	
55	"	Talawaän	E. Montoeng	66	34	100	75	
56	"	Mapangit	F. Mantiri	51	24	75	31	
57	"	Teteij	S. Tirajoh	40	30	70	39	
58	"	Lilang	A. Maramis	35	15	50	25	
59	"	Lansot	A. Woeisan	16	11	27	14	
60	"	Tandjong-merah	J. Inaraij	15	10	25	14	
61	*Likoepang*	Lompias	A. Dendeng	56	42	98	38	
62	"	Kokole	W. Roemimpoenoe	18	17	35	10	
63	"	Paslaten	J. Rorimpandei	44	28	72	24	
64	"	Batoe	D. Tangkilisan	59	32	91	63	
				1133	577	1710	745	
65	*Sonder*	Sonder	J. Roemokoi	158	73	231	128	Schwarz. 9 Scholen. Gezet opkn. 51,9 %.
66	"	Kiawa	S. Kamagi	93	44	137	49	
67	"	Leilem	E. Koho	68	55	123	60	
68	"	Tintjep	N. Ratoe	40	18	58	37	
69	"	Timboekar	N. Roemokoi	23	11	34	29	
70	"	Pinapalangkow	S. Rakian	47	32	79	32	
71	"	Kapoja	F. Sangeroki	42	28	70	40	
72	"	Moente	A. Raoe	17	12	29	19	
73	*Sarongsong*	Ramboenan	P. Moemoe	31	7	38	21	
				519	280	799	415	
74	*Tombassian*	Pondang	P. Ondang	50	41	91	47	van de Liefde. 12 Scholen. Gezet opkomenden 58,4 %.
75	"	Ritei	S. Lapian	59	41	100	63	
76	*Kawangkoan*	Paslaten	T. Rompas	19	11	30	12	
77	"	Kanejan	L. Ratag	54	38	92	77	
78	"	Koreng	Z. Sinjal	55	35	90	62	
79	"	Pinamorongan	E. Oroh	51	34	85	48	
80	"	Woewoek	A. Roemengan	63	47	110	68	
81	"	Lapi	G. Rompas	41	34	75	50	
82	"	Talaitad	O. Ratag	34	22	56	31	
83	"	Poigar	I. Rompas	32	—	32	10	
84	*Sonder*	Toempaän	D. Jacobus	59	35	94	42	
85	*Roemoön*	Roemoön-atas	J. Toemiwa	69	69	138	70	
				586	407	993	580	
86	*Passan-Ratahan*	Ratahan	H. Montol	66	28	94	38	Wiersma. 15 Scholen. Gezet opkomenden 41 %.
87	"	Lindanen	W. Sandag	43	26	69	29	
88	"	Tatengesan	C. Rahoetoi	20	13	33	13	
89	"	Soemampouw	A. Lengkei	16	10	26	13	
90	"	Wijauw	A. Pondaäg	26	16	42	20	
91	"	Wongkai	E. Oentoe	33	7	40	17	
92	"	Pangau	M. Woeisan	21	14	35	18	
93	"	Lisoeng	H. Toemoendo	21	8	29	17	
94	"	Watoelinei	W. Gijo	19	15	34	17	
95	"	Liwoetoeng	E. Ginsoe	62	29	91	18	
96	*Tonsawang*	Moendoeng	P. Soepit	46	13	59	16	
97	"	Tombatoe	Vacant.	68	27	95	38	
98	"	Silian	J. Borang	48	16	64	26	
99	"	Loboe	J. Poloean	72	—	72	38	
100	"	Kali	E. Ngongoloi	32	9	41	20	
				593	231	824	338	

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
101	*Tomohon*	Tomohon	E. Lasoet	113	39	152	98	Louwerier. 13 Scholen. Gezet opkomenden 48,7 %.
102	„	Tataäran	C. Palar	91	40	131	32	
103	„	Roeroekan	S. Gosal	47	30	77	47	
104	„	Koemelemboeai	J. Roentoekahoe	12	6	18	5	
105	*Sarongsong*	Lahendong	J. Lantang	55	34	89	45	
106	„	Tondango	Z. Pijoh	30	24	54	34	
107	„	Pinaras	M. Gosal	35	19	54	20	
108	*Kakaskassen*	Kakaskassen	N. Sandak	28	14	42	24	
109	„	Kajawoe	J. Toerambi	27	18	45	33	
110	„	Kinilo	D. Pangemanan	39	8	47	24	
111	*Tomohon*	Pangolombian	D. Wajong	43	8	51	22	
112	„	Kembes	S. Rengkoe	48	5	53	13	
113	*Kakaskassen*	Tinoör	S. Liwoe	44	10	54	26	
				612	255	867	423	
114	*Langowan*	Atep	J. Malingkonor	34	26	60	51	Brouwer. 20 Scholen. Gezet opkomenden 54,8 %.
115	„	Palamba	J. Tawan	37	20	57	45	
116	„	Talawatoe	J. Geroengan	19	16	35	20	
117	*Kakas*	Passo	K. Soepit	115	70	185	125	
118	„	Panassen	L. Wawoloemaja	39	33	72	35	
119	„	Toulijan	N. Monintja	40	34	74	45	
120	„	Kaweng	S. Roemondor	33	24	57	35	
121	„	Kajoewatoe	N. Roemajar	36	24	60	35	
122	„	Karor	N. Paoki	21	25	46	30	
123	„	Sombokei	D. Assa	11	5	16	15	
124	*Remboken*	Remboken	J. Pangemanan	90	60	150	80	
125	„	Kasoeratan	J. Kaligis	60	57	117	62	
126	„	Pareípei	K. Rondonoéwoe.	33	29	62	35	
127	*Tompasso*	Tompasso	G. Tampanawas	144	120	264	92	
128	„	Tollok	M. Mandang	60	40	100	55	
129	„	Kanonang	J. Koemaseh	30	10	40	15	
130	*Kawangkoan*	Kawangkoan	I. Soerentoe	117	59	176	65	
131	„	Tondegesan	A. Koehoe	50	37	87	42	
132	„	Kajoewi	M. Kaligis	24	29	53	45	
133	*Tombassian*	Tombassian-atas	S. Oemboh	60	29	89	60	
				1053	747	1800	987	
134	*Tombariri*	Woloan	E. Wageij	98	38	136	20	Schippers. 4 Scholen. Gezet opkn. 24,4 %.
135	„	Sendoek	J. Wehantouw	37	27	64	29	
136	„	Mokoepa	J. Pangemanan	24	12	36	14	
137	*Kakaskassen*	Koha	J. Wakari	39	31	70	25	
				198	108	360	88	

RECAPITULATIE.

NAMEN DER ZENDELINGEN.	NAMEN DER RESSORTEN.	Aantal Scholen.	Getal kinderen.			
			Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.
F. H. Linemann . .	Menado.	3				
S. Ulfers.	Koemelemboeni	21	880	486	1366	712
H. Rooker.	Tondano	22	948	711	1659	1221
H.. J. Tendeloo. . . .	Ajermadidi	18	1133	577	1710	745
J. A. F. Schwarz. .	Sonder	9	519	280	799	415
C. J. van de Liefde.	Amoerang	12	586	407	993	580
J. N. Wiersma. . . .	Ratahan	15	593	231	824	338
J. Louwerier.	Tomohon	13	612	255	867	423
M. Brouwer	Langowan	20	1053	747	1800	987
M. H. Schippers . .	Tanawangko	4	198	108	306	88
	Totaal. . . .	137	6522	3802	10324	5509
					53,3 %.	

Betrekkelijk de scholen N°. 1, 2 en 3 zijn geene opgaven ontvangen.

N°. 9, 15, 18, 20 en 22 waren Negerijscholen. Als zoodanig opgeheven, heeft de zendeling zich die scholen aangetrokken.

N°. 25 heet eene gemeenteschool. De gemeente draagt wel tot hare instandhouding bij, maar bijzondere gaven doen het meest. N°. 42 wordt door een hulponderwijzer gehouden. N°. 41 en 46 worden door onderling hulpbetoon onderhouden. N°. 42 komt nu ook ten laste van dit fonds.

N°. 72 werd in October 1879 als Negerijschool gesloten, doch in December van datzelfde jaar als gemeenteschool weder geopend.

N°. 89, Soemampouw, vroeger eene Negerijschool, is in de plaats getreden van die te Benthenan, welke wegens gebrek aan leerlingen moest gesloten worden. N°. 97 is voorloopig gesloten tengevolge van de oprigting eener gouvernementsschool, en overgebragt naar N°. 99, waar vroeger eene Negerijschool was. N°. 100 werd op nieuw geopend. Bijdragen in de gemeenten maakten het mogelijk 15 scholen in dit ressort te onderhouden in stede van 12.

De school te Sarongsong, hoofdplaats van het Distrikt van dien naam, is tijdelijk gesloten. N°. 111, 112 en 113 zijn Negerijscholen, of liever heeten zoo. De onderwijzers ontvingen gedurende 1880 geen traktement. De Hulpprediker voorzag daarin door het tijdelijk ongebruikte traktement van Sarongsong en uit andere fondsen.

N°. 120 is eene gemeenteschool.

Op sommige plaatsen werken de menigvuldige marktdagen in den omtrek zeer nadeelig op de gezette opkomst. Elders deden dat kwaadaardige koortsen. Wederom elders nam de gezette opkomst toe, door dat maanden, ja, jaren lange schaarschte van levensmiddelen week voor voldoende oogsten.

TONDANO, 31 December 1880.

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

Hoe de Javanen hunne tanden verzorgen.

„Slecht; zeer slecht", hoor ik u zeggen. En gij meent in uw recht te zijn met er zoo over te denken. Nog onlangs hebt gij er u aan geërgerd. Uw jongste bedienden, – ze hadden nog maar nauwelijks den tijd der eerste jongelingsjaren bereikt, – waren door de natuur beschonken met een gebit zoo melkwit, dat het den trots zou hebben uitgemaakt van menigen Europeaan. En zie, wat gebeurde? Zij vroegen een paar dagen „pĕrmissie." In de kampong lieten zij nu die prachtige rijen tanden afzagen, afvijlen en gitzwart maken.

Wat een wansmaak! zeggen wij; maar Krômô en Djinĕm, die ook in zeer veel andere zaken geheel het tegenovergestelde gevoelen en denken, vinden zoo'n zwarten, ouden mond het toppunt van welvoegelijkheid en bevalligheid.

Dit is zeker, al de mohammedaansche Insulaners verplegen, zij 't dan ook op hunne wijze, hun gebit steeds met de meeste zorg; dikwijls ten koste van veel pijn en smart; en altijd, schoon doorgaans onwetend, ter vervulling eener godsdienstige verplichting.

't Zij ons vergund u dit nader toe te lichten.

Dat boertje daar, – hij heeft, als bijna al zijns gelijken, niet veel meer dan een bunder lands onder den ploeg, –

is tevens tandmeester (1) of zooals de inlanders hier zeggen: toekang pangoer (2): tandenvijler.

't Is in den slappen tijd. De tĕgals zijn beplant en de sawahs staan reeds groen. Men kan nu eens aan uitgaan of aan ander werk denken.

Toen hij nog in de kracht van zijn leven was, ging de man er in dit seizoen meermalen op uit naar de desas, en als hij daar dan aankomende jongelingen of maagden zag, weêrklonk zijne stem: „Pangoer! pangoer!"

Hij is thans te oud om te reizen. Daar komt bij, dat zijn naam gevestigd is. Men komt nu bij hem.

Er gaan juist een paar jongelui zijne eenvoudige bamboezen woning binnen. Fluks wordt door den Kjaï het receptie-matje over de grovere mat op den ambèn (bank) uitgespreid. De gasten zijn weldra gezeten, achteloos met de beenen bij de bank neêr. Een zeer sterk kopje kahwô, breiërig dik van de vele gestampte grove poederkoffie, staat al spoedig voor hen gereed. Maar uit verlegenheid en linkschheid kijken ze een' geheel anderen kant uit.

De Kjaï zet zich bij de jongelieden neêr. »Wij wenschten wel door u gevijld te worden." »Zoo. Dat kan gebeuren. Het is voegzaam en gepast. Hoe wilt ge gedaan worden? Widji kraï (bijna puntig)? – Of widji sĕmongkô (minder puntig)? - Of vlak tot op het tandvleesch? (3) Of maar een weinig gelijk af?" – (4)

Meestal wordt de laatste bewerking gekozen, en dan, hoe dichter bij de stad, des te minder men laat afvijlen, uit vrees vooral om door de njonjas als tandelooze oudjes beschaamd gemaakt te zullen worden. En beschaamd te staan is voor den Javaan nog veel erger dan rotanslagen.

De Kjaï neemt nu zijn gereedschapszak, of mandje, of bakje. Achtereenvolgens legt hij het wel onderhouden, dikwijls door rattenkruid, zemelen en citroensap gewreven

gereedschap er uit op de amben: een kleine, fijne zaag, een item fijn beiteltje, een dito vijltje, een gewone beitel, een platte vijl, een ijzeren hamertje, een aanzetsteentje. (5)

Zoo noodig wordt het gereedschap eerst nog eens goed aangescherpt.

Dan zet de oude tandenverknoeier een klein bankje voor de amben gereed. No. 1 uitgenoodigd maar te beginnen, legt zich op den grond, met het hoofd op dit meubel. Na hem geblinddoekt te hebben, spreekt de Kjaï, gehurkt voor de ḍingklik (het kleine bankje), al blazende en spuwende 3 × 3 maal deze of een soortgelijke tooverformule (6) over den patiënt uit: tjiptô rôsô noenggal rôsô aranné wôdjô, moeljô rôsô aranné sĕpoeh. Adĕm asrĕp saking Allah. Gelijk al de djôpôs (gebeds- of tooverformulen) laboreert ook deze djôpô Panôwô niet aan te groote duidelijkheid.

Zij moet dienen om de operatie voorspoedig te doen afloopen.

't Jonge mensch opent den mond. Hoe geel ziet die er uit! Dat komt van de bras (rijst) en de koenir (kurkuma), ter vergemakkelijking van de kunstbewerking zooeven gekauwd. Gamoh, zacht te behandelen, zoo noemde de operateur het gewenschte resultaat van dat middel.

Moeten de tanden puntig worden bewerkt, zoo blijft het zaagje ongebruikt. Terwijl de mond met een paar zachte houtjes van den djarak tjinô wordt opengehouden, wordt de beitel links en rechts overlangs aangelegd, en telkens met het ijzeren hamertje flink aangeslagen, totdat het verlangde model is verkregen. Dit wat betreft de vier boventanden. Nu komen de twee hoektanden aan de beurt. Zijn ook deze genoegzaam gebeiteld, dan worden de gepunte tanden met den pangĕloes of de fijne vijl netjes afgewerkt. Is dit geschied, dan wordt de

banjon voor den dag gehaald. De banjon is, zooals den lezers bekend is, kokoswater, waarin men een stuk gloeiend ijzer eenige dagen heeft laten staan. 't Dient om de tanden zwart te maken. Sommigen kauwen eerst nog de jonge vrucht van den granaatappel, om de tanden nog schooner — d. i. nog zwarter te krijgen.

Met de banjon wordt dan nog eenige maanden gespoeld, èn om 't gitzwart te bestendigen, èn om pijn en verbloeding tegen te gaan.

Er zijn anderen, die de beide voortanden maar weinig laten afzagen, om ze dan geel te maken of in goud te vatten. Onder de grooten in de vorstenlanden moet dit meermalen plaats hebben; 't schijnt eene afwijking te zijn van de oorspronkelijke inzetting.

Heeft de toekang pangoer zijn zwaarwichtig werk na ongeveer een 20 minuten verricht, dan wordt hem door zijn slachtoffer de gebruikelijke wĕdjani aangeboden: een tros pisang, de benoodigdheden voor een sirihpruim en eenige centen, soms tot een kwartgulden, al naar dat de man zijne kunst getoond heeft.

De jonge man krijgt nu nog eenige medische voorschriften: hij mag geen suiker, geen tamarinde, geen lombok, geen zeevisch, geen gedroogde noch gezouten visch en geen kippenbeentjes eten. (7)

Als teeken, dat men ze thans voor vol aanziet, als man aanmerkt, wordt hun vóór 't heengaan door de vrouw des huizes de sirihbak gepresenteerd.

Ze mogen thans gaan kauwen en trouwen naar hartelust; immers na de besnijdenis is nu ook de laatste hand der beschaving, der fatsoeneering aan hen gelegd. De Pĕngoeloe zal er nu niets tegen hebben, hen te gelegener tijd te paren; ik moest kunnen zeggen: in 't huwelijk te verbinden.

Hoe kwam men toch tot zoo'n afschuwelijk gebruik als 't pangoer?

De Ambiô, - de geschiedenis der profeten, - heldert ons de zaak op. In de Lakad, het laatste gedeelte van dit boek, vinden wij het verhaal van een' oorlog, door Mohammed met den vorst van Lakad gevoerd. Dit verhaal luidt verkort aldus:

Mohammed had een' oom, genaamd Djajeng Rônô, alias Bagendô Ambjah, een dapper strijder, begaafd met bovennatuurlijke macht, steeds gewild voorvechter in den oorlog. Tot op hoogen leeftijd, toen zijn gezicht hem reeds begon te begeven, bleef hij toch nog altijd een ontzagverwekkend man. Het was in dezen tijd, dat Mohammed den vorst van Lakad met geweld trachtte te dwingen om moslim te worden.

Maar deze wilde dat volstrekt niet, en verscheen zelfs voor Mekka om het te veroveren. Hij dolf echter het onderspit.

Op revanche bedacht, vroeg hij een naburig rijk om bijstand. De heidensche vorst van dat rijk, Djênggi genaamd, allerwege geducht, beloofde hem te helpen.

Nu werd er wederom slag geleverd. De strijders onder Djajeng Rônô werden door gegraven kuilen verschalkt. Zoo stierf de uitgelezen krijgsman den dood der dapperen, en zijne soldaten sloegen allen op de vlucht. De profeet Mohammed vlood hierop met zijne getrouwen naar een afgelegen bosch, waar hij zich in de struiken verschool. Doch ook hierheen kwamen de vijanden. Maar nu trof het, dat een bijenzwerm op den boom neêrstreek, die zich boven Mohammed's schuilplaats verhief. „Jongens," zoo sprak een van Djênggi's soldaten, „ik vermoed, dat hij zich in dit bosch verborgen heeft." „Toch niet," hernam een ander, „dat is niet wel mogelijk. Immers, waren hier zoo even menschen gekomen, dan waren die boschbijen zekerlijk weggevlogen. Dit is een stellig teeken, dat zich in die struiken niemand

heeft verborgen." Op deze wijze werd de profeet door Gods barmhartigheid bewaard. De bijen gonsden (8) maar, 't was, of het die beestjes er om te doen was Mohammed van dienst te zijn. De man Gods loofde dan ook den Allerhoogste, zeggende: „O Heer! die de geheele wereld verzorgt en behoedt, gij waakt mede over mij door tal van teedere middelen." Intusschen was een ander gedeelte van het overwinnend leger genaderd. En daar waren er onder, die het lage hout wilden omkappen. Zoodra hoorde Mohammed niet van dit voornemen, of hij sloop met zijn gevolg naar een' nabijgelegen, zeer diepen, maar drogen put. In een oogwenk waren allen er in neêrgedaald. Nauwelijks zaten zij er in, of er kwam een tuinhagedis opdagen, die de voetsporen in het gras geheel en al uitwischte. (9) Na dezen naderde de kĕmlandingan (10), een vinger groote, zwart en groen gestreepte boomspin. Al spoedig had deze voor den ingang van den put zijn prachtig, geelachtig net geweven. De nabijzijnde soldaten dachten er dan ook in de verte niet aan, dat achter dit reusachtig spinneweb nog zoo even menschen zich zouden hebben kunnen verbergen. Evenwel een ander groepje, dat na dezen op de plaats aankwam, voedde achterdocht. „De profeet der Islamieten kan zich in dien afgelegen put best verscholen hebben," zeide er een. Maar een soldaat der eerst aangekomenen, gaf dit in 't geheel niet toe. Hij wees er op, dat men geen enkel voetspoor zag en ook op het colossale spinneweb. Eindelijk stemde men met hem in, en zette de drijfjacht voort. Toen kwam weder eene andere afdeeling van het leger, die ook bij den put stilhield. „Misschien is hij daar wel ingegaan," sprak de aanvoerder. „Laat ons steenen naar beneden werpen." Zoo gezegd, zoo gedaan. Over hunne ruggen heen wierpen zij nu keiën in de diepte.

Juist op dat oogenblik keek Mohammed naar boven, met het gevolg, dat vier zijner bovenvóórtanden werden verbrijzeld. Doch dit was niets. Immers allen waren gespaard gebleven, en de vijand verwijderde zich onverrichter zake. Uit blijdschap omhelsde men elkander, al weenende.

Eenigszins tot zich zelf gekomen, viel het Mohammed's volgelingen in het oog, dat de lippen van den profeet rood zagen van bloed, en dat zijne boventanden waren afgebroken. Zij vonden dit mooi. En om het zooveel mogelijk na te volgen, werd het van nu af mode, dat men zijne vier bovenvóórtanden liet afvijlen, betel begon te kauwen en tabak te pruimen. Nabi Mohammed bewilligde daar niet alleen in, maar maakte het ook tot eene inzetting.

Het mag vreemd heeten, dat vele Arabieren en tal van santris deze verplichting niet nakomen, terwijl niet weinig Chineezen, – mannen zoowel als vrouwen, - zich aan het pangoer onderwerpen.

Opmerkelijk is het ook, dat de christen-inlanders er niet af te brengen zijn.

Het verdient mede de aandacht, dat de Insulaners over het geheel zich zoo bereidvaardig aan dit gebruik onderwierpen.

De Javanen verklaren dit zelf op deze wel aanneembare wijze: „Velen van ons hebben een ongelijk gebit, de eene tand steekt dikwijls vóór de andere uit, of ook de lip wipt op, doordat al de tanden te ver vooruitsteken. Dit komt, doordat wij de gewoonte hebben al afscheurende en aftrekkende met de tanden te eten. Zoo komen velen onzer nog jong zijnde er eenigszins uit te zien als honden of als apen, waarvoor men ons dan ook dikwijls uitscheldt.” (11)

Het pangoer komt aan dit gebrek te gemoet, daar het aan den mond weder een' meer menschelijken vorm geeft. Overigens, ieder land zijne „gewoonte" zegt de Javaan, en hij laat u maar praten, als gij het beproeft hem van deze adat af te brengen.

J. KREEMER.

---

(1) Meermalen vervult hij ook de betrekking van circonciseur.

(2) [illegible] is Ngoko, [illegible] Krômô.

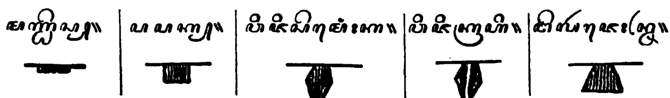
(3) [illegible]

Wie deze bewerking ondergaat, moet vooral veel pijn uitstaan. Meestal volgt er een hevige zwelling en ruime en langdurige verbloeding.

(4) Anderen gaven vijf wijzen van pangoer op: de vijfde manier, ngĕlar djontrô, zou dan beteekenen:
de tanden een weinig gelijk af en aan beide zijden een weinig schuin ingevijld.

Men gaf ons deze afbeelding van de verschillende bewerkingen:

Bij de twee laatstgenoemde maakt men de tanden niet zwart.

(5) Een vollediger opgave der bĕkakas (gereedschappen): 3 soorten van beitels, als: de gewone beitel, de tatahkl oentoeng: ([illegible]), een hol beiteltje en de tatah tĕkoek pĕndjatos ([illegible] een klein, rond beiteltje). Na het beitelen wordt eene kleine vijl gebruikt; na 't zagen de pangongkék ([illegible]) kleine nijptang. Na het vijlen wordt de pangĕloes ([illegible]), een zeer fijn vijltje ter hand genomen.

Van een obeng en pangot vinden wij ook nog gewag gemaakt.

(6) Het is uiterst moeilijk om achter de djôpôs en dowôs en rapals, te komen. Vraagt men er een mohammedaan naar, dan heet het, dat zoo'n tooverformule, door die zoo maar meê te deelen, hare scherpte, hare kracht zou verliezen. Bij de christen-inlanders, die aan deze geen waarde meer hechten, kan men voor dit onderzoek dan ook beter terecht.

(7) De Javaan vermaalt gewoonlijk ook de kippenbeentjes met zijne tanden.

(8) [illegible] van bijen bij een' boom oploopen.

[illegible] 't Kraaien van een' boschhaan.

(9) Volgens anderen was dit een kikvorsch. De tuinhagedis lekte Mohammeds voeten. Een boschhaan kraaide in de onmiddellijke nabijheid van den put. Met de kĕmlandingan, de tuinhagedis en den kikvorsch maakten zij den vijand het spoor van den profeet bijster, en daarom beval hij deze dieren niet te dooden. De muurhagedis en de hond, die hem bijna verklapt hadden, werden met al hunne nakomelingen door den Godsman voor onrein verklaard. Eenigszins vrome Moslims, zooals de santris b.v., houden zich nog steeds aan deze traditiën.

(10) Als vele andere insecten geldt deze spin onder de Inlanders als eene lekkernij.

(11) [illegible] een doodskop van een paard en scheldwoord voor ongevijlden.

[illegible] , tanden zoo maar te zien als van een dood paard.

J. K.

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

Circulaire van het Anthropologisch genootschap te Hamburg.

Van wege de „Anthropologische Gesellschaft”, te Hamburg is dezer dagen het volgende rondschrijven uitgegaan, dat wij hier overnemen, omdat de daaraan toegevoegde vragen, ook in onze Zendingen, hier en daar, als leiddraad bij voortgezet of vernieuwd onderzoek kunnen dienen. De lezers van ons Tijdschrift zullen intusschen opmerken, dat onze zendelingen reeds vele van de gestelde vragen beantwoordden, en dat, hoe noodig het ook zij, dat het onderzoek krachtig en met tact worde voortgezet, de geschriften van het Bataviaasch Genootschap, van de Maatschappij voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, enz., wat onze Indiën betreft, overvloed van bouwstoffen bevatten. N.

P. P.

Met het doordringen der beschaving verdwijnen de natuurvolken meer en meer; terwijl zij in den maalstroom van de nieuwe levenswijze worden medegesleept, verdwijnen hunne oude zeden en gewoonten. Wij beschouwen het derhalve als een' pligt van de wetenschappelijke ethnologie, het weinige, dat nog in zijne oorspronkelijkheid bestaat, voor vernietiging te behoeden, en de enkele authentieke fragmenten te bewaren van een tijdvak, dat zijnen ondergang te gemoet gaat.

Het ondergeteekende Anthropologische genootschap te Hamburg wendt zich dus tot allen, die uit den aard van hunne betrekking of van hun beroep daartoe gelegenheid hebben, vooral tot consuls, zendelingen, kooplieden, scheepsgezagvoerders, enz. met het beleefd verzoek, hunne aanteekeningen omtrent weinig bekende landen en hunne bevolkingen op de bijgevoegde bladen in te vullen.

Daar de vragen opzettelijk kort en in beperkten getale gesteld zijn, zoo merken wij op, dat alle verdere mededeelingen over het karakter van het land, aanteekeningen omtrent het klimaat, verbeteringen van kaarten en zeilkoersen, dankbaar zullen aangenomen worden. Hun wordt verzocht, de woorden in de inlandsche talen duidelijk te schrijven, óf naar duitsche of engelsche schrijfwijze, óf indien mogelijk, liever nog naar LEPSIUS standaard-alphabet (Londen en Berlijn, 1863). Voorts gelieve men vooral onderzoek te doen naar de inlandsche namen van de verschillende eilanden, districten, stammen, gereedschappen, enz. en hunne etymologische beteekenis.

Een' grooten dienst zou men bewijzen door het inzenden van ethnographische voorwerpen, photographien, modellen, enz., die in het ethnographisch museum zullen geplaatst worden. (1)

Ieder, dien dit blad in handen komt, verpligte ons door het verleenen van zijne hulp ter bereiking van het doel, dat wij ons voorstellen.

Men gelieve het terug te zenden met het naauwkeurig adres van hem, aan wien wij de antwoorden op onze vragen verschuldigd zijn.

Anthropologische Gesellschaft, zu Händen des Dr. med. R. KRAUSE.

Hamburg, Germany.

De vragen nu zijn de volgende:

1. Wat is de *naam* van den stam in zijne eigene taal? 2. Waar is zijne *woonplaats?* 3. Hoe is zijne *huidskleur?* 4. Is het *haar* glad (sluik), ligt of sterk golvende, kroes of wollig? Wat is de natuurlijke kleur?

5. *Kleeding?* – Stoffen: huiden, vezelstoffen, boomschors, wol, enz. – Gebruikt men voorschoten en gordels? Hemden? kleedingstukken voor mannen en vrouwen? Omslagdoeken en mantels? Voetbekleeding? Hoofdbedekking?

6. Waaruit bestaan de *versierselen?* Hoe worden zij gedra-

(1) Hier mogen wij echter herinneren, dat ook voor het Ethnographisch museum te Leiden het zelfde verzoek gedaan is, en dat ook de bepaald Oost-indische verzameling in ons Zendelinghuis voor vermeerdering vatbaar is.

gen? *a.* Hoofdversierselen? Hoe wordt het haar opgemaakt? Sieraden voor het haar (vederen, kammen, enz.), voor de ooren, den neus, de lippen? – *b.* Halssieraden: Halskettingen, ringen? – *c.* *Borstsieraden?* – *d.* Braceletten en armbanden? – *e.* Vingerringen, enz.? – *f.* Been- en enkelversierselen?

7. Ziet men *likteekens* op het ligchaam of in het gelaat, of *doorboringen* van ligchaamsdeelen, als neus, ooren, enz? *Beschildert* men het ligchaam? Is het *tatoeëren* bekend?

8. Heb gij ook teekenen gezien van het *veilen* of *uitstooten* der tanden?

9. *Wapenen:* lansen, bogen, pijlen, knodsen, dolken, zwaarden, slingers, werpstokken, speerwerpers? – De stoffen, waaruit zij vervaardigd zijn en hunne versierselen?

10. Hoe dragen zij die? Gebruiken zij vergiftigde wapenen? Wat zijn de ingrediënten van hunne vergiften?

11. *Defensieve* wapenen (schilden, armbanden, enz.)?

12. *Woningen:* Hoe zijn de dorpen aangelegd? (Op palen, enz.). Bouwmaterialen van de hutten, de muren, het dak?

13. Zijn er *openbare gebouwen, tempels, gewijde offerplaatsen,* enz. voor de goden opgerigt?

14. Hebben zij *oude versterkingen*? Hoe zijn deze zamengesteld en gelegen?

15. Wonen zij in *tenten, holen,* etc., in plaats van in hutten?

16. Het *inwendige* van de woningen? (Matten, dekens, versiering.)

17. *Huisraad?* (gemaakt van potaarde, hout, plantenstoffen, glas, metaal, schelpen, steen of beenen.) Geef, als het mogelijk is, teekeningen van de versieringen en beschrijving van de kleuren.

18. Waaruit bestaan de *kleurstoffen,* en welke kleurmengsels worden doorgaans gebruikt?

19. *Gereedschappen voor handwerken* (weefstoelen), *landbouw, visscherij, jagt?*

20. *Vaartuigen* (met toebehooren: roeispanen, pagaaijen, riemen, zeilen, zeemans, enz.) Vorm?

21. *Voertuigen* en wat op rijden betrekking heeft?

22. Bestaat er *veeteelt?* 23. Welke *huisdieren* heeft men er?

24. Wordt de *grond bebouwd,* en waarmede?

25. Worden er *metalen* gewonnen, en hoe is de bewerking?

26. Wat wordt *te koop* of *in ruil* aangeboden? Is er neiging tot handel te bespeuren? 27. Waarvan bedient men zich tot *bepaling van waarden?* (Schelpen, steenen, metalen, kerfstokken, munten, enz.

28. *Wijze van tellen?* (naar de vingers, handen enz.).

29. Waaruit bestaat het *voedsel?* Hoe wordt het bereid?

30. Hoe *maakt men vuur?* 31. Heerscht er *cannibalisme?*

32. Vindt men er *bedwelmende middelen*, *tabak*, en dergelijken?

33. Heeft men er *muziekinstrumenten*, en uit welke stoffen worden zij vervaardigd? 34. Zijn er *gezangen*, *krijgsgeschrei*, enz. in gebruik? 35. Worden er *schriftteekens*, *teekeningen* gevonden en, zoo ja, waarmede en waarop?

36. Bestaan er *afgoden*, *fetiç*, *talismans*, *amuletten*, *toovertrommels*, enz.? 37. Welke *godheden* zijn bekend? Onderscheidt men goede en kwade godheden? Gelooven zij aan geesten in poelen, bronnen, rivieren, enz.? Worden dieren, boomen, steenen, schedels vereerd? 38. Worden *afgestorvenen* van hoofden of aanzienlijken vereerd? Acht men, dat de zielen van de zoodanigen in boomen, steenen, enz. wonen?

39. *Gebruiken: a.* Wijze van *begroeting?* Openbaart zich daarin eene vreedzame of strijdlustige strekking. *b.* Bemerkt men, dat bij pasgeboren kinderen eene kunstige *vervorming van het hoofd* plaats heeft? Hoe? *c.* Hebben er bij de *geboorte* en het *naamgeven* (besnijdenis) feesten plaats? *d.* Idem bij de *verloving* of bij het *huwelijk? e.* Worden de vrouwen willekeurig gekocht en verkocht? *f.* Welke plaats nemen de vrouwen in het huisgezin in? *g.* Bestaat er veelwijverij?

40. Op welke wijze is men gewoon te *zitten*, te *liggen*, te *gaan*, te *loopen*, te *dansen?*

41. Welke *ziekten* komen gewoonlijk voor? (Lepra, elephantiasis, koorts, rheumatismus, enz.). 42. Gebruiken bij *ziekten* (geneesmiddelen, bezweringen, enz.).

43. Worden de *ouden geëerd*, of doodt men hen?

44. Gebruiken bij *begrafenissen* en *vorm der graven?* (Worden de lijken gebalsemd, of op andere wijzen bewerkt? In welke houding en in welke bekleeding worden zij begraven of verbrand?)

45. Gebruiken en spelen bij den *oogst?* 46. Id. in den *oorlog?*

47. Bestaat er *geloof aan een leven hier namaals?* Waar en hoe stelt men zich dit voor?

48. Welke *overleveringen* bestaan bij de inlanders omtrent hunne *afkomst?*

49. Kennen zij *sterrebeelden*, en welke mythen verbinden zij daar aan? (Wat bestaat bij hen van dezen aard omtrent zon en maan?)

50. Hoe is de *tijdrekening?*

51. Welke *onderscheidingen van rang* bestaan onder hen? (getal hoofden, enz.).

52. Bestaat er *slavernij?*

53. Gemiddeld aantal zielen? *Mannen? Vrouwen? Kinderen?*

54. Zijn er *Zendelingen* werkzaam? Van welke Genootschappen? Wat is tot hiertoe door hen verkregen?

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Onze zending op Java in hare werking beschouwd.

Het is noodig, vóór dat ik deze beschouwingen aan de zendingvrienden ten beste geef, ter zuivere beoordeeling en juiste waardeering er van, een woord vooraf te laten gaan over de aanleiding tot en het doel van mijn opstel.

Na het schrijven van dit stuk zal ik weldra Java verlaten, om tot een ander zendingveld over te gaan. Ik zal mij namelijk als hulpprediker naar de Minahassa begeven, om hoogstwaarschijnlijk in het Koemelemboeaaische de zorg voor een' eigen' werkkring op mij te nemen.

Java is voor mij eene voorbereidingsplaats voor mijne verdere bestemming geweest. Mijne werkzaamheid alhier heeft mij de zending doen kennen, zoo als zij zich hier openbaart. Zij heeft mij doen zien, welke vruchten van haar verwacht kunnen worden voor de bevordering van het maatschappelijk, intellectueel en zedelijk heil der bewoners van dit schoone eiland, en mij ook gelegenheid geschonken, om voor mij zelven waarnemingen te verzamelen, waarmede ik voor mijn toekomstig herderlijk werk voordeel hoop te doen. Zij heeft mij denkbeelden aan de hand gedaan, die ik in de Minahassa zooveel mogelijk hoop toe te passen bij het besturen der gemeenten, over welke ik zal gesteld worden, en mij bewaard, naar ik vertrouw, voor het stranden op klippen, waarop later mijn geloof schipbreuk zou kunnen lijden. Eindelijk

heeft zij mij met goeden moed bezield voor de toekomst der zending op Java, en daarmede tevens voor die der evangelisatie in de Minahassa.

Mijn driejarig verblijf op Java kan spoedig als een afgesloten tijdperk van mijn leven beschouwd worden. Vele zendingvrienden in Nederland zullen zeker den wensch koesteren, nu ook van mij te vernemen, welke indrukken de zending alhier in dien tijd op mij gemaakt heeft, wat ik zoo al betreffende haar heb waargenomen in verschillende opzichten. Ook wil ik wel bekennen, dat ik zelf eenige behoefte gevoel, dit bloot te leggen. Toch zou ik het niet gewaagd hebben, dit mijn opstel in te zenden, had niet Br. KRUYT mij er toe aangespoord. Want ik ben zelf niet genoeg overtuigd van de objectieve waarde mijner mededeelingen, voor anderen dan mij zelven, om daartoe met vertrouwen te durven overgaan, wegens redenen, die ik zeker niet nader behoef op te geven.

Mijne mededeelingen zijn louter persoonlijke, subjectieve, en als zoodanig wil ik ze ook alleen beschouwd hebben. Hebben ze als zoodanig genoegzame waarde, zoo mogen ze hier eene plaats vinden.

Zoo de lezers misschien verwachten, dat ik in mijn opstel iets nieuws uit de zending zal vertellen, nieuwe ideeën of gezichtspunten zal aangeven, of wel nieuwe middelen ter bevordering van ons zendingwerk aan de hand zal kunnen doen, zullen zij zich, vrees ik, in deze hunne verwachting teleurgesteld zien na lezing van dit stuk. Men wijte het dan niet aan mij. Ik beweer niet, iets te kunnen leveren, dat niet reeds door anderen vóór mij openbaar gemaakt, ten minste besproken, of gedacht en overwogen is. Men neme dus genoegen met hetgeen ik leveren ga.

Mocht het door Gods zegen bij velen en in wijden kring meerdere belangstelling wekken in een steeds ge-

wichtiger wordend deel onzer zending, nog eene nieuwe bijdrage zijn ter waardeering van het moeielijke werk onzer zendelingen op Java, en veler harten warm doen kloppen voor de geestelijke belangen der Javanen! Mocht het eindelijk dit gevolg hebben, dat onze zendingvrienden meer overtuigd worden van de waarde der Evangelisatie op Java, hen met goed vertrouwen op dit ons werk helpen bezielen, en allen een spoorslag worden, om het Genootschap ijverig te steunen in zijne pogingen tot verbreiding van het Christendom onder dit volk, dan zal daarmede een mijner wenschen vervuld zijn. En nu, ter zake

Ik wensch mijne beschouwingen mede te deelen in deze volgorde. Vooreerst: wat onze zending op Java tot heden uitgewerkt heeft in maatschappelijk opzicht; dan, welken invloed zij tot heden uitoefent op het intellectueel leven des volks; eindelijk, wat zij tot heden gedaan heeft ter verbetering van het zedelijk-godsdienstig volksbestaan, dus tot vorming van hart en karakter der Javanen. Mijne inzichten aangaande de middelen, die onze zendelingen tot hiertoe aanwenden, om hen tot Christus, den Heiland te brengen, zullen daaruit blijken, zonder dat ik er over in afzonderlijke wijdloopige beschouwingen behoef te treden.

Wij beantwoorden dus eerst de vraag: Wat heeft onze zending onder de Javanen tot heden uitgewerkt in maatschappelijk opzicht? Tusschen eene javaansch-mohammedaansche desa en eene christen-desa, of zulk eene, die gedeeltelijk door christen-Javanen wordt bewoond, is ook zelfs voor den meest oppervlakkigen beschouwer verschil waar te nemen. Hoe akelig vuil ziet het er in de eerste op erven en paden vaak uit! Hoe onoogelijk zijn vaak de woningen gebouwd, hoe slecht soms ingericht!

Komt gij er binnen, zoek er dan geen netheid en orde, want ach! die zult gij er zoo schaars vinden. Het is er onzindelijk, en de bewoners zijn ook onzindelijk, op hun lichaam, zoowel als op hunne kleeding. Zijn zij arm, dan ziet gij hen slecht gekleed, soms in lompen gehuld, en kunnen zij er al heel morsig uitzien. De kinderen loopen vaak moedernaakt rond, zonder goede leiding en toezicht. Wat is er in zulk eene desa toch vaak luttel, dat uw oog weldadig aandoet!

Anders is het gesteld met, anders ziet het er uit in eene christen-desa of eene, waarvan een deel der inwoners uit christenen bestaat. Welk eene aangename verrassing, wanneer de Europeaan, die pas uit de eerste vertrokken is, eene plaats binnen komt, waar eene christengemeente bestaat! Hij bemerkt dadelijk, dat hij in eene andere omgeving geplaatst is. Het treft zijn oog, te zien, hoe net en behoorlijk de volwassenen er doorgaans gekleed zijn. En brengt hij hun een bezoek, dan zal hij bemerken, dat hunne woningen er meestal beter uitzien, en dat daar binnen meer orde en netheid heerschen, alsmede, dat er de erven beter onderhouden worden, dan elders geschiedt. Bij christenen is dit meer het geval dan bij hunne mede-desabewoners. Terwijl ook de wegen en paden, die door en langs de plaats loopen, door de inwoners doorgaans beter worden onderhouden, en er lang zoo niet bedekt zijn met drek en vuil, als in andere desa's. De menschen trekken er hem ook meer aan door hunne meerdere zindelijkheid. Met blijkbaar welgevallen ziet de europeesche bezoeker dit, en trekt er het gevolg uit, dat hier meer welvaart moet heerschen dan elders. En zoo zal het ook wel zijn.

De christen-Javanen zijn zeker over 't algemeen door hunne grootere spaarzaamheid en overleg rijker dan hunne mohammedaansche landgenooten. Dit mag althans van

christenen in het Soerabajasche en in Pasoeroewan gezegd worden. In Kediri is dit misschien niet zoo. Daar is trouwens de gansche bevolking arm. Men neme in aanmerking, dat het hier geschetste beeld van den maatschappelijken toestand onzer christen-Javanen, hoofdzakelijk van Swaroe, Môdjô-warnô en aangrenzende desa's geldt. Ik mag niet nalaten er bij te voegen, dat deze opmerking ook betrekking heeft op hetgeen ik verder aangaande onze gemeenten op Java zal zeggen.

Het bovengenoemde kontrast in uiterlijk aanzien is vooral groot tusschen Swaroe en omliggende plaatsen. Dit is het getuigenis van elken europeeschen bezoeker dezer desa. Maar het is eveneens waar ten opzichte van Môdjô-warnô, en het wordt dan ook door de Europeanen volmondig erkend. Wie eens met deze gemeente kennis gemaakt heeft, vertoeft er daarom gaarne. Ook Goejangan en de desa Kajoe-Apoe, die in de residentie Djapara ligt, hebben beiden een welvarend aanzien. Het behoeft nauwelijks vermelding, dat het veelal aan het inlandsch bestuur ligt, of eene plaats er goed, dan wel slecht uitziet, en dat dit er veel toe doet, om aan eene desa een goed voorkomen te geven. Dat Swaroe en Môdjô-warnô er zoo goed uitzien, mag echter wel vooral eene vrucht der zending aldaar heeten.

Als een blijk van welvaart, met name te Môdjôwarnô, kan dienen, dat hier 7 nette van steen gebouwde inlandsche woningen in europeeschen trant staan, benevens verscheidene met pannen gedekte huizen en loemboengs (rijstschuren) der inlanders. En dat de gemeente Swaroe prijs stelt op schoonheid, dit toont onder anderen de nette, goed onderhoudene begraafplaats aldaar aan, die aan de helling van een ravijn (djoerang) is aangelegd, en het van binnen keurig versierde kerkgebouw, dat daar onder leiding van Br. Kreemer gesticht en thans voltooid is.

Terwijl de gemeente van Môdjôwarnô getoond heeft, er niet minder prijs op te stellen, in den bouw van haar schoon bedehuis. Dit bedehuis, thans ook voltooid, is den 3^{den} Maart j.l. plechtig ingewijd.

Wie zou niet gaarne zendeling te Môdjô-warnô willen zijn! Men leeft en werkt er met even veel genoegen, als de predikant in eene der beste plattelandsgemeenten van Nederland.

Voorzeker, de zending op Oost-Java werkt onmiskenbaar gunstig op den maatschappelijken toestand des volks. Dáár waar zij hare wieken vrij heeft kunnen uitslaan, blijkt zij een der middelen in Gods hand te zijn tot verbetering van het maatschappelijk leven. Hiervan getuigen Swaroe en Môdjôwarnô.

Doch niet alleen hierin ligt de zegen, die op haar rust; ook strekt zij niet minder tot verheffing van het intellectueel leven der Javanen, wat wij thans willen nagaan. Hiermede betreden wij het gebied van het schoolonderwijs.

Ik voel mij gedrongen, vóór dat ik met de behandeling van dit gedeelte mijner taak een' aanvang maak, eene bekentenis af te leggen. Toen ik in het begin des jaars 1878 te Samarang aankwam, had ik eene zekere voorliefde voor de school. Het schoolonderwijs, zoo oordeelde ik, moest het voornaamste middel worden ter bereiking van ons doel, het christianiseeren der Javanen. Van deze meening ben ik sedert terug gekomen.

In al de zendingscholen van de Minahassa wordt godsdienstig onderwijs gegeven. Hier op Java niet in alle. Dáár heeft de school veel bijgedragen, ja schijnt zij zelfs de voornaamste factor geweest te zijn voor den overgang der Alifoeren tot het Christendom. Door de

meesters werd dáár den kinderen in de school verhaald uit den Bijbel, en zij vonden er smaak in, gelijk zij het hier te Môdjô-warnô ook doen. Uit de school te huis komende, vertelden zij het hun verhaalde weêr aan hunne heidensche ouders over, die zoo doende, vooral door middel van hun kroost, met het Evangelie van Jezus Christus bekend werden. Het hart dezer ouders werd langs dezen weg voor Hem geopend en voor de aanneming van het Christendom toegangelijk gemaakt. Ook zij begeerden later onderricht te ontvangen in den christelijken godsdienst, die hun beter toescheen dan de vereering hunner goden en geesten, of afgestorvene voorvaderen, en zoo werden zij, na belijdenis van hun geloof te hebben afgelegd, door den pandita (zendeling) gedoopt. Vele volwassenen kwamen er op deze wijze toe, leden van de gemeente des Heeren te worden. Zoo heeft in de Minahassa de zendingschool medegewerkt tot uitbreiding der gemeente. Hier op Java heeft zich echter deze werking van het schoolonderwijs tot heden nog niet geopenbaard. Mijne voorliefde daarvoor is daarom sedert zeer verminderd. De school is voor mij niet meer de voornaamste factor ter verbreiding van het Christendom op Java.

Tot bevestiging der bestaande gemeenten evenwel is en blijft zij zeker een hulpmiddel, dat niet verwaarloosd mag worden. Dit toch is eene stellige waarheid, dat waar het zaad des Evangelies reeds vroeg in de jeugdige harten gezaaid wordt, het op lateren leeftijd niet zoo licht gevaar zal loopen, weêr verloren te gaan. Hierop mag men de verwachting bouwen, dat het in hunne harten geplante woord later beter en overvloediger vruchten zal dragen voor hun leven, dan dit bij vele ouderen van jaren het geval is, die als het ware vastgeroest zijn in hunne verkeerde gewoonten, gebreken en zonden, en het zal de

christenen zeker standvastiger maken in hunne overtuiging. De school blijkt dan bij te dragen tot den bloei der gemeente.

Ook is het ontegenzeggelijk waar, dat onze scholen op Java eene gunstige werking oefenen op de verstandelijke ontwikkeling des volks, en dat zij de algemeene beschaving te Môdjô-warnô en elders zeer bevorderen. De Javanen van Swaroe en die uit de residentie Soerabaja en anderen zijn, om het met een' javaanschen term uit te drukken, niet zoo bôdô (dom) als de bewoners van andere desa's. Daar mijne werkzaamheid gedurende mijn verblijf op Java zich voornamelijk tot het geven van onderwijs in de school en aan de kweekelingen bepaald heeft, kan ik over het schoolonderwijs meer bepaald mijne overtuiging bloot leggen, dan over het hoofdmiddel onzer zending, de prediking en catechisatie, en ik doe zulks dan ook met des te meer vrijmoedigheid.

Onze scholen op Java hebben een' vormenden, beschavenden invloed op de inlanders, even zoo goed als elders. Door het lezen worden oog en oor geoefend in het zien en hooren, en de tong in het spreken. Door het schrijven en teekenen wordt de vaardigheid der hand bevorderd, en het schoonheidsgevoel bij het kind ontwikkeld. Door het rekenen wordt dit er aan gewend, zijne verstandsvermogens te gebruiken en dus deze vermogens te scherpen. Welluidendheid van stem wordt door het zingen bevorderd. Het kind leert er beleefdheid, orde, netheid en zindelijkheid, in welke drie laatste deugden de Javanen evenmin uitmunten als andere minder ontwikkelde volken, en die het dus zeer noodig is, bij hen aan te kweeken. De meerdere reinheid in uiterlijk voorkomen der christenen boven die hunner overige landgenooten, is dan ook grootendeels eene vrucht der school. En dan, hoe vrijmoedig komen op onze zendingposten

de menschen u te gemoet, zonder eenigen schroom; terwijl elders gewoonlijk, in het binnenland, jong en oud reeds wegvlucht en zich angstig verbergt, als zij maar in de verte een' Europeaan zien naderen. Ook hiertoe draagt de school zeker voor een groot deel bij.

In de bewaarschool te Môdjô-warnô leeren de kleinsten van het jonge volkje reeds vroeg hunne ledematen gebruiken, daarbij geleid door den voor dit onderwijs vrij wel geschikten onderwijzer ELISÔ, die hiervoor dan ook beter berekend schijnt te zijn, dan voor het gewone schoolonderwijs. De bewaarschool is eene zeer nuttige instelling voor het jonge geslacht in dit land. De kinderen brengen er hunnen tijd aangenaam en nuttig door, terwijl zij anders op den weg in of buiten de desa rondslenteren, en dan, ja ook wel in 't loopen, springen of klauteren hun lichaam oefenen, maar overigens niet veel goeds zien en hooren, en gevaar loopen van reeds in hunne prille jeugd bedorven te worden. De bewaarschool zou nog meer uitwerken, wanneer er meer gymnastische toestellen in aanwezig waren. Die ontbreken nog te veel.

In de school wordt de geest der kinderen verrijkt met nuttige kundigheden, die, werden zij door hen als volwassenen meer in toepassing gebracht, hun in hun verder leven tot veel meer nut zouden kunnen strekken, dan ze tot nog toe doen. Het kan wel niet gezegd worden, dat die toepassing geheel ontbreekt, doch zij is lang niet algemeen genoeg. Zeker, het onderwijs bevordert het intellectueel leven in onze gemeenten; en dat onze christenen intellectueel hooger staan dan hunne niet-christelijke volksgenooten, komt ook wel aan den dag, maar toch minder dan wij wenschen en verwachten zouden. Wat mag hiervan de oorzaak zijn? Deze is tweeërlei: vooreerst het minder goed gehalte van het inlandsch hulp-

personeel, waarmede de zendelingen op Java nog steeds genoodzaakt zijn te werken. Maar niet minder is hieraan schuld de verkeerde richting van het schoolonderwijs.

Onze onderwijzers en kweekelingan zijn meestal te onverschillig in hun werk. Zij hebben er geen lust genoeg in; leven er daarom niet genoeg in, en hebben er geen toewijding genoeg voor. Zij zijn niet bezield voor hunne taak. Het ontbreekt hun veelal aan zelfoefening, zelfwerkzaamheid en zelfnadenken; aan ijver en energie, en daardoor ook dikwijls aan den noodigen tact van onderwijzen en de kinderen te leiden. Altijd en altijd weêr moeten zij aangespoord en voortgedreven worden, anders verslappen zij in het werk, waarvoor zij staan, tot schade voor hen zelven en voor de kinderen. En hoe zou het ook anders kunnen zijn? Zij zijn kinderen hunner natie, en daarom zit er ook geen spirit genoeg in hen. De zendelingen zullen het zich zeker nog heel lang moeten getroosten, met zulke hèlpers voort te werken, in het vertrouwen op eene betere toekomst. De tijd zal wel komen, al is het na verloop van ettelijke tientallen van jaren, misschien eerst na verloop van eenige eeuwen, dat ook in de javaansche natie een nieuwe, frissche geest zal ontwaken, een geest van flinkheid en energie. Is die aangebroken, dan zullen wij over betere helpers kunnen beschikken. Laat ons slechts vertrouwen op de levenwekkende, wederbarende kracht van het Evangelie, dat ook in de Javanen een' nieuwen geest en nieuw leven zal brengen. Wij werken nog voor de toekomst, maar twijfelen niet, dat die ons veel goeds zal brengen. Die gelooven, haasten niet!

Hier komt nog bij, dat niet allen zich aan het onderwijs gaan wijden uit loutere liefde voor het vak, of voor de kinderen. Bij sommigen toch is zucht naar eer mede eene beweegreden, die hen drijft om onderwijzer

te worden, terwijl bij weer anderen eene meer onschuldige beweegreden daartoe aanleiding geeft.

Laat mij een voorbeeld geven, dat ons hulppersoneel karakteriseert. Bij mijne komst te Môdjô-warnô stelde ik mijn' geringen boekenschat van javaansche en maleische werken, wel weinig in getal, maar waaronder er zijn, die tot de beste en meest geliefde producten der literatuur in beide talen behooren, te hunner beschikking, en verwachtte, dat men ze wel om strijd van mij ter lezing zou vragen. Ik werd echter in deze verwachting deerlijk bedrogen. Geen der onderwijzers kwam bij mij, om lectuur te vragen; geen van hen toonde er begeerig naar te zijn. Men was toen juist druk bezig met den bouw der kerk. Misschien waren zij na hun zwaar dagwerk al te vermoeid, om nog lust tot lezen te gevoelen, en lag het daaraan. Ik wachtte, tot dat de grootste drukte voorbij zou zijn, en de kerk hare voltooiing zou naderen. Doch ook na dien tijd is nog geen van hen een boek van mij komen leenen. Een bewijs, dunkt mij, van hun geringen leeslust. Zij moeten er bepaald toe gedrongen worden, een boek in handen te nemen. Alleen de waardige voorganger PAULUS verslond ze met graagte. In verbazend korten tijd had hij ze allen uitgelezen, en zou er stellig heel wat winst mede hebben trachten te behalen tot opbouwing der gemeente in het goede, zoo het hem gegeven ware, tegenwoordig nog zooveel ten nutte van haar te verrichten, als hij vroeger doen kon en deed, toen hij nog krachtig was naar het lichaam. Ik weet door hem zelven, dat hij er toch nog zoo veel hem mogelijk was, nut uit getrokken heeft ten beste zijner medechristenen. Daartoe vroeg hij mij zelfs verlof, om de „Hikajet Kalila dan Damina" nog eene poos langer bij zich te mogen houden, hoewel hij 't reeds doorgelezen had, hetgeen ik hem

natuurlijk volgaarne toestond. Hij had in het laatste jaar ook meer tijd tot onderzoeken over, dan de onderwijzers. Hoe gaarne zouden wij ook bij dezen meer leerlust en onderzoekingsgeest opmerken! De zendeling kan door zijn eigen voorbeeld hen hiertoe zeker opwekken en aansporen, en er zelfs veel aan doen, om hen hiertoe te bewegen. Doch heeft hij hiervoor te weinig tijd ter beschikking, dan kan hij het kwalijk veranderen.

De aard van de meesters en kweekelingen moet wel even ongunstig werken op de leerlingen. Maar toch, men moet werken met zulke helpers, men moet roeien met de riemen, die men heeft. Zijn er geen betere riemen, dan gaat het roeien ook niet beter.

Het valt niet te ontkennen, dat er enkele gunstige uitzonderingen onder hen bestaan; dan, deze bevestigen den regel. De zendelingen tellen er onder hun onderwijzend hulppersoneel, die geschikt zijn voor hun werk. Zoo mag BERNARDUS van Môdjô-warnô als een goed onderwijzer genoemd worden. Ook zijn er, die door onze Broeders opgeleid, later in dienst van de Regeering overgegaan, als onderwijzers op de Gouvernements inlandsche scholen werkzaam, tot de besten onder dezen mogen gerekend worden. Ook hierover verheugen wij ons.

De vruchten van het werk van hen, die aan onzen dienst verbonden blijven, zijn met dat al nog voldoende genoeg, om er betrekkelijk tevreden over te kunnen zijn. Men kan toch geene volmaaktheid van hen eischen.

Het is te bejammeren, dat het schoolonderwijs geene meer blijvende uitwerking heeft voor het verdere leven. Dit ligt echter vooral aan de verkeerde richting, waarin het, ook mijns inziens, zich hier beweegt. Onze zendingschool, ook op Java, is te veel op de europeesche leest geschoeid. Dit is haar hoofdgebrek.

In navolging van het onderwijs, zoo als het nog altijd in Nederland schijnt gegeven te worden, loopt het meest over lezen, schrijven, rekenen en cijferen, (Bijbelsche geschiedenis nu niet medegerekend). Er wordt, dunkt mij, te veel gewerkt op het verkrijgen van kennis, te weinig op het verkrijgen van kunstvaardigheid door de kinderen. Waar geene bewaarschool is, en die bestaat alleen te Môdjô-warnô, daar is het laatste er zelfs geheel buiten gelaten. En aan die kennis heeft dikwijls de inlander dan nog zoo weinig. Lezen, zelfs in den Bijbel, is bij de meesten nog geene gezette bezigheid geworden in den vrijen tijd, dien zij des avonds hebben. Wat het schrijven aangaat, ja de christenen van Môdjô-warnô schrijven wel brieven aan hunne bloedverwanten, die te Swaroe wonen en omgekeerd, die te Swaroe wonen aan hunne bloedverwanten te Môdjô-warnô; maar verreweg het geringste getal van hen, die het op school geleerd hebben, doen dit. En zoo zal het ook wel gaan in de gemeenten, die elders zijn. Men bezoekt elkander liever, tengevolge waarvan er tusschen de christenen van Kediri en die van Soerabaja veel verkeer bestaat en de gemeenschap tusschen hen voortdurend onderhouden wordt. De meesten verzuimen, als zij ééns van de school zijn, zich te blijven oefenen in hetgeen zij daar geleerd hebben. Waarom? Naar mijne persooonlijke overtuiging is het meer denkbeeldig dan werkelijk, dat zij het noodig zouden hebben. Zij gevoelen er althans geen behoefte genoeg aan.

Het rekenen draagt bij hen vooralsnog zeker de meeste blijvende vrucht. Het zingen, dat te Môdjô-warnô vooral een gewichtig deel van het schoolonderwijs uitmaakt, blijkt zeer nuttig te zijn tot bevordering van de noodige opgewektheid bij het kind. En dit werkt zeker weêr gunstig op de ouders. Voor een goed deel mag daaraan ook wel de opgewektheid, die hier in de ge-

meente heerscht, toe te schrijven zijn. Het zingen oefent een' weldadigen invloed uit op den geest onzer javaansche christenen, zoowel bij de ouderen, als bij het jonge geslacht, en de kinderen doen het gaarne. Dan, het is duidelijk, dat de school nog niet genoeg wortelt in het volksleven, omdat zij niet genoeg voorziet in de werkelijke behoeften des volks. De ouders achten het deswege niet volstrekt noodzakelijk, hunne kinderen naar school te zenden en hen daar wat goeds te laten leeren. Als dan het kind er in zijne hoofdigheid niet heen wil gaan, hebben zij anderdeels ook geen macht genoeg over hetzelve, om het er toe te dwingen. En zoo blijft het t'huis.

Toch zou het al weêr onbillijk van ons wezen, niet te erkennen, dat er zijn, die het nut der school voor hun kroost wel inzien, het onderwijs wel noodig voor hen keuren, en zorgen, dat hunne kleinen geregeld opkomen. Uit naburige desa's komen kinderen de school van Môdjôwarnô bezoeken. Onlangs met Br. KRUYT van Môdjôagoeng komende, ontmoetten wij eenige kleinen van de desa Gajam, op 3 paal (1 uur gaans) afstands van de eerste plaats gelegen, die uit de school terugkomende ten 2 ure 's middags, op het heetst van den dag door de brandende indische zon naar huis terug moesten wandelen. Ziet, over de ouders van zulke kinderen valt niet te klagen; over vele anderen wel. Sommige ouders voeden de stille hoop, dat hunne zonen, als zij de school verlaten en daar goed geleerd hebben, later iets meer in de inlandsche maatschappij kunnen worden, dan gewoon landbouwer, zoo als zij zelven, of dat hunne dochters later een beter huwelijk zullen kunnen doen, dan anderen, met iemand die eenige eer en aanzien geniet onder hen, en bij dezulken is dit de reden, waarom hunne kinderen

zoo getrouw schoolgaan. Wij werken dit niet in de hand, want zulk een doel beoogen wij met ons onderwijs niet; maar het is toch een bewijs, dat het op prijs gesteld en de waarde er van door hen beseft wordt.

Het zij mij vergund, hier eene analogie te bezigen. Men weet, dat de eerste volksscholen in ons land door KAREL DEN GROOTE opgericht werden. Die scholen werden na zijn' dood door de opvolgers van dezen vorst zeer verwaarloosd, totdat zij eindelijk geheel vervielen, verdwenen, en er geen spoor van het onderwijs, daarin gegeven, onder het volk overbleef. Zou dit niet grootendeels mede hieraan zijn toe te schrijven, dat er algemeen nog geene behoefte aan gevoeld werd, en de oprichting nog te vroegtijdig was? Zouden ze werkelijk in verval hebben kunnen geraken, indien het volk schoolonderwijs noodig gekeurd en scholen gewild had?

Maar ik moet hier nog op iets anders wijzen, dat dunkt mij niet gering te achten is. Het schoolonderwijs dreigt, wanneer het nog langer voortgezet wordt, zóóals het tot nu gegeven is, nadeelig op het volkskarakter te zullen werken. Ik bedoel, dat het de ondeugd der pedanterie in de hand werkt. Reeds heb ik dit bij sommigen meenen op te merken. Het staat te vreezen, dat deze zich later bij meer personen en sterker zal openbaren, dan tot nog toe het geval is. Dwaal ik hierin, en oordeel ik misschien verkeerd? Het kan zijn. Mocht mijne vrees ten dezen opzichte ongegrond blijken.

Zal dit gevaar weggenomen worden, en het schoolonderwijs daarenboven meer strekken tot bevordering van het intellectueel leven des javaanschen volks, dan moet het, naar mijn oordeel, eene wijziging ondergaan. Het moet hervormd worden. Nog is het daartoe tijd; men wachte er niet langer mede! Het is voor mijn

doel niet noodig, over zulk eene hervorming hier uit te weiden; wat ik te meer niet doe, daar ik geen man van het vak ben, en zulks dus eene aanmatiging van mij zou kunnen schijnen.

Men leze hierover na, het belangrijke stuk van den Director J. C. NEURDENBURG, getiteld »Het eerste onderwijs op de inlandsche volkschool", te vinden in de „Mededeelingen enz." XIXde jaargang, en dat van den Zendeling N. GRAAFLAND, „Over het onderwijs voor inlanders", geplaatst in dit zelfde tijdschrift, deel XXIV, 3de stuk. Ik erken, dat de toepassing van het onderwijs, daarin uiteengezet, hier op Java moeielijkheid baart, welke vooral bestaat in het vinden van het daarvoor geschikt hulppersoneel. Maar zou het gansch onmogelijk zijn, het hier in te voeren? Gelijk aan Br. GRAAFLAND in de Minahassa, zoo is het hier zeker wel toevertrouwd aan de BB. HOEZOO en KRUYT.

Wij hebben het schoolonderwijs in onze gemeenten op Java in zijne strekking en werking leeren kennen; laat ons nu zien, wat onze zending gedaan heeft ter verbetering van het zedelijk-godsdienstig bestaan des volks, dus tot vorming van hart en karakter der Javanen.

Een verblijdend verschijnsel in onze Java-zending is het opgewekt christelijk leven, dat in de gemeente Swaroe, maar vooral, en nog meer, onder de christenen van Môdjô-warnô in het verloopen jaar viel op te merken. De kerkgebouwen, die daar verrezen zijn, kunnen hiervan tot de meest overtuigende bewijzen strekken, en zijn er voor een goed deel de vruchten van. Met bewonderenswaardigen ijver en volharding hebben zij aan den bouw hunner respectieve bedehuizen gewerkt. Ik heb persoonlijk

gedurende het geheele vorige jaar, dat ik hier was, het grootste gedeelte van den bouw der kerk, den langsten tijd dien hij geduurd heeft, bijgewoond. Ruimschoots heb ik dus gelegenheid gehad, de lieden bij hun werken daaraan gade te slaan, en ik kan niet anders dan van hen het gunstig getuigenis afleggen, dat zij er veel voor over gehad hebben. Zij hebben er zich veel tijd, inspanning en opofferingen voor getroost, en die zijn reeds vóór de voltooiing rijkelijk beloond geworden door de ondersteuning van geldelijken en anderen aard van Europeanen uit Soerabaia en andere residenties. Het werd hoog tijd, dat de gemeente van Môdjô-warnô een nieuw, beter kerkgebouw kreeg; zij mag zich thans in het bezit er van verheugen. De bedehuizen te Swaroe en Môdjô-warnô zijn een sieraad en eene eer voor beide gemeenten. Dientengevolge is Môdjô-warnô dan ook, vooral in den laatsten tijd, meer bezocht en bekend geworden, Br. KRUYT's werkzaamheid meer in eere gekomen, en wordt zij door het europeesch publiek op Java meer en beter gewaardeerd dan vroeger. Beide gebouwen staan daar als toonbeelden van wat eene javaansche christengemeente, onder ijverig voorgaan van haren herder en leeraar (pandita), en gesteund door de hulp van warme zendingvrienden vermag tot stand te brengen. Dat daarin nog vele jaren lang de lof des Heeren moge worden verkondigd, en velen er in Gods Woord, dat wijs kan maken tot zaligheid, mogen worden onderwezen, is onze wensch en bede.

Door velen in Nederland en Indië wordt nog tegenwoordig sterk getwijfeld, of de prediking van het Christendom wel goede vruchten draagt ter vernieuwing van hart en leven der Javanen. Er wordt gezegd, dat zij niets geeft, en dat onze christenen niet beter zijn dan de mohammedanen. Anderen durven zelfs stoutweg

beweren, dat de eersten slechter zijn dan de laatsten, zonder dit met voldoende bewijzen te staven. Onlangs werd nog door iemand in een stuk, dat in een der Indische dagbladen geplaatst was, in zeer weinige woorden eene karakterschets van den inlandschen christen gegeven, die hierop neêrkwam, dat deze in menig opzicht slechter persoon is, dan de inlander, die tot de wong islam (islamieten) behoort. De eerste zou het volgens dezen schrijver in menige ondeugd winnen boven den laatste. Wijselijk werd het stuk door het blad niet voortgezet. De steller heeft óf eene sterke antipathie gehad tegen de zending, en dan kan men in den inlander, die tot het Christendom overgaat niets goeds zien, óf hij is, wat wij liefst willen aannemen, niet genoeg bekend geweest met den inlandschen christen, om hem naar waarde te kunnen beoordeelen. Dit is nog met velen het geval, en dan komt men er licht toe, vooral als men iets verkeerds van hem hoort en ziet, of minder aangenaam door hem bejegend wordt, hem eenvoudig te veroordeelen en te beweren, dat hij in niets deugt. Zulke beweringen dragen het karakter der onwaarheid in zich. Neen! de volksondeugden en volksgebreken der Javanen zijn bij de christenen niet sterker vertegenwoordigd dan bij de wong islam. Integendeel, het is waarheid, dat zij in sommige deugden blijkbaar uitmunten boven dezen. Om hier slechts enkele te noemen.

Eene zeer gewone ondeugd bij den inlander van Java is zijne diefachtigheid. De zucht om te stelen is bij hem sterk, niet alleen bij den stads- maar ook bij den desabewoner. Welnu! onze christenen zijn, over het geheel genomen, niet zóó daarmede behebt als de andere Javanen. Diefstallen komen in onze gemeenten niet zoo menigvuldig voor als elders. Te Môdjô-warnô worden die hoogst zelden gepleegd, en gebeurt dit al soms, dan

betreffen zij altijd nog artikelen van geringe waarde. Zij zijn hier haast onbekend. De javaansche christenen zijn doorgaans eerlijker dan hunne overige landgenooten.

Een ander menigvuldig voorkomend gebrek bij de Javanen is hun misbruik maken van opium. Hoe velen onder dit volk verwoesten door dit verderfelijk heulsap zich zelven naar ziel en lichaam, richten het geluk van hun huisgezin er door te gronde, en brengen vrouw en kinderen er door ten verderve! Hoe velen blijven daardoor altijd arm en kunnen maar niet tot welvaart komen! Vooral in de residentie Kediri moet het opiumschuiven erg zijn. En het is, helaas, waar, dat de christenen aldaar er ook nog te veel aan meêdoen; dat zij er zich evenwel meer aan schuldig zouden maken, dan de wong islam, die daar wonen, is niet aan te nemen. Te Môdjô-warnô zijn maar weinige opiumschuivers, en ook onder onze christenen in andere streken is hun aantal zeker geringer dan onder hunne overige landgenooten. De eersten zijn in den regel matiger dan de laatsten.

Verder: in onze gemeenten wordt het huwelijk heiliger geacht en meer in eere gehouden, dan elders in deze maatschappij, en de vrouw ook over 't algemeen beter door den man behandeld. Er vallen niet zooveel huiselijke twisten en ergerlijke tooneelen voor, als er plaats hebben in de huisgezinnen van hen, die tot de islamieten gerekend worden te behooren. Wat kost het den javaanschen man in deze maatschappij weinig moeite, om, als hij op zijne wettige vrouw ontevreden is, of met haar niet overweg kan, zich door den pĕnghoeloe (hoofdpriester) van haar te doen scheiden en eene andere te trouwen! Menigvuldig gebeurt het onder dit volk, dat de man zijne vrouw, of de vrouw haren man, om de nietigste reden, onder het nietigste voorwendsel eenvoudig verlaat, als wanneer zij zich verder

in het geheel niet meer om elkaârs lot bekommeren. Echtbreuk en overspel, wat worden deze zonden dikwijls onder hen bedreven! Door christenen minder dan door niet-christenen. Onder die van Soerabaia en andere residenties komen echtscheidingen hoogst zelden voor. Een der onderwijzers te Môdjô-warnô, JORAM PAK POERWÔ is reeds sedert verscheidene jaren niet gelukkig in zijn huwelijk. Zijne vrouw baart hem veel verdriet. Toch wil hij er niet van hooren, zich van haar te doen scheiden. Zijn christelijk geweten verbiedt hem dit. De vrouw van een' anderen christen, ANDREAS geheeten, is sedert lang verbijsterd van zinnen. Haar man blijft haar echter met bewonderenswaardige lijdzaamheid, zachtmoedigheid en geduld dragen. Zie hier twee navolgenswaardige voorbeelden, die aantoonen, dat het Evangelie niet zonder vrucht werkt in de harten onzer Javanen. Ook zorgen de christen-ouders in deze streek beter voor het geestelijk welzijn van hun kroost, getuige de opkomst der kinderen in school en catechisatie.

Evenmin als dat de christenen zedelijk algemeen hooger staan dan hunne overige volksgenooten, mag betwijfeld worden, gelijk velen ook nog steeds doen, dat het bijgeloof onder hen vermindert. Wil men een bewijs? Bij zon- en maaneclips (grahônô) zijn de Javanen gewoon, in het rijstblok te slaan. Men hoort hen dan een waarlijk heidensch leven maken, zoodat iemand hooren en zien vergaat. De beide hemellichamen, meenen zij, zijn dan aan het vechten tegen elkander, en hun rumoer moet dienen, om de maan te helpen, of om de vechtenden te scheiden. Te Môdjô-warnô wordt dit niet meer gedaan, behalve nog slechts door zeer enkele mohammedanen; men voedt hier geen vrees meer voor dit natuurverschijnsel. Om het volk tot eene andere wereldbeschouwing te brengen, verklaart Br. KRUYT bij zulk eene gelegenheid

aan de menschen de ware betrekking dezer hemellichamen tot elkander en tot de aarde. Dit draagt er zeker veel toe bij, dat bovengenoemd bijgeloof hier niet meer bestaat. Het gegeven voorbeeld zou met nog andere te vermeerderen zijn, indien men op verzekeringen in dezen ten volle staat kon maken.

Het bovengenoemde toont, dunkt mij, genoegzaam aan, dat de prediking van het Christendom onder de Javanen gansch niet vruchteloos is, maar wel degelijk den zedelijk-godsdienstigen toestand des volks verheft en hun karakter verbetert. Het Evangelie van Jezus Christus betoont zich ook op Java, zoowel als overal elders, eene kracht Gods tot vernieuwing van het menschelijk hart, tot geestelijke wedergeboorte van den mensch. Onze javaansche christenen zijn waarlijk niet dood in goede werken.

Algemeene regel schijnt te wezen, dat de oudste nog levende christenen de meest beproefde zijn. Deze hebben soms veel kwaad en schande, spot en hoon, of onrechtvaardige bejegening door hunne eigene hoofden te verduren gehad, en zijn daardoor in hunne overtuiging gestaald geworden. Zij struikelen gedurig en in veel, dreigen dikwijls te bezwijken, maar keeren geregeld weêr op het goede pad terug, en vallen nimmer geheel af, maar blijven standvastig in het geloof. Zij gevoelen, dat zij werkelijk door Christus in hun hart gegrepen zijn, getuigen gewoonlijk gaarne van hun' Heiland en Zaligmaker, en doen dit soms met levendige welbespraaktheid.

Dat er onder onze javaansche christenen nog zeer veel zonde en bijgeloof heerscht, welk nadenkend menschenkenner zal zich hierover verwonderen? Hoe gaarne, b.v. zouden wij in hen meer oprechtheid zien, om niet meer te noemen. Dan, men oordeele rechtvaardig! Reeds circa 15 eeuwen is Nederland een christelijk land. En

toch, hoeveel zonde en bijgeloof wordt nog onder ons volk gevonden, vooral onder den minderen stand in de steden en onder de plattelandsbewoners. Wie zou daarom in ernst durven beweren, dat het Christendom vruchteloos onder ons gewerkt heeft? 't Is waar, wij zendelingen van den nieuwen tijd prediken het zuiverder dan de Evangelieboden, die ons volk bekeerd hebben. Dit is een voordeel van ons werk, waardoor wij kunnen verwachten, onder de Javanen en andere natiën, spoediger goede vruchten daarvan te mogen aanschouwen, dan hun beschoren was onder onze voorvaderen. Daar staat echter tegenover, dat de zendelingen, die tot dezen kwamen, tot volksstammen behoorden, wier taal, zeden en gewoonten weinig verschilden van die onzer voorouders, en waaraan zich dus hunne prediking gemakkelijk liet aansluiten; terwijl de zendeling, die zich tegenwoordig tot een volk als de Javanen wendt, zich met moeite eene taal moet eigen maken, die volstrekt van zijne eigene in aard verschilt, en zich onder eene natie beweegt, die gansch andere zeden en gewoonten volgt dan de natie, waaruit hij zelf voortgesproten is; zeden en gewoonten, met welke hij rekening moet houden, naar welke hij zich moet schikken en zijne prediking inrichten, wil hij door zijne hoorders begrepen worden, wanneer hij hun het woord des Heeren verkondigt. Deze hinderpalen en moeielijkheden, waarbij in dit land dan nog andere komen, heeft de zendeling van onzen tijd in zijn werken onder heidenen of mohammedanen te overwinnen, en zij zijn niet gering soms. Laat ons slechts niet kleinmoedig worden, aan de hand der geschiedenis ons werk voortzettende, bij de gedachte, dat het mogelijk ook nog wel verscheidene eeuwen duren kan, al eer het geheele javaansche volk den top van christelijke beschaving bereikt heeft, waarop wij ons verheugen te staan. Laat ons blijmoedig in het geloof voortwerken! Gods Geest,

hetzij met eerbied gezegd, werkt nu eenmaal niet met de snelheid van den stoom; Hij bewerkt het menschelijke hart langzaam, maar zeker. Gelijk het zuurdeeg al het meel doorzuurt, zoo doorwerkt Gods Geest den enkelen mensch niet alleen; neen, gansche volken, natiën en maatschappijen. De toekomst, ook van Java, is in 's Heeren hand. Hij zal ook het javaansche volk uit de duisternis tot het eeuwige licht voeren.

Onze zendingvrienden in Nederland zouden zeker wenschen, van mij meer openbaringen van het innerlijke gemoedsleven onzer christenen te vernemen, en vinden het misschien jammer, dat ik die niet lever. Doch zij mogen bedenken, dat alleen hij, die jaren lang met de inlanders omgegaan heeft, hiertoe in staat is; waarbij dan nog de noodzakelijke voorwaarde komt, dat hij zich hunne taal geheel eigen, en zich ten volle met hen vertrouwd gemaakt moet hebben. Dit nu kan en mag ik van mij zelven niet getuigen. Toch kan ik uit mijne weinige ervaringen op dit punt wel zeggen, dat die niet ontbreken. Aan sterfbedden en bij andere gelegenheden heb ik uitingen gehoord, die mij het bewijs gaven, dat het geloof in hen werkzaam is en leeft. De Javaan geeft anders zijn gemoed zoo weinig lucht, wanneer hij niet overtuigd is, dat hij ten volle begrepen wordt.

Groote gebreken bij onzen evangelisatiearbeid in engeren zin, de eigenlijke prediking, catechisatie en herderlijke zorg zijn: het gebrek aan evangelisten en het minder goede gehalte onzer voorgangers. Hierin ligt eene voorname oorzaak, dat de gemeenten zich niet sneller vermeerderen en uitbreiden. De eersten kunnen kwalijk gevormd en opgeleid worden. Zij moeten zich uit eigen beweging aanbieden, zich geroepen gevoelen, wijd en zijd in het rond, in omliggende desa's, Christus te verkondigen, en uit eigen aandrift die roeping volgen.

Doch waar zijn zij, die zóó van geestdrift, ijver voor het geloof en zucht naar het zielenheil van anderen gloeien, dat het hun lust en leven is, ook dezen met hunnen Heer en Heiland bekend te maken? Waar zijn zij te vinden, die – ik zou haast zeggen, indien ik niet moest vreezen, verkeerd begrepen te worden – geestdriftige verbreiders van het Christendom onder hunne eigene volksgenooten, die op Java zoo zeer noodig zijn?

Op onze voorgangers is hetzelfde beeld van toepassing, dat ik te voren van onze onderwijzers geschetst heb. Hun ontbreekt in 't algemeen hetzelfde, wat dezen ontbreekt. Ook zij vatten hun werk met te weinig ernst op, en zijn meestal niet geschikt genoeg om de gemeente te leiden. Alleen de gewezen voorganger van Môdjô-warnô is voor die taak geheel berekend, en aan hem is dan ook vooral de bloei dezer gemeente toe te schrijven. Doch mannen als hij zijn eene groote zeldzaamheid onder de Javanen, en niet te vervangen. PAULUS TOSSARI is het ten volle waardig, dat hem lof toegezwaaid wordt. Het zal nog wel lang tot de pia desideria blijven behooren, meer zulke bekwame voorgangers als hij is, te vinden. Wij willen blijven hopen, dat ook die tijd eens komen zal, en dat dan al onze gemeenten meer zullen toenemen in deugd en heiligheid.

Ten slotte rest mij nog, iets te zeggen over de medische werkzaamheid onzer zendelingen op Java. Het is te wenschen, dat elk zendeling, die voortaan door ons Genootschap wordt uitgezonden, eene goede opleiding ontvange in theoretische en practische geneeskunde, ten einde met goed gevolg in dit vak hier werkzaam te kunnen zijn. Het is noodig en nuttig, dat hij in vele ziektegevallen goede hulp verleenen kan aan de inlanders. Mij hindert het, dat ik hieraan bij mijn toekomstig werk in

de Minahassa zoo weinig doen kan. De zendeling, die de inlanders helpt in ziekte en nood, sticht zich daardoor eene eerzuil in hunne harten, en behoeft niet te twijfelen, dat zij zich daarvoor dankbaar zullen gevoelen, al betoonen zij hunne dankbaarheid niet altijd met een vloed van woorden of door daden. Hij maakt zich daardoor voor hen onmisbaar, wint er hun vertrouwen door, en dat zal evenveel invloed op zijn zendingwerk oefenen, als het onderwijs dat hij geeft. De medische werkzaamheid des zendelings is op Java, zoowel als elders, van groote waarde.

Alleen, men beseffe die waarde goed, en overschatte haar niet, door te meenen, dat het behandelen en genezen van zieken de menschen zal dwingen, om tot het Christendom over te gaan, en zoo zal medewerken tot uitbreiding der gemeenten. Men hoede zich voor teleurstelling! Hoogst zelden is het hier gebeurd, dat iemand daardoor zoozeer in zijn hart getroffen werd, dat hij tot nadenken kwam over de waarde van het Christendom, om onderwijs er in verzocht, en tot onzen godsdienst overging. De Javaan gevoelt zelden, dat het uit liefde en medelijden is, als wij hem van ziekte genezen. Hij schrijft het doorgaans eerder hieraan toe, dat zoo onze adat (gewoonte) is. Wat hem bevreemdt en indruk op hem maakt is dit, dat de pandita nog het lijden zoekt te verzachten van hen, wier ziekte of kwaal doodelijk is, en die daaraan noodwendig moeten sterven. Zulke lijders worden door hem veelal verwaarloosd en te veel aan hun treurig lot overgelaten. Het baat immers niets, zoo redeneert men, hun nog geneesmiddelen toe te dienen; zij moeten toch bezwijken. In zulk een geval komt vooral het gebrek aan medegevoel, aan medelijden met den evenmensch uit. Dan dit mag ons niet weêrhouden, die hulp te blijven verleenen.

Na lezing van al het bovengeschrevene zal men

opmerken, dat zendingposten in het binnenland van Java het meest bloeien. Het is dan ook het „sine qua non" voor het welgelukken onzer zending onder de Javanen, en voor haren bloei in de naaste toekomst, dat onze zendelingen in de eerste tijden alleen in het binnenland hun werk voortzetten door dezelfde middelen, die zij thans bezigen: prediking en catechisatie, ziekenbehandeling en onderwijs, maar onderwijs dat vooral ingericht is naar de werkelijke volksbehoeften, en verder trachten door alle gepaste middelen de gemeenten te vermeerderen. Het behoort niet tot het doel van mijn schrijven, over nog andere middelen ter christaniseering van dit volk, als b.v. het plan van Br. POENSEN, te spreken. Den belangstellenden lezer is aan te raden na te zien, wat hierover in de „Mededeelingen" staat opgeteekend. Het rijk Gods, het rijk van waarheid en liefde, zal ook eens Java omvatten.

Op Môdjô-warnô zij voor de toekomst onze voornaamste hoop gebouwd! Dit moet het centrum onzer werkzaamheid worden, waar hulppersoneel wordt opgeleid voor al de scholen en gemeenten. Zóó zal het allengs gewichtiger worden, en ook allengs meer offers eischen. Zendingvrienden, brengt die naar vermogen, u overtuigd houdende, dat de belooning zal volgen.

Môdjô-warnô, 31 Maart 1881. J. BODDÉ.

Uit het verslag betrekkelijk de inlandsche Christengemeenten in den werkkring van den Hulpprediker te Sonder, over het jaar 1879, ingediend bij het Bestuur over de Protestantsche kerken in Nederlandsch-indië, door J. ALB. F. SCHWARZ.

---

1. *Zedelijke en godsdienstige toestand der Gemeenten.*

Behalve te Kolongan-atas en Sawangngan werd gedurende dit verslagjaar in elke gemeente, des morgens om 9 uur, openbare godsdienstoefening gehouden op zon- en feestdag en op den Nieuwjaarsdag; bovendien nog, na afloop van den rijstoogst, op een' in elke gemeente daartoe bestemden dag, een feestelijke dankstond. Openbare avondgodsdienstoefeningen werden gehouden in de meeste filiaalgemeenten op 24 en 31 December. Voorts hebben er nog buitengewone openbare godsdienstoefeningen plaats gehad in de filiaalgemeenten nu en dan op Zondagen na den middag, of wel des avonds, zoo ook in de week des avonds, wanneer de Hulpprediker zich daar ter plaatse bevond, en hij daar geene catechisatie had te houden, of vergadering met de gemeenteoudsten of met de lidmaten.

De godsdienstoefeningen werden geleid door den Hulpprediker, zoowel als door het van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap hem toegevoegde inlandsch hulppersoneel. Zij werden gehouden zoowel in het Maleisch als in de volkstaal, d.w.z. te Ramboennan en Sawang-

ngan in het dialect der Tomboeloe, in de overige gemeenten in dat der Tompakĕwa.

Zoo de Hulpprediker des Zondags na den middag niet voorging bij eene openbare godsdienstoefening, of geen onderwijs gaf aan de gemeente, zijn er, bijaldien er geene verhindering was, in de meeste gemeenten des Zondags na den middag in de kerk samenkomsten gehoûden, waarbij gewoonlijk het des morgens gesprokene catechetisch werd behandeld in de volkstaal, terwijl daarna, bij voorkomende gevallen, gemeenteaangelegenheden werden besproken. Deze samenkomsten werden geleid meestal door den Onderwijzer-voorganger of den Hulpzendeling, maar vaak ook door een' belangstellenden broeder uit de gemeente. Alleen te Ramboennan en Sawangngan is zelfs niet eenmaal zulk eene samenkomst gehouden.

Het heilig Avondmaal werd steeds bediend in het Maleisch en in de volkstaal, en overal des namiddags te drie ure. De morgen-godsdienstoefening op den avondmaalsdag was een uur van voorbereiding.

De opkomst bij de openbare godsdienstoefeningen was in de meeste filiaalgemeenten over het geheel verblijdend; in de hoofdgemeente Sonder was die minder bevredigend; te Ramboennan en Sawangngan was die vaak treurig klein.

Ziekte, sterfgevallen in de nagĕri, te groote vermoeidheid van den arbeid, ook wel eens werkzaamheden op den Zondag, gevierde feesten in den Zaterdagnacht, soms ook feesten op Zondag, kunnen omstandigheden zijn, welke nadeeligen invloed oefenen op de opkomst der gemeente ter openbare godsdienstoefeningen. Regen en regenachtig weder waren te Sonder en Kolongan-atas bij herhaling de hoofdoorzaak, dat velen niet ter kerke kwamen. De afstanden zijn daar groot, de wegen bergachtig, zoodat zij door den regen modderig, glad, moeielijk te begaan worden.

Over het algemeen echter is onverschilligheid in godsdienstig opzicht de hoofdreden van het niet bezoeken der gewone openbare godsdienstoefeningen, ja de eenige reden, waarom er in de hoofdgemeente vele, in de filiaalgemeenten enkele, volwassene gedoopten worden gevonden, die in het geheele jaar zelfs geen enkele maal ter kerk werden gezien. Te Ramboennan en Sawangngan wordt door de meesten als reden van hun wegblijven uit de gewone openbare godsdienstoefeningen opgegeven het gebrek aan goede kleederen; ook dit is een gevolg van onverschilligheid.

Het heilig Avondmaal werd zonder noodzaak door weinigen slechts verzuimd. Enkelen waren daarvan uitgesloten wegens ergerlijk gedrag; anderen gevoelden het zelf, dat zij door gedrag en houding reden hadden om zich zelven daarvan uit te sluiten.

Bij de beoordeeling van den staat van het zedelijk en godsdienstig leven dezer gemeenten, met name ook van het huwelijksleven, mag men niet vergeten, dat het hier geldt menschen, die eerst sedert kort uit het polynesisch Heidendom tot de christelijke kerk zijn overgekomen. Protestantsche christenen van den germaanschen stam mogen daarbij tevens bedenken, dat hier gesproken wordt van een passief volk. De maatschappelijke toestanden, de van geslacht tot geslacht overgeërfde en steeds meer ingewortelde begrippen omtrent zedelijkheid, betamelijkheid, eerlijkheid, waarheid, rechtvaardigheid, de groote macht der met looden zwaarte op het volksleven nog drukkende voorouderlijke gewoonten (kanarammen e apo), de trap van ontwikkeling door de bevolking als zoodanig bereikt, de voorbeelden, die de inlander in de Europeanen, wier meerderheid boven hem hij steeds gereedelijk erkent, voor oogen heeft, – zijn

omstandigheden, waarmede men bij deze beschouwing noodzakelijk heeft te rekenen. En is men van oordeel, dat men tegenover deze inlandsche christenen ook verplicht is de billijkheid te betrachten, en dus voor hen denzelfden maatstaf heeft te gebruiken, dien men gewoon is voor onze eigene europeesche omgeving te bezigen, waar men om menige onvolkomenheid, om nog zoovele bijgeloovige theoriën en practijken, om menige daad van oneerlijkheid of onzedelijkheid niemand den christennaam ontzegt, dan zal eene vergelijking tusschen het heden en verleden voor deze christenen niet al te ongunstig, wellicht zelfs gunstig uitvallen. Zij zijn niet erger dan de Corinthische of Thessalonische christenheid, onder welke de Apostel der Heidenen heeft gearbeid.

Door den paedagogischen arbeid der evangelische missie, die de vredeboodschap door het bloed des kruises brengt, is ook hier veel met goede resultaten gedaan. Het begrip van zedelijkheid in het algemeen, wat betreft eerlijkheid, waarheidszin, ijver, arbeidzaamheid, maar vooral ten opzichte van het sexueele leven, en in het bijzonder van het huwelijksleven, is door dien arbeid allengs ten goede gekeerd en in christelijke richting ontwikkeld.

Gevallen van onmatigheid in spijs en drank komen meermalen voor, vooral bij feestmaaltijden. Dronkaards, menschen bij wie het een hartstocht en gewoonte is geworden, misbruik te maken van palmwijn, jenever, arak, zijn gelukkig eene zeldzaamheid. Gevallen van ontucht komen in de gemeenten, helaas, voor, nu en dan, hier en daar; maar ze zijn toch werkelijk weinig; zoo ook gevallen van diefstal, of pogingen tot diefstal. Met betrekking tot het laatstgenoemde moet hier aangeteekend worden, dat de zonde tegen het achtste gebod te Ramboennan bij

herhaling voorkomt. De publieke opinie in de gemeente, het geweten der gemeente geeft eene afkeurende getuigenis daartegen. Zulke gevallen worden besproken in de vergaderingen der gemeente-oudsten, ook wel eens in de samenkomsten der gemeenten. Steeds worden ze met ernst behandeld; de schuldigen worden opgezocht, vermaand, bestraft, tot bekeering opgewekt; zijn zij avondmaalgangers, dan worden zij somtijds tijdelijk geweerd van den gewijden disch.

De waarheid van 's Heeren woord in Matth. 19: 6b, omtrent de heiligheid en onschendbaarheid van het huwelijk wordt door de gemeente allengs beseft. De huwelijkstrouw is over het geheel verblijdend. Overspel komt zelden voor. Echtscheiding in wettigen vorm is, zoolang verslaggever in dezen werkkring arbeidt, nog maar éénmaal voorgekomen.

Somtijds gebeurt het, dat echtgenooten elkaâr met onderling goedvinden verlaten, daarna, ieder voor zich, een nieuw, onwettig, huwelijk aangaan. Ook gebeurt het, dat de man zijne wettige vrouw, of de vrouw haren wettigen man verlaat, hetzij ten gevolge van herhaald hooggaande oneenigheden, of wel op instigatie van hebzuchtige bloedverwanten; ook wel omdat een der beiden aan eenige langdurige krankheid lijdende is. Zietdaar dan nog de voortdurende overblijfselen van vroegere begrippen en gewoonten, of wel de gevolgen van gedwongen of onberaden huwelijken.

Een ander overblijfsel van vroegere perioden en begrippen is het, wanneer de man zijne vrouw verlaat, omdat het huwelijk kinderloos blijft. Dit zelfde kan ook soms de oorzaak zijn, dat de vrouw, hoewel haren echtgenoot niet verlatende, zich gerechtigd acht in overspel te leven met een' anderen man. Kinderloosheid is volgens de levensbeschouwing van den Minahassar een

groote ramp en groote schande tevens. Dat het gansch niet gemakkelijk valt, deze in merg en ziel van het volksleven nog krachtig werkende overtuiging te overwinnen, zal elk onpartijdige toestemmen, die wil bedenken, hoe juist het vele kinderen hebben onder de voorvaderen dezer christenen in hoog aanzien stond, zóó hoog, dat dit zelfs het hoofdprædicaat werd geacht voor eenen tot den rang van eene godheid verheven mensch, blijkens den naam, dien men onder de stammen der Tompakĕwa aan de tot goden gewordene voorouders gaf, Kasoeroean: Veelspruitige.

Is hierboven geconstateerd, dat door de evangelisatie onder Gods zegen hier veel is verricht met goede verblijdende resultaten, daarmede is niet bedoeld bij iemand de gedachte op te wekken, als zoude het ideaal der evangelisatie hier reeds bereikt zijn. Nog veel moet er worden tot stand gebracht, nog veel moet er worden bestreden en afgebroken: overblijfselen van vroegere toestanden, gewoonten en beschouwingen, welke geheel onbestaanbaar zijn met den geest des Evangelies, ja demoraliseerend werkten en voortwerken op het bestaan dezer bevolking. Tegen veel verkeerds en verderfelijks in den boezem der gemeente ontstaande, zoowel als van buiten af tot haar inkomende, moet er met ernst en kracht worden gewaakt en gewaarschuwd. Niet zelden worden schoone verwachtingen daarbij teleurgesteld.

Liefdadige gestichten bestaan hier in de Minahassa niet. En de tijd is nog niet gekomen om deze gemeenten op te wekken aan liefdadige gestichten elders bestaande deel te nemen. De hoog noodige eigen behoeften van elke gemeente zijn vele, waarin de gemeente steeds meer moeten leeren door eigen bijdragen te voorzien, terwijl de inlandsche christenen, vooral in dezen werk-

kring, over het geheel slechts over geringe middelen te beschikken hebben, en men hier het, ook zeker elders niet onbekend, verschijnsel aantreft, dat de gevers en geefsters meest niet tot de met tijdelijke goederen gezegenden behooren, en dat over de milddadigheid dergenen die kunnen geven, niet veel te roemen valt.

Toch worden de inlandsche christenen opgewekt en geleerd om liefdadigheid te oefenen en van het hunne af te zonderen ook ten behoeve van anderen. Zoo is er in alle gemeenten elke maand bidstond gehouden. Te Sonder en Kolongan-atas zijn in die samenkomst geregeld tafereelen uit de kerkgeschiedenis verteld; in de filiaalgemeenten bij afwisseling nu eens een tafereel uit de kerkgeschiedenis, dan eens eene gelijkenis des Heeren, of wel eene mededeeling van wat in andere landen en gemeenten door christenen wordt verricht tot bevordering van de evangelieprediking, van christelijke kennis en christelijk leven. In deze bidstonden werden geldelijke inzamelingen gehouden tot bevordering der evangelisatie buiten de Minahassa door het Nederlandsche zendelinggenootschap.

Nog is er in elke gemeente, op het oogstfeest en op het Kerstfeest, eene inzameling gehouden ten behoeve van genoemd Genootschap.

Eindelijk werden er ook bijdragen geleverd ten behoeve van de evangelisatie door Minahassers onder hunne landgenooten.

Deze drie soorten van bijdragen maakten in 1879 te zamen uit eene som van *f* **184,47**.

Oefeningen, in de Hollandsch-kerkelijke beteekenis van dit woord, worden hier niet gehouden.

Maar overal worden gemeenteleden gevonden, die werkzaamheden verrichten ten behoeve van de gemeenten, die zich belasten met het geven van godsdienstig onderwijs aan volwassenen en kinderen, met het leiden nu en

dan van bijeenkomsten tot onderlinge leering en stichting, ja soms ook bij de openbare godsdienstoefening voorgaan. Dit alles geschiedt steeds met medeweten en goedkeuring van den Hulpprediker, aan wiens leiding deze gemeenteleden zich niet onttrekken, wiens raadgeving zij op prijs stellen en gaarne opvolgen. Hunne werkzaamheden waren vaak van veel nut voor de gemeenten; daardoor werd menig gemeentelid tot bewustzijn gebracht van zijnen plicht om mede te werken tot welzijn der gemeente; daardoor kunnen de gemeenten geleid worden op den weg tot eigen werkzaamheid, tot meerdere zelfstandigheid.

2. *De Hulpprediker, Penoelongs of inlandsche Hulppredikers en Onderwijzer-voorgangers in hunne werkzaamheden.*

De Hulpprediker J. ALBERT. F. SCHWARZ, sedert Maart 1861 in de Minahassa geplaatst als Zendeling-leeraar in dienst van het Nederlandsche zendelinggenootschap, is sedert 21 September van dat jaar tot heden toe onafgebroken werkzaam in dezen werkkring, waarin hij bij Gouvernements besluit in d°. 13 Februari 1879 N°. 7 als Hulpprediker is benoemd.

Hem zijn toegevoegd van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap twee inlandsche Hulpzendelingen: JAN RUNGKAT en JOHANNIS REGAR. De eerste is gevestigd te Soeloeoen, en heeft tot arbeidsveld de gemeenten Soeloeoen Timboekar, Tangkoenei, Pinapalangkow, Kapoja en Moente, De tweede is gevestigd te Sonder, en heeft tot arbeidsveld, behalve de vier wijken der hoofdplaats Sonder, nog Kolongan-atas, Kiawa, Lĕilĕm, Tintjĕp, Ramboennan en Sawangngan. (1)

(1) Sedert 1 Juni 1880 is mij toegevoegd een derde Hulpzendeling, JOËL WOEATEN. (Volgens de berigten zijn deze hulpzendelingen thans, als inlandsche Hulppredikers, in dienst van de Protestantsche kerk overgegaan, met behoud van dezelfde standplaatsen. N.

Bovendien zijn werkzaam als Onderwijzer-voorgangers:

1.	JUSOF RUMOKOI	gevestigd te	Kolongan-atas.
2.	SEM KAMAGI	" "	Kiawa.
3.	ELIAS KOHO	" "	Lĕilĕm.
4.	NICOLAAS RATU	" "	Tintjĕp.
5.	NETHANAEL RUMOKOI	" "	Timboekar.
6.	SEMUEL RAKIAN	" "	Pinapalangkow.
7.	THOMAS SANGEROKI	" "	Kapoja.
8.	PAULUS MUMU	" "	Ramboennan.

Elk dezer acht mannen is krachtens zijne betrekking als Hoofdonderwijzer aan de genootschapsschool tevens voorganger en catecheet in de gemeente, waarin hij gevestigd is. Deze vereeniging van betrekkingen in denzelfden persoon is in niets hinderlijk; voor deze maatschappij is ze in alle opzichten geschikt, en, gelijk vroeger, ook nu nog, zeer bevorderlijk aan de gelijkmatige ontwikkeling der tot de christelijke kerk toegetredene bevolking.

Tangkoenei, Soeloeoen, Moente en Sawangngan hebben geene school, missen bij gevolg ook een' Onderwijzer-voorganger.

De Onderwijzer-voorganger te Ramboennan en de ouderling H. GERUNG aldaar zijn beurtelings naar Sawangngan geweest om daar godsdienstoefening te houden, of onderwijs te geven; wanneer een hunner daarin verhinderd was, belastte zich daarmede een belangstellend gemeentelid te Sawangngan. Godsdienstoefeningen en godsdienstig onderwijs te Soeloeoen, Tangkoenei en Moente werden behartigd door den Hulpzendeling te Soeloeoen gevestigd en door gemeenteleden op die plaatsen.

De beide Hulpzendelingen bezochten, ieder in zijn ressort, geregeld elke gemeente, vervingen dan den Onderwijzer-voorganger bij de godsdienstoefeningen, gaven onderwijs, bezochten de menschen in hunne huizen of tuinen,

behandelden allerlei voorkomende aangelegenheden der gemeente. De gemeenten, waar geen Onderwijzer-voorganger is gevestigd, werden door de Hulpzendelingen eenige malen meer bezocht dan de overige; dit was noodzakelijk.

Hulpzendelingen en Onderwijzer-voorgangers werden tot heden toe bezoldigd door het Nederlandsche zendeling-genootschap.

De Hulpprediker bezocht de meer nabij zijne standplaats gelegen gemeenten (d. z. Kiawa, Lĕilĕm, Tintjĕp, Ramboennan, Sawangngan, Timboekar) zeer dikwijls, de verder afgelegene geregeld viermalen in het jaar. Maar bovendien brengt hij naar enkele dezer laatst bedoelde gemeenten nu en dan nog een bezoek, wanneer de omstandigheden zijne tegenwoordigheid aldaar wenschelijk maken. De gemeenten, die een' Onderwijzer-voorganger missen, eischen meermalen zijne tegenwoordigheid.

Deze dienstreizen worden volbracht zoowel op Zondagen als in de week. Dikwijls vertrekt de Hulpprediker des ochtends vroeg van zijne standplaats en is des avonds weder te huis. Wanneer het echter noodzakelijk is, dat hij des avonds en den volgenden ochtend in de gemeenten is, dan gaat hij eerst in den namiddag op reis, en keert den anderen dag te zijnent terug. Bezoekt hij op ééne reis twee of drie gemeenten achteréénvolgend, dan duurt de reis drie of vier dagen.

De werkzaamheden op deze dienstreizen zijn: onderricht aan kinderen en aan volwassenen; nu en dan ook onderzoek naar de vorderingen dergenen, die in het onderwijs zijn voor het lidmaatschap of voor den Doop; algemeen onderwijs aan de gemeente als zoodanig. Des Zondags wordt steeds des morgens, soms ook des namiddags of des avonds, waar de Hulpprediker alsdan is, in de

filiaalgemeenten, openbare godsdienstoefening gehouden. Een enkele maal wordt ook in de week des avonds in de filiaalgemeenten openbare godsdienstoefening gehouden, waarmede somtijds verbonden wordt de bediening van den Doop aan kinderen of volwassenen. Met de Hulpzendelingen, de Onderwijzer-voorgangers, ook wel in vergadering met de gemeente-oudsten, wordt besproken datgene wat nuttig en noodig is tot vorming van het gemoed, tot vermeerdering van kennis, tot beter verstand van hun werk en tot verhooging van liefde en ijver bij dit werk in de gemeente. Gemeenteleden, zieken worden dan ook bezocht.

Wordt in eene gemeente het Avondmaal bediend, dan vertoeft de Hulpprediker meestal twee volle dagen in haar midden. Op den dag van aankomst wordt eerst vergadering gehouden met de gemeente-oudsten; er valt steeds iets te bespreken, op te helderen, te regelen. Aan menschen, die den leeraar wenschen te spreken, wordt daartoe gelegenheid gegeven. Des avonds wordt eene samenkomst gehouden met alle avondmaalgangers. Zoo er candidaten zijn, die door de gemeente te voren zijn voorgesteld om als lidmaat aangenomen te worden, dan geschiedt hunne aanneming in deze samenkomst, nadat zij vroeger reeds door den Hulpprediker onderzocht werden. Op den Avondmaalsdag is de morgen-godsdienstoefening een uur van voorbereiding. Zijn er den avond te voren nieuwe leden aangenomen, dan worden zij in dit uur plechtig bevestigd. Des namiddags heeft de avondmaalsviering plaats. Daarna keeren zij, die uit andere nageriën tot het Avondmaal opkwamen, naar hunne woonplaatsen terug. De Hulpprediker blijft, legt bij dezen en genen nog een bezoek af, en houdt veeltijds des avonds nog eene vergadering met de geheele gemeente,

of ook wel eene godsdienstoefening. In deze godsdienstoefening worden niet zelden nog kinderen gedoopt.

In elke gemeente wordt onderwijs gegeven gedurende de weekdagen:

1°. aan de gemeente als zoodanig;

2°. aan kinderen;

3°. aan volwassenen van allerlei ouderdom, die om den Doop verzocht hebben;

4°. aan volwassenen van allerlei ouderdom, die lidmaat wenschen te worden.

Deze onderwijsuren moeten in de week steeds des avonds gehouden worden, met het oog op de werkzaamheden der bevolking overdag: tuinarbeid, werkzaamheden in de nagĕri, heerendienst-werkzaamheden aan wegen, bruggen, koffietuinen, bij hoofden, enz., waarin geen stoornis mag gebracht worden.

Dit onderwijs wordt gegeven in de localen, waarin de gemeente gewoon is ter godsdienstoefeningen samen te komen, en in huizen van belangstellende gemeenteleden. Het wordt gegeven door de Hulpzendelingen, de Onderwijzer-voorgangers, door eenige gemeenteleden, door den Hulpprediker. In vele uren wordt daarbij uitsluitend gesproken in de landstaal; in de meeste uren wordt eerst Maleisch gesproken, daarna het gesprokene in de landstaal herhaald; in een enkel uur alleen de maleische taal gebezigd.

De Hulpprediker houdt bovendien te zijnen huize te Kolongan-atas des Zondagavonds eene catechisatie in de maleische taal voor de meest gevorderden, die lidmaat wenschen te worden. Is hij niet te huis, dan wordt deze catechisatie gehouden door den Onderwijzer-voorganger, die te Kolongan-atas is gevestigd.

Eenigen waren trouw en vlijtig in het bijwonen der catechisatie, velen kwamen treurig ongeregeld, anderen

kwamen eenigen tijd trouw op, onttrokken zich vervolgens gedurende weken en maanden, en kwamen later nog eens terug. Van vele mannen en jongelingen was dit geheel verklaarbaar; zij konden niet anders, daar zij vaak wegens de heerendiensten elders moesten zijn, of wel, om het levensonderhoud voor zich en de hunnen te vinden, zich ter hoofdplaats Manado moesten gaan verhuren. Maar hoe dan ook, die vlottende opkomst ter catechisatie is eene groote belemmering voor den geregelden gang van het onderwijs. Ook is vaak het weder (regen en wind des avonds) eene verhindering geweest voor het houden der onderwijsuren. Soms kon daardoor gedurende de geheele maand geen onderwijs worden gegeven, daar niemand ter catechisatie kwam.

De Hulpprediker wordt bij het catechetisch onderwijs krachtig en geregeld gesteund door de Hulpzendelingen en de Onderwijzer-voorgangers, in dienst van het Nederlandsche zendelinggenootschap.

Ten volle gevoelende de holheid dier beweringen omtrent de mogelijkheid van een Christendom zonder dogmen, toestemmende de noodzakelijkheid van het leerstellige in prediking en catechetisch onderwijs, wordt toch bij dit onderwijs, zoowel als bij de prediking ter openbare godsdienstoefeningen, uitgegaan van de vaste overtuiging, dat het Christendom niet geroepen is onder dit volk in de allereerste plaats te brengen een dogmatisch systeem; maar wel tot grootsche en ernstige taak heeft ... te trachten aan dit volk mede te deelen een nieuw van God gegeven levensbeginsel, door inplanting van christelijken geest en christelijk leven.

Daarom omvatten catechetisch onderwijs en openbare prediking hoofdzakelijk eene eenvoudige voorstelling van de groote daden van Gods almacht, wijsheid en liefde tot

redding, verlichting, leiding der menschheid, gestaafd met feiten uit de geschiedenissen in het O. Testament, en bovenal uit de optreding van den Verlosser, zijne zending door den Vader, zijn heilig leven van zelfverloochening, barmhartigheid en gehoorzaamheid, zijn lijden en sterven, zijne opstanding uit den dood, zijne verheerlijking aan Gods rechterhand. Daarmede gaat gepaard eene beknopte samenvatting van eene geloofs- en zedeleer naar het Evangelie.

Bij de behandeling van een en ander wordt er ernstig naar gestreefd in de harten op te wekken schuldgevoel, erkentenis van zonde en verlangen naar verlossing. Alleen gemoederen door deze gevoelens bewogen kunnen de boodschap des Evangelies gemakkelijk verstaan, en zijn toebereid om de persoonlijkheid van den gekruisigden en eeuwig levenden Heiland, waarmede de prediking tot hen komt, op zich te doen werken, en in persoonlijke betrekking tot Christus, als tot hunnen Heer en Verlosser, te leven.

De boeken bij het catechetisch onderwijs gebruikt zijn:

Het O. en het N. Testament, niet in hun geheel, maar als hoofdbronnen, waaruit de leerstof wordt geput;

Eene handleiding tot de bijbelsche geschiedenis, getiteld: „Inilah bĕbĕrapa hikajet Pĕrdjandjian lama dan bĕharu;" een daarbij behoorend vragenboekje, getiteld „Inilah bĕbĕrapa sual deri hal segala hikajet jang tĕrdapat dalam Pĕrdjandjian lama dan bĕharu," beiden vervaardigd door wijlen den zendelingleeraar N. PH. WILKEN;

Een vragenboekje getiteld „Kitab sual akan pĕngadjaran agama Mesehi", met een daarbij behoorende handleiding, getiteld „Pĕngadjaran agama Mesehi akan dipakeikan pada kitab sual akan pĕngadjaran agama Mesehi," beiden vervaardigd door H. ROOKER;

Een onderwijsboekje getiteld „Pĕngadjaran agama Mesehi" door wijlen den zendeling-leeraar K. T. HERMANN;

Een onderwijsboekje getiteld „Pĕngadjaran jang pendek pada guna sĕgala orang jang suka djadi sidi Djamaat Mesehi."

De vrucht van het catechetisch onderwijs is onderscheiden. Bij de beoordeeling daarvan komt in aanmerking, ten opzichte van hen, die het onderwijs geven: de graad van verstandelijke en gemoedelijke ontwikkeling, de mate van kennis, hun meerdere of mindere tact; ten opzichte van hen, die het onderwijs ontvangen: hunne opkomst ter catechisatie, hun ernst, hunne verstandelijke ontwikkeling en ouderdom.

Zij, die zonder geldige verhindering ongeregeld opkomen, toonen ook weinig belangstelling, geven zich luttel moeite om het onderwijs te vatten, om het te onthouden of wel om datgene te leeren, wat daarbij geëischt wordt. Aan ouden en minder ontwikkelden kunnen geene strenge eischen worden gesteld; zij brengen het, wat hunne kennis betreft, niet ver. Zij die belangstellen, getrouw opkomen, zich ook moeite en inspanning getroosten om te begrijpen, te leeren, te onthouden, die bovendien reeds door vroeger schoolbezoek eenigermate ontwikkeld zijn, verkrijgen over het algemeen voldoende kennis. Tot lidmaat der gemeente aangenomen, blijven velen hunner getrouwe kerkgangers, en onder hen worden later verscheidenen gevonden, die zich bereid en geschikt toonen om deel te nemen aan werkzaamheden tot nut der gemeente.

Door prediking in het algemeen, door catechetisch onderwijs in het bijzonder, werd in de gemeente zelve allengs verspreid meer kennis, een beter begrip van de openbaring Gods tot heil der menschen, een helder be-

wustzijn van den eisch des Evangelies in het leven en van de zegeningen van het christelijk heil. Daardoor hebben velen geleerd, bij aanvang en voortgang, christelijk te denken, te gevoelen, te leven.

Ook in wijderen kring buiten de gemeente openbaren zich de vruchten van dat onderwijs. Door de kinderen wordt het zaad des Evangelies gedragen in de huizen der ouders. Door den omgang der christenen met niet-christenen wordt den laatsten de goddelijke waarheid ongemerkt nader gebracht. Vele heidenen zijn er, die, in allen ernst zich nog steunpilaren van het Heidendom wanende, zonder het te weten, reeds tot de uiterlijke aanneming van christelijke vormen zijn gebracht, welke werkelijk in strijd zijn met den godsdienst der voorvaderen. Anderen, nu nog heidenen, hebben reeds gebroken met menige gewoonte en overlevering van het Heidendom; en groot is het getal dergenen, wier vertrouwen op hunnen volksgodsdienst aan het wankelen is geraakt.

De menschen worden bezocht in hunne huizen, ja vaak ook in hunne tuinen, door de Hulpzendelingen, de Onderwijzer-voorgangers, door belangstellende gemeenteleden, die ten nutte der gemeente werkzaam zijn. Ook de Hulpprediker bezoekt de menschen. Soms gaat hij alleen, meermalen vergezeld door den Hulpzendeling, of den Onderwijzer-voorganger, of wel door eenig gemeentelid. Doch gelijk deze bezoeken niet verbonden worden aan bepaalde tijden, b.v. kort vóór eene avondmaalsviering, dragen ze ook weinig een ambtelijk karakter. Daarmede wordt bedoeld betooning van belangstelling, van vriendschap. Gelegenheid zoeken en vinden de bezoekers meestentijds daarbij om een woord te spreken naar de behoefte van hen, die bezocht worden, om op te wekken tot standvastigheid in belijdenis, of tot geregelde bijwoning

der godsdienstoefeningen, tot trouw bezoek van het onderwijs, tot het ter schole zenden van de kinderen. Ongeregeld levenden worden vermaand en aangemaand hun' wandel te veranderen; buiten wettigen echt samenlevenden worden aangespoord tot het aangaan van een wettig huwelijk; tusschen twistenden wordt vrede gesticht.

Meestentijds zijn zulke bezoeken van gewenscht gevolg voor het naaste oogmerk, waarmede ze worden gebracht. Maar nog andere vruchten dragen deze bezoeken. De Hulpprediker leert daardoor de behoeften van het volksleven beter verstaan. Hij leert den gedachtenkring kennen van hen, wien hij geroepen wordt ten leidsman te zijn. Hij wordt daardoor gedrongen, wenscht hij zijn' invloed te behouden, te versterken en zijn werk ten goede vruchtbaar te maken, om zich steeds meer te verplaatsen in de gedachten van het volk. Hij wordt daardoor bewaard voor het ongeluk, om, buiten het volksleven staande, vreemd aan alle werkelijkheid, voort te blijven arbeiden, wellicht met uitnemenden troost voor eigen gemoed, ja dankbaar voldaan in eigen gevoel; maar toch met weinig of geen nut voor hen, wier verheffing die arbeid allereerst en voornamelijk bedoelt. Hij leert daardoor voor zijn werk aanknoopingspunten opmerken, en daarnaar steeds meer zoeken, in het volksleven; hij leert bedachtzaamheid oefenen, zoowel bij het uiten zijner goed- als afkeuring over verschijnselen, gewoonten en gebruiken in het volksleven. Niet alles wat hem daarin vreemd voorkomt en niet strookt met zijne gedachten, gevoelens, of europeesche gewoonten zal hij gereed zijn te veroordeelen; ook daarin zal hij het goede, het schoone, het ware opmerken, datgene wat ook in het Christendom goed en levensvatbaar is, en daarom behouden moet blijven, slechts door het christelijk beginsel geheiligd.

Bij velen, die op deze wijze worden opgezocht, werken deze bezoeken mede om allengs de huiselijke toestanden te veranderen; om de inrichtingen van huis en dagelijksch leven, ook de zeden en gewoonten, de wijze van zich te kleeden, enz. ten goede te wijzigen; om hunne aandacht te vestigen op middelen en wegen ter bevordering van huiselijke welvaart.

Bedoelen openbare prediking en onderwijs de godsdienstig-zedelijke verheffing en ontwikkeling van het volk in massa, met het opzoeken der menschen in hunne woningen wordt bedoeld de enkelen te trekken; daardoor wordt aan hunne opvoeding en beschaving gearbeid, om het Christendom in de harten vaster te doen wortel schieten, en langs dien weg, door nadere toebrenging der enkelen, een levend organisme in de gemeente te vormen, een kern tot steun der zwakken, verlichting der onwetenden.

Hier worde nog aangeteekend, dat ook bij elke begrafenis iemand van de gemeente-voorgangers, hetzij de Hulpprediker, of wel een Hulpzendeling, of een Onderwijzer-voorganger in het sterfhuis tegenwoordig is, en daar, vóór de begrafenis, eene korte godsdienstoefening houdt.

STAAT der GEMEENTEN in KEDIRI — MADIOEN op Ult°. 1880.

Residentie KEDIRI.	ZIELENTAL op ultimo 1880.							GEDOOPT.				HUWELIJKEN.		Aanmerkingen.
								Belijdenis.		Ouders.				
	Gemeenten.	Mannen.	Vrouw.	Jongens.	Meisjes.	Zielen.	Totaal.	Mannen.	Vrouw.	Jongens.	Meisjes.	gesloten.	ontbond.	
Distrikt.	Semampir	15	19	28	10	72	72	—	—	—	1	—	—	7 Leerlingen bij den Zendeling inwonende.
Kotta. (SYLVANUS.)	Genengan	4	4	2	3	13								
	Sambi-redjô	5	5	5	2	17								
	Nambaq'an	1	1	1	2	5								
	Kwadoengan	1	1	—	—	2								
	Djong-biroe	—	1	—	—	1								
	Ngebraq	1	2	—	1	4								
	Sambi-resiq	—	1	—	—	1	43							
Môdjô-rôtô. (JULIAAN.)	Wônô-hasri	39	51	63	37	190		—	1	5	4	3	—	
	Sélang	4	4	12	5	25								
	Toekangan	1	1	3	1	6	221							
Godéan. (MARKUS.)	Adi-tojô	18	19	13	14	64	64	1	—	1	—	2	—	
Djambéan.	Tjangaq'an	1	1	2	2	6	6							
Papar.	Djati-Wringin	9	13	22	11	55								
	Slamboer	1	2	2	3	8	63							
Soekô-redjô. (LEVI.)	Sambi-rôtô	34	41	49	41	165		—	—	3	1	—	—	
	Pelem	1	—	—	—	1								
	Siman	1	1	—	—	2	168							
Srengat. (TADDEUS.)	Maron	18	19	11	14	62	62							
	Totaal: KEDIRI.	154	186	213	146	=	699	1	1	9	6	5	—	
	„ MADIOEN.	18	26	38		=	82							
	Totaal zielental						781.							

C. POENSEN.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

De houding, die den christen voegt ten aanzien van de godsdiensten van niet-christenvolken.

(Naar het Engelsch van den Zendeling J. THOMSON, M. A., te Calcutta.)

Er bestaat eene wel bekende legende uit de verovering van Alexandrië, door GIBBON verhaald. Toen Kalief OMAR gevraagd werd, wat men moest aanvangen met de beroemde koninklijke boekerij, zou hij geantwoord hebben: „Als deze geschriften der Grieken overeenstemmen met het boek Gods, zoo zijn zij overbodig, en dan is het niet noodig, die te bewaren; zijn zij daarmede in strijd, dan zijn zij verderfelijk, en dan moeten zij vernietigd worden." En zij werden vernietigd; want gedurende zes maanden werden de ovens van de 4000 baden der egyptische hoofdstad gestookt met de rijkste schatten der letterkunde; en een groot deel van de geleerdheid en de kunsten der oudheid, door den ijver en de mildheid der Ptolomeën daar bijeen gebracht, ging voor altijd verloren. Deze handelwijze van den Kalief is sedert algemeen gebrandmerkt als eene daad van barbaarsch vandalisme, en zijne redenering wordt beschouwd als voortgesproten uit eene onwetenheid, die het uitvloeisel is der dweepzucht.

In de christen-kerk zijn er altijd nog, en zijn er altijd geweest, die even als de saraceensche veroveraar, zonder kennis of onderzoek, onvoorwaardelijk als geheel valsch en nutteloos veroordeelen wat voorkomt in andere godsdiensten. Met groote bekrompenheid betoonen zij niet dan

verachting voor den godsdienst van anderen. In plaats van zich te beijveren om de bezwaren en den gedachtengang van hunne tegenstanders te leeren verstaan, en zich daardoor in staat te stellen om tot hen te gaan en met hen te redeneren, denken zij er slechts aan, hoe hun eigen geloof anderen kan worden opgedrongen. Zij zijn niet in staat in te zien het nut, dat de studie van heidensche Heilige-schriften of klassieken heeft, omdat de waarheden daarin voorkomende, alle duidelijker en schooner in den Bijbel vervat zijn. Zij schromen zelfs te erkennen, dat eenige hoofdwaarheden van het Evangelie staan uitgedrukt in de geschriften van heidensche wijzen, omdat zij vreezen, dat de prijs der parel van groote waarde dalen zal, door het bestaan van kleinere parels van waarde. Een van de droevigste hoofdstukken in de geschiedenis der Kerk (een hoofdstuk, nog niet gesloten), is dat, hetwelk de kleingeestige, oneerlijke en soms zelfs belagchelijke pogingen vermeldt om Gods openbaring in Christus te verheffen door het gering schatten van de openbaring in de harten van zijne schepselen. Wij weten, hoe sommige van de christelijke oudvaders zonder eenig historisch bewijs getracht hebben te betoogen, dat PHILO, op hoogen leeftijd, gedurende een bezoek te Rome, eenigen van de Apostelen ontmoette, en aan hen een deel zijner leerstellingen te danken had; dat ARISTOTELES zijne zedekundige stellingen van een' Jood had overgenomen, dien hij in Azië ontmoet had, en zijne kennis van de natuurlijke historie uit de geschriften van SALOMO had geput. Wie vertrouwd is met de apocryphe geschriften van het Nieuwe Testament, kent ook de briefwisseling, die tusschen PAULUS en SENECA zou bestaan hebben, ongetwijfeld niet anders dan ondergeschoven stukken, bestemd om de verheven uitspraken van den stoïschen

wijsgeer te verkleinen. Zulke pogingen worden belagchelijk, als wij zien, hoe een man als CLEMENS van Alexandrië ons in allen ernst vertelt, dat MILTIADES den slag bij Marathon won door het toepassen van de tactiek van JOZUA in den slag van Bethhoron. En het is zeer te betreuren, dat zelfs in onze dagen sommigen niet in staat zijn het helder inzigt te bewonderen, dat sommige heidenen, te midden van groote duisternis, verworven hadden, en dat zij toegeven aan dien geest van kleinachting, die in geenen deele den roem der oude zieners vermindert, en evenmin den glans verhoogt van het wonderbaar licht, voor ons opgegaan in het Evangelie van CHRISTUS.

En waarom, mag men wel vragen, zou men aan heidensche wijzen het bezit van verhevene zedelijke waarheden misgunnen? Wat reden tot naijver bestaat er voor hem, die ontdekt, dat in de geschriften van CONFUCIUS en onder de voorschriften der Rabbijnen zelfs het gulden woord van Christus te vinden is: „Alles wat gij wilt, dat u de menschen doen, doe gij hun ook alzoo"? Is de waarheid alleen in het bezit van het Christendom? God heeft ons in Jezus Christus, die de weg, de waarheid en het leven is, de hoogste manifestatie, de volmaaktste openbaring van zich zelven gegeven; maar „heeft Hij ook niet alle natiën uit éénen bloede gemaakt, om den ganschen aardbodem te bewonen; en heeft Hij niet de tijden te voren bepaald en de grenzen hunner woning, opdat zij den Heer zouden zoeken, of zij Hem tasten en vinden mogten, hoewel Hij niet verre is van een iegelijk van ons?" Het moet ons verheugen, dat God nooit opgehouden heeft van zich te doen getuigen, en dat ernstige gemoederen in alle eeuwen en onder alle hemelstreken, geholpen door dat licht, hetwelk elken mensch, die ter wereld komt, beschijnt, in staat zijn geweest,

eenige kennis, hoe duister en gebrekkig dan ook, te verkrijgen van Gods grootheid en heerlijkheid.

Waarom, mag men verder vragen, zou iemand zijn' godsdienst met dien van anderen niet willen vergelijken? Sommigen weigeren het, gedreven door den trotschen, onredelijken geest der bigotterie, een geest na verwant aan die verachtelijke nationale inbeelding, die velen de zeden en gewoonten van vreemde volken zonder onderzoek doet brandmerken als laag en ongerijmd, en die er veel toe bijdraagt om de verspreiding van die alles omvattende sympathie en die algemeene verbroedering te verhinderen, welke tot het wezen van allen waren godsdienst behoort. Sommigen dulden niet, en dat wel uit heimelijke vrees, dat men dezelfde bewijsgronden voor hun' eigen godsdienst vordere, die zij van andere godsdiensten eischen. Dezen mag men wel tegemoet voeren; „O, gij kleingeloovigen!" Zou hij niet dwaas genoemd worden, die zich aan de behandeling van een' geneesheer toevertrouwde, wiens bekwaamheid en bedrevenheid hij niet met die van anderen durfde vergelijken? Als hij verstandig was, zou hij zich verheugen over elke gelegenheid, die zich aanbood om de ervarenheid van zijn' geneesheer op de proef te stellen, zoodat hij, als deze de proeven doorstond, des te veiliger op hem kon vertrouwen, en in het tegenovergestelde geval zijn leven aan een' meer ervaren geneesheer kon toevertrouwen. Veel meer nog moeten wij ons verheugen over iedere gelegenheid, die zich aanbiedt om den godsdienst, die ons het rigtsnoer aan de hand geeft voor ons eeuwig leven, te vergelijken met dien van anderen, verzekerd, dat hij winnen zal bij de vergelijking. De wijsten van de kerkvaders, als ORIGENES, JUSTINUS MARTYR, begrepen beter het nut van zulke vergelijkingen dan hunne opvolgers, zelfs tot

nagenoeg in onze eeuw. Één hunner schrijft: „Is er eenige overeenkomst tusschen hunne (der Grieken) leeringen en de onze, dan kan het ons voordeel aanbrengen, die te kennen; zoo niet, dan kan het vergelijken van beiden, om te leeren hoe en waarin zij verschillen, niet weinig bijdragen om die te bevestigen, welke van beiden de beste is."

Maar wij leven in de eeuw der vergelijkingen. Wij komen hoe langer hoe meer tot vergelijkingen. Wij hebben thans vergelijkende anatomie, vergelijkende physiologie, vergelijkende philologie, vergelijkende spraakleer en nog een aantal andere. Sedert de laatste honderd jaren heeft de ontdekking door westersche geleerden de heilige boeken van Indië, Perzië en China en de vertalingen van deze in de talen van Europa, de vergelijkende wetenschap der godsdiensten, (wij zeggen thans de godsdienstwetenschap), doen ontstaan. De openbare meening is thans in hare slingerbeweging aan de tegenovergestelde zijde gevoerd van de dagen, toen FREDERIK WILLEM van Pruisen, CHRISTIAAN WOLFF van zijn' leerstoel te Halle ontzette en hem verbood terug te keeren op straffe des doods, omdat hij het gewaagd had de zedelessen van CONFUCIUS te prijzen. Het komt mij voor, dat wij thans gevaar loopen van overdreven vergelijking, of liever van te veel vergelijking op eene wijze, die ten aanzien van het Christendom onbillijk is, en in een' geheel verkeerden geest plaats heeft.

Worden de heilige schriften van alle natiën bloot uit een letterkundig oogpunt beschouwd, dan wordt aan die der christenen door velen zeer bekrompen regt gedaan. Ik geloof niet, dat deze schuld in hooge mate rust op de groote geleerden, die nachten en dagen hebben doorgebracht, om met ingespannen aandacht de lijvige gewijde

geschriften van het Oosten te ontcijferen en te vertalen. Zij weten al te goed, welke groote uitgestrektheden van drooge en dorre zandwoestijn zij met moeite zijn doorgetrokken, en hoe weinige groene plekken en verfrisschende bronnen hen op hunnen vermoeijenden weg vervrolijkt hebben. Verhalen zij hunne reis, ter wille van anderen, dan vermelden zij slechts met weinige woorden de eindelooze, dorre zandvlakten, en verwijlen met genoegen bij den palmboom en de bron. De onbeduidendheden, de vervelende en gerekte boekdeelen, die niets opleveren, worden even aangeroerd, en bij eene schoone hymne of eene treffende voorstelling van eene of andere zedelijke waarheid blijft men met genoegen verwijlen. Voor hen (en deze vormen noodzakelijk de meerderheid), die hunne kennis van deze heilige boeken alleen te danken hebben aan den arbeid van anderen, voor dezulken bestaat de gerektheid, de woordverspilling meestal niet; de enkele bron en de palmboom zijn voor hen eene ruime groenende vlakte geworden, vol heldere, fonkelende waarheid en hemelsche aspiratie. Doorgaans wordt niet gelet op de waarschuwingen tegen zulke valsche voorstellingen. Monier Williams zegt, nadat hij eenige schoone verzen uit de hymnen der Veda's heeft aangehaald: „Hier valt op te merken, dat de gegeven voorbeelden, op zich zelven genomen, eene zeer valsche waardering van de verdiensten der Vedische mantra's zouden verstrekken. Hoewel de groote meerderheid der Hindoes gelooft, dat de verschillende Sanhitas (liederenboeken) van de Veda's, en vooral die van de Rig-Veda, alles bevatten dat goed, groot en goddelijk is, zoo zal men toch bevinden, dat deze verzamelingen van hymnen, als een geheel genomen, meer overvloeijen van kinderachtige ideeën, dan van treffende gedachten en verhevene opvattingen." Wij weten

allen, hoe zeer deze valsche voorstelling omtrent de Veda's zelfs onder de hooger ontwikkelde Hindoes de overhand heeft. Wij kennen allen die klasse van hervormers, die den godsdienst van Indië zouden willen reformeren naar de oude vedische type; het zijn mannen, die voor het meerendeel geheel onbekend zijn met den inhoud der Veda's, en die eene nevelachtige voorstelling hebben van de ongeschiktheid die westersche godsdiensten voor den geest van oosterlingen zouden hebben; die spreken over de noodzakelijkheid van eenen inheemschen godsdienst, afgemeten naar de bijzondere behoeften van de indische bevolkingen, en die al onze pogingen om de gepastheid en het voldoende van het Christendom aan te toonen, laten gelden met een welbehagen, gelijk aan dat van den Chinees, toen hij een' zendeling toevoegde: „Onze josj; uw josj: uw josj voor u; onze josj voor ons: alles heel goede josj." Deze overdrevene voorstelling van de Veda's, en de daarmede gepaard gaande onverschilligheid ten aanzien van de Heilige schriften der christenen, ontsproten uit ongeschiktheid om hunne oneindige meerderheid in te zien, wordt ongetwijfeld in geen geringe mate te weeg gebracht en aangekweekt door vele europeesche schrijvers.

En wat waar is van de Veda's wordt dagelijks meer waar van de boeddhistische schriften. Het agnosticisme van onze dagen prijst hunne wijsbegeerte, en die geschriften hebben zelfs bekeerlingen gewonnen in de universiteiten van Duitschland. Het beste van de gedichten van jongeren tijd heeft aan die geschriften en hunne hoofdfiguur eene groote bekoorlijkheid verleend, die intusschen, zoo als ieder christen bespeurt, ontleend is aan het leven en het Evangelie van Jezus van Nazareth; en hunne zedelijke voorschriften, ongetwijfeld overschoon in hunne reinheid, zijn met veel arbeids verzameld uit het digte kreupelbosch

van eene verzameling, die in de best bekende editie, meer dan 500 kilogram weegt, en worden ons aangeboden ter bewondering, en om ons den indruk te geven, dat zij verzameld zijn uit eene schoone gaarde.

Doch het is niet zoo zeer deze onheusche behandeling van de heilige schriften der christenen, bij vergelijking met andere schriften, die ik wilde afkeuren, als het feit, dat deze vergelijking van gezegde boeken dikwijls beschouwd wordt als eene volkomene vergelijking van de godsdiensten, die zij bevatten. De vraag wordt louter tot eene zuiver literarische terug gebracht. Men gaat uit van de valsche veronderstelling, dat alle godsdiensten (het Christendom daaronder begrepen) de evoluties zijn van den godsdienstigen aanleg van den mensch, en dat zij vervat zijn in de verschillende gewijde boeken, in welke alleen zij mogen bestudeerd en daarbij vergeleken worden. Dit staat gelijk met de dwaling van eenige wetenschappelijke mannen van onzen tijd, die den mensch en de lagere dieren met elkander vergelijken, alleen op grond van de vergelijkende anatomie. Zij ontleden de ligchamen zorgvuldig, houden rekening met de overeenkomsten en verscheidenheden, en spreken daarop hun oordeel uit, zonder acht te geven op de verschijnselen van verstand en hart, die het krachtigste microscoop, noch het fijnste ontleedmes kan blootleggen. De godsdiensten kunnen alleen behoorlijk met elkander vergeleken worden, als men ze niet als doode ligchamen, in boeken gebalsemd, maar als levende en levenwekkende geesten beschouwt. Laat aan de geschriften van CONFUCIUS alle gezag wedervaren, ten aanzien van de heldere uitspraak omtrent vele zedelijke waarheden, toch lijdt het geen twijfel, of, wegens hun gebrek aan sympathie met vooruitgang en van daarmede gepaard gaanden aandrang tot handelen,

zij de voorname oorzaak zijn geworden van den zedelijken en verstandelijken stilstand van het chineesche volk. Laat het zedelijk wetboek van GAUTAMA al de voortreffelijkheid bezitten, die er aan wordt toegeschreven, die zijne vurigste bewonderaars verlangen, zoo moet toch worden erkend, dat het niet gestrekt heeft om zijne aanhangers zedelijk te vormen. Het Christendom alleen geeft den mensch levenwekkende beginselen, in plaats van doode voorschriften, met een volmaakt voorbeeld van zedelijke reinheid en voldoende beweegreden om naar het verwerven van een heilig leven te streven.

Ik heb de houding geschetst, die men vooral in vroegere tijden van onverzoenlijke vijandschap van het Christendom jegens alle andere godsdiensten aannam, ontstaande uit de aanspraak, die men maakte op het uitsluitend bezit van de waarheid en de daaruit voortgevloeide weigering om eenige vergelijking toe te laten. Ik heb ook geschetst de neiging van de jongste tijden, om alle godsdiensten op ééne lijn te plaatsen, om meer op de overeenkomst, dan op het verschil te letten, en de geheele zaak als een zuiver literarisch vraagstuk te behandelen. Mij dunkt, dat wij de dwalingen van het verledene moeten vermijden, en ons moeten onthouden van de neiging van den tegenwoordigen tijd. Het is niet noodig, de algeheele valschheid van alle andere godsdiensten te betoogen, om de waarheid van onzen eigenen te bewijzen. Geen verstandig scheikundige van onzen tijd zal de alchemie met hare valsche theoriën aangaande den steen der wijzen en het elixer des levens, met hare terminologie in betrekking tot alambicks en aludels (disteleertoestellen), met haar gansche mysticisme aangaande de moeder der elementen en de grootmoeder der sterren, als ten eenenmale valsch en onnut veroordeelen. Terwijl hij de ongerijmd-

heden daarmede verbonden niet over het hoofd ziet, zal hij toch dankbaar erkennen, hoe zij in het menschdom de begeerte levendig hield om in de geheimenissen der natuur door te dringen, waaruit ten laatste zijne eigene voortreffelijke wetenschap geboren werd. Het is met de valsche godsdiensten der wereld, gelijk het was met de alchemie; zij hebben in het menschdom den aanleg voor het godsdienstige levendig gehouden. Dit moeten wij niet alleen gaarne erkennen, maar daarvan moeten wij ook gebruik maken, als zijnde de grondslag, op welken wij ons christelijk gebouw hebben op te rigten.

Ons groot model vinden wij in PAULUS bespreking van den godsdienst der Grieken, in zijne schoone rede te Athene. Ofschoon „zijn geest in hem ontstoken was, toen hij zag, dat de stad zóó afgodisch was", spotte hij met dien godsdienst niet, als of hij belagchelijk was, noch veroordeelde hij dien als verdoemelijk. Met benijdenswaardige zachtzinnigheid hield hij den mannen van Athene, van hunne eigene dichters uitgaande, de valschheid voor van hunne opvatting van de godheid, als gelijk aan goud of zilver; en beginnende met het altaar van den onbekenden God, waarin hij met ingenomenheid zag hun blind zoeken naar den éénen levenden en waren God, leidde hij hen op tot Hem, dien zij onwetende aanbaden. Kortom, met de woorden van JOWETT, zeggen wij: „De roem van het Christendom is niet, dat het zoo ongelijk als mogelijk is aan alle andere godsdiensten, maar dat het hunne volmaking en aanvulling is." (1)

(1) Deze verhandeling werd voorgelezen in de zendelingconferentie te Calcutta, van November 1880.

De paedagogische waarde van het onderwijs in handenarbeid op de scholen.

Het is een opmerkelijk verschijnsel, dat, terwijl de ervaring van een gebrek in de strekking en de resultaten van ons onderwijs voor de inlandsche maatschappij mij in Indië sedert jaren bezig hield, en ik in Junij 1879 eindelijk mijn nadenken en overwegen kon besluiten met een „Eureka", om wat ik gevonden, en in schema kant en klaar had, in Augustus van genoemd jaar in kweekschool en externeschool tot uitvoering te brengen, - dat, zeg ik, hier in Europa te gelijkertijd dezelfde ervaring tot dezelfde uitkomst leidde. Dat, bij zulk eene overeenkomst van waarneming en daaruit ontstaand streven, ook oorzaken en motieven in harmonie moesten zijn, laat zich à priori reeds gissen. In deze meening werd ik bevestigd, toen ik vóór eenige dagen door een' vriend in staat werd gesteld kennis te nemen van een rapport van den Heer H. BOUMAN over eene reis naar Denemarken en Zweden, ten einde de resultaten eener zelfde beweging aldaar na te gaan.

Uit dat rapport bleek mij, dat de ontstane beweging hier te lande is te danken aan dezelfde ervaring en de daaruit gevormde conclusie, die bij mij oorzaken werden van het voornemen om aan het volksonderwijs voor inlanders eene andere rigting te geven. Hoewel de zaak in het rapport niet principieel behandeld wordt, blijkt toch uit enkele passages, dat dezelfde overwegingen aan die nieuwe beweging niet vreemd zijn. Zoo lezen wij

aldaar p 57: „Ook bij ons eischt de lagere school ontwikkeling en leiding met het oog op de maatschappelijke bestemming der leerlingen. Ook bij ons mag naast de uitsluitend intellectueele richting van het onderwijs wel die naar het praktische leven gevoegd worden. Ook hier kan de oefening van hand en hoofd samengaan." En later: p. 60. „Wat kan nuttiger zijn dan de oefening van de hand, in verband met die der verstandelijke begaafdheid. Ligt dan het paedagogisch beginsel onzer volksopleiding alleen in intellectueele vorming, in het verwerven eener zekere mate van kennis? Streeft ook niet het onderwijs naar zedelijke vorming, en tracht het geen opvoedenden invloed uit te oefenen? Is arbeidzaamheid, nauwgezette vlijt, de begaafdheid om te kunnen arbeiden, ook geen maatschappelijke deugd? Is de pen alleen het wapen, dat de ontwikkelde mensch kan voeren? Hij ontving bij het verstand de kunstvaardige hand. Zij moet geoefend, gesterkt en geleerd worden, om vorm te geven aan de gedachte.... De leervakken der lagere school verkrijgen voor hare leerlingen eene verhoogde waarde, eene eigenaardige aantrekkelijkheid, wanneer de kinderen ook onmiddellijk de nuttige toepassing er van zien; en die zien zij, wanneer ze zich met handwerken bezig houden, die ieder oogenblik de toepassing van verworven kennis eischen."

Uit het bovenstaande blijkt, dat men ook hier reeds tot het inzigt gekomen is, dat het onderwijs een „te uitsluitend intellectuele rigting" genomen heeft, terwijl dit in de nieuw beschaafde inlandsche maatschappij nog duidelijker in het oog springt. En hoewel aan die rigting van het onderwijs niet, als door mij, de schuld voor een groot deel geweten wordt van den tegenzin tegen handenarbeid, zoodat de arbeid zelf in minachting begint

te komen, toch wordt, p. 47 wel op die neiging van de tegenwoordige maatschappij gewezen en de invoering van handwerken op de school aangewezen, tot bestrijding van die rigting van den tijdgeest. Wij lezen daar: „Op het voorbeeld van de zweedsche Slöjdvereenigingen werd in Denemarken het Danske Husflid-selscab gesticht, dat in 't algemeen ten doel heeft, in Denemarken tot huiselijke vlijt aan te moedigen, ten einde daardoor aan het volk te verzekeren, zoowel de œconomische voordeelen, die voortspruiten uit de vermeerdering van het voortbrengend vermogen der individuen, als de moreele, die een gevolg zijn van gezette bezigheid en liefde voor den arbeid". Onze tijd vooral heeft behoefte, die beide met elkaar te vereenigen. De overwegingen, die daartoe dringen, zijn vooral, dat de arbeidzaamheid in 't algemeen vermindert, en daardoor in vele kringen de zorg toeneemt voor het verwerven van 't dagelijksch brood, terwijl toch niet valt te ontkennen, dat hier veel vervaardigd kan worden van 't geen thans uit den vreemde wordt ingevoerd; dat spaarzaamheid en tevredenheid 't best worden aangekweekt door te leeren zich zelf te helpen, en zelf te vervaardigen voor eigen gebruik, wat men anders voor zijn goede geld moet koopen. Daarbij valt het niet te ontkennen, dat zucht naar uitspanning en genot in vele maatschappelijke kringen toeneemt, niet alleen bij de jeugd, maar zelfs bij menschen van leeftijd, bij ouders en verzorgers van huisgezinnen, en dat dientengevolge het huiselijk leven en het huiselijk genoegen vermindert, om plaats te maken voor het streven naar genot en uitspanning in openbare kringen, vooral omdat men in ledigen tijd geen nuttige bezigheid weet ter hand te nemen. De kleinachting van den arbeid neemt toe, naarmate de industrie door overgroote en billijke

productie een grooter getal van nuttige of aangename voorwerpen brengt ook onder 't bereik van hen, die slechts over middelmatige of kleine middelen van bestaan kunnen beschikken. De fabriekmatige arbeid zelf kweekt eer tegenzin dan liefde voor den arbeid aan. De werkman toch, die slechts een klein gedeelte van het werk volbrengt, dat tot het vervaardigen van een voorwerp wordt verricht, en dat door vele anderen na hem wordt voortgezet en voltooid, gevoelt geen belangstelling voor 't geen hij heeft gewrocht; het genoegen, de vreugde is hem onbekend van den vlijtige, die in ledige oogenblikken een stuk werk heeft voltooid, dat hij zelf heeft ontworpen, dat hij onder en door zijne handen zag worden. Het is die arbeid, die de vlijt opwekt en aanmoedigt; het is die aangename bezigheid, die het huis tot eene aanlokkelijke verblijfplaats maakt, die de huiselijkheid aankweekt en van de gevaren der verstrooiing, van de verleiding der zucht naar uitspanning weêrhoudt. De liefde voor den arbeid aan te kweeken, door oefening van de hand tevens het hoofd bezig te houden, de geestelijke ontwikkeling te steunen door de hand in de gelegenheid te stellen, aan de gedachte een vorm te geven: „dat moet wel een volk tot zegen verstrekken.""

Dat veel van het boven aangehaalde denzelfden geest ademt van wat ik schreef in mijn „Onderwijs voor Inlanders" (1) zal den met dat schrijven bekenden lezer duidelijk zijn. Ik voegde nog daaraan toe een cardinaal punt, dat het onderwijs in handwerken op de scholen ten zeerste aanbeveelt: voorziening in behoeften bij misgewas, omdat de bevolking der Minahassa een landbouwend volk is. Maar dergelijke reden bestaat ook

(1) „Mededeelingen", D. XXIV. blz. 230 e.v.

in Nederland. Na een en dertig jaren weder eens voor het eerst een' winter in het vaderland belevende, trok het mijne aandacht, dat bij het invallen van vorst, als de wateren „in boeijen" worden geslagen, het werkvolk bij groepen loopt te slenteren, zonder werk; de armverzorgers van alle zijden noodkreten aanheffen om bijdragen te vragen „voor de ongelukkigen, die door den winter van werk en bestaan beroofd worden!" .... Hoe! dacht ik ook hier, zijn er dan geen andere middelen, waardoor in dergelijke omstandigheden kan voorzien worden? Ligt niet het gebrek en het gevaar van armoede juist daarin, dat de ambachtslieden en sjouwers en anderen, ook ten platten lande, zich slechts op één enkel vak hebben toegelegd, en niet in staat zijn met eenige huiselijke werkzaamheid in de ontstane behoeften te voorzien? Daar komt mij de N. R. C. in handen, en lees ik hoe bij eene Tentoonstelling te Weenen, een aantal Zwitsers voorwerpen van snijwerk exposeren, dat zij vervaardigd hebben gedurende den barren winter, als hunne bergen en velden en hutten onder de sneeuw bedolven liggen, en geen veldarbeid mogelijk is. Dat snijwerk kreeg lof, en – vond koopers! Ziedaar de armoede en het gebrek geweerd door nijvere werkzaamheid, die den mensch verheft en hem gepaste eigenwaarde leert voeden, in plaats van gedemoraliseerd te worden door de aalmoezen der liefdadigheid.

Dat wij nog niet spoedig op eene algemeene toepassing van zulk onderwijs op de scholen mogen hopen, is duidelijk. Nieuwe idéeën winnen eerst langzaam veld, en men zal niet zoo dadelijk eene zoo geheel nieuwe rigting aan het onderwijs willen geven. Laat ons het duidelijk zeggen: hier is sprake van een aan onze school geheel vreemd element. Wij kenden tot heden slechts de intel-

lectuele rigting, die gaandeweg het geheele onderwijs is gaan beheerschen, zoo zelfs, dat de opvoedende strekking geheel op den achtergrond is geraakt. Het is de pen, het zijn de boeken, het is de verstandelijke ontwikkeling en de kennis, die de school kenmerken, en zoozeer zijn wij van die rigting doordrongen en er in opgenomen, dat wij ons ter naauwernood kunnen voorstellen, dat wij op eenen „verkeerden" weg zijn, en aan de school nog andere eischen kunnen en moeten gesteld worden. (1)

En toch mag die „nieuwigheid" niet gerangschikt worden onder de toevoegselen aan het onderwijs, die

---

(1) Een zeker conventionalisme heeft ons gewend om alles voor goed en noodzakelijk te houden, wat traditioneel tot ons komt. Zoo is het ook gegaan met de leervakken bij het lager onderwijs, en den tijd, daaraan besteed. Nemen wij het schrijven. Hoeveel uren worden daarvoor wel gebruikt! Al stellen wij, dat de kinderen slechts de helft van den tijd ter school komen, dan verbruiken zij in de Minahassa van het 6de tot het 14de jaar toch nog 1200 uren aan schrijfoefeningen. Zou men niet mogen aannemen, dat men bij degelijk onderwijs met één derde van dien tijd zou kunnen volstaan, als de schrijfuren inderdaad lesuren mogten heeten? Op mijne externeschool te Tanawangko werd in de laagste klasse dagelijks schrijfonderwijs gegeven, maar afwisselend – op de lei en het papier, in methodische volgorde van een' schrijfcursus (GOUKA), en met gebruik van de schrijfleesmethode (SLEUTELBLOEM). In de volgende klasse had ik slechts driemaal 's weeks schrijfoefening; in de hoogste alleen toepassing door het schrijven van brieven, etc.

Evenzoo kan men ten aanzien van het zoogenaamde cijferen de overtuiging opdoen, dat er op de scholen veel tijd nutteloos wordt gebruikt, eene ware tijdsverspilling. De ware onderwijzer zal het beamen, dat eene duidelijke klassikale uitwerking van één rekenkunstig voorstel meer nut geeft, dan leijen vol »sommen", die door de leerlingen worden »gemaakt", dikwijls slechts volgens een eenmaal aangegeven' gang of regel. En hoeveel van dat alles geeft later geen nut voor het leven, en behoort slechts als ballast te worden aangemerkt.

Zie hierover ook: J. C. NEURDENBURG, »Mededeelingen van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap", Deel XIX bls. 147. Deze heeft als Director van het Zendelinghuis al sedert vele jaren op wijziging van het volksonderwijs aangedrongen.

men al of niet kan opnemen naar willekeur. Stellen wij ons op het standpunt van den eisch voor een degelijk onderwijs, dat het zal voorzien in de behoeften der leerlingen voor hunne bestemming in de maatschappij, dan kan men niet zeggen, dat de tegenwoordige volksschool daaraan voldoet. Behoudens de onmiskenbare ontwikkeling en vorming tot denkende wezens, die de school beoogt, geeft zij aan de jeugd niets mede dan een weinig kennis, die bij velen spoedig vervloeit, en, als kundigheden, lezen, schrijven en rekenen. Ik heb in mijn vorig schrijven over dit onderwerp aangetoond, dat de inlander van die kundigheden luttel nut heeft, en uitgenomen het lezen, spoedig alles verliest, omdat het hem in zijne maatschappij niet te pas komt. In Nederland heeft dit betrekkelijk meer nut, en zijn die kundigheden welligt in weinig standen in de maatschappij gering te schatten. Toch voorzien zij niet in de eerste en voornaamste behoefte; zij kunnen het bestaan in den „struggle for life" niet verzekeren. En het is wel degelijk een eisch, dien men aan de school mag stellen, dat de jeugd haar verlatende, en het leven intredende, de vaardigheid der handen medebrenge, die haar in staat stelt iets te kunnen aanvatten, dat haar den strijd voor het leven gemakkelijk kan maken.

„Maar", vraagt mij een onderwijzer, „moet de school dan alles doen? Er is al zoo veel. Hoe zal men den tijd vinden?"

Laat ons toegeven, dat er, wat intellectuele vakken en kundigheden aangaat, thans van de school inderdaad veel gevorderd wordt. Wat wij echter niet kunnen toegeven is, dat men voor onderscheidene vakken juist zooveel tijd heeft te besteden, als tot heden het geval is; en evenmin kunnen wij toestemmen, dat al dat andere

zou moeten vóórgaan en eene grootere en voornamere plaats innemen bij het onderwijs, dan handwerken. (1)

(1) Welbewust heb ik dan ook den tijd voor de gewone leervakken in de Minahassa tot de helft durven reduceren, wetende daardoor noch aan de ontwikkeling der kinderen, noch aan het gehalte van het onderwijs en de resultaten iets te kort te doen. Dat men zich niet gemakkelijk kan losmaken van een' conventionelen gang, is ligt te begrijpen; maar wanneer men getuigenissen verneemt, die op ervaring gegrond zijn, dan dient men toch de mogelijkheid aan te nemen, dat men dwalen kan, liever dan halstarrig te blijven beweren, dat het zóó moet zijn en niet anders kan. Zoo lezen wij o. a. in bovengenoemd verslag omtrent eene school in Zweden (Wenersborg), dat het schoolbezoek daar zeer geregeld is; »mocht er een enkel maal schoolverzuim voorkomen, dan is dat althans niet onder de leerlingen van de handwerksklasse." En nu wat boven besproken quaestie omtrent het verondersteld tijdsgebrek aangaat: »'t Is gebleken, dat sedert het slöjdonderwijs (onderwijs in handvaardigheid) werd ingevoerd, de kinderen met het meeste gemak de gewenschte kennis verwerven in de helft van den tijd, die vroeger aan den cursus werd besteed."

Maar, wel verre, dat er sprake zou kunnen zijn, dat door het onderwijs in handwerken en den daaraan te besteden tijd, schade zou worden toegebragt aan de hoeveelheid kennis, die de school den leerlingen aanbiedt, wordt de onderwijzer door dit onderwijs in de gelegenheid gesteld den leerlingen eenige hoogst nuttige kennis mede te deelen.

Wij kennen het verschil in gevoelen bij de onderwijzers omtrent het al of niet wenschelijke van het onderwijs in de vormleer op de scholen. Eigenlijk zal geen enkel onderwijzer zich tegen de hoofdstrekking van dat onderwijs verzetten: de leer van de vormen der voorwerpen, in verband met het meest aanschouwelijk onderwijs, is ieder hoogst welkom. Het verschil van gevoelen raakt dan ook meer de uitvoering en den omvang van het onderwijs in de vormleer. De bestrijding geldt meest, waar door zekere rigting in de toepassing, niettegenstaande den aanschouwelijken gang van het onderwijs, het terrein van de abstractie wordt betreden bij het bespreken van punten, lijnen en vlakken, tot men al spoedig het gebied der meetkunde betreedt. Maar waar het doel is: eenvoudige en duidelijke voorstellingen te geven van vormen, zoo van vlakken als van ligchamen, daar zal geen enkel onderwijzer zich tegen dergelijk onderwijs verklaren. Welnu, bij het cartonwerk wordt de leerling bekend met al de regelmatige figuren van de vlakken: vierkanten, paralellogrammen, driehoeken, trapesiums, en vervolgens van den cirkel en zijne verdeeling, en van veelhoeken; terwijl hij, wat ligchamen aanbelangt, kennis maakt met den cubus,

Uit het oogpunt van nuttigheid voor het leven, is het pleit voor het onderwijs in handwerken al dadelijk gewonnen; en van paedagogisch standpunt zal men moeijelijk één vak van onderwijs kunnen aanwijzen, dat meer elementen voor opvoeding en vorming bevat, dan dit. Waar dus de vraag wordt gesteld, of de school „dan alles moet doen", is het antwoord gereed: wat men ook voor al of niet noodzakelijk rekent als vak van onderwijs op de school, in geen geval mag de opleiding tot vaardigheid met de handen ontbreken; en waar dit gepaard kan gaan, en aanleiding geeft tot ontwikkeling van eene meer dan gewone oefening van het opmerkings- en bevattingsvermogen, zonder nog te spreken van de overige onmiskenbare waarde in paedagogisch opzigt, daar dient men dit vak bovenal op de school in te voeren en te handhaven. Moge het dan ook vreemd schijnen, dat wij p. m.drie vierde van eene eeuw altijd in dezelfde rigting ons hebben voortbewogen, en waarlijk niet zonder een gelukkig streven naar volmaking in de eenmaal aangegeven rigting: wat nood! die rigting zelve en de verkregen uitkomsten namen ons geheel in beslag, en waar wij nu zien in zekeren zin gedwaald te hebben, op eenen verkeerden weg te zijn, daar is het geen schande, dit te erkennen en eenen anderen weg in te slaan. Welnu,

---

het viervlak, achtvlak, twaalfvlak, enz., het prisma, de pyramide, enz. Dat alles leert de leerling niet alleen kennen in den bepaalden vorm, maar leert hij zelf zamenstellen, langs methodisch praktischen weg, dien hij ten allen tijde later in het leven, des gevorderd, kan toepassen. Zeker zal men niet ligt eene betere methode vinden, om den leerlingen met die vormen bekend te maken, en ze hem goed in te prenten. In plaats dus, dat het quantum van kennis, waarvoor men ijvert, door het onderwijs in handwerken zal verminderen, zal men het veeleer vermeerderen.

het is een gebrek, dat ons onderwijs van veel minder waarde doet zijn voor het leven, dat het te uitsluitend gerigt is op het intellectuele, en geen rekening houdt met de eischen van het practische leven. En of nu de teleurstelling over zulk een' cardinalen „blunder" ons een gevoel van spijt aanjaagt, en kippevel veroorzaakt, het is beter ten halve gekeerd, dan geheel gedwaald; en het is een troost, zij die dan ook schraal, dat dit niet de eerste dwaling is, waarvan men zich bekeerd heeft, en ook niet de laatste zijn zal, waarvan men zal dienen terug te komen.

Wel echter is het een degelijke troost, dat wij door den nieuw aangegeven weg, behalve de practische gevolgen voor het maatschappelijk leven, zulk een rijke aanwinst doen voor het opvoedkundig element op de volksschool. Het is mijn doel de paedagogische waarde van het onderwijs in handwerken in de lagere school in de volgende bladzijden uiteen te zetten, waarbij tevens gelegenheid zal zijn, mogelijke misgrepen en verkeerde opvattingen en toepassingen ter sprake te brengen.

Bespreken wij eerst de waarde van dit onderwijs voor de verstandelijke vorming der jeugd. Moeijelijk zal men een leervak kunnen aanwijzen, waarbij de aanschouwing zoo gevorderd en geoefend wordt, als bij het onderwijs in handwerken.

In mijn vorig schrijven over dit onderwerp heb ik doen uitkomen, dat bij dit onderwijs het teekenen eerst eene goede toepassing vindt en tot zijn regt komt. Tot opheldering bepaal ik mij tot het eerste onderwijs in dit leervak, zooals ik dit heb vastgesteld voor de scholen in de Minahassa.

Dáár vangt dit onderwijs aan met het vlechten van

matten, van *bladeren* (als ons lint of Bossche band, een gewoon inheemsch fabrikaat), waarbij men van de zeer eenvoudige tot de meest gecompliceerde vormen kan opklimmen. De eenvoudigste vorm is enkelvoudige schering en inslag, zonder figuren, en zelfs zonder verschil in kleur in die beiden. Maar nu wordt eerst de *mat* getoond, en door den onderwijzer op het zwarte bord geteekend, waarbij schering en inslag duidelijk moeten uitkomen. De leerlingen teekenen de mat, naar het voorbeeld op het bord, *klassikaal*, na, en eerst daarna wordt in natura *gevlochten*, waarbij de onderwijzer de eerste handgrepen dient voor te doen. Later volgen matten met onderscheiden *kleuren* en *figuren*, — van de eenvoudigste strepen en vierkanten en ruiten, tot de meest zamengestelde figuren. Eerst worden die nieuwe, nog onbekende vlechtvormen door den onderwijzer, naar eene voorhanden zijnde mat, op het bord geteekend, en de kinderen doen dit na op de lei; maar later hangt de onderwijzer de mat in natura op, en de kinderen moeten die in teekening brengen op de lei, waarbij voor de schakering van de onderscheiden kleuren, de noodige nuancen van donker, licht en lichter op de lei moeten worden aangegeven. Hoe de *opmerkzaamheid* daarbij wordt gaande gehouden, behoef ik wel niet opzettelijk aan te wijzen: door de rigtige teekening komt de zamenstelling van de mat duidelijk te voorschijn, en wordt de weg gewezen voor vlechten. Fouten, in deze, komen door het valsche in de ontstane figuren van zelf aan den dag, en de oplettendheid wordt alzoo gaandeweg gescherpt.

De gang van dit onderwijs bij alle latere vlechtwerk van *manden*, *doozen*, *hoeden*, enz. is geheel dezelfde. Het *teekenen* der voorwerpen gaat vooraf, en daardoor wordt het *geheel* terug gegeven in zijn' uitwendigen vorm;

maar tevens wordt de opmerkzaamheid gewekt om zijne zamenstelling na te gaan, omdat men straks zelf tot de bewerking der onderscheidene deelen moet overgaan, en dus genoodzaakt is al de deelen en de zamenstelling te kennen.

Dit dient men nu evenzeer in toepassing te brengen bij andere takken van dit leervak, bij het werken met carton, bij het zaagwerk en houtsnijwerk. Er dient eene geregelde methode gevolgd te worden, die juist daardoor het onderwijs ontwikkelend maakt. Men beginne daarom, zooals ik vroeger schreef, met het gemakkelijke, om op te klimmen tot het moeijelijke; men ga uit van het eenvoudige, om te komen tot het zamengestelde.

Zóó opgevat behoeft men wel niet te vreezen voor het leveren van „knutselwerk". Immers bij eene ernstige opvatting van dit leervak, en eene degelijke toepassing, kan er geen sprake zijn, dat men de kinderen bezig houdt met knutselen, dewijl wel degelijk het doel is om vaardigheid te erlangen in het zamenstellen of bewerken van voorwerpen langs methodischen weg, waarbij al de verstandelijke vermogens gebruikt worden, de opmerkzaamheid wordt opgewekt, de energie geprikkeld, oog en hand worden geoefend, de kracht wordt ontwikkeld, en dit gaandeweg, hoe langer hoe meer, terwijl de afgewerkte voorwerpen van nut en smaak de zelfvoldoening schenken van iets vervaardigd te hebben, dat geschikt is voor gebruik.

Een goed begrip van de zamenstelling der dingen is een voorname factor tot algemeene ontwikkeling en bevatting van wat ons omringt. Is door dit leervak de zin voor onderzoek eenmaal in die rigting geleid, dan kan daardoor voor het streven naar verder

onderzoek op verschillend gebied de grond gelegd worden. Het is niet te bepalen, hoeveel elk leerling afzonderlijk daarvan zal opnemen, of ook in welke rigting zijne neiging of zin tot onderzoek hem zal voeren; maar zeker is het, dat ook de individus, die het minst begaafd zijn om dien zin verder zelfstandig toe te passen en te ontwikkelen, door dit leervak een oog krijgen voor vorm en zamenstelling van voorwerpen, dat zij zonder dergelijke leiding nooit verkrijgen zouden. Dit is reeds een groote aanwinst voor ontwikkeling, zelfs voor de minst begaafden; voor anderen van beteren aanleg wordt dit onderwijs de grondslag voor eene belangrijke ontwikkeling op technisch gebied.

En in verband hiermede heeft men te gelijker tijd eene oefening van het oog, met waarneming van maat en afstand, zooals geen ander leervak in de school kan aanbieden. Het teekenen komt hier het naast bij; maar dewijl het voor dit leervak dienstbaar wordt gemaakt, en werkelijk daardoor eerst practische waarde krijgt, hebben wij het niet er tegenover te stellen, maar er bij op te nemen. Alweder dient men te bedenken, dat de waarde van die oefening niet wordt bepaald door hetgeen op het gebied van handwerken zal gepresteerd worden in de school, maar dat dit geldt voor het gansche leven in de maatschappij, dat op het schooltijdvak volgt; en evenzeer, dat die oefening ook in het algemeen voor betere en juiste waarneming, ook buiten het gebied van technische werkzaamheden, haren invloed oefent en hare waarde heeft. De oefening van het oog, gepaard met betere bevatting van wat voor waarneming bloot ligt, bepaalt zich dan niet tot datgene wat door het leervak werd aangeboden, maar is van algemeene toepassing op alles wat de belangstelling wekt.

En nu verbindt zich hieraan de oefening van de hand, d. i. de vaardigheid om de gedachte voorwerpen in werkelijkheid te voorschijn te brengen, daaraan vorm te geven. Men onderscheide hier wel. Er kan geen sprake van zijn, de kinderen te oefenen in, of zelfs op te leiden tot de beoefening van ambachten; de bedoeling is: de vaardigheid der handen te oefenen, opdat daardoor de grondslag gelegd worde, dat de leerling, naar zijne keuze, later in staat zal zijn, zich gemakkelijk in een of ander technisch vak te oefenen; behalve dat zulk eene vaardigheid iedereen later, in welken kring en bij welke ambtsbezigheid ook geplaatst, op velerlei wijze te stade kan komen. Hoe heb ik het menigmalen betreurd, in mijne jeugd niet eenige oefening te hebben gehad in het gebruik van de meest bekende werktuigen! Hoe stonden mijne handen averechts, als ik mijne kweekelingen iets wilde verklaren, en daartoe vormen van carton diende te bezigen! Het heeft mij wel gedreven tot oefening, en zoodoende werd ik later beter in staat gesteld geen al te onbeholpen figuur te maken; maar hoeveel zou ik voor mijn onderwijs in de eerste jaren gewonnen hebben, als ik de oefening in vaardigheid der handen had kunnen hebben, die ik thans, eerst bij voortgezette en geregelde oefening, tot zekere hoogte verkregen heb. Het is onmogelijk te bepalen, voor wie en in welke betrekking dergelijke vaardigheid al of niet van pas kan zijn; maar het is toch ook niet te loochenen, dat het in voorkomende gevallen van groot nut kan zijn, als men dergelijke vaardigheid in handenarbeid in de jeugd verkregen heeft. Dit geldt nu voor maatschappelijke standen, bij welke het genoemde nut nog al of niet problematisch kan geacht worden.

In hoogere mate geldt het voor de kinderen uit het

volk. Moge de school een goed werk verrigten door het verstand des volks te ontwikkelen, en voor zoover mogelijk een helder hoofd te bezorgen, het volk heeft evenzeer behoefte aan vaardigheid der handen, en zonder die is zelfs de ontwikkeling der verstandelijke vermogens van weinig waarde. Door die eenzijdige, uitsluitend intellectuele rigting van het onderwijs is de school oorzaak geworden, dat de kinderen uit het volk geene toepassing van het jarenlange schoolgaan en voortdurend „leeren," kennen, dan bij eene „professie van de pen," zooals ik het vroeger noemde; kent men geen toepassing van het geleerde op eenigen tak van handenarbeid, en is de arbeid zelf in discrediet gekomen. In mijn vorig schrijven heb ik dit punt in het breede uiteengezet; ik behoef dit thans niet te herhalen. Maar wel mag ik de zaak van handenarbeid op de scholen, vooral ook met het oog op die verkeerde resulaten van ons vigerend schoolstelsel, ten zeerste aanbevelen. In welke betrekking het kind, dat de volksschool bezoekt, ook later geplaatst zal worden, hetzij dat het een ambacht kieze, hetzij dat het zich wil wijden aan eenigen tak van industrie, of wel dat het lot hem later plaatse in eenige betrekking van hoogeren of lageren rang, nooit zal de vaardigheid der handen in zijne jeugd verkregen hem ballast toeschijnen; integendeel, in de meeste betrekkingen en in velerlei levensomstandigheden kan hem die vroeger verkregene vaardigheid later te stade komen.

Laat ons den leerling aan het werk zien. Ik heb mij daartoe slechts mijne externe school te Tanawangko voor den geest te roepen, op een der drie dagen van de week, dat het onderwijs in handwerken aan de beurt is. Met inspanning en naauwgezetheid zien wij bij den aanvang der school de leerlingen aan het teekenen op de lei.

Zij moeten de mat wedergeven, die daar vóór de klasse op het bord hangt. Het geldt iets wezenlijks, iets van aanbelang, waarin zij werkelijk belang stellen; want die mat zullen zij straks in werkelijkheid vervaardigen. Wat men het kind laat doen, moet hem belang kunnen inboezemen; anders heeft het er geen hart voor. Dat kan men voor gewone teekeningen ook wel opwekken, maar dan is het ter wille van het bezit eener schoone teekening. Hier heeft echter de teekening een practisch doel, dat ook voor het kind zijne aantrekkelijkheid heeft.

En zie hier eene eerste opmerking.

Bij de toepassing van het onderwijs in handwerken op de school, dient men een bepaald doel voor oogen te hebben. Dat doel geldt de vervaardiging van voorwerpen, waarvan het kind dadelijk het nut kan vatten en waarderen. Onze eeuw is nu eenmaal eene practische eeuw, en het kind wordt al vroeg van dien geest doordrongen; welnu, het kan dan ook niet schaden, daaraan tegemoet te komen, al behoeft men daarom het gevoel voor het schoone en goede en de poezij des levens niet op den achtergrond te stellen.

Het onderwijs in handenarbeid geeft gelukkig zelf aanleiding, dat het streven naar ontwikkeling van het schoonheidsgevoel in groote mate wordt bevorderd. De voorwerpen tot nut zijn evenzeer geschikt tot vorming van eenen goeden smaak.

En om nu bovengenoemd doel te bereiken, dient men te zorgen, dat de voorwerpen, die door den leerling zullen vervaardigd worden, bij hem bekend en in zijne omgeving tot gebruik geschikt zijn. Zoo dient men dus te beginnen met wat inheemsch en gewild is, hetzij dat algemeen vervaardigd wordt, of wel sporadisch. Langs dien weg kan dat onderwijs voldoen aan den eisch,

dat elk onderwijs ethnisch moet geregtvaardigd zijn.

Dat eene voortgaande beschaving gaandeweg ook de inlandsche bevolking in kennis brengt met vreemde, d. z. uitheemsche voorwerpen, waarvan het gebruik bekend geraakt, en die eindelijk daar evenzeer voorwerpen van behoefte worden als bij ons, zal ieder duidelijk zijn. Dit is overal de uitwerking eener uitheemsche beschaving. Behoeften zijn betrekkelijk; zij worden geschapen door de omstandigheden van kennismaking, navolging en veranderde huiselijke en maatschappelijke toestanden. Welnu, evenals men, bij elk goed ingerigt onderwijs, van het bekende overgaat tot het niet, of minder bekende, evenzeer zal men, bij het onderwijs in handenarbeid, ook langzamerhand het nieuwe, uitheemsche kunnen aanbrengen, als men daarbij slechts bedacht blijft op eene toepasssing, die mag geacht worden in overeenstemmig te zijn met de werkelijk ontstane behoeften. Zonder dat, is er geene belangstelling of ingenomenheid te verwachten bij de vervaardiging, en het doel wordt gemist, zóó wat het nut aangaat, als wat betreft de paedagogische strekking.

Om dit door een paar voorbeelden op te helderen, kan ik hier volstaan met te wijzen op het verschil van wat in Nederland wel, in Indië niet op zijne plaats is. Men zal in Nederland den leerling nuttig en aangenaam bezig houden, door hem een miniatuur houten vuurstoofje te doen vervaardigen; in Indië is dit echter geheel ten onpas. Maar waar men in Nederland portretlijstjes, brieventasschen of brievenhangers door de leerlingen laat vervaardigen van cartonwerk, en later van houtsnijwerk, kan men dit in de Minahassasche maatschappij, die reeds zooveel europeesche elementen in zich heeft opgenomen, zeer gevoegelijk toepassen.

Uit een en ander zal het besluit geregtvaardigd worden, dat men in deze geen methode en toepassing kan vaststellen, die voor alle hemelstreken evenzeer gepast is, of ook zelfs eenerlei kan zijn voor de onderscheidene volken van den Indischen Archipel. Eene andere zal de toepassing dienen te zijn in de Minahassa, eene andere op Java, eene andere op Sumatra, al naar gelang gevestigde toestanden dit aanwijzen.

Eene andere opmerking is, dat al wat de leerlingen vervaardigen, net en goed moet zijn. Met eene slordige behandeling en foutieve afwerking mag men zich nooit tevreden stellen, of men geeft aanleiding dat de leerlingen gewoon zullen worden aan prulwerk. Van welken nadeeligen invloed dit moet zijn op het later streven bij de leerlingen, is duidelijk. Zij moeten geheel doordrongen worden van een' zin voor netheid, orde en goed afwerken van wat uit hunne handen komt; en als men daarvoor eenmaal door naauwgezet toezigt en goede leiding den grondslag gelegd heeft, zal men later geen strijd hebben te voeren tegen slordigheid en wansmaak. Zoo wordt, langs practischen weg, zin voor schoonheid ingeprent; want ook het eenvoudigste voorwerp kan, door het al of niet beantwoorden aan de eischen van schoonheid, op den zin daarvoor invloed oefenen. Het kan niet nadrukkelijk genoeg herinnerd worden, dat de eerste tred, ook op dit gebied, dikwijls beslissend is voor de gansche volgende ontwikkeling; en dat men, door onachtzaam de eerste beginselen van dit onderwijs aan ongeoefende handen toe te vertrouwen, eene even groote paedagogische fout begaat, als wanneer men in de school bij het gewone onderwijs de laagste klassen toevertrouwt aan kweekelingen, die van eigenlijke vorming en opleiding nog geen begrip kunnen hebben. Dressuur,

zonder paedagogische leiding, is, ook op het gebied van het onderwijs in handenarbeid, al even nadeelig, als van dat bij de gewone, tot heden aangenomen leervakken.

En hieraan sluit zich een antwoord op de vraag, ook door een' onderwijzer gedaan: „Wie zal dat onderwijs geven?"

Geen wonder, dat dergelijke vraag te berde komt. Wij zijn zoo geheel en al ongewoon, dat de beschaafde man „van de pen" zich ooit zou inlaten met het hanteren van eenig ander werktuig dan de traditionele „pen," dat men met de vraag zelve reeds meent den voorstander van handenarbeid op de school „schaakmat" gezet te hebben. Hoe! een onderwijzer, zaag en beitel hanterende! 't Is absurd! Dat kan niet „in his line of business" liggen! Er laag op neder te zien, zou vroeger meer in den geest des tijds zijn geweest, dan thans, nu reeds vele aanzienlijken hunne zonen, de gelegenheid verschaffen het zaag- en snijwerk te leeren, als aangename uitspanning. Dàt hebben we dan toch reeds gewonnen; alleen is dit onderwijs nog niet aangewend ten nutte des volks, dat het boven allen behoeft.

Maar, de eisch van eenen paedagogischen gang van dat onderwijs en de toepassing van gezonde paedagogische beginselen moet reeds eene aanwijzing zijn, dat niet iedereen geschikt kan worden geacht dergelijk onderwijs te geven, en dat het besluit van zeker schoolbestuur, om voor dat onderwijs een geschikt timmermansknecht te bestemmen, nadat die eerst een' „cursus voor handenarbeid" zou hebben bijgewoond, zeker niet gebaseerd is op het beginsel om aan dat onderwijs eene opvoedkundige rigting te geven. En waarom zou de onderwijzer of een der onderwijzers zich met dat onderwijs niet kunnen belasten? Van een minachten van zulk onderwijs

kan wel geen sprake zijn, als men de waarde voor de vorming van het kind, het opvoedkundig gewigt van dit onderwijs en het doel daarvan in aanmerking neemt. Het kan dus alleen de overweging zijn, of de onderwijzer zich daartoe zal kunnen bekwamen bij al de kennis in onderscheidene vakken, die van hem gevorderd wordt. Och, men maakt zich van de eischen dier oefening in handenarbeid al te verbijsterende voorstellingen! Het spreekt immers van zelf, dat een onderwijzer met zijne reeds bestaande kennis van de voorwerpen en hunne zamenstelling en van het teekenen, bij een' ernstigen wil om de zaken meester te worden, spoedig genoeg geoefend is, om leerlingen op weg te helpen; en verder: al doende leert men. Dat onderwijzers van gevorderde jaren zich daartoe niet meer zetten, kan men laten gelden; maar wie nog jong en krachtig is, mag zich niet laten terughouden van het betreden van eene nieuwe baan, zij die aanvankelijk ietwat lastig, als men de overtuiging heeft een goed doel te beoogen.

Wij zien de leerlingen nu aan de mat beginnen, — ieder voor zich. Ieder kiest zich de gemakkelijkste, meest geschikte plaats voor zijn werk: sommigen hebben de mat vóór zich op de tafel en zitten op de bank; anderen vinden het gemakkelijker — zij zijn natuurkinderen — dit op den grond te doen, dat te minder bezwaar heeft, omdat het een planken vloer is. Of zij het gaarne doen, dat werk? Zie slechts die uitdrukking van genoegen op het gelaat, bij de onmiskenbare trekken van inspanning! Zie dien onverdroten ijver, terwijl soms de blik even afdwaalt naar een ander, die gelijktijdig aan dezelfde figuur begon: daar is wedijver tevens. 't Kan geen kwaad. Er zijn er met vlugge bevatting en aangeboren of geoefende handigheid, en zij streven anderen vooruit.

Reeds in de tweede maand, na het begin van den cursus, had ik enkele achterblijvers, en enkelen, die ver vooruit waren; anderen hielden het midden. Men komt zoo van zelf tot klassen of verdeeling in groepen, dat voor den onderwijzer de zaak vereenvoudigt. Er heerscht een vrolijke toon; de onderwijzer laat zich nu en dan overluid hooren bij het geven van aanwijzingen. De leerlingen mogen spreken, lagchen, zich van hunne plaats verwijderen, om bij dezen of genen iets te gaan afzien, enz. Soms heffen zij, al doorwerkende, een vrolijk schoolliedje aan; en zoo gaat het werk aangenaam zijn' gang.

Ook de laagste klasse neemt deel aan die werkzaamheden, even goed als men bij de Fröbel-methode nog jongere kinderen aan het werk zet. Dezen werken echter slechts één uur, en dan mogen zij naar huis. Toch heb ik kinderen gehad, die deden, als of zij het sein van eindigen niet hadden gehoord, zoodat ik het voor hen diende te herhalen. Eén ventje van zes jaren wist zich soms zelfs achter eene bank te verbergen, om te kunnen blijven doorwerken.

Nog een enkel staaltje van ingenomenheid met dit onderrigt.

De grondstoffen werden door mij zelven verstrekt. Soms was het echter moeijelijk genoeg, voorraad te hebben, omdat ik nog niet geslaagd was in het verzamelen van elders. Eens was de voorraad uitgeput, en enkele leerlingen waren daarvan verstoken, o. a. twee dochters van een districtshoofd. De meisjes verzochten zich even te mogen verwijderen. Nog geen tien minuten later verschenen zij weder in de school met grondstof voor matten. Zij waren die zelven gaan „zoeken", zegge koopen met eigen geld, dat ik haar natuurlijk restitueerde.

Is het nog noodig, dat ik er de aandacht op doe vestigen, hoe hier liefde voor het werk, ijver en inspanning bij de leerlingen worden ingeprent? Maar er is meer.

Niet altijd vlot het werk, vooral wanneer het meer gecompliceerd wordt, en meer oplettendheid wordt gevorderd. Dan moet het werk wel eens hervat worden, en dat is eene oefening voor het geduld, dat evenzeer gedurig vereischt wordt. Dit is reeds het geval, als de vervaardiging van een voorwerp eenige volgende werkuren, op latere dagen, vereischt; maar een woord van den onderwijzer: „Zoo, dat gaat goed"; „Al op de helft"; „Niet lang, dan komt het klaar"; en eindelijk de bekrooning van het werk, in een woord van tevredenheid, of, bij loffelijke uitvoering, van lof, steekt den leerlingen een hart onder den riem.

Het geduld moet vooral ook geoefend worden bij andere werkzaamheden, waarbij het aankomt op bijzondere juistheid en netheid van bewerking. Dit geldt vooral bij het cartonwerk, als men gekomen is aan de zamenstelling van mathematische figuren, den kubus, den balk, het prisma, de piramide en onderscheidene veelhoeken, welk onderwijs de practische resultaten heeft, dat men komt tot het vervaardigen van allerlei doozen en doosjes, en voorwerpen van nut en smaak. Verkeerd afmeten, verkeerd plaatsen van de passerpunt, of het uitwijken of toeknijpen daarvan, geeft dadelijk eenen foutieven vorm en verkeerde afmeting, – de figuur kan met het grootste beleid niet meer teregt komen. In zulk een geval is het voor de paedagogische leiding van den leerling beter, hem van nieuws af aan te doen beginnen, dan hem behulpzaam te zijn om door knutselen en knoeijen te trachten, de zaak nog teregt te brengen.

Nog meer geduld wordt er vereischt, als de meisjes

overgaan tot fijner vlechtwerk, dat in Indië overal en onder verschillende vormen voorkomt; en als de jongens zijn gekomen, tot het hanteren van zaag en beitel.

Bij die zaagoefeningen doet het lintzaagje uitstekende diensten, en er is geen gevaar voor eenige kwetsuur of een ongeluk, dan – het springen van het stalen draadje, zegge het zaagje. Dan is het onbruikbaar, en moet vervangen worden. Dit moet voor den leerling eene teleurstelling worden, omdat het schade aanbrengt voor hem zelf. Hij zal daardoor leeren opletten, het zaagje altijd in de goede, d.i. perpendiculaire rigting te bewegen; niet wild door te zagen; niet wegens ongeduld te sterk aan te zetten; kortom zijn werk met overleg en geduld te verrigten.

Meer gevaar voor kwetsuur is gelegen in het behandelen van het beiteltje bij steek- of houtsnijwerk. Trouwens, dit gedeelte van het onderwijs behoort alleen in de hoogste klasse te huis; men kan de jongens van dien leeftijd al gemakkelijker voor de mogelijke gevaren waarschuwen, en hunne hand is ook reeds vaster. Maar behalve dat, is hierbij het geduld een groote factor. Bij de minste overhaasting; door te hard, te diep te drukken; door te veel op eens weg te nemen; door verder te gaan dan mag, kan men op eens een geheel stuk werk bederven, en daarom moet men leeren, behoedzaam voort te gaan; rekening te houden met den loop van den draad van het hout, met broosheid, neiging tot splijten, en wat dies meer zij. Gelukkig, dat ,de leerlingen ook in dit gedeelte van het onderwijs in handenarbeid, weder eerst beginnen met het eenvoudigste en gemakkelijke, en zoodoende ook gaandeweg geoefend worden in de behandeling der werktuigen, den aard van het hout, de kracht van de

hand, kortom van al de „kneepen", zoo als een werkman mij eens zeide, waarop men hierbij heeft acht te geven.

Hierbij dient te worden opgemerkt, dat de onderwijzer naauwkeurig moet letten op de materialen en de werktuigen, die bij het onderwijs in carton, zaag- en steekwerk gebezigd worden. Bij het gebruik van slecht materiaal hebben de leerlingen geen hart of zorg voor eene nette, keurige bewerking. Mogt men meenen met gewoon graauw papier te kunnen volstaan bij het cartonwerk – het vervaardigen van papieren voorwerpen van nut en smaak, – dan vergist men zich zeer omtrent de doelmatigheid daarvan. Want de leerlingen kunnen aan het vervaardigde voorwerp geen waarde hechten, en de meerdere of mindere zorg voor eene goede, nette bewerking, wordt bij kinderen vooral geheel bepaald door de waarde, die het te vervaardigen voorwerp voor hen heeft.

Evenzeer heeft men er op te letten, welke houtsoorten men den leerlingen ter bewerking geeft; want er zijn houtsoorten, waarvan, met den besten wil en het grootst mogelijk beleid, geen voorwerpen zijn te vervaardigen, waarbij het aankomt op fijne vormen, zachte afrondingen, scherpe kanten, etc., zoo als dit bij houtsnijwerk al dikwijls voorkomt. Elk soort van voorwerpen heeft in dit opzigt zijne eigenaardige eischen, en de onderwijzer dient die te leeren kennen, om den leerlingen niet noodeloos teleurstellingen te bezorgen; en ook de leerlingen dienen met die eigenaardige eischen in wetenschap gesteld te worden.

Eindelijk dient men goed acht te geven, dat de werktuigen in goeden staat en bruikbaar zijn. Slecht aanzien der werktuigen geeft weinig aandrang om er de noodige zorg voor te dragen; en de bruikbaarheid is van den grootsten invloed op den goeden uitslag van het werk.

Een botte beitel, met scharen, is ten eenenmale ongeschikt om iets goeds te vervaardigen; en tot vorming van den zin voor degelijkheid en netheid is het zeer aan te bevelen, dat alles wat de leerling in handen krijgt den stempel daarvan draagt, terwijl het slechte en onbruikbare door den onderwijzer met afkeuring dient bejegend te worden.

Door een en ander in acht te nemen, behartigt men de paedagogische strekking van dit onderwijs, die van onberekenbaar belang is, tot vorming der leerlingen voor hun toekomstig bestaan in de maatschappij.

Maar, hoe goed materialen en werktuigen ook zijn, en hoezeer het geduld ook moge geoefend worden, toch is er dikwijls nog veel overleg en beleid noodig bij de vervaardiging van voorwerpen. Aanvankelijk hebben de leerlingen dit niet: het zijn begaafdheden, die alleen door oefening verkregen worden. Zij zijn noodig bij het snijden van carton of hout, bij het zagen, zoowel als bij het steekwerk. Dat vordert oplettendheid en eene gave van te kunnen voorzien in moeijelijke gevallen. Maar ook zijn overleg en beleid noodig tot het aanleeren van een zuinig gebruik van voorhanden zijnde middelen. De inlander vooral kent geen zuinigheid en berekening bij wat meer of min in overvloed voorhanden is; dan is hij zelfs spilziek. Daarom moet hij in de school reeds leeren berekenen, afpassen en meten om op het voordeeligst gebruik te maken van de grondstoffen, die bij den handenarbeid in gebruik zijn. Dit vormt hem, en is hem van nut op lateren leeftijd, en alzoo is ook hier weder eene opvoedkundige rigting aan dit onderwijs te geven.

De beste voorzorgen en het verstandigst overleg kunnen echter niet altijd voorkomen, dat de leerlingen

tegenspoed hebben bij het werk, en alzoo *teleurstelling* ondervinden. Bij den aanvang van elke rubriek der werkzaamheden vindt dit natuurlijk het meeste plaats. Dan is het de pligt van den onderwijzer, den leerling te bemoedigen, en bij later gelukkig slagen, hem de aangename vruchten der volharding voor oogen te houden. Zelden zal het noodig zijn, de leerlingen in zulke gevallen meer dan eens of tweemaal op te wekken tot het herhalen van eene proef; want bij ervaring kan ik getuigen, dat de aandrift tot werken en het verkrijgen van goede resultaten al spoedig zoo zeer post vat, zelfs bij de min of meer trage natuur van den inlander, dat de leerlingen van mijne kweekschool en de kinderen van de externe school geheel uit eigen beweging er toe kwamen een of ander vlechtwerk te reconstrueren, als het hun bleek, dat zij eene fout hadden begaan. Welnu, ook dit is eene goede strekking voor *karaktervorming*, die dit onderwijs medebrengt, dat de leerlingen gewoon worden aan volharding om een voorgesteld doel te kunnen bereiken.

Een ander voordeel van paedagogisch gewigt, door het onderwijs in handenarbeid teweeg gebragt, is de bevordering van den *kunstzin*, en daardoor opleiding tot *schoonheidsgevoel*.

Al de werkzaamheden bij dit onderwijs doelen op vervaardiging van voorwerpen, die bij het nut, dat zij aanbrengen in het gebruik, tevens de kenmerken dragen van het streven naar *schoone vormen*. Dit geldt het vlechten, met den toeleg om fraaije figuren zamen te stellen, met levendige, passende *kleurschakering*; dit is een der hoofdvereischten bij het cartonwerk, met zijne toepassingen voor artikelen van *nut* en *smaak*; en dit treedt te voorschijn bij alles wat op het gebied van zaag- en snijwerk wordt vervaardigd.

Is het niet duidelijk, dat door dergelijke strekking van dit onderwijs de zin voor het schoone als van zelf den leerlingen wordt ingeprent; en is langs dien weg dit onderwijs niet een voorname factor tot vorming van den kunstzin? En mag men daardoor ook niet met billijkheid verwachten, dat bij meerdere ontwikkeling van dien zin en door verruiming van den blik op het gebied van wat door kunstvaardigheid wordt voortgebragt, de leerlingen ook zullen geleid worden tot ruimere toepassing van de verkregen kundigheden, en tot initiatief? Zeker, in de school zullen langs dien weg de grondslagen gelegd worden voor latere toepassing en ontwikkeling, en de vorming, die de leerlingen door het onderwijs in handenarbeid verkregen hebben, zal in alle opzigten van onberekenbaar gunstigen invloed zijn op hun volgend maatschappelijk bestaan.

Van paedagogisch standpunt verdient dus dit onderwijs alle aanbeveling, en de onderwijzer-paedagoog, die de waarde er van voor de vorming van den leerling en ontwikkeling in onderscheiden opzigt heeft leeren kennen, zal met voorliefde dit onderwijs behartigen, en het evenmin als elk ander onderwijs in sleurwerk laten ontaarden.

Het doel van dit onderwijs kan en mag geen ander zijn, dan vorming en ontwikkeling in het algemeen; oefening van oog en hand in het bijzonder; opwekking tot arbeidzaamheid, vlijt en begaafdheid om te werken, en eigen initiatief; aankweeking van den zin voor orde, netheid en kunstzin, en in verband daarmede ontwikkeling van het schoonheidsgevoel. Bij dit alles dient de paedagogische strekking op den voorgrond te staan, opdat er ook geen sprake kunne zijn van werktuigelijke dressuur.

Maar evenmin mag de bedoeling zijn, den arbeid der kinderen in de school productief of winstgevend te

doen zijn. Wat zij buiten de school, tehuis, uit eigene beweging willen doen, is niet voor verantwoording van den onderwijzer. In de school mag de leerling van elk voorwerp maar juist zooveel exemplaren maken, als noodig geacht kan worden om de zaak goed meester te zijn. Ik stelde daarvoor van ieder voorwerp drie exemplaren, en bestemde daarvan het eerste voor de ouders der kinderen, het tweede voor de school, tot aankoop van grondstoffen, en het derde voor den leerling zelven, om daarmede te handelen naar welgevallen. Wil men van eenig voorwerp meer exemplaren laten vervaardigen, dan loopt men gevaar de verveling en den tegenzin binnen de schoolwanden te brengen, en daarmede door dit onderwijs den geest te dooden, en de opgeruimde stemming, die anders hierbij heerscht, uit de school te bannen. De school mag geen fabriek worden, of fabrieksarbeid leveren. Men is in Denemarken in die fout vervallen, en heeft alzoo in strijd met het streven der philanthropie, die de jeugd aan de fabrieken wil onttrekken, de fabriek overgebragt naar de school.

Blijft men echter getrouw aan de toepassing van paedagogische beginselen in de school, dan zal het onderwijs in handenarbeid eene voorname plaats gaan beslaan voor eene harmonische ontwikkeling van het opkomend geslacht, zoo als de ware onderwijzer zich die ten doel stelt, en zal de eenzijdigheid van het streven naar louter intellectuele ontwikkeling een einde nemen.

Junij, 1881. N. GRAAFLAND.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

Geophagie. (1)

Wat die Javaan daar mankeert? Zijn phlegma schijnt dat zijner landgenooten nog te overtreffen. Bleek en opgezet (2) ziet hij er uit, en zijne oogranden hebben een zeer ontstoken voorkomen.

Wij vernemen, dat de man lijdende is aan slaapzucht; dat hij veelal geconstipeerd, en – geen wonder – meestal 'eer melancholisch gestemd is.

Nu vooral is hij erg uit zijn humeur.

De man is een aard-eter, een geophaag.

Verzot op zijne vaste portie aarde of klei, is hij niet „lekker van hart", als hij die nog niet genoten heeft – precies als de schuiver en drinker.

Vreemd, meenden wij, dat zoo'n beetje leem ook al een stimulus kan zijn.

„Eet die man dat dan maar zoo?!"

Laten wij u de zaak een weinig mogen ophelderen.

Wie onzer zag niet meermalen op de pasars, heele hopen kleine, opgerolde, ([illegible] n. i. w.) zwartachtige of ook wel platronde ([illegible] n. i. w.), voorwerpen van die kleur, ter grootte van een' gulden of van een' rijksdaalder, maar als een lover zoo dun, die als om strijd door pasargangsters, die in belangwekkenden staat verkeerden, werden gekocht?

Nu, dit was de zoo zeer begeerde ampo of bereide klei,

misschien wel die van Sidô-ardjô of van eene andere wegens dit artikel geroemde plaats.

De ampo bestaat uit een geel- of roodachtige ook wel wit- ([illegible]) of zwartachtige fijne aard- of kleisoort.(3)

De roodachtige moet minder smakelijk zijn. Ook die men zich zelf zoo in kali of sawah zoekt en gereed maakt zonder ze te vormen, [illegible] (n.i.w.) genaamd, is doorgaans niet zoo lekker als die van den toekang ampo. (4)

De toekang ampo is meestal ook nog pottenbakker van zijn ambacht.

De bereiding van de door hem geleverde lekkernij gaat met zeer veel zorg gepaard. Door tal van wasschingen van al 't mogelijke zand ontdaan, laat men de slib een' nacht bezinken, waarna ze gewreven en gevormd wordt. De koekjes zet men in de zon, tot ze zoo half en half droog zijn. (5)

Dan worden ze met een mesvormig bamboesje opgemaakt. Zoo ver gereed, besprenkelt men de koekjes met eene zoutoplossing en doet ze daarna in een plat mandje, (6) waarin men ze een poosje over het vuur te roosteren houdt. Na al deze bewerkingen is de ampo eindelijk ten verkoop gereed.

Ze smaakt eenigszins hartig, en wordt op warmere plaatsen veelmeer gegeten dan in de koû.

Zooals we opmerkten, wordt de ampo vooral door zwangere vrouwen gebruikt, (7) omdat, zooals ze zeggen, het nog ongeboren wicht er zoo zeer op gesteld is. Inderdaad een karakteristiek antwoord. Immers ook later geven de inlanders hunnen kinderen alles maar toe; van opvoeding en tucht weten ze niet. Zonder discipline groeit dit volk op; van daar die willeloosheid en dat gebrek aan karakter bij de meesten, zoo niet bij allen.

Na de bevalling eten bedoelde vrouwen de ampo niet meer.

Maar er zijn ook vrouwen en mannen, die ze onophoudelijk en zonder eenig voorwendsel gebruiken.

Zij verarmen er niet direct door. Men koopt voor één gobang (2 duiten), en, indien veel, voor 25 cents te gelijk. Daaraan heeft men dan ook een' geheelen pasar genoeg.

De indirecte uitwerking van de ampo is echter niet minder vreeselijk dan van het heulsap, al gaan er zich ook gelukkig niet zoo veel individuën aan te buiten. De eigenlijke geophagen krijgen op den duur een cachectisch voorkomen, en verliezen langzamerhand al hunne energie. (8)

Het ampogebruik verklaart menige ongesteldheid onder de inlanders, en draagt er zeker ook het zijne toe bij om dit volk nog meer te ontzenuwen. –

Aanteekeningen.

(1) De officier van gezondheid Dr. GREINER verhaalt ons ergens een analoog geval. Sprekende van het steenkolen-etablissement bij het fort Nassau op Borneo, deelt hij o. a. 't volgende mede. »Er bevinden zich onder de bevolking dezer inrichting mannen en wel zonder uitzondering zulke, die vroeger aan 't gebruik van opium verslaafd waren, welke eene soort van steenkolen eten, die boven en tusschen de eigenlijke steenkolenlagen, tusschen lagen van potaarde, worden opgedolven. Zij kenmerken zich door sterke vermagering (pica), melancholischen habitus en chronische oogontsteking. Rheum en zwavel inwendig is 't voorgeschreven middel ter hunner herstelling."

Op een andere plaats getuigt Dr. GREINER van dezelfde inrichting: »Opmerkingswaardigs valt van hier weinig te zeggen, tenzij dat hier lieden gevonden worden, die tengevolge van het eten van koolschifer aan uittering sterven, en veelal door eene oogziekte worden aangedaan, welke spoedig door bersting der oogrokken blindheid doet ontstaan."

(2) [illegible] Bleek en opgezet. In deze beteekenis niet in het woordenboek van ROORDA (1875).

(3) Zoo als men weet, komen er in de »Nederlandsche apotheek" ook aarden voor. Zoo als b.v. de armenische bolus (Bolus Armenia), eene fijne kleiaarde, door eenige ijzeraarde gèelrood gekleurd; – op het gevoel vetachtig en sterk aan de tong klevende.

In de zoogenaamde java-bamboe ([illegible]) komt eene soort bezinksel ([illegible]?) voor, glasglanzig en melkachtig van aanzien, dat na verbran-

ding der bamboe, als steentjes achterblijft. Dit residu wordt door de Inlanders ook gegeten. 't Is smakeloos, en dient mede ter genezing van versche wonden.

(4) De ware liefhebbers, zoo als b.v. vele herdersjongens, eten liever de [illegible] en nog 't liefst de [illegible] 't kleine kleitorentje, door de landkrab naar omhoog gewerkt. Grifjesschrapsel-eten komt ook voor.

Het drooge nipahblad, reeds voor atep gebruikt, wordt meermalen door de geophagen verorberd, als ze te vergeefs naar ampo uitzien. Ze zouden het anders niet kunnen uithouden.

(5) [illegible] Zoo half en half droog. In deze beteekenis niet in 't woordenboek.

(6) [illegible] niet in het woordenboek. Een plat mandje, veel op een tempeh gelijkend, maar van de ribben van arenbladeren gemaakt, omdat die 't stevigst zijn.

(7) Wegens [illegible] zeggen zij die 't weten. M. a. w. wegens haar trek naar allerlei vreemde dingen.

(8) Karbouwen en sapis, die de gewoonte hebben de ampo-aarde te lekken, zijn op den duur niet sterk en teren uit.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Uit het verslag betrekkelijk de inlandsche Christen-gemeenten in den werkkring van den Hulpprediker te Sonder, over het jaar 1879, ingediend bij het Bestuur over de Protestantsche kerken in Nederlandsch-indië, door J. ALB. F. SCHWARZ.

(Vervolg van blz. 253).

Samenstelling en werkzaamheden van de Kerkeraden.

Niet overbodig acht de verslaggever, hier op te merken, dat men de kerkeraden, waarover hier wordt gesproken, niet hebbe gelijk te stellen met collegies van dien naam, in gemeenten in Nederland of in de Hollandsche gemeenten in Nederlandsch-indië werkzaam. De leden dezer kerkeraden zijn dezelfde mannen, die boven werden aangeduid als „gemeente-oudsten.” Door hunne belangstelling in de aangelegenheden der gemeente, door hunnen ijver voor hare belangen, verwierven deze mannen te midden der gemeente, waar zij gevestigd zijn, allengs het vertrouwen van het grootste en beste deel der gemeenteleden. In gevallen, waarin de massa der gemeente hare belangen verwaarloosde, waren zij het, die zich die belangen aantrokken. Soms gebeurde het ook, dat de gemeente zelve hun verzocht hare aangelegenheden te behandelen. Zoo verkregen zij meerderen invloed. Maar

zoo ontstond ook onwillekeurig in den loop der jaren te midden der gemeente eene vereeniging van broeders, die, medearbeidende met en onder voorgang van den Onderwijzer-voorganger of den Hulpzendeling, zich de leiding der gemeente-aangelegenheden zagen toevertrouwd, en door hunnen arbeid in de gemeente veel nut stichtten.

Aan deze vereenigingen heeft men te denken, wanneer hier van „Kerkeraden" wordt gesproken. De leden dezer vereenigingen zijn niet plechtig tot hun ambt aangesteld, in geene gemeente waren zij vroeger ook van elkaâr onderscheiden door bepaalde titels, zooals die van ouderlingen en diaḳenen, maar zij stonden bekend onder de eenvoudige benaming van „Sudara pĕngardja di-djamaat" (in de gemeente arbeidende broeders). Hierin begint echter in enkele gemeenten sedert een paar jaren verandering te komen; zoo heeft men nu te Kiawa, Kapoja en Rambunnan onder deze broeders een' die Pĕnatuwa (ouderling) wordt genoemd.

Na deze opmerking volge hier de opgave van de samenstelling dezer Kerkeraden.

De Kerkeraad is op ult°. 1879 samengesteld:

1°. te Sondĕr,

Johannis Regar, Hulpzendeling.	Daniel Sorongan.
Dirk Pesik.	Lefinus Kelung.

2°. te Kolongan-atas,

Jusof Rumokoi, Onderwijzer-Voorganger.	Lambertus Pongọh.
	Ibrahim Senduk.
Elias Siwuh.	

3°. te Kiawa,

Sem Kamagi, Onderwijzer-Voorganger.	Johannis Wowor.
	Johannis Rimbing.
Petrus Sumual, Ouderling.	Junus Rimbing.

4°. te Lĕilĕm,

Elias Kohọ, Onderwijzer-Voorganger.	Salmon Tamon.
	August Tewuṭow.
Musa Tamon.	

5°. te Tintjĕp,

Nicolaas Ratu, Onderwijzer-Voorganger. | Martinus Mumu.

6°. te Timbukar,

Nethanael Rumokoi, Onderwijzer-Voorganger.

7°. te Tangkunei,

Josef Tuwoh. | Arnold Suot.
Melkias Kolondam. | Daniel Mowoka.

8°. te Suluun,

Jan Rungkat, Hulpzendel. | Markus Piring.
Johannis Lantong. | Nicolaas Malingkonor.

9°. te Pinapalangkow,

Semuel Rahian, Onderwijzer-Voorganger. | Lukas Lintong.
| Jusof Rauwan.

10°. te Kapoja,

Thomas Sangeroki Onderwijzer-Voorganger. | Amelius Rimper.
| Alfianus Pandei.
Simon Pandei, Ouderling.

11°. te Munte,

Augustinus Rau. | Markus Kindangen.
Amelius Pirih. | Eliezer Siar.
Enos Pirih.

12°. te Rambunnan,

Paulus Mumu, Onderwijzer-Voorganger. | Nicodemus Wewengkang.
| Johannis Waworuntu.
Hendrik Gĕrung, Ouderling.

13°. te Sawangngan,

Paulus Mandagi. | Dirk Rorong.
Ibrahim Mengko.

Geregeld eenmaal in de maand, in den namiddag van den eersten Zondag, komen de kerkeraden van de onderscheidene gemeenten onder het ressort van een' Hulpzendeling in eene daartoe bij beurte aangewezen nagĕri in dat ressort bijeen, en houden daar, voorgezeten door den betrokken Hulpzendeling, eene vergadering. Van het in deze vergaderingen medegedeelde en besprokene worden

korte aanteekeningen gehouden, welke den Hulpprediker worden toegezonden.

Behalve deze vergaderingen worden er ook bijeenkomsten gehouden met de Kerkeraden van elke gemeente afzonderlijk. Dit geschiedde onder leiding van den Hulpprediker.

Registers worden aangehouden: door den Hulpprediker van de gedoopten, van de aangenomen lidmaten, van de voltrokken huwelijken; – door de Hulpzendelingen en Onderwijzer-voorzangers van de veranderingen in de gemeenten ontstaan door overlijden, vertrek, enz., en van de in elke gemeente gecollecteerde gelden.

4. *Stoffelijke belangen der Gemeenten.*

De gemeente te Sondĕr heeft eene schoolkerk, d. i. een locaal, waarin de gemeente voor hare godsdienstoefeningen samenkomt, en waar tevens in de weekdagen des morgens school wordt gehouden. Het is een oud planken gebouw, dat eerst sedert medio December 1878 het onbetwistbaar eigendom der gemeente is geworden. Dit jaar heeft het reeds eenige hoogst noodige reparaties ondergaan; in het volgende jaar zal men met die reparaties voortgaan.

Kolongan-atas heeft een locaal, dat reeds bouwvallig is, en ook, na de uitbreiding welke de gemeente in de laatste jaren heeft ondergaan, te klein is geworden om daarin de gewone godsdienstoefeningen te houden, weshalve de Zondagmorgen-godsdienstoefeningen gecombineerd voor Sondĕr en Kolongan-atas plaats hebben te Sonder.

Te Kiawa, Tangkunei en Pinapalangkow komt de gemeente bijeen in eene loods; te Sawangngan in het huis van een der gemeenteleden. Ieder andere filiaalgemeente bezit eene schoolkerk, welke echter, ten gevolge der

eigenaardige toestanden in de Minahassa, nog niet het onbetwistbaar eigendom der gemeente is geworden.

De gemeente te Tangkunei is sedert de maand November begonnen voor zich eene kerk te bouwen.

Geene der gemeenten bezit een orgel of eenig ander instrument ter begeleiding van het gezang. Overal wordt het gezang der gemeente geleid door een' voorzanger.

In geene enkele dezer gemeenten worden armen bedeeld. Eigenlijke armen worden hier niet gevonden; onderling hulpbetoon van vrienden en verwanten maakt eene bedeeling overbodig. Ook is het op goede gronden te vreezen, dat, bijaldien er van wege de gemeente tot zulk eene bedeeling wordt overgegaan, de weg zal geopend zijn tot veel verkeerds en groote ellende namelijk: werkelijke armoede uit luiheid geboren en onbeschaamde bedelarij. – En armoede nu, behoeft hier in dit land niet gevonden te worden.

5. *Bijzondere mededeelingen.*

Er worden in dezen werkkring nog een groot aantal heidenen gevonden. Hun aantal is zeer aanzienlijk ter hoofdplaats Sondĕr; ook te Kiawa en Tintjĕp is het aantal heidenen nog steeds grooter dan dat der christenen.

De omgang tusschen christenen en heidenen is overal en steeds van vriendschappelijken aard. Zij arbeiden met elkaâr, helpen elkaâr, deelen in elkaârs huiselijk lief en leed.

Overigens heerscht hier bij de groote massa der heidenen eene hooge mate van onverschilligheid in godsdienstigen opzichte. Zeer velen gevoelen zich bij toeneming aan hunnen voorvaderlijken godsdienst ontwassen; door den christelijken invloed worden zij steeds meer daarvan vervreemd; maar er leeft in hen geen heilsverlangen; het is althans niet ernstig, niet

krachtig genoeg, het dringt hen niet om iets anders, iets beters te zoeken, of wel om ter erlanging van dit betere zich eenige moeite of inspanning te getroosten. Velen wenschen wel gedoopt te worden, maar zij wenschen, dat dit geschiede zoodra zij hun verlangen daarnaar te kennen geven. Van eenig onderwijs vóór den Doop, van eenige voorbereiding tot den Doop willen zij volstrekt niets weten. Dat achten zij te veel moeite. (talos wĕndú makaúli – úlit).

Blijft men er bij hen op aandringen, dat zij eerst voorbereidend onderwijs zullen ontvangen, dan trekken zij zich geheel terug, en blijven als godsdienstloozen voortleven.

Een omtrent zich zelf onverschillig of aan zich zelf ongeloovig geworden Heidendom, zonder meer, is derhalve moeielijk te beschouwen als een aanwinst voor de Evangelisatie.

Verslag mijner verrichtingen en bevindingen gedurende het jaar 1880, door J. KRUIJT.

Onder de bijzonderheden, die in dit verslag vermelding verdienen, behoort in de eerste plaats de voltooiing van de nieuwe, steenen kerk te Môdjô-warnô. Uit verschillend oogpunt mag dit een belangrijk werk geacht worden.

De begeerte naar deze kerk verrees het eerst in het hart der gemeente, misschien mag ik wel zeggen van haren voorganger, onzen welbekenden PAULUS. Reeds in 1871 deelde hij mij mede, dat hij zoozeer wenschte, dat de gemeente te Môdjô-warnô eene steenen kerk mocht bezitten, dat de ouderlingen allen met hem van één gevoelen waren, en of ik het daarom goed vond, als zij aan de gemeente vroegen, of deze daarvoor rijst en geld bijeen wilde brengen?

Dit verlangen naar verbetering van het gebouw, voor de uitwendige godsvereering bestemd, meende ik niet te mogen tegengaan, te meer daar men trachten wilde, uit eigen middelen er in te voorzien en de bestaande kerk, vooral bij bijzondere gelegenheden, te klein geworden was voor de opkomst en bovendien met bamboewanden en atappen-dak langzamerhand beneden het peil der gemeente en hare omgeving begon te raken.

Van stonde aan en ook bij voortduring liet de gemeente zich niet onbetuigd. Langzamerhand steeg haar kerkfonds ook met geheel vrije giften uit het vaderland en van enkele belangstellenden, die Môdjô-warnô bezochten tot tusschen de *f* 5000 en *f* 6000.

Gelijk vroeger vermeld, werd den 24sten Februari 1879 de eerste steen der nieuwe kerk door ons jongste dochtertje gelegd.

De toebereidselen en hetgeen verder daartoe noodig was, als 't verplaatsen der oude kerk en het uitgraven en aanstampen der fondamenten, waren door de gemeente met een' ijver volbracht, die mijne verwachting verre overtrof.

Een keurig plan voor de kerk was aanvankelijk ontvangen van den Heer WAKKIE, hoofdingenieur te Soerabaja; doch ten gevolge van opgaven door mij, werd het te klein bevonden voor de steeds wassende gemeente, en daarom werd een nieuw gemaakt door den Heer C. NASH JR., die zich tevens belangeloos met den bouw belastte.

Ongevraagd kwamen mij de verrassendste blijken van belangstelling der in den omtrek van Môdjô-warnô wonende Europeanen met het werk en voornemen der gemeente geheel ongevraagd toe. Zelfs bood één Europeaan aan, het ontbrekende kapitaal ter volvoering van het plan, dat op een maximum van *f* 4000 geschat werd, aan te vullen.

Ware slechts de kerk daarvoor te voltooien geweest! Dan, helaas! Het bleek spoedig, dat de raming veel te laag genomen was. Hoewel o. a. volgens getuigenis van den Inspecteur van den waterstaat in deze gewesten, die de kerk tweemaal onderzocht, in aanbouw en voltooid, zeer net en hecht, maar ook zoo zuinig mogelijk gewerkt is, zoo vereischte de bouw, ruim twee malen het kapitaal, dat eerst vermoed was.

Weder heeft de gemeente in dezen haren ijver betoond, maar zij mocht ook van Europeanen en ook van eenige vrienden in het Vaderland bewijzen van belangstelling ondervinden, die het hart met dank en blijdschap vervulden.

Zóó is de kerk voltooid mogen worden, al is zij ook

niet onbezwaard. De gemeente is met de beste gezindheid vervuld, om zich van de schuld, die op hare schoone kerk rust naar vermogen, te kwijten en geve de Heer het in het hart van vele vermogende vrienden haar daarin naar hun of haar vermogen te sterken!

„Schoone kerk”, met recht mag ik haar volgens veler getuigenis aldus betitelen. Zij is in gemengden stijl opgericht. Ramen en deuren zijn gothisch, pilasters normandisch en het front is grieksch. Zij is 15 meter breed en 30 diep of lang, behalve de kerkekamer, die 4 Meter in 't vierkant is. Vier treden leiden tot de voorgalerij, in welke twee groote deuren toegang tot de beide zijportalen geven, door welke men de kerk binnentreedt. In het midden van het tegenovergestelde einde der kerk staan op een platvorm van ongeveer ½ M. hoog een katheder, en voorlezers tafel met eene kleine deur ter zijde naar de kerkekamer. Op de muren der portalen rust de bovengalerij. Nog heeft men twee groote deuren aan de zijden der kerk rechts en links en twaalf schoone, groote kerkramen geven toegang aan licht en lucht. Zoowel kerk als galerij zijn met nette banken met zij- en rugleuningen bezet, voor 400 à 500 toehoorders plaats gevende. Eene deur op de galerij geeft toegang tot den toren, die versierd is met eene groote klok van ruim 300 kilo zwaar en ten geschenke ontvangen van het Fonds des Vredes door het bloed des Kruises te Soerabaja. Eveneens stond de Protestantsche gemeente te Soerabaja haar orgel, sedert door een ander vervangen, ten gebruike in de kerk alhier af.

De inwijding der kerk mocht, zoo als anders het voornemen was, niet meer in het jaar, waarover dit mijn verslag gaat, plaats hebben. Huiselijke omstandigheden brachten daarin verhindering. Toch geschiedde zij vóór

ik dit schreef, en ongetwijfeld hebben Heeren Bestuurders daarvan reeds berichten van meer dan ééne zijde ontvangen. Ook is Ds. J. C. SCHAGEN VAN SOELEN voornemens een klein gedenkschrift omtrent deze gebeurtenis in 't licht te geven. (1)

Eene andere bijzonderheid, die niet onvermeld mag blijven, is het verblijf van Br. BODDÉ en zijne echtgenoot ten onzent, van den aanvang van dit mijn verslagjaar af.

Zelden kon iets beter te stade gekomen zijn dan dit. Het behoeft geen betoog, dat de bouw der kerk en de niet geringe beslommeringen daaraan verbonden in het afgeloopen jaar een groot deel van mijn' tijd eischten. Sommige deelen van het werk zouden daaronder onvermijdelijk hebben moeten lijden, vooral het toezicht op de school, het onderwijs aan de kweekelingen en enkele andere zaken. Thans evenwel zijn al deze werkzaamheden door Br. BODDÉ waargenomen, verving hij mij bovendien meermalen bij het voorgaan in de kerk en bij het onderwijs op catechisatiën en nam hij het zangonderricht op school geheel op zich.

Van zelf vergezelde hij mij ook op mijne reis naar de buitengemeenten, ter kennismaking met welke hij zich voornamelijk bij mij bevond, en gaf ik hem toen het onderzoek en het aannemen van catechumenen en nieuwelingen, als ook den Doop van volwassenen en kinderen te Segaran over, terwijl hij na verloop van eenigen tijd en wel tot groot genoegen der christenen met zijne vrouw, die gemeente nogmaals bezocht.

Ook Br. BODDÉ's echtgenoot maakte zich zeer verdienstelijk, vooreerst door weder de naaischool voor javaan-

---

(1) Dit is sedert te Soerabaja verschenen, onder den titel: De steenen Christenkerk der Javanen te Môdjô-warnô. Ter gedachtenis aan de inwijding uitgegeven ten voordeele dezer christenkerk door Dr. J. C. SCHAGEN VAN SOELEN, Predikant te Soerabaja. Prijs ƒ 1.—. (*Red.*)

sche meisjes op te vatten, die mijne vrouw door gebrek aan tijd reeds lang had moeten staken, en ten tweede door mijne vrouw herhaaldelijk te vervangen bij langdurige ongesteldheden, die haar troffen. Moge het hun beiden wel gaan in den werkkring, dien zij thans met groot verlangen te gemoet zien!

Eene derde bijzonderheid is de aanstelling van eenen nieuwen voorganger voor de gemeente te Môdjô-warnô.

Na lang beraad ook met onzen ouden PAULUS ging ik daartoe over. Onze keus viel ten laatste op ASIEL, oud-leerling van de kweekschool van Br. JELLESMA, gewezen voorganger van de gemeente te Djapannan (thans Goejangan) en ontslagen wegens vereeniging dier gemeente met de overgebleven christenen van SIDÔ ARDJÔ, en sedert onafgebroken ouderling in de gemeente alhier.

PAULUS verheugt zich zeer, dat thans een tweede voorganger nevens hem benoemd is. Hij, onze PAULUS, is nog van onschatbare waarde, ook om onzen nieuwen voorganger te leiden, te raden, in te lichten, aan te moedigen, te verwakkeren en te steunen. Worde hij nog lang gespaard, al bepaalt zich zijn werk ook meer tot wat hij in zijn huis, op zijn' stoel, soms zelfs slechts rustende op zijne legerstede doen kan.

Eene vierde bijzonderheid is de gunstige beschikking, welke mij van de hooge Regeering te beurt viel ten opzichte van de houtwerken, benoodigd voor het bouwen van nieuwe scholen, voldoende voor 200 tot 300 leerlingen. Het werd mij toegestaan, de benoodigde houtwerken (djati) daartoe aan te kappen in het meest nabij gelegen Gouvernementsbosch tegen de geringe vergoeding van 5 cents per strekkende meter. Ook door den ijver der gemeente liggen alzoo thans, bijna kosteloos, ten mijnent 300 grootere en kleinere djati-balken, welke

schijnen te vragen, wanneeer tijd en middelen het toelaten zullen, om hen tot den zoo gewenschten en noodigen schoolbouw aan te wenden.

Zoo is er dankens- en roemensstof. Het is ontegenzeggelijk, dat de gemeente van Môdjô-warnô in uitwendigen bloei toeneemt. Ook hare getalsterkte neemt van jaar tot jaar toe, gelijk uit de staten, die ook thans weder aan dit verslag toegevoegd worden, blijken kan. Veler oogen zijn op haar gericht. In veler belangstelling en sympathie mag zij in den tegenwoordigen tijd deelen; zij is de roem en hoop onzer overige gemeenten op Java.

Zal zij echter den goeden naam, dien zij thans heeft, kunnen bewaren?

Is geen vermeerderde arbeid in haar noodig?

Zal zij onder Gods zegen het midden- en uitgangspunt van onzen arbeid op Oost-Java kunnen worden?

Ziedaar drie vragen, wier beantwoording mij belangrijker voorkomt, dan op nieuw een overzicht van mijne verrichtingen te geven, dat mij bovendien zonder in herhaling van reeds vroeger medegedeelde zaken te vallen, al zeer moeielijk zou vallen.

Toch kan ik ook deze vragen niet volledig of geheel naar behooren beantwoorden, daar zij een geheel overzicht van den innerlijken toestand van het werk vorderen zouden. Moge ik er in weinige woorden iets over in het midden brengen.

Te gelijk met zeer zware rampen ging vóór eenige jaren over de zending van Oost-Java en 't meest over deze gemeente eene verpletterende critiek.

Gelijk alle dingen zoo moest ook dit in 't einde aan de zending en, Gode zij dank! niet het minst aan deze gemeente ten goede komen. De grondslagen des werks werden onderzocht, een iegelijk beproefde zich zelven en het

organiseerend talent van Br. HOEZOO met al zijne overige deugden kwam dezer gemeente vier jaren ten goede.

Ik heb verhaald en onlangs werd het in het Indisch Tijdblad „de Opwekker" (No. 1 van dit jaar) in herinnering gebracht, wat ik hier vond. Behalve dit waren PAULUS en eenige andere voorgangers met nieuwen ijver en nieuwe inzichten in het werk bezield, en ik mocht gedurende zeven jaren ook niet ongezegend werkzaam zijn. In 1870 en 71 stond Br. ROSKES mij ter zijde, tewijl na hem Br. KREEMER gedurende mijne afwezigheid en na het vertrek van ROSKES ons verving. Ook zijn krachtig inwerken kwam de gemeente ten goede. Zoo keerde ik in 1873 tot haar en geheel mijnen werkkring terug, en bleef ik steeds voortgaan op de eens gelegde grondslagen voort te bouwen.

De gemeente alhier kan vergeleken worden bij een huis in aanbouw. Als de grondslagen gelegd worden, schudt menigeen het hoofd, vooral als alles niet even voorspoedig gaat en hier wel eens de aarde weêr instort en ginds een fondament breekt, dat men sterk genoeg waande. Rijzen echter de muren uit den grond, dan schijnt de meeste lof gegeven te worden. Is later het huis gereed en naar der bewoners behoefte ingericht, dan ontbreekt het licht weder niet aan aanmerkingen.

Thans echter dient er nauwkeurig acht te worden gegeven, hoe er gebouwd wordt, te meer daar het materiaal, waarover men te beschikken heeft, niet tot het edelste en deugdzaamste behoort, en door bewerking en verzorging gehard en bruikbaar gemaakt moet worden.

Daarom is veel arbeid noodig. Allereerst de meest zorgzame leiding der gemeente, in de tweede plaats veel toezicht en arbeid voor de school, ten derde eene goede en trouwe behandeling der zieken en eindelijk eene betere

opleiding dan tot hier van voorgangers, meesters en kweekelingen.

De oprichting eener kweekschool, aanvankelijk op kleine schaal of naar de behoefte des werks, schijnt mij meer en meer eene dringende noodzakelijkheid te worden. Hoe toch wanneer wij, over korten tijd wellicht, niet over het noodige, wel opgeleide hulppersoneel zullen kunnen beschikken?

Mijn wensch en mijne bede zouden zijn, dat Môdjô-warnô en kon het ook Swaroe tot proefvelden van Java's zending mochten verheven worden. Worde het hier openbaar, wat de zending voor dit volk vermag! Laat deze gemeenten tot voorbeelden voor de anderen worden. Mogten er van hier uitgaan, die stichters en leiders van vele andere gemeenten worden. En worde zóó Môdjô-warnô's voorspoed tot zegen voor velen!

XXV. Dl.

Staten van de gemeenten, scholen en zieken, behoorende tot den werkkring van den zendeling te Môdjô-warnô, over 1880.

A. GEMEENTEN.

1. Zielental op ult°. 1880.

Namen der desa's.	Volwassenen. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	406	518	445	364	1733
Kertô-redjô	45	52	39	30	166
Ngôrô	40	43	35	37	155
Segaran	29	32	27	26	114
Goejangan	23	24	18	14	79
Wioeng	22	23	22	4	71
Soerabaja	18	18	12	19	67
Semaroeng	Geen bericht.				
				Te zamen	2385

2. Aantal doopelingen.

	Volwassenen. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	14	7	24	22	67
Kertô-redjô	2	—	3	1	6
Ngôrô	—	—	2	1	3
Segaran	4	—	2	1	7
Goejangan	1	—	—	—	1
Wioeng	—	—	1	—	1
Soerabaja	1	—	—	—	1
				Totaal	86

3. Catechumenen die belijdenis deden.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Môdjô-warnô	8	21	29
Kertô-redjô	1	6	7

4. Afvalligen.

	Volwassenen. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	2	4	—	—	6
Kertô-redjô	1	—	—	—	1

Staten van de gemeenten, scholen en zieken, behoorende tot den werkkring van den zendeling te Môdjô-warnô, over 1880.

A. GEMEENTEN.

1. Zielental op ult°. 1880.

Namen der desa's.	Volwassenen. Mannen.	Volwassenen. Vrouwen.	Kinderen. Jongens.	Kinderen. Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	406	518	445	364	1733
Kertô-redjô	45	52	39	30	166
Ngôrô	40	43	35	37	155
Segaran	29	32	27	26	114
Goejangan	23	24	18	14	79
Wioeng	22	23	22	4	71
Soerabaja	18	18	12	19	67
Semaroeng	Geen bericht.				
				Te zamen	2385

2. Aantal doopelingen.

	Volwassenen. Mannen.	Volwassenen. Vrouwen.	Kinderen. Jongens.	Kinderen. Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	14	7	24	22	67
Kertô-redjô	2	—	3	1	6
Ngôrô	—	—	2	1	3
Segaran	4	—	2	1	7
Goejangan	1	—	—	—	1
Wioeng	—	—	1	—	1
Soerabaja	1	—	—	—	1
				Totaal	86

3. Catechumenen die belijdenis deden.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Môdjô-warnô	8	21	29
Kertô-redjô	1	6	7

4. Afvalligen.

	Volwassenen. Mannen.	Volwassenen. Vrouwen.	Kinderen. Jongens.	Kinderen. Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	2	4	—	—	6
Kertô-redjô	1	—	—	—	1

5. Afvalligen tot de gemeente teruggekeerd.

	Volwassenen.		Kinderen.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Kertô-redjô	1	—	—	—	1

6. Van elders overgekomen.

	Volwassenen.		Kinderen.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Soerabaja	—	—	—	2	2

7. Naar elders vertrokken.

	Volwassenen.		Kinderen.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Wioeng	—	—	2	—	2
Soerabaja	2	1	1	1	5

8. Overleden.

	Volwassenen.		Kinderen.		Totaal.
	Mannen,	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	8	3	8	4	23
Kertô-redjô	1	1	—	—	2
Ngôrô	—	1	—	—	1
Segaran	—	1	—	1	2
Goejangan	—	—	—	1	1
Wioeng	2	1	—	1	4
Soerabaja	—	1	1	—	2

9. Opkomsten.

a. In de Zondagmorgen-godsdienstoefening.

	Hoogste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô-warno	466	122	231
Kertô-Redjô	76	38	51
Ngôrô	69	40	49
Segaran	104	45	67
Goejangan	52	25	38
Wioeng	30	20	25
Soerabaja	34	9	17
Semaroeng	Gewoonlijk allen, die door ziekte niet ten eenen male verhinderd zijn.		

b. In de kinderkerk des Zondagavonds.

	Hoogste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô-warnô	166	56	99

c. Op de kleine kinder-catechisatie.

	Jongens.			Meisjes.			Totaal.
	Hoogste.	Minste.	Gem.	Hoogste.	Minste.	Gem.	Gemidd.
Môdjô-warnô	96	36	58	73	25	50	108

d. Groote kinder-catechisatiën.

	Jongens. Hoogste.	Minste.	Gem.	Meisjes. Hoogste.	Minste.	Gem.	Totaal. Gemidd.
Môdjô-warnô	77	22	51	42	14	26	77
Kertô-redjô	22	16	20	—	—	—	—
Segaran	10	4	5	—	—	—	—
Goejangan	12	5	9	—	—	—	—
Wioeng	10	5	8	—	—	—	—

e. Bij de bediening des Avondmaals.

	Aantal malen.	Avondmaalgangers.
Môdjô-warnô en Kertô-redjô	1	247

10. Huwelijken.

a. Gesloten.

Môdjô-warnô .... 13 paren (ook burgerlijk).
Kertô-redjô .... 2 „ (Alleen kerkelijk).

b. Ontbonden.

Môdjô-warnô .... 1 paar (gesloten vóór de invoering van den burgerlijken stand).

B. SCHOLEN.

1. Aantal leerlingen op ult°. 1880.

	Van Christen ouders. Jongens.	Meisjes.	Van Mohammed. ouders. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	177	102	139	15	433
Kertô-redjô / Ngôrô	Gouvernementsschool				
Segaran	11	6	—	—	17
Wioeng	10	1	5	—	16
Goejangan	9	5	47	1	62
Soerabaja	1	—	49	—	50

2. Aantal leerlingen gedurende 1880 aangenomen.

	Van Christen ouders. Jongens.	Meisjes.	Van Mohammed. ouders. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	17	5	64	9	95
Goejangan	4	1	29	1	35
Wioeng	—	1	—	—	1
Soerabaja	1	—	48	—	49

3. Aantal leerlingen dat gedurende 1880 de scholen bezocht en weder verliet.

	Van Christen ouders. Jongens.	Meisjes.	Van Mohammed. ouders. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	1	—	8	—	9
Goejangan	—	—	1	—	1
Soerabaja	—	—	21	—	21

4. Vroegere leerlingen, die de school gedurende 1880 verlieten.

	Van Christen ouders. Jongens.	Meisjes.	Van Mohammed. ouders. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	36	20	60	4	120
Goejangan	—	2	20	1	23
Wioeng	1	—	2	—	3
Soerabaja	1	—	13	—	14

5. Hoeveel dagelijksch opgekomen.

		Hoogste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô-warnô	—	285	160	223
Segaran	—	16	6	11
Goejangan	—	42	8	24
Wioeng	—	14	5	10
Soerabaja	—	36	9	33

6. Leeftijden der leerlingen op ult°. 1880 nog op de school.

	4–5 j.		6–8 j.		9–12 j.		13–16 j.		17–20 j.		21–24j.		Totaal.
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	
Môdjô-warnô	18	13	58	39	121	51	97	14	20	—	2	—	433
Segaran	—	—	1	1	6	5	4	—	—	—	—	—	17
Goejangan	—	—	3	1	22	5	24	—	7	—	—	—	62
Wioeng	—	—	—	—	11	1	4	—	—	—	—	—	16
Soerabaja	—	—	—	—	10	—	21	—	19	—	—	—	50

7. Leeftijden der leerlingen, die de school in 1880 verlieten.

	6–8 j.		9–12 j.		13–16 j.		17–20 j.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	8	5	37	9	31	10	29	—	129
Goejangan	—	—	2	—	13	3	6	—	24
Wioeng	—	—	1	—	1	—	1	—	3
Soerabaja	—	—	6	—	17	—	12	—	35

8. Leerlingen, die de school verlieten naar hunne klassen.

	1e kl.		2e kl.		3e kl.		4e kl.		5e kl.		6e kl.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	15	7	10	4	7	2	20	3	50	8	3	—	129
Goejangan	4	2	10	1	7	—	—	—	—	—	—	—	24
Wioeng	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3
Soerabaja	5	—	15	—	15	—	—	—	—	—	—	—	35

9. Verdeeling der klassen op ult°. 1880.

	1e kl.		2e kl.		3e kl.		4e kl.		5e kl.		6e kl.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	32	4	23	8	26	10	67	34	121	28	47	33	433
Segaran........	—	—	—	—	11	6	—	—	—	—	—	—	17
Goejangan....	10	2	11	—	35	4	—	—	—	—	—	—	62
Wioeng........	3	—	6	—	4	—	3	—	—	—	—	—	16
Soerabaja......	10	—	10	—	30	—	—	—	—	—	—	—	50

10. Stand der leerlingen.

	Kinderen van Hoofden.		Van andere Javanen.		
	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô................	3	—	313	117	433
Segaran	—	—	11	6	17
Goejangan	—	—	56	6	62
Wioeng	—	—	15	1	16
Soerabaja......................	1	—	49	—	50

C. ZIEKEN.

1. Dagelijks behandelde oogziekeu.

Aantal.	Hersteld.	Geen berigt of nog in behandeling.
391	42	349

2. Oogzieken, die geen dagelijksche behandeling behoefden.

Aantal.	Herstelling gemeld.	Geen berigt of nog onder behandeling.
190	32	158

3. Andere zieken.

Aantal.	Aantal malen medicijnen verstrekt.	Herstelling gemeld.	Overleden.	Bedrag der ontvangene vergoedingen.
1953.	6716	877	28	ƒ 389,75

Voor de opgave,

J. Kruijt.

De vrouwen in de Minahassa.

Volgens eene tamelijk algemeene beschouwing bij de meeste volken van vroegeren en lateren tijd bekleedt de vrouw in de maatschappij de tweede plaats. Zoo ook in de Minahassa. Toch is het nog zeer de vraag of de werkelijke beteekenis van de vrouw in de zamenleving, en vooral in het huisgezin wel zooveel minder is, dan die van den man? Moge de vrouw ook in het openbare leven meest op den achtergrond treden, inderdaad is haar invloed grooter, dan die zich uiterlijk voordoet. Zelfs bij nomadische volken, bij wie de vrouw heet het minst in tel te zijn, was dit het geval: eene SARAH en REBEKKA hadden meer invloed op sommige huiselijke aangelegenheden dan hare echtgenooten zelven. En heeft zij hare groote kracht in het huisgezin, vergeten wij het dan niet, dat juist in de beteekenis van het huisgezin de eigenlijke waarde ligt van de maatschappij. Vooral de opvoeding van het opkomend geslacht is voor een gewigtig deel in de handen der vrouw, omdat zij de eerste schreden van het kind op het levenspad leidt, de eerste grondslagen legt voor de verdere ontwikkeling van verstand en hart, en later nog langen tijd de leidsvrouw blijft van den jongeling en de jonge dochter op den gevaarvollen en moeijelijken togt door het leven.

Dat is de beteekenis der vrouw, ook in de Minahassa, en eene meer opzettelijke bespreking van dit onderwerp, zal, hoop ik, uwe aandacht blijken waardig te zijn, als

ik u eerst den toestand der Minahassasche vrouw zal schetsen in het maatschappelijk leven, daarna haar doe kennen als lid der christelijke gemeente, en eindelijk als leidsvrouw van het opkomend geslacht; m. a. w. als vrouw, als christin en als moeder.

De Minahassasche vrouw leefde van vroeger her nooit in de afzondering, die, als strenge gewoonte, wet is geworden voor de meeste oostersche vrouwen, voor die der voorname hindusche en voor de chineesche vrouwen. In de Minahassa is zij, als kind, als meisje en als vrouw, altijd in de zamenleving met het mannelijke geslacht te zamen, in huis en daarbuiten, op den akker of bij feestelijke gelegenheden. Daardoor is hare opvoeding en ontwikkeling als vrouw geheel vrij, en heeft zij dan ook niet dat schuchtere, bloode, linksche, en ook niet dat sluiksche in hare handelingen, dat veelal eigen is aan vrouwen, die als bovengenoemden in afzondering leven. Daaraan ook is het toe te schrijven, dat de Minahassasche vrouw een' welontwikkelden ligchaamsbouw heeft, en eene krachtige gezondheid geniet, dat zij vele en zware werkzaamheden kan verrigten, en niet spoedig vermoeid is.

Haar uiterlijk is, over het geheel genomen, frisch en krachtig; velen hebben eene fraaije gestalte, en schoone vrouwen zijn er niet zeldzaam. Daartoe draagt veel bij de ligte gang, de heldere, naar het blanke zweemende gelaatskleur, met goed open en sprekend oog, en rijken haardos. Daarbij zijn zij niet mat, als vele oostersche vrouwen, maar hupsch en levendig, en de klank harer stem is, vooral van de volwassen meisjes, helder en luid, met onderscheiden stembuiging naar stam en taal en plaats.

De Minahassasche vrouw heeft eene ontvankelijke natuur, en is vatbaar voor indrukken, die het gevoel aandoen;

de liefde voor kinderen is veelal groot en diep, en bij het verlies van een kind komt het meermalen voor, dat de moeder tijdelijk krankzinnig wordt. Over het geheel is de vrouw getrouwer in den huwelijksband dan de man; maar al is zij ook volgzaam, toch kan zij haren wil doen gelden, en daarin is zij zelfs onverzettelijk. Aan haren levendigen, bewegelijken aard paart zij eene groote mate van ijver en werkzaamheid, en de meeste werkzaamheden in huis, op het erf en in den tuin of op den akker worden door de vrouw verricht. Alleen de zwaardere en onvrouwelijke bezigheden, als de onginning van bosschen, het bouwen van huizen, de jagt en de visscherij zijn het deel der mannen.

Maar de vrouw deed zich vroeger ook gelden bij openbare en volksaangelegenheden, waar, naar hare meening, de mannen niet krachtig genoeg optraden. Dat gold bij verdeeling van erfenissen, bij grensquaesties en oorlogen. En deze karaktertrek wordt zoowel door de legende, als door de geschiedenis aan het licht gebragt.

De legende zegt o. a. het volgende:

Eens was er oorlog tusschen het volk van Kenilo en Tompasso. Het volk van deze plaats had brand gesticht te Kenilo, en dat moest gewroken worden. De krijgers van Kenilo trokken in ontzaggelijke menigte naar Tompasso, om het te plunderen en te verbranden. Dáár gekomen, vonden zij echter de plaats goed versterkt met de gewone palisaden, en daar om heen eene gracht, waarvan de binnenkant nog was beplant met bamboe-doeri d. i. de dorenachtige bamboe.

Wat te doen? Teruggaan, onverrigter zake, ware laf. Men hakte openingen in de bamboe, en men bragt vuur onder de palisaden. De bevolking van Tompasso trachtte den verderen voortgang te verhinderen door steenen en

kokend water op de belegeraars te werpen. Maar dezen hielden vol en vorderden. Eindelijk was er eene bres. Op het gezigt daarvan gingen die van Tompasso op de vlugt.

Dat zagen de vrouwen. Hare woede kende geene grenzen. Verontwaardigd over de lafheid der mannen, scholden en vloekten zij. Kloek beraden, trokken zij het voorste deel harer rokken tusschen de beenen door, en bonden die slip van achteren aan de heup vast, waardoor zij als met broeken gekleed waren, en zich gemakkelijk konden bewegen. Nu grepen zij wapenen, lansen, pieken, en zwaarden, en stormden op den vijand in, al gillend en schreeuwend en scheldend! . . . . . Daarop had de vijand niet gerekend! Tegen vrouwen te vechten, dàt ging niet aan. . . Het ongepaste daarvan deed hen afzien van verderen strijd, en zij keerden huiswaarts, in hunne schatting toch overwinnaars!

En nu een feit uit de geschiedenis.

Men telde het jaar 1837. De lieden van het district Tomohon waren in onmin met die van Tondano over eene grensquaestie. Bij zulke gelegenheden bruisen de hartstogten van woede en haat, en kunnen slechts voldoening vinden in hevigen strijd. . . Zoo trok dan het volk van Tondano uit naar de grens van Tomohon, de negerij Tataäran. Het volk van Tomohon was daar gereed, en zeker zou de geschiedenis eene vreeselijke slagting en groot bloedblad te meer in hare rollen hebben opgeteekend, ware daar niet een engel des vredes – gezant van den grooten Vredevorst – tuschen beiden gekomen. . . . . .

Vader RIEDEL had vernomen wat er gaande was. Hij was een man van kort beraad. Alleen en gewapend met zijn traditionele duitsche pijp ging hij naar de plaats, waar de partijen tegenover elkander stonden, en de voor-

vechters hunne aanhitsende krijgsdansen uitvoerden. . . . De man des vredes gaat op de opene plek tusschen de strijdlustige partijen, wendt zich tot de Tondano's — zijn volk — waarvan velen hem reeds persoonlijk hadden leeren kennen, al waren zij dan ook nog niet tot het Christendom overgegaan, en zoo groot was reeds zijn persoonlijk overwigt op hen, dat zij op zijn bevelend „terug!" geen kracht meer hadden den strijd voort te zetten, en met hem naar Tondano terug keerden, terwijl vader RIEDEL beloofde te zullen zorgen, dat de zaak door den Resident zou onderzocht worden.

Dit geschiedde, en de Resident liet tawaän-stekken met bladeren planten, waar eene scheidsregterlijke commissie dit aanwees.

De uitslag was niet naar den zin der Tondano's; maar zij berustten, nog altijd onder den invloed van vader RIEDEL's verschijning in hun midden. De Resident was te Tondano, en meende de zaak gesust te hebben. . .

Maar, hij had gerekend buiten — de vrouwen. Deze vonden het laf van hunne mannen, dat zij zich zoo lieten afschepen. Zij vormden in den nacht een eedgenootschap, en zwoeren elkander trouw om niet toe te geven. . . . .

Dien nacht werden de tawaän-stekken uitgetrokken, en toen de Resident den volgenden morgen op de voorgaanderij van de loge — het gouvernementshuis — kwam, en opzag naar den vlaggestok regt vóór hem, ontdekte hij daar een bosje tawaän-stekken in top, ter plaatse waar onze driekleur, het teeken van ons gezag, pleegt te wapperen. Dat was het werk der vrouwen.

De Resident ontstelde. Hij begreep de beteekenis van deze zonderlinge daad, achtte zich niet meer veilig in het gouvernementsgebouw, en ging zijn verblijf bij vader

RIEDEL zoeken, totdat hij de plaats verliet, en naar Menado ging.

Genoeg om de vrouwen in de Minahassa te doen kennen. En waartoe die schets hier ter plaatse? Om later te dienen tot verklaring van die ferme houding, en krachtige ontwikkeling van het christelijk gemeenteleven, vooral onder en door de vrouwen.

In godsdienstig opzigt was de vrouw in de Minahassa in de heidensche periode ook niet in gering aanzien. Het priesterschap mogt onder de noordelijken bij de mannen berusten, bij de zuidelijken waren het meest de vrouwen, die het ambt bekleedden. Maar de moeder aller Minahassars, Lumimuüt (1) ontmoette hier het eerst eene priesteres, volgens de legende, en eene harer dochters werd priesteres in het godenrijk. In het volbrengen der godsdienstpligten was de alifoersche vrouw nog naauwgezetter dan de man, en het was meest op haar verlangen, dat er offerfeesten gemaakt werden. Daarbij was het godsdienstig gevoel bij de vrouw dieper dan bij den man, en hare gehechtheid aan den voorvaderlijken eeredienst sterker. De vrouw bood nu en dan nog lang tegenstand, al was ook de man reeds besloten tot het Christendom over te gaan.

Een enkel voorbeeld daarvan.

Een hoofdwalian (priester) te Ranawangko, in mijn' werkkring, was na langen inwendigen strijd tot het besluit gekomen christen te worden.

Hij deelde dit voornemen aan zijne vrouw mede.

Zij kantte er zich hevig tegen, wilde er niet van hooren hem hierin te volgen, dreigde hem met scheiding en het medenemen van goederen en kinderen.

---

(1) De u wordt door GRAAFLAND in Alf. en Mal. woorden gebruikt voor oe. (RED.)

De man trachtte haar met zachtheid en geduld en door betoog over te halen, maar het baatte niets.

Daar nadert de tijd van den rijstoogst. De heidenen mogten niet oogsten voor en aleer zij door een dankoffer den goden erkentelijk waren geweest.

De gewezen priester wilde dit niet meer doen; maar zijne vrouw wilde zich niet van haren godsdienstpligt laten terughouden, en riep andere priesters om de fosso te maken. Toen deed de man zich gelden en sprak: „Dit is mijn huis; en het zal hier niet geschieden." Maar de vrouw liet zich niet uit het veld slaan. Zij zeide: „Dat varken is mijn varken, en ik wil het offeren, neemt het op, en brengt het naar den tuin?" Zoo deed men, en zij maakte fosso in den tuin. Later maakte zij het huis voor haren man tot een ondragelijk verblijf, zoodat hij ter wille van zijne zielsrust zich zelfs moest verwijderen naar eene andere plaats.

Maar, eenmaal tot de overtuiging gekomen, dat de christelijke godsdiënst beter voldoening schenkt aan de behoeften van het menschenhart dan de alifoersche eeredienst, was ook de minahassasche vrouw even beslist aan die erkenning getrouw. Hare meerdere vatbaarheid voor zachtere aandoeningen en de inspraak van haar gevoel, waren oorzaak, dat het Evangelie van Gods genade in Christus, in den regel op haar dieperen indruk maakte dan op de mannen. Daarbij is haar aanleg tot het opnemen van kennis in ieder opzigt en tot ontwikkeling van het begripsvermogen bijzonder groot, en daarbij heeft zij eene gemakkelijkheid, die haar in de gelegenheid stelt, de mannen dikwijls vooruit te streven.

Bezoeken wij eene school.

Wij zijn aan het strand van Tondano, te Lalumpej. De school is in het kerkgebouw, van achtkanten vorm,

en voor deze gelegenheid, een mij opgedragen schoolbezoek, staan de kinderen in het rond geschaard, en kunnen allen door ons goed gezien worden. Bij ons binnentreden worden wij, als naar gewoonte, door alle kinderen overluid en in koor begroet, en volgt daar dadelijk een hupsch welkomstlied in de maleische taal, op de wijs van het „Oostenrijksch volkslied", driestemmig, waarbij de stemmen der meisjes het krachtigst zijn.

Wij hebben gelegenheid het geheel goed te overzien. In vele scholen vindt men de meisjes ietwat bedeesd en linksch. Dat is het gevolg van minder gezette opkomst in de school, waaruit achterlijkheid, en, als nieuw gevolg, verwaarloozing van de zijde der onderwijzers voortvloeit. Dat alles aan het strand van Tondano, sedert de laatste vijf en twintig jaren niet alzoo. Door den invloed der Evangelisatie en den krachtigen, levenwekkenden vorm van het gemeenteleven aldaar werden de scholen daar altijd goed bezocht, zoowel door de meisjes, als door de jongens. En daar vindt men dan ook verscheidene scholen, waar de meisjes in vele opzigten vooruit zijn, ook al omdat de onderwijzers zich door de vluggere bevatting der meisjes laten medevoeren en er niet voor zorgen, dat de jongens gelijk blijven voortgaan.

De heldere, sprekende blikken der meisjes vooral noodigen uit, met het onderzoek dadelijk een begin te maken. Wij gaan den kring langs. De nette kleedij van al de kinderen behaagt. De meisjes munten echter uit, en aan haar kapsel hebben zij ook de noodige zorg besteed.

Wij zien de schoonschriften, en — ja! het is nu niet anders — over het geheel winnen de meisjes het van de jongens in vastheid van hand en netheid. Alleen in

het aanbrengen van lofwerk winnen enkele jongens het.

Wij laten lezen. Bedenk dat wij op eene genootschapsschool zijn, en al de kinderen van evangelisch-christen ouders. Het onderzoek naar de geoefendheid in het lezen wordt dienstbaar gemaakt aan het onderzoek naar hunne Bijbelkennis. Zij lezen dus heden in het Nieuwe testament. Wij geven zelf een hoofdstuk op uit de Evangeliën, en blijven ons, ook bij het vragen over en naar aanleiding van het gelezene, bepalen bij de geschiedenis van den „Zaligmaker."

Ontegenzeggelijk lezen de meisjes het best; er is een klein meisje van 8 à 9 jaar, dat uitmunt. Zij maken geen enkele fout; de jongens lezen minder vlot. Nu volgt een onderzoek naar het gelezene. De meisjes blijven geen enkel antwoord schuldig; de jongens wel. Maar dan moest men die fonkelende blikken der meisjes zien, met de vingers omhoog geheven, om te mogen antwoorden. Straks wachten zij niet meer af, dat haar de gelegenheid tot spreken zal worden gegeven . . . . Het wordt ons te magtig, te druk! — Wij moeten stilte verzoeken. Welke zijsprongen wij ook maken op het gebied der Evangelie-geschiedenis, geen antwoord blijven de meisjes ons schuldig.

Wij laten rekenen. Nu zullen de jongens uitmunten, meent gij. Overal elders in de Minahassa is dit meest het geval. Waar de meisjes goed opkomen, echter niet. Hier te Lalumpej zijn de meisjes weêr vlugger dan de jongens. Zij gevoelen hare kracht; weldra worden zij stout; zij zijn de jongens voor, en werpen zegevierende blikken naar de overzijde, waar de jongens staan. Een hooge blos teekent hare opgewektheid, en wij kunnen niet nalaten, tegenover de onbeholpen figuur der jongens, onze goedkeuring over de houding der meisjes te kennen te geven.

Wij hooren nog een koraal-gezang, vertaling van het 83ste onzer evangelische gezangen, en verlaten in aangename stemming de school.

Het zal wel niet noodig zijn, dat ik nog in het breede aanwijs, hoe diezelfde gunstige aanleg bij de meisjes oorzaak is, dat zij onder de leiding van de zendelingsvrouw groote vorderingen maken in beschaafde manieren, netheid, zindelijkheid, orde en huishoudelijkheid, terwijl zij spoedig de grootste handigheid krijgen in vrouwelijke handwerken, de kookkunst en eene degelijke, nette behandeling van de wasch. Zij worden daardoor gevormd tot flinke, nette huisvrouwen, die door al die hoedanigheden de grootste aanbeveling voor een goed huwelijk medebrengen, dat over het geheel zich voor haar niet lang laat wachten.

Maar alweder: in catechisatie, bijbellezing en kerk, onder de leiding des zendelings, munten zij evenzeer uit. De beste catechisanten zijn de meisjes. Dat geldt niet alleen het leeren van vragen en de kennis der geschiedenis, maar het opzoeken en leeren van gelijkluidende bijbelteksten, het schrijven van schetsen van het catechetisch onderwijs, van de bijbellezingen en van preeken. De ijver, die zij daarin betoonen, is dikwijls voor de jongelingen tot beschaming, maar werkt ook wel tot aansporing van meerderen ijver bij dezen.

En, dat dit alles zich niet bepaalde tot verstandelijke werkzaamheid, maar dat hier ook wel inderdaad sprake mag zijn van gemoedelijke overtuiging en ware vrome gezindheid des harten, kan het leven van velen harer, als meisje en later als vrouw, in het licht stellen. Ja, zij konden ook smaad en leed doorstaan, ter wille harer overtuiging, en opregte gehechtheid aan hare godsdienstige belijdenis. Laat ik u daarvan eene enkele schets mededeelen.

In mijn' werkkring te Tanawangko vond ik zoogenaamde oude- of strandchristenen. Dat waren lieden, die in vroeger jaren, naar de wijze onder de O.-I. C. in gebruik, gedoopt waren door predikanten op hunne bezoekreizen, maar die verder zonder herderlijke zorg waren gelaten. Het zag er met hun Christendom treurig uit. Kennis bezaten zij niet, zelfs niet van de meest bekende zaken in den christelijken godsdienst. Als een staaltje dient, dat het Kerstfeest was de gedachtenisviering van Jezus dood, en het Nieuwjaar, die van zijne opstanding! — Weinigen slechts konden lezen, en van kerk of catechisatie wisten zij niet, en .... waren zij afkeerig. Toen ik hen trachtte te trekken, en zij zagen dat vele heidenen toetraden, en de kerk en de godsdienst eene plaats kregen in de dagelijksche zamenleving en gesprekken, trokken zij zich terug, en werden vijandig gezind! — ..... „Wat zouden die nieuwe christenen?" — „Wij waren reeds christenen eer gij ter wereld kwaamt! — En wie zou ons nog leeren kunnen?"

Het zedelijk gehalte van die menschen hield gelijken tred met hunne kennis op godsdienstig gebied. Het was hun dus een doren in het oog, dat er meer en meer sprake werd van het huwelijk, van onthouding van dronkenschap, en van de vorming der kinderen op school en catechisatie. Niet genoeg, dat zij zelven niet toegankelijk waren, wilden zij ook beletten, dat anderen gehoor gaven aan de stemmen tot verandering en bekeering: „Zelven niet ingaande, beletten zij ook anderen in te gaan." Dat pastten zij in de eerste plaats toe op hunne eigene kinderen.

In zulk eene familie waren eens twee dochters. Van mijne pogingen om de oude lieden te trekken — en wel te vergeefs — zal ik nu niet spreken. De beide meisjes waren gekomen tot den ouderdom, dat zij niet meer

ter school konden gaan. Zij hadden echter zooveel geleerd, dat zij met eenige oefening konden lezen. Zij waren met enkele harer vriendinnen bij mij ter catechisatie gekomen, en kwamen geregeld. Ook leerden zij vlijtig, en ik zag haar daarbij zondagmorgens in de kerk, en zondagavonds in de bijbellezing, terwijl zij zondags na den middag bij mijne echtgenoot in de zondagschool kwamen. Dat alles kwam den vader ter oore. De moeder was ook begonnen zondagmorgens ter kerk te komen, en liet overigens hare dochters heuren zin volgen. Niet alzoo de vader. „Dát liep te gek: in de week 's avonds een paar malen onderwijs, en zondags den geheelen dag!" „Dat is ongehoord!" „Dat was in onzen tijd nooit." „Al te maal nieuwigheden!" „Dat komt niet te pas!" „Dat moet uit zijn!"

Het razen, en schelden, en smaden nam toe – en vooral 's avonds, als hij vol was van den palmwijn, sagoweer, – dan was het: „Hoort gij, dat loopen naar kerk en catechisatie of onderwijs, of hoe dat heeten moge, moet uit zijn! Dat geeft niets! Geen miloe en geen padi! Begrepen?! Gij gaat zondagmorgen naar den tuin, en niet naar de kerk! Hoort ge! Dat onderwijs verveelt mij."

De man kon zijne dochters niet verwijten, dat zij lui waren: zij werkten de gansche week met ijver, en werden zelfs door velen geprezen.

De zondag kwam. De vader zat zijne sagoweer 's morgens te genieten, in afwachting wat zijne dochters zouden doen. Zij namen heure manden met leeftogt voor dien dag, en gingen vroeg henen, als naar gewoonte.

Maar, – zij hadden andere begrippen en neigingen leeren voeden dan heur vader. Zij wisten reeds, dat de mensch „bij brood alleen niet leven kan." Toch begrepen

zij, dat het vergeefsche moeite zou zijn, haren vader daarvan te willen overtuigen. Zij hadden daarom onder in hare manden hare zondagsche kleederen gelegd. Nu gingen zij naar eene harer vriendinnen, verkleedden zich daar, en gingen ter kerk! Na kerktijd gingen zij naar den tuin, kookten haar eten, en gingen des middags naar de zondagschool en 's avonds naar de bijbellezing.

Toen de vader de misleiding later bespeurde, wilde hij daaraan een einde maken, en verborg hare kleederen!

Wat nu te doen? De meisjes vertrokken weder met manden en leeftogt, maar zonder kleederen voor de kerk. Zij gingen naar hare vriendin, deelden haar leed mede, en vonden raad en hulp. Zij leenden kleederen, en gingen ter kerk.

Het verdroot den vader, dat zijne dochters niet morden, en dus vertrouwde hij de zaak niet.

Den volgenden zondag was het weêr even zoo. De man wilde zich overtuigen, of zijne dochters in den tuin waren. Hij ging tegen negen ure daarheen. . . . zijne dochters waren er niet! Dat had hij vermoed! Hij wachtte ze af. Toen zij na kerktijd in den tuin kwamen, vonden zij den onvriendelijken vader daar. Hij overlaadde haar met smaad en scheldwoorden. Zij zwegen. Toen hij echter schimpte op den godsdienst, die de kinderen leerde „ongehoorzaam" te zijn aan de ouders, konden zij zich niet weêrhouden te antwoorden: „Onze godsdienst leert ons, dat wij niet alleen moeten zorgen voor de spijs, die vergaat." „Onze ziel heeft ook behoeften, zoowel als ons ligchaam." „Zes dagen zult gij arbeiden, en de zevende dag is het de dag des Heeren!" „Dat is Gods wil, en als vader daar tegen is, dan moeten wij Gode meer gehoorzamen!" . . . . . .

„Zoo, zoo, ja om een lui leven te leiden; een fraaije godsdienst!"

„Vader mag aanwijzen wat er aan het tuinwerk ontbreekt," en van overkropt gevoel in weenen uitbarstende, zeiden zij: „Wij zijn niet lui! Dat hebt u nog nooit kunnen zeggen!"

De tuin (akker) stond prachtig; dat was het werk van 's mans dochters. Een gevoel van vadertrots en voldoening kwam in hem op. Hij was ontwapend, en ging henen. Later deed hij, alsof hij van het kerkgaan niets bespeurde, en lied zijne dochters met rust.

Die meisjes nam ik later aan als lidmaten der gemeente. Zij waren in achting, en huwden, eene van haar zelfs met een negerij-hoofd. Ook als vrouw en moeder bleven zij voorbeeldig.

En nu noodig ik u uit tot weder andere tooneelen, waar de zelfwerkzaamheid der minahassasche vrouwen aan het licht komt, op christelijk gebied.

Op vele plaatsen, waar het volk eene kerk bouwde, namen de vrouwen daaraan ook deel op hare wijze. Zij maakten het werk den mannen aangenaam, door te zorgen, dat zij met koffij en gebak kwamen ter plaatse, waar de mannen werkten, en ook, dat op den bepaalden tijd een bij uitstek goed maal werd aangerigt, waardoor het werk niet alleen verligt en veraangenaamd werd, maar zelfs eenig feestelijk aanzien kreeg. De aanmoediging, opwekking en lof van de zijde der vrouwen waren niet de minst gewenschte zaken, die de stemming veraangenaamden.

Maar, Tondano's vrouwen deden weder meer. De kerkbouw te Tondano was door velerlei omstandigheden langen tijd vertraagd, niet het minst door tegenwerking

der inlandsche hoofden. Als de gemeenteleden een' dag bepaald hadden, dat zij hout zouden gaan kappen en slepen, om het naar de negerij te vervoeren, dan vernam men den avond te voren bij bekkenslag, dat de mannen den volgenden morgen moesten werken aan den weg of in den koffijtuin. Zoo ging het voortdurend! Dat de Zendeling daaronder gedrukt ging, behoeft niet meer vermeld te worden. Ook de gemeente morde.

Dat verdroot de vrouwen te Tondano, en zij zaten niet stil. De voornaamste vrouwen, met de weduwe van den Majoor (het districts-hoofd) van Toulimambot aan het hoofd, vormden eene vrouwenvereeniging, met het doel om meerder gemeenteleven te wekken, onderlinge zamenkomsten te houden, de belangen der gemeente te bespreken, en inzonderheid den kerkbouw te bevorderen. Zij spoorden de mannen aan, lieten den hoofden onaangename woorden hooren, en bewerkten, dat men met kracht het werk zou voortzetten.

Er werd veel en zwaar hout gekapt, drie à vier palen van Tondano. Toen het uit het bosch was gesleept op den weg, gaven de vrouwen het sijn tot eene algemeene opwekking om het naar de negerij te slepen. Daar togen eenige honderden vrouwen en meisjes uit met bovengenoemde voorname vrouwen aan het hoofd, de meisjes met bloemen op het inlandsche hoofddeksel in min of meer nette kleedij, en . . . . tegen vier ure na den middag hoorden wij — ik was juist te Tondano — een gejoel en gezang, dat al nader en nader kwam. Wij hoorden meest vrouwenstemmen, soms ook enkele mannenstemmen. Wat was er gaande? Buiten komende zagen wij een tachtig à honderdttal vrouwen en meisjes met gejuich en forsche krachtsinspanning aan een' zwaren rotan van drie à vier centimeter dikte, eenen zwaren,

tachtig voet langen balk voorttrekken van een rijnlandschen voet in het vierkant, en met goede vaart, al springende, en loopende, en zingende, en juichende ging het voorwaarts. De voorname vrouwen gaven den toon! Zij lieten niet toe, dat de mannen hielpen. . . .

Straks volgden daar weder andere partijen.

Weder kwam er eene troep vrouwen en meisjes, als zoo even, met een' dito balk. Maar daar naast werd een andere balk voortgesleept door mannen! De partijen wedijverden; de vrouwen gaven niet toe; de mannen wilden niet onderdoen. Men was bijna buiten zich zelven van inspanning en opgewekte stemming. Er was zelfs gevaar voor ongelukken. Ons voorbijtrekkende ging er een luid hoera! op, en voort ging het weder.

Noem het nu vrij onvrouwelijk, dat die vrouwen en meisjes daar, dampend en met vuurroode aangezigten, als furiën loopen te springen en te trekken aan een' balk van ontzaggelijke zwaarte; maar vergeet bij uwe beoordeeling niet, dat gij te doen hebt met een volk, dat pas de eerste schreden heeft gezet op den weg der beschaving, een volk, dat in zijne handelingen nog wordt bestuurd door de aandrift tot sprekende daden, in plaats waarvan wij onze, bijna zeide ik kibbelende, redeneeringen hebben, dikwijls zonder eenig gevolg hoegenaamd. Vergeet dan ook niet, dat gij hier de dochters en kleindochters ziet van die vrouwen, die hunne mannen van lafheid beschuldigende, zelven de handen aan het werk sloegen, en vergeet bovenal niet, dat zij zich hier laten gelden voor een zooveel prijzenswaardiger doel.

Dat doel, de mannen te beschamen en tot meerderen ijver aan te sporen, hebben zij volkomen bereikt, en tevens de tegenwerking van enkele hoofden doen eindigen. Zij behoefden geen balken meer te trekken; de mannen hebben dat verder alleen gedaan.

De vrouwenvergaderingen tot opwekking van het gemeenteleven bleven voortbestaan, en vonden ook elders navolging. . Daar bidt en zingt men te zamen, leest en bespreekt men gedeelten des Bijbels of wat in de kerk besproken is, tot onderlinge stichting, en behandelt men de belangen der inwendige zending, dus de gemeentebelangen.

Dit alles teekent leven, en geeft goede hoop, dat het ingeplante christelijk beginsel verder zal voortwerken tot meerdere bevestiging van het werk der Evangelisatie, dat onder het volk begonnen is.

Tot meerdere bevestiging van het ingeplante beginsel, zal vooral de Maria-natuur van andere vrouwen in de Minahassa veel bijdragen, door den invloed op het huisgezin en hare omgeving, door zachtere gemoedsaandoeningen, dieper en inniger gevoel en onverflaauwde liefde tot den Heer. Zulke vrouwen heeft de Minahassa – God lof! – overal te midden van andere naturen. Bij haar een dieper gevoel van zonde en schuld en inniger liefde om de verlossing in Christus; – bij haar meer voortgaande begeerte om aan de voeten van Jezus op te wassen in kennis en christelijk leven; - bij haar meer gestadige gelijkmatige werkzaamheid om anderen te trekken, te leiden en te helpen. Zij zijn een krachtige steun ter bevordering van de belangen van het Godsrijk in de Minahassa.

Mag ik u er ééne schetsen, eene christin, zooals ik haar jaren lang gekend heb en gadegeslagen, in handel en wandel. Zij mag gelden voor een type van de zachte, minahassasche christin.

Zij heette MARIA, en droeg dien naam met regt. Zij was geboren in eene negerij niet ver van Menado – in eene omgeving en eene familie, waar wel de uiterlijke

beschaving van het europeesche element, met hare kleedij en haar kaartspel en dansen navolging vonden, maar het christelijk leven weinig gekend was. Om hare schoonheid en andere goede vrouwelijke hoedanigheden werd zij door een tweede districtshoofd van elders ten huwelijk gevraagd. De eerste jaren van hun zamenzijn waren aangename huwelijksjaren. Zij kreeg eene dochter, schoon als zij, en de liefde en trouw van haren echtvriend maakten het huiselijk leven tot een paradijs. In de plaats, waar zij toen verblijf hield, was eene godsdienstige opwekking ontstaan, en de zachte natuur van MARIA maakte haar te ontvankelijker voor den invloed van dien aangenamen, levenwekkenden geest, die daar heerschte en krachtig in de gemeente werkte. Daar was eene getrouwheid van opkomst in kerk, en bijbellezing, en catechisatie, die weldra velen medevoerde. Zoo ook MARIA. Zij werd eene getrouwe catechisante, en haar onverstoorbare aandacht en de uitdrukking van ingenomenheid met de prediking was op haar sprekend gelaat te lezen. Verschillende aandoeningen teekenden zich dan in haar oog, en het kon voor niemand een geheim blijven, dat weldra haar gansche ziel leefde en ademde in dat „ééne noodige", dat het leven van haar leven werd. Hoewel zij in hare jeugd een zedelijk leven geleid had, kwam dat tijdperk haar voor als een tijd van duisternis en onnut bestaan, en — de genoegens van dien tijd konden haar niet meer aantrekken: zij achtte ze schadelijk en verwerpelijk, en kon ze ook in haar huis niet dulden. . . . . Jammer, dat haar echtvriend in hare neiging en overtuiging niet deelde! Hij vond het vervelend, dat zijne vrouw thans meer lust vond in kerk en catechisatie, en in plaats van vroegere zamenkomsten voór kaartspel en ijdel gepraat, nu vrien-

dinnen aan huis trok, waarmede zij sprak over godsdienstige onderwerpen, waarbij de Bijbel, als de beste huisvriend en leidsman in het midden was.

De man vergat zijne eerste liefde, – en zocht elders verstrooijing.

MARIA was vrouw, en gevoelde diep die verwaarloozing en verkrachting van hare regten. Zij trachtte den man door zachtheid en liefde aan zich te verbinden, en hem op den goeden weg te leiden. Men bewonderde haar geduld, en de pogingen, die zij met echt vrouwelijken tact in het werk stelde om den man aan zich en aan huis te binden! . . . .

Te vergeefs!

Het smartte haar, – maar zij zocht haren troost in God en Christus, en ging voort op den weg ten leven. Zij was lidmaat der gemeente geworden, en trachtte haren man over te halen ook haar voorbeeld te volgen. Een' korten tijd scheen het, of de magt der liefde had gezegevierd over zijne neiging tot afdwalen.

Maar de zonde werd hem te sterk, en hij ging zijnen weg.

Toen bleek het hoezeer de verkropte gemoedsaandoeningen over miskende liefde haar hadden aangegrepen. Weldra openbaarden zich de treurige, maar onbedriegelijke teekenen van eene ziekte, die de levenskiem aantastte.

Zij wist het, – en berustte er in. Ach! het leven had voor haar zijne aantrekkelijkheid verloren! Maar, hoe meer zij gevoelde, dat haar aardsche tabernakel werd afgebroken, hoe meer zij bevestiging zocht voor haar geloof aan de inwoning in het Vaderhuis bij haren Heer en Heiland. Zij was velen ten zegen, omdat zij met liefde en getrouwen ijver hen tot Christus wist te leiden, terwijl zij zelve geene gelegenheid ongebruikt liet om te vorderen in kennis en godzaligheid.

Eindelijk nam hare ziekte zoo zeer de overhand, dat het einde met rassche schreden naderde. Zij werd door hare vriendinnen en den herder der gemeente veel bezocht, en vond dan een hemelsch genot in het bespreken van godsdienstige onderwerpen.

Er was slechts ééne zaak, die haar hart beklemde... Het was het lot van hare dochter, die toen zeven jaar was geworden. Zij begreep, dat de opvoeding, die haar man het kind zou geven, niet zou kunnen leiden tot heil van het kind.

De ziekte nam snel toe. Toen zij haar einde voelde naderen, liet zij mij en mijne vrouw roepen. Wij kwamen. Ik vroeg haar hoe zij het had? Zij wees slechts met hare hand omhoog. Toen hoorden wij haar den naam van haar kind noemen. Het meisje stond daar. Ik legde de hand van het kind in die der moeder. Zij nam echter die hand en legde die in de mijne, en stamelde: „Mijnheer, mijn kind." Allen begrepen haar: ik moest het kind aannemen. Ik stemde toe. Een liefelijke glans kwam op haar gelaat, – en zij was heengegaan.

Voor de meerdere bevestiging van ons werk is het oog der zendelingen thans vooral geslagen op de opvoeding van het opkomend geslacht, en daartoe hebben wij bovenal de moeders te vormen.

Is het toch hier in Nederland waar, dat de opvoeding der kinderen meest in handen is van de moeder, in de Minahassa is dit nog meer het geval: de vader bemoeit zich weinig of niet met de kinderen.

Onze invloed op de vorming van de moeders onder het volk begint op de school, wordt voortgezet op de catechisatie, en zij die in hare omgeving den toon geven staan tot de vrouw des zendelings in naauwere betrekking,

hetzij door veelvuldigen omgang, of wel dat zij zelven in het huis des zendelings hare opvoeding genoten hebben. Hoe beter dus de moeder naar kennis en beschaving en godsdienstigen zin ontwikkeld is, zooveel te meer mag men hopen voor de opvoeding van het opkomend geslacht.

Er is echter een deel der Minahassasche meisjes, dat langs dien weg door ons het minst kan bereikt worden, en toch eene goede opvoeding nog meer dan andere noodig heeft. Het zijn de dochters der hoofden, de toekomstige vrouwen en de aanstaande moeders der hoofden, die later aan het bestuur zullen komen.

Die meisjes trekken het minste voordeel van het gewone volksonderwijs, omdat zij niet gaarne met de kinderen uit het volk ter school gaan, en ziet de moeder het nut van het onderwijs al min of meer in, zoo is toch de tucht in huis te slap, dan dat zij dagelijks met kracht er op zou aandringen, dat de dochters ter school gaan. Het gevolg is, dat die meisjes opgroeijen in onkunde en ledigheid, de twee grootste vijanden voor een opwassen in degelijkheid en deugd. Evenmin worden langs dien weg bij die meisjes de grondslagen gelegd voor de kennis, die wijs kan maken tot zaligheid en eenen godvruchtigen wandel.

Wat later van zulke vrouwen is te wachten voor de opvoeding harer kinderen, behoef ik niet te zeggen. In het huisgezin van zulk eene vrouw zal een uitwendige glimp van beschaving het gemis aan kennis en ware beschaving van den geest moeten bedekken; er zal een betreurenswaardig ledig zijn, dewijl bovenal de godsdienst zal ontbreken. En, hoe nadeelig moet zulk een voorbeeld in het huis van een Hoofd terugwerken op de ondergeschikte omgeving.

Gevoelt gij hoe noodig het is, dat die dochters der Hoofden, de aanstaande vrouwen en moeders van andere Hoofden, eene goede, degelijke, godsdienstige opvoeding ontvangen? Ziet gij het met ons in, dat in zulk eene opvoeding voor een gewigtig deel de bevestiging van het werk der Evangelisatie gelegen is, even goed als in andere voortdurende belangen van ons werk?

Zoo ja, verheugt u dan met mij, dat er goed uitzigt is, dat hierin zal voorzien worden.

Er is besloten tot de oprigting van eene inrigting tot opvoeding van de dochters der Hoofden, en dewijl die meisjes in het geheele land verspreid wonen, zullen zij in die school inwonen, dat tevens in het belang is van eene geregelde, degelijke en christelijke opvoeding. Er wordt dus eene meisjes-kostschool voor de dochters der hoofden gesticht.

De meisjes zullen daar onderwezen worden in de gewone vakken van onderwijs, die tot eene beschaafde opvoeding onder dit volk dienen te worden gerekend; evenzoo in de gewone vrouwelijke handwerken, en, voor zoover noodig, ook in andere vrouwelijke bedrijven, opdat zij later niet onbeholpen zijn in de huishouding. Bij dat alles zal het bovenal de toeleg zijn om verstand en hart te vormen en te leiden in christelijk godsdienstigen zin, opdat later in de vrouw van het Hoofd de beschaafde vrouw en christin te herkennen zij.

Ziedaar dus eene inrigting, die ik met volle vrijmoedigheid aan uwe belangstellende medewerking durf aanbevelen. De Bestuurders van ons Genootschap, ofschoon als stichters de grondslagen leggende, hebben, onder den druk van vele andere verpligtingen in den zendingarbeid, de geldelijke verantwoordelijkheid en het voortbestaan dier inrigting niet durven waarborgen. Zij staat dus

op zich zelve, en kan alleen blijven bestaan, als de vrienden der zending, overtuigd van de hooge noodzakelijkheid van zulk eene inrigting, en verzekerd van eene degelijke uitvoering van het voorgestelde programma, krachtig willen medewerken en ruime gaven daarvoor willen bestemmen. De oprigting is aanvankelijk verzekerd, en zal – zoo God wil – nog dit jaar plaats vinden. Directrice en onderwijzeres zijn reeds gevonden (1), en hoewel de som, die het voortbestaan moet waarborgen, nog niet gevonden is, zijn wij toch zoozeer overtuigd van de noodzakelijkheid van zulk eene inrigting en hebben zóó vast geloof in de deugdelijkheid der zaak, ter verdere bevestiging van het werk Gods, dat in de Minahassa gewerkt is, dat wij ook vast gelooven aan Zijne goedkeuring op dit werk, en daarom begin van uitvoering geven aan, wat de nood ons heeft opgelegd. God geve Zijnen zegen op deze poging tot bevestiging van Zijn dierbaar rijk in de Minahassa; en uw hart worde bewogen om mede te werken naar uw vermogen, opdat dit schoone werk de kroon zette op dien heerlijken arbeid, in Gods kracht begonnen en door Hem boven bidden en denken gezegend.

1881. N. GRAAFLAND.

(1) Beide dames, de jufvrouwen G. C. KROOK en W. C. DE LIGT zullen in September in de Minahassa zijn aangekomen, waar alles voor hare ontvangst gereed was. (RED.)

ZENDINGWETENSCHAP.

De voortgang en bevestiging der Evangelieverbreiding in Nederlandsch Oost-indië.

Het zal spoedig drie eeuwen geleden zijn, dat de Nederlanders voor het eerst voet aan wal zetten in de gewesten, die thans als Nederlandsch Oost-indië bekend zijn. Was het hoofddoel van hunne reizen en ondernemingen de herstelling van hunnen door Spanje ernstig bedreigden handel, het zoeken van nieuwe handelswegen en het sluiten van voordeelige verdragen met de inlandsche bevolkingen, de Nederlanders van die dagen waren toch ook niet onverschillig voor de godsdienstige belangen van hen, die zij als duivelsdienaars of als aanhangers van den valschen profeet beklaagden of verachtten. Zij wilden hunne bekeering tot het Christendom en waren, tot zekere hoogte, bereid de middelen, die zij daartoe noodig en geschikt achtten, aan te wenden. Na eene halve eeuw telde men bekeerlingen bij duizenden, en toch bestonden er in het begin van onze 19de eeuw niet meer dan een klein getal verwaarloosde gemeenten in de Molukken, terwijl de millioenen op Java, Sumatra, Borneo, kortom door gansch Indië, heidenen of mohammedanen gebleven waren.

Heeft dan het Christendom zóó weinig innerlijke kracht? Of zou het niet geschikt zijn voor die volken? Of moet

het woord van den Meester „predikt het Evangelie allen creaturen" in beperkten zin worden opgevat? Of. . . . Doch laat ons niet langer vragen, vragen omtrent welke, voor ons als christenen geen twijfel bestaat.

Waarom de leemten en fouten in het Christendom, als drager van het Evangelie van Jezus Christus, gezocht? In zijne belijders, in ons zelven zijn zij te vinden, liggen zij voor de hand.

Ik beroep mij bij deze uitspraak op de geschiedenis. Laat de geschiedenis van de zoogenaamde evangelieverbreiding in Indië ditmaal getuigen. Men zal steeds en overal bevinden, dat het Evangelie in zijne waarde miskend werd; dat de ijver, die soms zeer groot was zich bepaålde tot godsdienstvormen, leerstukken en naamchristendom. Ik beweer hiermede niet, dat er in Nederland geen christenen waren die het beter verstonden; ik wijs op de verschijnselen, vooral in Indië zooals deze voor ons zijn opgeteekend.

„De Nederlanders in Indië", „Geschiedenis der Nederlanders in Indië", geijkte termen als deze geven vaak aanleiding tot valsche begrippen. Men vergeet dan zoo ligt, dat deze gansche geschiedenis opgaat in die der Oost-indische Compagnie; en dat deze in de verste verte de natie niet vertegenwoordigde.

In de octrooijen, aan dat handelsligchaam voor zijn monopolie verleend, komt geen woord voor van verpligtingen omtrent godsdienst of Evangelie. Wij achten dit naar de begrippen van onzen tijd natuurlijk. Naar die van de 17de en 18de eeuw was het dit niet zoo geheel en al.

In de tractaten door de Oost-indische Compagnie met inlandsche Hoofden gesloten komt bijna onveranderlijk voor: „In zake van religie zal niemand den anderen

mogen bespotten, of verhinderen; maar elk leven, gelijk hij 't voor God wil verantwoorden."

Vreesde men, dat het belemmeren of beperken van het Boeddhisme op Ceylon aanleiding tot oorlog zou kunnen geven, dáár waar men zich niet magtig genoeg gevoelde tegen den inlander, zoo werd gestrengelijk onthouding, neutraliteit voorgeschreven.

Mogt men in Japan boeken en geschriften invoeren, men had zich zeer naauwgezet te overtuigen, dat daarin geen afbeeldingen voorkwamen, die aan het kruis konden doen denken.

Alleen dáár, waar men den invloed van de roomsche geestelijkheid bespeurde, moest men met alle gestrengheid te werk gaan, om dien te weren. Roomsche ambtenaren werden, vreemd genoeg, oogluikend geduld.

De Heeren 17nen beslisten; daarmede was alles uit; en nu laat zich ten aanzien van dezen in godsdienstzaken veel goeds vermelden (1); maar altijd blijkt, dat bij hen alles door den handel, en de dividenden werd beheerscht.

Het staat te bezien, of van wege de Compagnie iets voor de belangen van den godsdienst zou gedaan zijn, als niet politieke belangen, de betrekkingen tot Spanje en Portugal tusschen beiden gekomen waren; als niet de Gereformeerde kerk, door tusschenkomst van hare Synoden en Classen gedurig had aangedrongen op het uitzenden van predikanten, ziekentroosters en onderwijzers.

Deze Kerk was zelve in hoogst ongunstigen toestand. Aan den Staat geklonken, in staatkundige verwikkelingen betrokken, in zich zelve vaak verdeeld, kon zij de belangen van het Godsrijk niet dan sporadisch, naar verschillende inzigten, altijd onvoldoende behartigen. Werd

(1) Ik deed zulks in mijne »Geschiedenis tegenover kritiek." 1864.

haar van wege Heeren 17nen toegevoegd: „Wij zijn bereid gelden beschikbaar te stellen, zorgt gij slechts, naar uwe roeping, voor geschikte „sujetten", dan bleek het onvermogen van de Kerk. Welk predikant, die ook maar eenigszins gezien was bij zijne gemeente, welk proponent, die ook maar eenig uitzigt had op een gewenscht beroep, was te bewegen, zich naar Indië te begeven, het toevlugtsoord voor onrustige geesten en avonturiers?

Beklaagde zich de Kerk bij de Compagnie over achterstelling, onwaardige bejegening van evangeliedienaars in Indië, dan hadden HH. 17nen hunne tegenklagten gereed over luiheid, ongeschiktheid, heerschzucht en aanmatigingen van de kerkedienaren, waarbij dan doorgaans het „God beter 't", de minachting uitdrukte, die de politieken in den regel den geestelijken toedroegen.

En men behoeft er VALENTIJN slechts op na te slaan, om zich te overtuigen, hoe, ook naar het oordeel van dezen wakkeren predikant, het meerendeel der predikanten beneden het peil stonden, dat men redelijker wijze voor den evangeliedienaar in Indië mogt stellen. Te verwonderen was het niet, dat de meesten, na eenige jaren in Indië te hebben doorgebracht, naar hunne „verlossing", zooals men het karakteristiek noemde, hunkerden.

In weerwil van zóó vele ongunstige omstandigheden, ontstonden er christelijke gemeenten, en die in de Molukken, bepaaldelijk die op de Ambonsche eilanden dagteekenen van dien tijd. Hoe ontstonden deze? Eene enkele proeve is voldoende, om zich hiervan eene voorstelling te vormen. Met ondergeschikte wijzigingen had het overal elders op dezelfde wijze plaats. Een levend en levenwekkend Christendom is nergens geplant.

„In 't jaar 1607, bij de komst van den Heer zeevoogd, CORNELIS MATELIEF, in Amboina" dus lezen

wij bij VALENTIJN (1), "gaven de inlanders hem te kennen, dat de zaken hier nu wel vrij beter en ordentelijker, dan onder de Portugezen, toegingen; maar vermits zij van ons gehoord hadden, dat de godsdienst der Portugezen, hen in hunne tijden ingeplant de regte niet was, zoo verzochten zij, dat wij hen beter wilden leeren, en daartoe gelegenheid van leermeesters, boeken en 't verdere daartoe noodig, alzoo zij als de beesten leefden, geven wilden."

MATELIEF was niet in staat, aan dit redelijk verzoek te voldoen. Hij gaf hun echter "eenen docter, JOANNES WOGMA, tot hunnen eersten schoolmeester, aan welken hij belastte, twee uren vóór en twee uren na den middag school te houden, de kinderen te leeren bidden, lezen en schrijven, waarvoor hij, zijn ambt wel waarnemende, achttien gulden per maand winnen zou. Ook beloofde MATELIEF te zullen bezorgen, dat hier Predikanten komen zouden, om hen verder in de gronden van onzen godsdienst te onderwijzen."

Zóó gingen de door XAVERIUS en andere roomsche zendelingen gedoopten tot de Gereformeerde kerk over.

In 1615 kwam de eerste predikant, CASPAR WILTENS op Amboina, die in 1618 gevolgd werd door den tweeden, Ds. SEBASTIANUS DANKAARTS. Beide predikanten betoonden bijzonderen ijver bij hun werk, en mogen wel als voorbeelden genoemd worden. De eerste, na vergeefsche pogingen te hebben aangewend, om den kinderen op school de Nederduitsche taal te leeren, besloot zich, bij zijn onderwijs, van het Maleisch te bedienen, en Ds. DANKAARTS, die meende, dat zijn ambtgenoot de proef te spoedig had opgegeven en ze dus herhaalde, kwam tot hetzelfde besluit, maar meende zich van de

(1) Zie: Ambonsche zaken, van den godsdienst, fol. 34, (Deel III van Oud- en Nieuw Oost-indië).

laag-maleische taal te moeten bedienen, zonder, zoo als VALENTYN het uitdrukt, „iets van 't Amboineesch te reppen." (1)

Nog in onze dagen komt gedurig de taalquaestie aan de orde; nog is men niet algemeen overtuigd, dat tot de eischen van het Evangelie behoort, dat het aan ieder volk in zijne eigene taal moet verkondigd worden; dat men een volk zijne taal niet ontnemen kan; en dat het Maleisch, al is het de lingua franca van den Archipel, steeds terug voert tot de veroveraars, die vóór de Europeanen heeren en meesters waren, en die beter dan dezen zich bij de verschillende nationaliteiten aansluiten, die in den Islam een krachtig vereenigingspunt vinden.

Zeker was het goed gezien, dat het schoolonderwijs de grondslag behoorde te zijn voor de evangelieprediking. Maar hoe gebrekkig was dat onderwijs! Hoe ongeschikt en onvoldoende waren de leermiddelen! Wat kon men verwachten van schoolmeesters, die doorgaans uit de militairen gekozen werden?

Catechiseren, uitnemend! Maar wat kon dit voor eenvoudigen opleveren, als de leerboekjes niets anders bevatten, dan het Onze Vader, de Tien geboden en een Kort begrip der leer, geheel berekend naar de behoeften van de gemeenten in het Moederland?

Preeken, het kon zijn nut hebben, als de preek beantwoordde aan eischen, die men voor weinig ontwikkelde menschen moet stellen. Hoe vaak heft VALENTYN echter de klagt aan, dat onder de predikanten zóó weinigen

---

(1) Dat de Ambonees zijne eigene taal heeft, dat het Maleisch ook voor hem eene vreemde taal is, wordt zelden bedacht. Wil men proeven van die taal, men zie: Woordenlijst van eenige dialecten der landtaal op de Ambonsche eilanden, door A. VAN EKRIS, Mededeelingen, VIII en IX, alsmede: G. W. W. C. Baron VAN HOËVELL, Iets over de vijf voornaamste dialecten der Ambonsche landtaal.

taalkundig waren, dat wil zeggen, dat de meesten de taal van den inlander niet verstonden?

En als dan doorgaans de schoolmeester, en, als deze er niet was, ook wel eens een korporaal eene geschrevene, later eene gedrukte preek, in voor het gehoor onverstaanbaar Maleisch voordroeg, wat werd er dan van zoodanige godsdienstoefening?

Hoe konden de gemeenten opgebouwd worden, als er bestendig gebrek was aan predikanten, de beste soms geruimen tijd afwezig waren op bezoekreizen, en bij deze gelegenheden voor hoogstens een paar dagen in de gemeente bleven, om te doopen, lidmaten aan te nemen, het Avondmaal te bedienen en te trouwen?

Waarlijk, als men zich over iets verwonderen moet, dan is het, dat de gemeenten, door heidenen en mohammedanen omringd, in stand bleven, en zich gedeeltelijk zelfs nog tot in deze eeuw hebben staande gehouden. De eer daarvan komt toe aan de inlandsche schoolmeesters, die er prijs op stelden, dit ambt te vervullen.

Het ontbrak in Indië niet ten eenen male aan pogingen, om het werk te bevorderen. De scholen werden op de Ambonsche eilanden slecht bezocht, en daarom bepaalde COEN in 1619, dat ieder kind, dat trouw ter school kwam, een pond rijst daags zou ontvangen. Ds. WILTENS vervaardigde een hollandsch-maleisch woordenboek, dat in 1623 door Ds. DANKAARTS uitgegeven werd, vermeerderd met een maleisch-hollandsch gedeelte en eene grammatica. CORNELIS MATELIEF had eenige ambonsche jongelingen naar Nederland gezonden, om „den inlander een' beteren indruk van ons gedrag, regering, land en godsdienst te geven, dan hem van de Portugezen zeer giftig was ingeblazen.” In 1611 vertrokken andere kinderen naar Nederland, van welke men na hunne wederkomst „schoolmeesters maakte.” Dit waren allen

kinderen van Hoofden. Men vindt ze in de brieven en stukken der Compagnie en in die van enkele Classen vermeld, waaruit blijkt, dat men zich werkelijk nog al moeite gaf voor hunne opleiding.

In het Vaderland drongen de Synoden en Classen er bij de bewindhebbers der Compagnie op aan, voor Leeraars te zorgen. Onder vele andere, bestaat er een stuk, dat ons een denkbeeld hiervan geven kan. Het heeft tot opschrift:

„Consideratiën en advys van 't Classis van Delft en Delflant, rakende de voortzetting van de christelijke religie in Oostindië, mitsgaders van de predikanten daartoe noodig, opgesteld ten verzoeke van de Kamer aldaar, den 7den April 1614."

De aanleiding tot dat schrijven wordt in den aanhef opgegeven, als zijnde genomen uit een vertoog van de Kamer van Delft, namens Bewindhebbers bij de Classis ingekomen, omtrent het gebrek aan goede predikanten, die behalve voor den dienst onder de Christenen geschikt, voornamelijk zich in hunnen arbeid den Heer opofferende, en de uiterste vlijt en naarstigheid zouden willen aanwenden, om, de maleische taal geleerd hebbende, de arme, blinde, leergierige Heidenen door Gods genade te verlichten, en uit de blinde duisternis tot ware, regte kennis des H. Evangeliums te brengen."

Bewindhebbers hadden de Classis van hunne goede gezindheid de stelligste verzekering gegeven; zij verlangden tot dit werk het noodige te doen, „ten einde men de Compagnie niet langer van nalatigheid dezen aangaande moge culperen, noch den vijanden (die geen koste noch moeite sparen, om door den band van hunne superstitieuse religie de harten der inwoners tot zich te trekken en te verbinden), occasie geve, om met blame van onze natie, dezelve voor de Indianen odieux en van deze landen afkeerig te maken."

De Classis prijst zeer de goede bedoeling van Bewindhebbers, betreurt, dat ook zij geen personen heeft kunnen vinden; doch meent, dat het niet zoo zeer ontbreekt aan goede predikanten, dan wel aan „de noodige orders tot beleid van zulk eene gewigtige zake dienstig zijnde. Die predikanten behoorden toch niet door eenige particuliere kooplieden, of zelfs door de Compagnie, maar door de „gemeene Kerk en hooge overigheden dezer landen" te worden afgevaardigd. Tot dat werk waren ook niet bekwaam „jonge studenten, eerst uit de scholen komende, of anders gemeene ambachtslieden, die, ofschoon zij eenige oefening in de H. schrift mogen hebben," nogtans, inzonderheid voor de bekeering der Heidenen, ongeschikt waren. Men moest daartoe „mannen met zulke gaven des H. geestes hebben," dat zij niet alleen geoefend waren in de H. schrift, maar ook behalve de kennis der maleische taal, bedreven waren in de heidensche en mohammedaansche godsdiensten, en geschiktheid bezaten, om onwetenden en tegenstanders tot kennis en overtuiging te brengen. De professoren in de theologie moesten daarom aangemaand worden, om, nevens hunne gewone lessen, ook dezulke te geven, die konden leiden tot eene gezette beoefening van de bedoelde godsdiensten en van de talen der indische volken, tot welk laatste doel men nog aanbeval het aanstellen van een „bekwaam persoon tot professie der maleische tale." Men behoorde te Leiden, „een collegium der jonge studenten voor de Oost-indische compagnie op te rigten." Wilden de Hooge overheid en de Oost-indische compagnie tot zulk eene uitbreiding van het onderwijs zamenwerken, dan zou men langzamerhand ook jongelieden voor het gewigtig werk in Indië zien opgroeijen. Dan zou „de Heer den geest der jonge jeugd tot zoo

lofbaar werk verwekken, en de plantsoenhof der indische college mettertijd zulke spruiten voortbrengen, die onder de authoriteit en met last der hooge overheid en gemeene Kerken dezer landen naar de Indiën gezonden, en met behoorlijke magt en instructie voorzien zijnde, niet alleen heerlijke Kerken door Gods genadigen zegen aldaar zouden mogen bouwen, maar ook scholen funderen, die uit de natiën der Indianen mettertijd herders en leeraars zouden mogen uitleveren."

In 1622 werd, naar het plan van Professor WALLAEUS, te Leiden een seminarie tot opleiding van predikanten voor Indië geopend, dat echter reeds in 1633 werd opgeheven, blijkbaar omdat men de inrigting te kostbaar achtte.

In Indië werden te Jafanapatnam, te Colombo, later te Batavia seminariën geopend tot opleiding van predikanten en schoolmeesters. Merkwaardig is de geschiedenis van deze seminariën; waarlijk niet opwekkend voor wie thans nog van zulke inrigtingen heil verwacht voor eene gezonde evangelieverbreiding. (1)

Inlandsche jongelingen werden naar Nederlandsche academiën gezonden, met de studie van Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch lastig gevallen, om als geordende Leeraren naar Indië terug te keeren. Met enkelen heette dit gelukt te zijn.

De Bijbel werd in verschillende talen, voor den Indischen archipel echter alleen in het Maleisch, overgezet. Onder deze vertalingen bekleedt de Werndley-Leidekkersche

---

(1) Ik leverde een overzigt van deze geschiedenis in mijne »Geschiedenis tegenover kritiek." Overigens moet men deze seminariën niet verwarren met de »Kweekscholen tot opleiding van inlandsche voorgangers", in onze zendingen bestaande. Het specifiek onderscheid bestaat hierin, dat terwijl de seminariën voor gansch Indië moesten werken, de kweekscholen bestemd zijn om voorgangers voor een' bepaalden kring op te leiden.

nog altijd eene eervolle plaats. Maar men leze VALENTYN, die zelf meer dan ééne, ofschoon nooit gedrukte laag- of middelbaar-maleische leverde, over dit onderwerp na, en neme kennis van een en ander, dat, tot vervelens toe, over den maleischen Bijbel geschreven is. Men vergete niet, dat wij thans reeds eene Singapoersche, eene Soerabajasche, eene Ambonsche en daar nevens eene Klinkertsche, de door het Nederlandsche bijbelgenootschap uitgegevene bezitten. Het was in die dagen alsof het Maleisch de volkstaal van den ganschen Archipêl was. Zelden wordt bedacht, hoeveel kwaad dit gedaan heeft, niet alleen aan de evangelieverbreiding, maar aan al onze betrekkingen met de bevolkingen. (1)

Kortom, en om nu niet meer te noemen, aan pogingen om het Evangelie te verbreiden, ontbrak het niet; maar men kan gerust zeggen, dat zij allen gebrekkig en onvoldoende waren. Men zocht het Christendom, als eene Kerk *in te voeren*, en miste bovendien de noodige kennis van den aard, de zeden en de talen der volken. De aard en beteekenis van het Heidendom en van den Islam werden geheel miskend. Er werd gestreden en niet geplant. En het Evangelie wil niet worden ingevoerd, niet worden opgedrongen aan het verstand; het wil geplant worden, in de harten der menschen.

Zoo geschiedde het, dat toen de Compagnie onder hare doodelijke kwalen bezweken, Nederland, door partijschappen verscheurd, met zijn volksbestaan zijne koloniën verloren had; later door overmaat van rampen tot zelfbeschuldiging en berouw gedrongen, door de beschikkingen van Gods Voorzienigheid weêr in eere en in het bezit zijner koloniën hersteld was; zoo gebeurde het, dat toen (1814)

(1) Dat ook voor het Vasteland van Indië, voor Ceylon, Formosa, enz. veel gedaan werd, behoeft hier niet in aanmerking te komen.

in gansch Indië nog slechts één enkel Predikant en wel te Batavia gevonden werd, en dat de nog bestaande inlandsche gemeenten, onder voorgang van hare schoolmeesters, enkel hare kerken bleven bezoeken.

Twee eeuwen zijn aldus voor de Evangelieverbreiding verloren gegaan, en de gemeenten in Nederland hadden, onder geheel veranderde omstandigheden, genoeg met zichzelven te doen, om geen oog te hebben voor de behoeften in Indië. Maar kan worden voorbijgezien, dat sedert voor het bezit, de uitbreiding, het bestuur, de stoffelijke welvaart van die koloniën, voor den handel en de nijverheid, voor de schatkist van Nederland alles gedaan is?

Wat deed de gemeente des Heeren voor de uitbreiding van het Godsrijk in Indië?

Het Nederlandsche zendelinggenootschap werd bestemd om de taak der gemeente te vervullen. Van de drie zendelingen, die het reeds in 1814 uitzond, werden twee als Predikanten bij europeesche of daarmede gelijkstaande gemeenten aangesteld, en hetzelfde geschiedde sedert met eene gansche reeks. Het Genootschap heeft begrepen, en het zij tot zijne eer gezegd, dat de belangen van het Godsrijk één zijn; het heeft geen vergoeding gevraagd of verkregen voor de duizenden, die het aan de opleiding en uitrusting en uitzending van die zendelingen had ten koste gelegd, voor de andere duizenden, die zijn eigen en eigenlijk werk in Indië daardoor meer gekost heeft. Het is steeds in goed vertrouwen, voortgegaan te doen wat het vermogt, wat zijne hand te doen vond.

Het heeft op Timor, op Rotti, op de Zuidwester–, op de Ambonsche eilanden, op Noord- en Zuid-Celebes, op Java, laatstelijk op Savoe en Soemba gewerkt, vaak gebrekkig; maar zeker beter dan ooit in de dagen der Compagnie;

altijd naar het licht, dat slechts langzaam over Indië en zijne bevolkingen opgaat.

Het Bijbelgenootschap stond het Zendelinggenootschap doorgaans ter zijde, door ondersteuning van scholen, het schenken van Bijbels, door vriendschappelijk verkeer. Het deed echter veel meer. Het zorgde voor de beoefening van indische talen en voor het leveren van Bijbelvertalingen. Het Javaansch, het Makassaarsch, het Boegineesch, het Bataksch, het Dajaksch werden, grootendeels door zijn toedoen, toegankelijk gemaakt voor Nederlanders. De Bijbelvertalingen liggen ter beschikking van de evangelieboden.

Andere genootschappen, de Nederlandsche zendingvereeniging, de Utrechtsche vereeniging hebben sedert gewedijverd met Zendeling- en Bijbelgenootschap. Het Soendaneesch, een gedeelte van de talen van Nieuw-Guinea, het Nefoersch is door hare zendelingen beoefend. Zelfs het Duitsche Barmer-genootschap heeft zich ten aanzien van Sumatra en Borneo hoogst verdienstelijk gemaakt.

Wat hebben de gemeenten in Nederland, de gemeenten als zoodanig, daartoe bijgedragen? Voorzeker, velen van hare Leeraars hebben geijverd, vermaand, opgewekt. Het is waar, vele Kerkeraden hebben eene Pinkstercollecte voor de zending vergund, enkele Kerkvoogdijen hebben het werk van ons Genootschap gesteund. Maar waar is de gemeente, die van Naaldwijk uitgezonderd, die als gemeente voor zustergemeenten in Indië iets gedaan heeft? Bestaan er zulke gemeenten, bij mij onbekend, men noeme ze, en dat ze met eere vermeld worden!

Ik zal hier niet spreken over de europeesche gemeenten in Indië. Zij verkeerden steeds in abnormalen toestand. Eene proeve: eerst in 1864 werd door den Gouverneur-generaal SLOET VAN DE BEELE de bepaling afgeschaft, dat

de keuze van ouderlingen en diakenen aan de goedkeuring van de Regering moest onderworpen worden. Nog verkeeren deze gemeenten in een' toestand, die voor de belangen van het Godsrijk weinig belooft.

De Regering? Waarom moet deze altijd de wrijfpaal zijn van het meerendeel dergenen, die branden voor de belangen van het Godsrijk? Zal de Regering in een vrij land ten slotte niet altijd zijn de personificatie van den geest der natie? Geldt voor ons niet: Gij zult den gestelden magten onderdanig zijn?

De vrijheid van spreken moet in een vrij land gewaarborgd blijven, ook tegenover de Regering; maar dan past het toch altijd den burger, vooral den christen, zijn gevoelen met bescheidenheid en in betamelijke vormen kenbaar te maken.

Onder de Regeringspersonen kunnen er zijn, die ons, om welke redenen dan ook, tegenwerken; maar staan ook weêr niet tegenover dezulken anderen, die de meeste welwillendheid betoonen? Is de Regering niet boven al gebonden door de wet, en mogen wij ons daar boven achten? Wordt van ons niet gevorderd, aleer wij iets vragen, ons wel te overtuigen, of de Regering bij magte is, ons het verlangde toe te staan? Ik geloof, dat als men dit en meer overweegt, men niet zoo gereed zal zijn, te klagen over miskenning of tegenwerking; dat men meer geneigd zal zijn, de hand in eigen boezem te steken, en zich af te vragen, of men wel gebruik gemaakt had van de middelen, die Regering noch Wetten ons kunnen ontnemen.

De Regering in Indië is het geweest, die aan de europeesche gemeenten in Indië hare leeraars bezorgd heeft. Hadden zij zich die moeten verschaffen, zij waren er, enkele uitzonderingen daargelaten, nooit gekomen.

En dat hij, die geeft, ook het regt heeft om voorwaarden te stellen; dat in eene kolonie de Regering meer nog dan in het moederland haar gezag moet handhaven; dat zij zich daar b.v. moet voorbehouden hun, die zich tegen dat gezag verzetten het verblijf in de kolonie te ontzeggen; dat zij niet onvoorwaardelijk overal, een ieder de vrijheid kan toekennen zijn' godsdienst te propageren, ook wanneer daaruit fanatieke bewegingen, opstanden kunnen voortspruiten, zal ieder weldenkende moeten toegeven. Ons Genootschap heeft dit zijnen zendelingen steeds voorgehouden, en de gevallen zijn hoogst zeldzaam, waarin dezen zich ten aanzien van deze verpligting vergeten hebben.

De Regering heeft lang getracht, de zending te beperken tot de landen van het Heidendom. Zij had redenen om het fanatisme van den Islam te duchten. Zij heeft soms ernstig ontraden het prediken onder eene bevolking, die zij niet vertrouwde, waar ook werkelijk gevaar bestond voor het leven van den evangeliebode. Zij is daarbij soms, laat ons aannemen, te veel afgegaan op de adviezen van hare ambtenaren. Makassar, Bolaäng-Mongondou verwekken bij ons min aangename herinneringen.

Maar de tijden zijn reeds aanmerkelijk veranderd. Dat Java, zoo goed als Sumatra en Borneo, openstaan voor de evangelieprediking getuigt van andere inzigten, dan vóór 30 jaren nog bestonden. Wij zouden van ons standpunt verlangen, dat de Regering zich eene christelijke Regering noemde, en juist uit kracht daarvan de hoogst mogelijke vrijheid in godsdienstzaken verleende en bevorderde. Maar is het niet onze natie zelve, die dat epitheton van „christelijk" in regeringszaken verworpen heeft, en moeten wij het dan niet loven, dat onze Regering zich in hare handelingen christelijk betoont?

Buitendien, is de christelijke gemeente al tot de grenzen genaderd, waar de Regering haar, krachtens de wet, het tot zóó ver en niet verder zou moeten toeroepen? Verre, zeer verre van daar. Het veld voor evangelieverbreiding blijft voor ons nog onmetelijk.

Het 7de Hoofdstuk van het Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch-indië, dat tot opschrift voert, „van de godsdienst", bevat de bepalingen, waaraan wij allen gebonden zijn; op deze kan men zich ten allen tijde beroepen. Op de toepassing komt het echter vaak aan, gelijk bij alle wetten. Was deze niet altijd zóó, als wij van ons standpunt wel gewenscht hadden, ook hierin is belangrijke verbetering.

En hier moet ik nu wijzen op besluiten, die ons al nader en nader gebracht hebben tot de verwezenlijking van een' lang gekoesterden wensch, die het uitzigt openen, dat eerlang al de inlandsche gemeenten door eigen voorgangers behoorlijk verzorgd zullen worden.

In 1855 bracht Ds. O. G. HELDRING bij ons Bestuur het voorstel in, de verlatene inlandsche gemeenten te doen bezetten door zendeling-werklieden, zoogenaamde Gosznersche mannen, die gedeeltelijk vanwege de Regering moesten bezoldigd worden. (1) De bedoeling was edel, geheel den voortreffelijken HELDRING waardig. Het rapport door Ds. FRANCKEN over dit voorstel bij de Jaarvergadering, namens de Maandvergadering en dat van Ds. PIJZEL, namens de Commissie uit de Jaarvergadering bij deze uitgebracht, (2) getuigden van hooge belangstelling in het lot dier gemeenten, maar moesten de door HELDRING voorgestelde middelen ontraden; en de Jaarvergadering besloot wijselijk

(1) Zie Bijlage I.

(2) Zie Bijlage II en III. De drie bijlagen verdienen, na 26 jaren, om verschillende redenen, op nieuw de aandacht.

conform die rapporten. De uitkomst heeft bewezen, dat van de Gosznersche mannen in onze Indiën niets is geworden. Doch dit en de rapporten daarlatende, wat na het gevallen besluit als wensch door de Jaarvergadering geuit werd verdient zeer onze opmerking. „Voorts spreekt men,” zoo lezen wij, „overeenkomstig een voorstel van Br. TIDEMAN den wensch uit, dat de Maandvergadering ernstig in overweging neme, om bij het Gouvernement en de Kerk aan te dringen, dat in de godsdienstige behoeften der verlatene gemeenten worde voorzien, en dat men middelen berame, om ook langs andere wegen voor de instandhouding van het Christendom in Nederlandsch-indië te zorgen.”

Het Genootschap heeft sedert niet stil gezeten; het was en bleef het streven van Bestuurders de inlandsche christengemeenten te steunen. Maar toch, en dit mag niet verzwegen worden, juist omdat het niet van algemeene bekendheid is, HELDRING heeft den eersten stoot aan de beweging gegeven. Door zijnen invloed op Regeringsmannen onstond het besluit, waarbij voor het eerst een tiental Hulppredikers ter beschikking van de Indische Kerk gesteld werd.

Onder de Regerings-besluiten, die op de Hulppredikers betrekking hebben, komt het eerst voor dat van 1864 (Ind. Staatsblad No. 68), waarvan art. 1 luidt: „Bij de protestantsche gemeenten in Nederlandsch-indië worden aangesteld: 35 Predikanten en 3 Hulppredikers. Dit drietal mogt met regt den naam van Hulppredikers dragen. Zij traden op als plaatsvervangers van een' Predikant. In 1874 werd dit getal op vier gebracht. Thans zijn zulke Hulppredikers te Depok, Koepang, Bonthain en Benkoelen. Over deze Hulppredikers, op den tegenwoordigen van Depok na, allen vroeger Zendelingen van ons Genootschap, behoeven wij hier niet te

spreken. Zij verrigten ook dienst bij de europeesche gemeenten.

In 1870 werd in Indië het Koninklijk besluit afgekondigd, waarvan art. 1 luidt: „Ter voorziening in de godsdienstige behoeften van inlandsche christengemeenten in Nederlandsch-indië worden vooreerst tien hulppredikers aangesteld, wier standplaatsen door den Gouverneur-Generaal worden bepaald." (Zie Ind. Staatsbl. 1870, n°. 71. Zie ook „Mededeelingen", D. XXIV, blz. 190.)

Dit zijn de Hulppredikers, op welke wij het oog te vestigen hebben. Zij moeten, zoo heet het in het 2de artikel van voornoemd besluit, met de meeste zorg gekozen worden uit de Zendelingen, van wie het blijkt, dat zij tot het leeraarsambt door de Kommissie tot de zaken der Protestantsche Kerken in N.-O. en W.-Indië of door het Bestuur der Protestantsche Kerk in Nederlandsch-indië bekwaam en geregtigd zijn verklaard."

De benoemingen zouden, dit lag voor de hand, het eerst gelden onzen Zendelingen op de Ambonsche eilanden, die, hoewel onder het bestuur van het Genootschap gebleven, sedert 1854 van wege de Regering bezoldigd werden. Geen van dezen kon zich echter, ook volgens het gevoelen van het Indisch Kerkbestuur, eene benoeming laten welgevallen, omdat deze Hulppredikers noch voor pensioen, noch voor verlof bij ziekte in aanmerking kwamen.

De Regering werd van het onbillijke dezer uitsluiting overtuigd, en in 1873 volgde een nader besluit, waarbij het getal Hulppredikers op 12 werd vastgesteld en het regt op pensioen en verlof ten koste van den Lande verleend werd. (Zie Indisch Staatsblad 1873, No. 9. Zie ook „Mededeelingen", D. XXIV, blz. 193.)

Nu werd ook een Reglement op het Hulppredikerschap vastgesteld. (Zie Indisch Staatsblad 1873, No. 125), en

hiermede had de instelling een' vasten grondslag verkregen.

Bij besluit van 3 Augustus, 1874 (Zie Staatsblad 1874, No. 250) werd het getal Hulppredikers op 15 gebracht.

Eindelijk werd bij besluit van 25 Mei, 1879 (Zie Indisch Staatsblad 1878 No. 224) bepaald: „Ter voorziening in de godsdienstige behoeften van inlandsche christengemeenten in Nederlandsch-indië worden Hulppredikers aangesteld, wier standplaatsen door den Gouverneur worden bepaald."

Hiermede is uitgesproken, dat de Regering bereid is in de bestaande of ontstaande behoeften te voorzien, en dat de Gouverneur-generaal gemagtigd is de voorstellen van het Indisch Kerkbestuur in overweging te nemen, en daarop, binnen de grenzen van het hem geopend crediet, te besluiten.

Het getal Hulppredikers was in 1880 geklommen tot 18, daaraan werden in den loop van dit jaar, voor zoo ver mij bekend is, nog twee toegevoegd, en de Ambonsche, de Zuid-Wester-eilanden, Timor, Rotti, Batjan en de Minahassa zijn dus binnen een tijdsverloop van zeven jaren van Hulppredikers voorzien.

Het zal er nu echter meer dan ooit op aankomen, streng acht te geven op het gehalte dezer Evangeliedienaars.

Van hen wordt gevorderd de zelfstandigheid van den herder, die de belangen zijner tot afdwalen en verstrooijing zeer geneigde kudde op het hart draagt; de ijver voor de dingen van het Godsrijk, die dringt tot vermeerdering van de kudde; de wijsheid en het beleid, die middelen weet te beramen en te gebruiken tot het zonder geweld of ophef bestrijden van de zonde, tot het versterken

van het geloof, kortom tot het opbouwen van de gemeente; de frischheid en oorspronkelijkheid, die wars maakt van sleurgang en gemakzucht. De hulpprediker moet de taal des volks gemakkelijk spreken, de zeden, gewoonten, gebruiken, instellingen en wetten van het volk grondig leeren kennen.

Hij moet zich met het volk kunnen vereenzelvigen, zonder zich tot het volk te verlagen; in zijn denken en spreken tot het volk kunnen afdalen, zonder in platheid of ruwheid te vervallen. Hij moet hart hebben niet alleen voor de geestelijke en verstandelijke behoeften van het volk, maar ook voor zijne stoffelijke en maatschappelijke, al kan hij ook niets direct doen om in deze laatsten te voorzien.

Er is meer te noemen, meer te eischen; doch waartoe hier in bijzonderheden getreden? Men wete slechts, dat wat van den zendeling in onze koloniën gevorderd wordt, ook van den hulpprediker en zeker niet in mindere mate moet geëischt worden. Mannen, hoe voortreffelijk overigens, die geen andere attributen bezitten dan die van den onderwijzer, den catechiseermeester of evangelist hier te lande zijn, zonder nadere, gansch opzettelijke opleiding ongeschikt. Eenigszins gevorderde leeftijd, een talrijk gezin, onvoldoende gezondheid maken ongeschikt voor de betrekking.

Zeer is aan te bevelen eene opleiding van den hulpprediker in een zendelinghuis; en het is te hopen, dat voor ons Genootschap de gelegenheid daartoe zich in eenigszins ruime mate opdoe. Zonder geldelijke vergoeding kan zulks echter niet, en hoe deze te verkrijgen is ons nog niet helder.

De hulppredikers, van welke wij spreken, worden thans aangeduid, als hulppredikers 2de klasse. Zij genieten

in Indie *f* 150 in de maand, verminderd gedurende de vijf eerste jaren, ten behoeve van het pensioenfonds met een vijfde. Bij getrouwe pligtsbetrachting wordt dit tractement om de vijf jaren vermeerderd met *f* 40, tot dat het inkomen tot *f* 270 in de maand geklommen is.

Voorts genieten zij vrije woning, en, bij gemis daarvan, eene schadeloosstelling van *f* 25 's maands. Eindelijk reis- en verblijfkosten op dienstreizen, en deelneming in het weduwen- en weezenfonds.

Gedurende de eerste jaren staan zij dus in inkomsten veeleer achter dan vóór bij onze zendelingen in de Minahassa. Later wordt hun toestand veel beter.

Over het verband tusschen zending en hulppredikerschap kan ik zeer kort zijn. De zending is geroepen tot ontginnen en bebouwen van den akker. Is het haar eenmaal gelukt genoegzaam gevestigde gemeenten te vormen, dan geeft zij deze aan de leiding van hulppredikers over, om nieuwe akkers te zoeken.

Meer zou over het onderwerp te zeggen zijn. Laat mij besluiten met deze stelling: De regeling van het hulppredikerschap, als de zending vervangende, opent de gelegenheid om beter, krachtiger en spoediger dan ooit het Evangelie over Indië te verbreiden. (1)

18 Julij, 1881. J. C. NEURDENBURG.

---

(1) Zie ook over dit onderwerp het Jaarverslag van het Nederlandsche zendelinggenootschap 1881 en in de »Mededeelingen", (D. XXIV, blz. 170, e. v.) »Zendelingen en Hulppredikers."

Bijlage I.

Ds. O. G. HELDRING *bracht in* 1855, *bij het Nederlandsche zendelinggenootschap de volgende voorstellen in*: (1)

1. Om al de door de Nederlandsche Hervormde kerk vroeger bezette, sedert verlaten posten, waar nog gedoopte christenen of nakomelingen van dezen zijn, te bezetten, en tevens te voorzien in de behoefte aan evangelieverkondigers op sommige der door het Nederlandsche zendelinggenootschap uit gebrek aan of door ziekte van zendelingen voor het tegenwoordige verlaten eilanden.

2. Om tot bereiking van het eerste gebruik te maken van christen-werklieden, Nederlanders of Duitschers, in den geest der Gossnersche Mission, des vereischt, nadat deze, gedurende korteren of langeren tijd te Hemmen, Amsterdam of Rotterdam zijn beproefd.

3. Om de uitzending en uitrusting dezer werklieden te doen in overeenstemming met het Comité van den christen-werkman en hunne plaatsing in Indië in overeenstemming met het Genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia.

4. Om deze werklieden te plaatsen onder het toezigt van in Indië aanwezige zendelingen of der zaak toegedane predikanten en, waar zulks niet kan, van Duitsche of Hollandsche kandidaten, wanneer die te vinden zijn, zoo als b. v. de reeds te Batavia aanwezige kandidaat MICHAËLIS.

5. Om terstond te bezetten twintig der volgende posten:

a. Op Sumatra, b. v. Padang, Tapanoelie, Baros (vrijhavens), Benkoelen, Palembang, de Batta-landen, (waarvoor eens GUTZLAFF was bestemd en de H. Schrift thans wordt vertaald). De werklieden zouden hier moeten staan onder de respectieve predikanten of onder het Genootschap te Batavia.

b. Op Java, b. v.:

Buitenzorg.	in het westen, voor de inlandsche Christenen onder den zendeling van Depok.
Bantam	
Krawang.	
Bandong.	

(1) Deze voorstellen zijn opgenomen en in het breede toegelicht in: De Nederlandsche Hervormde kerk in Indië. Door O. G. HELDRING. Utrecht, KEMINK & ZOON, 1855.

Djokjokarta . . . . Poerworedjo . . . . Banjoemaas . . . . Salatiga of Tjilatjap	in het midden, onder den zendeling van Samarang.
Modjokerto. . . . . Malang . . . . Probolingo. . . . . Bezoekie of Banjoewangie. .	in het oosten, onder den zendeling van Soerabaja.

NB. Op al deze plaatsen zijn verwaarloosde christenen, omdat de predikanten ze slechts zelden kunnen bezoeken.

c. Rio en onderhoorigheden, waar thans de zendeling KEASBERRY van Singapore nu en dan komt.

d. Celebes, voor b. v. Maros, Boni, Balante en Mondono op de oostkust, Saleijer, Boeton, Bangaai-archipel, Soeloe-eilanden (waar vroeger een Resident was). Hier onder de zendelingen van Bonthain en Boelekomba.

e. Ternataansche-eilanden onder HÖVEKER, (Tidore, Gilolo, Makjan, Batjan.)

f. Moluksche eilanden, onder ROSKOTT of een ander b.v. op

Saparoea,	Amblaoe,
Haroeko,	Boeroe,
Noessalaut,	Manipa,
Zuid-Ceram,	Kelang,
	Bonoa.

g. Sangir-, *h.* Talautsche eilanden.

i. Timor, Rotti of een der eilanden tot Timor behoorende, waar nog Christenen zijn.

k. Zuidwester-, *l.* Zuidooster- (Aroe) eilanden.

m. Tenimber-eilanden, b.v. Watidal.

n. Pontianak en Sambas op Borneo.

6. Om voor zoo ver op deze posten Christenen zijn, van de Protestantsche godsdienst, voor elken post ondersteuning te vragen van het Gouvernement, niet te boven gaande *f* 40 's maands, en diezelfde ondersteuning ook te verzoeken, waar de Regering de bezetting van posten mogt verlangen.

7. Om eene algemeene collecte te doen, bijzonder voor de

bezetting van alle plaatsen waar Christenen zijn, niet onder het dadelijk bereik van eenen leeraar of zendeling-leeraar.

In den begeleidenden brief wordt opgemerkt, dat tot dit voorstel hebben bewogen de volgende beschouwingen:

1. Vier Gossnersche zendelingen zijn door den voorsteller in de groote Oost geplaatst:

2 op Nieuw-Guinea. . OTTOW, GEISLER.
1 » Makassar . . . . SCHMIDT.
1 » Lombok. . . . . LENTZ.

De berigten van hen ontvangen overtuigden hem, dat dit onmetelijk arbeidsveld op elk punt toegankelijk is. Zelfs eenige opperhoofden van het eiland Nieuw-Guinea hebben zich bereid verklaard, de beide zendelingen in hun midden op te nemen en te beschermen.

2. Het groot getal zich nog noemende Christenen van de tijden der vaderen overgebleven, volgens aller onderzoek omstreeks 200,000. Deze zijn sedert de laatste jaren, vooral door de stoombootvaarten, meer en meer bekend geworden. De pligt om hen te helpen.

3. De gevaren die hen bedreigen.

1. door het mohammedanisme.

Ook het Gouvernement ziet het in, dat waar dit doordringt in de tot nog toe stille bevolking, verzet en opstand het gevolg is.

2. Het Jezuitisme. Te Bazel ontving ik vooral door Dr. JOSENHANS hoogstbelangrijke mededeelingen aangaande eene reeks van posten, te bezetten of reeds bezet door de Jezuiten van Rome tot China.

3. De onmogelijkheid om in deze tijden iets grootsch te doen langs den meer klassieken weg door zendelingen, omdat zij slechts een klein aantal posten bezetten kunnen.

4. De mogelijkheid om op eene min kostbare wijze doelmatig in de eerste behoefte van deze verwaarloosden te voorzien door Christen werklieden.

5. De overtuiging, dat, zoo er eenheid in onzen arbeid konde gebragt worden, die tot groot gewin voor de goede zaak konde dienen.

6. De aanwezige middelen bij het Nederlandsche zendelinggenootschap om in het groot te kunnen handelen.

7. De overtuiging in eene reeks van jaren bevestigd, dat vele Christen werklieden uitmuntend aan het doel beantwoorden, en naast de zendelingen verdienen geplaatst te worden.

8. De heerlijke resultaten, die de reeks van posten door Gossner gevestigd door Noord-Amerika heen, in Australië, op Nieuw-Guinea, Makassar, Lombok, in het Himalaya gebergte, in Hindostan en Zuid-Afrika thans nagenoeg door 200 zendelingen hebben te weeg gebragt. Hunne volkomene vrijheid en nogtans aansluiting aan en geheel te zamenwerken met de bestaande zendelinggenootschappen.

9, De trouwe arbeid van vele Nederlandsche Christenwerklieden vooral op Java, zoo als b.v. Grim, Burgers, Niet, Bekker enz.

10. Vele in ons vaderland bestaande zendelingskrachten, die uitmuntend kunnen gebezigd worden tot den arbeid der verkondiging des Evangeliums, maar niet de vereischten hebben noodig voor zendelingen.

11. De geschiedenis van onze Nederlandsche Hervormde kerk in Indië, door mij bewerkt, thans ter perse bij Kemink en Zoon, waaruit mij gebleken is, dat onze vaderen vele middelen met vrucht gebezigd hebben, die thans door den christenwerkman vertegenwoordigd worden.

12. Het in Indië bestaande Genootschap voor In- en Uitwendige Zending, dat met veel zegen gebruikt en van Gossner door mij aanvraagt Missionairs in onderscheidene posten, die te bezetten zijn.

13. De behoefte om met den ontwaakten zendelingsijver in ons land en in onze Oost een gelijken tred te houden.

14. De bij mij bestaande overtuiging, dat het ook de wil is van het Gouvernement, om de van ouds bestaande Hervormde christenen te helpen voorzien van zendelingen, onderwijzers, enz.

15. De noodzakelijkheid voor het Zendelinggenootschap om den eenmaal begonnen arbeid niet te staken, en de vele posten, vroeger bezet, die thans ledig staan. Hun droevige toestand en spoedig verval.

16. De overtuiging dat het christianizeren naast het evangeliezeren moet gaan, het een het ander moet dragen. Dat tot het eerste het gebruik van alle krachten noodig, is tot het laatste de bijzondere en uitnemende ontwikkeling van sommige individuën.

Bijlage II.

Rapport van Ds. W. Francken, Az. *van wege de Maandvergadering uitgebracht op de Voorstellen van Ds.* Heldring.

Het voorstel van Br. Heldring komt in de hoofdzaak hierop neder: »dat van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap, alle vroeger door de Nederlandsche hervormde kerk bezette, sedert verlaten posten bezet worden, en tevens worde voorzien n de behoefte aan evangelieverkondigers op sommige der door het Nederlandsche zendelinggenootschap verlaten eilanden, en dit door zoogenaamde christen-werklieden, Nederlanders of Duitschers, in den geest der Gosznersche mannen."

Wij meenen op den voorgrond te moeten stellen, dat wij evenzeer als de geachte voorsteller, den verlaten toestand betreuren van zoo menige plaats in de Oost-indiën, waar vroeger het Evangelie is gebragt, en dat wij niets vuriger wenschen dan de uitbreiding van onzen werkkring aldaar. Daarop was en is dan ook de aandacht van ons Genootschap voortdurend gevestigd. Zoo het ook hier en ginds, op de Zuidwester-eilanden, op Ceram en Riouw of elders eenen post verliet, het was niet dan gedrongen door omstandigheden, die eene langere bezetting òf onraadzaam òf onmogelijk maakten. Dat ons Genootschap aan zijne werkzaamheid nog niet de uitbreiding gaf, die ieder vriend van het Godsrijk, bij het gezigt op zoo vele millioenen moet wenschen, de oorzaak daarvan lag niet in den goeden wil van onze zijde, maar goeddeels in het gemis van zulke zendelingen, als wij voor de te vervullen taak geschikt en berekend achtten,

Even daarom eischt het voorstel van Br. Heldring al onze aandacht. Immers hij meent, dat niet alleen de tijd gekomen

is, maar ook dat de weg kan worden aangewezen, om onzen zendingarbeid uit te breiden. Ons Genootschap namelijk zou, naast onze met zorg opzettelijk en grondig opgeleide zendelingen, gaan gebruiken eene andere soort van evangelieboden, die nu in de laatste jaren bekend staan onder den naam van christen-werklieden, en van welke reeds verscheidene, toegezonden door Gossner uit Berlijn, zijn afgevaardigd door eene particuliere Vereeniging in ons vaderland. Voor zooveel het mogelijk is, zich een eenigszins helder beeld te vormen van den aard en het onderscheidend kenmerk dezer mannen, komt het hierop neder, dat zij geen op wetenschap gebouwde, doorloopende, langdurige en grondige opleiding ontvangen, en dat zij, als handwerkslieden uitgaande, dit ook in Oost-indië blijven, om juist onder dezen arbeid heiden en mohammedaan te winnen voor het Evangelie.

Het zal naauwelijks herinnering behoeven, dat met de aanneming dezes voorstels, eene principiële verandering zou komen in de wijze van werkzaamheid, die ons Genootschap door jaren lange ondervinding geleerd, meent te moeten volgen. Het kwam ons om die reden het beste voor, de zaak vooral in beginsel te beschouwen, en, zonder blikken ter zijde, de vraag in het oog te vatten: »of ons Genootschap voor een gedeelte althans den nu bewandelden weg verlaten, en naast zijne gewone zendelingen, als evangelieboden niet grondig opgeleide Europeërs gebruiken zal, die den zendelingsarbeid met handenarbeid vereenigen." Men houde in het oog, dat het niet in de roeping van uwe Commissie lag, om in 't algemeen een oordeel uit te spreken over de waardij des arbeids van genoemde christen-werklieden. Hare taak is de vraag te beantwoorden naar de wenschelijkheid van zulke arbeiders voor ons Genootschap.

Wij meenen de vraag ontkennend te moeten beantwoorden. Wij motiveren die ontkenning 1°. door een beroep op het oordeel van gezaghebbende mannen; 2°. door eene eigene beschouwing van den voorgestelden maatregel; 3°. door de getuigenis der geschiedenis.

1°. Geen gezag alleen van beroemde namen mag ons bestieren. Doch waar mannen in de geschiedenis der zending

doorkneed en met blakenden ijver voor haar bezield, een min gunstig oordeel over de voorgestelde wijze van werkzaamheid hebben geveld, daar mag hun naam althans eenig gewigt in de schaal leggen en ons voor 't minst hooge bedachtzaamheid aanprijzen. Hier zijn het J. H. BRAUER en W. HOFFMAN, die, de eerste in zijne Missions-Statistik, (Hamburg 1851, II, 680-717) de tweede in zijne: Eilf Jahre in der Mission, (Stuttgart, 1858, pag. 74, 75) beiden, ofschoon met alle erkentenis van den vromen geest van GOSZNER en lovende zijne goede bedoelingen, diens onderneming mislukt noemen. HOFFMAN laat zich aldus hooren: »Fromme Handwerker sollten Missionäre sein. Dieser Versuch erwies sich im Ganzen als unausführbar, und ist als practisch gescheitert zu betrachten. Zwar sind durch denselben tüchtige Arbeiter in's Feld gekommen; aber sie unterhielten entweder sich selbst, aber blieben der Arbeit der Mission fremd; oder sie missionirten, indem sie sich an eine der bestehenden Gesellschaften anschlossen. Aber jene wirklich missionirenden Sendboten waren noch überdiesz meist solche, die an einer Uniseraität ihre Bildung erhalten hatten. Die ganze Evangelische Kirche ist dem theuren GOSZNER Dank schuldig, dasz er einen Versuch, der gleichsam beständig in ihr gährte, wirklich gemacht, und so einmal gewagt hat, auf dem Wege der Erfahrung zur Evidenz zu bringen, was man auf dem Wege der bloszen Erörterung nie dazu würde gebracht haben."

Uit versche herinnering voegen wij hieraan toe het oordeel van den beroemden zendeling des Rijnschen Genootschaps, HUGO HAHN, die ons mondeling mededeelde, dat hij zelf daar, waar, gelijk in Zuid- en Midden-afrika, christelijke werklieden voor den landbouw als anderszins eene dadelijke behoefte zijn, eene blijvende scheiding noodig achtte tusschen hun werk en dat van eigenlijke zendelingen, en schadelijk eene vereeniging van beider arbeid in éénen persoon.

2°. Doch vasteren grond geeft ons eene eigene beschouwing der zaak zelve. Bij geheel onze beschouwing stellen wij ons die christen-werklieden voor, als zulken, die, wat hun gemoed betreft, die liefde bezitten jegens den Heer,

welke de eerste voorwaarde is voor iederen gezegenden arbeid in 't Koningrijk Gods. Niet gaarne zouden wij willen geacht worden, dit te ontkennen van vele der zoogenaamde Gosznersche mannen. Maar wij hebben tot hiertoe gemeend, en meenen dit nog, dat zich daaraan moet toevoegen grondige taalstudie, veelzijdige evangeliekennis, bekendheid met de godsdienst en de zeden der te bekeeren volkeren, in de geneeskunst eenige, in de paedagogie zoo groot mogelijke bedrevenheid, een onafhankelijk bestaan, eene beschaving, die hen niet plaatst beneden de andere Europeanen. Deze zes eigenschappen nu missen de voorgestelde christen-werklieden. Immers de opleiding der tot hiertoe uitgezondenen, door GOSZNER, is eene geheel andere, dan tot het verkrijgen der bedrevenheden zou kunnen leiden. Maar mogen zij gemist worden in hen, die wij uitzenden? Kunnen wij bij dat gemis een redelijk vertrouwen voeden op het welslagen der aangewende pogingen?

Wat vooreerst de taalstudie betreft, wij hebben niet kunnen inzien, hoe iemand, die bij zijn weggaan van hier geene andere dan zijne europeesche moedertaal kent, en nooit iets heeft gedaan aan eigenlijke taalstudie, – hoe iemand uit den handwerksstand ooit, en dit nog onder het voortzetten van handenarbeid, de moeijelijke indische talen en tongvallen zoo zal leeren spreken en gebruiken, dat hij zich daarin niet slechts in het dagelijksch leven, maar ook in de evangelieprediking gemakkelijk en naar eisch beweegt. Ook onze zendelingen kennen niet alle talen reeds, waarmede zij moeten werken; maar door taalstudie wordt hunne vatbaarheid voor het aanleeren ontwikkeld. En kost desniettegenstaande dit aanleeren hun nog veel moeite, ligt dan hierin geen onoverkomelijke zwarigheid voor den christen-werkman, uitgaande zonder eenige voorbereiding in dezen?

Het tweede, dat wij noemden is, veelzijdige evangeliekennis. Wij weten en vergeten niet, dat den kinderkens de dingen van Gods koningrijk worden geopenbaard. Maar iets anders is het, om van de heilswaarheid voor zich zelf overtuigd te zijn en hare reinigende en zaligende kracht voor 't

eigen hart en leven te ervaren; iets anders, het Evangelie dus van alle zijden te kennen, dat men het anderen zóó kan brengen, als overeenkomt met de behoeften, de vatbaarheid van dezen, en geschikt is om de tegenwerpingen van het Mohammedanisme en Heidendom te ontzenuwen. Zeker, ieder christen moet zendeling wezen; maar in den hem aangewezen kring. Waar is de grond voor het beweren, dat de moeijelijkste kring zou voegen voor hen, die in den regel weinig ontwikkeld zijn van geest?

Digt hieraan voegt zich een derde bezwaar: wij bedoelen het gemis aan kennis omtrent het karakter, de zeden, de godsdienst der bewoners van onze bezittingen. Ook de meest grondige opleiding in Europa kan hier niet alles doen; de eigen ondervinding en omgang met de inlanders zal ook den meest geschikten zendeling pas algeheel kunnen vormen. Maar, die geenerlei voorbereidende studie daarvan heeft gemaakt, die aldus als een volstrekt vreemdeling optreedt tusschen degenen, die hij bekeeren wil, zal niet anders dan eene sporadische kennis hiervan opdoen, en zeker de geschiktheid missen, om de verschijnselen terug te leiden tot een dieper liggend beginsel of beginselen.

Ten vierde, wij vorderen in onze zendelingen eenige geneeskundige kennis. 't Ligt toch in den aard der zaak, en het wordt aanbevolen door het voorbeeld van den Heer, dat ligchamelijke hulpaanbieding den weg opent tot bereidheid, om de zieke ziel ter genezing te geven en toe te vertrouwen. Maar vooral kunnen wij ons geen evangeliebode onder heidenen en mohammedanen denken, die niet opzettelijk paedagogisch onderrigt ontving. Zoo ergens, in de zendingwereld liggen school en kerk naast elkander. Maar noch die geneeskundige kennis, noch die geschiktheid voor schoolonderwijs, zijn te verkrijgen zonder opzettelijke opleiding en studie. En wie zou meenen, dat de paedagogische eischen van den zendeling mindere zouden wezen, om den lagen trap, waarop de te onderwijzenen staan, zou weinig nadenken verraden, daar veeleer de bekwaamheid van den paedagoog moet klimmen, naar mate de leerlingen stomper zijn.

Zwaar weegt ons, ten vijfde, dit. Terwijl onze zendelingen een bestaan hebben, afhankelijk alleen van het Genootschap, blijft de christen-werkman, ook als evangeliebode, goeddeels afhankelijk van de opbrengst van zijnen handenarbeid, dus van de Europeanen, in wier midden of nabijheid zijne standplaats is. Hieruit wordt, onzes inziens eene tweeslagtigheid en, om dus te spreken, zulk eene valsche positie geboren, als uit den aard der zaak belemmerend moet wezen voor den evangelie-arbeid, en bij den Europeër en inlander beiden den indruk zal verminderen of uitwisschen, dien de gewone zendeling vermag uit te oefenen. Altoos staat hij in eene dienstbare betrekking tegenover den Europeaan, die zijnen handenarbeid gebruikt. Is deze arbeid uitnemend in zijne soort en daardoor veel gezocht, dan zal deze hem den meesten tijd ontrooven; is dit niet het geval, dan zal dit hem niet in de schatting der omringenden doen rijzen. Om er nu niet eens van te gewagen, dat iedere wereldsche arbeid, schoon in zich zelf niet kwaad, nogtans in zooveel handel en weerhandel brengt, dat al te ligt de evangeliebode in den werkman zal ten ondergaan, vragen wij ook, of niet reeds het indische klimaat dergelijke vereeniging verbiedt?

Wij noemden ten zesde beschaving een vereischte in den evangeliebode voor Oost-indië. Het spreekt hier van zelf, dat wij geen beschaving willen genoemd hebben, die zich buiten het Christendom beweegt. Maar evenzeer meenen wij, dat christelijke evangelieboden, die het levende Christendom zullen vertegenwoordigen dáár, waar Europeërs wonen, beschaafde menschen moeten wezen. Dit moet aldus zijn én om de europeesche bevolking, én om de inlanders. Het gemis van beschaving, de ongeschiktheid b.v. om zich bij residenten enz. te vertoonen, mag geen aanleiding geven, dat een blaam worde geworpen op geheel de zending; terwijl eene waarachtige beschaving te gelijk een niet te minachten overwigt geeft over de bevolking zelve. Nu ontkennen wij niet, dat de duitsche werkman, die zich leent tot de besprokene bedoeling, veel gemakkelijker die beschaving zich eigen maakt, dan de Hollander in gelijke omstandigheid. Ook waren er onder de

Gosznersche mannen, naar wij vernemen, die hierin gunstig zich voordeden. Maar in den regel is toch die beschaving niet te verwachten, die de zendeling, opgekweekt in een goed instituut, kan verkrijgen.

Nog drie opmerkingen voegen wij hieraan toe, die onzes inziens een zwaar gewigt in de schaal leggen. De eerste is deze, dat wij niet zouden durven of willen ontkennen, dat onder vele christen-werklieden een enkele zich zou kunnen voordoen, die door geniale gaven al de opgenoemde moeijelijkheden te boven kwam. Maar deze was dan immers geschikt om een zendeling te wezen in den geest onzes Genootschaps? En bij het vaststellen eener methode, kan men zich geen uitzonderingen ten grondslag leggen. De tweede opmerking is van grooter belang. Wij hebben het niet voorbijgezien, dat de Voorsteller deze christen-werklieden wil gesteld hebben onder toezigt van eigenlijk gezegde zendelingen of der zaak toegedane predikanten, of bij ontstentenis van dezen, onder candidaten. Maar, aangenomen de bewijsbaarheid, dat de plaatselijke gesteldheid dit mogelijk maakt, dan meenen wij in dit gezag, in deze suprematie van sommigen over anderen, en dat wel onder dezulken, die elkander geheel vreemd zijn en plotseling worden bijeengevoegd, iets zeer bedenkelijks te zien, en eene bron geopend voor mogelijke botsing, die eens ontstaan, zeer schadelijk zou wezen voor de goede zaak. Maar hierbij voegt zich nog dit. De Voorsteller wil tot bereiking van zijn doel gebruikt hebben Nederlanders of Duitschers. Wij meenen, dat waar men overging tot de uitvoering der zaak, niet ligt Nederlanders zouden gevonden worden. Dergelijke werkzaamheid, als het voorstel op het oog heeft, strookt zeer weinig met het hollandsche volkskarakter. Het grootste gedeelte der christen-werklieden zou, gelijk tot nogtoe verre de meesten waren, Duitschers wezen. Maar het opnemen van vreemdelingen moet in den regel onraadzaam geacht worden. Geen vreemdeling schikt zich ligt in de banden en beperkingen der Oost-indische regering. Dat de vrees voor botsingen tusschen hollandsche en duitsche evangelieboden niet uit de lucht is gegrepen, bewijst o.a. de noodzakelijk ge-

worden scheiding in werkkring van de engelsche en de door Bazel gezondene duitsche zendelingen, ook daar waar beiden door het Kerkelijk-engelsch genootschap betaald worden. En, om onze zaak in ons Vaderland meer en meer populair te maken, werkt krachtig mede, dat onze evangeliearbeiders in voortdurende betrekking blijven met hun vaderland, geboorteplaats, familie en vrienden. Iets wat ten eenenmale wegvalt, zoodra zij uit den vreemde zijn. De onderviuding heeft ook dit beweren ruimschoots bewezen.

3°. Zoo komen wij tot ons derde hoofdmotief van ons ontradend praeadvies. Het oordeel van beroemde mannen, en onze eigene beschouwingen, worden bevestigd door de getuigenis der geschiedenis. Gaan wij namelijk den gang der ontwikkeling na, zoowel van ons eigen als van de andere Zendelinggenootschappen op het vaste land van Europa, dan vinden wij met eenige wijziging bijna overal hetzelfde. De meesten zijn begonnen met de uitzending derzulken, bij wie men een vroom hart meende te vinden, maar die men geen geregelde, langdurige en door wetenschap grondige opleiding schonk. Maar nu leerde de ondervinding meer en meer, dat het gemis hiervan vruchten deed derven, die men gehoopt had in te zamelen; dat wat den zendeling in eene goede opleiding ontbrak, een onoverkomelijke hinderpaal voor hem bleef; ja ook dat de ingenomenheid der europeesche bevolking met de zending niet bevorderd werd door den lagen trap van ontwikkeling, waarop zij te vaak stonden, die het levende Christendom kwamen vertegenwoordigen. De stichting van zendeling-instituten was daarvan de vrucht, ja men mag zeggen, daartoe had de Heer zelf geleid. Het geschrift van onzen Director HIEBINK: het Zendelinghuis van het Nederlandsche Zendelinggenootschap in 1855, door den Voorsteller teregt voortreffelijk genoemd, geeft dezen gang helder en duidelijk te zien. Men vergete dienvolgens niet, dat men door aanneming des voorstels, eigenlijk tot eene methode zou terugkeeren, die men had opgegeven.

Hierbij voegt zich eene tweede getuigenis der geschiedenis, of liever een zwijgen. Noch het voorstel zelf, noch het bijna

gelijktijdig uitgekomen geschrift van den voorsteller: De Nederlandsche Hervormde Kerk in Indië, geeft ook slechts eene enkele mededeeling, laat staan een beredeneerd overzigt, waaruit blijkt, dat en wat de Gossnersche mannen weldadig hebben gewerkt. Met andere woorden: wij weten niet feitelijk en officieel, welke de resultaten waren eener methode, die men nu door ons Genootschap op breede schaal wil zien aangewend. Had men deze aanwijzing, zoo zij te geven is, niet mogen verwachten? Is ons Genootschap verantwoord, eene zaak over te nemen, die schoon reeds jaren lang door anderen gedreven, nogtans geene wezenlijke vruchten heeft aan te wijzen? Want enkele berigten en brieven, hier en ginds medegedeeld, mogen omtrent een' en anderen christen-werkman dezen en genen gunstig stemmen, zij zijn te onbestemd en te weinig afdoende, om daarop een helder en grondig oordeel te bouwen over het geheel.

Of werpt men ons misschien tegen, dat de voortreffelijke Moravische broeders, tijdens hunnen zendingarbeid voor een goed deel door handwerk of handel voorzien in hunne tijdelijke behoeften? Maar eenig nadenken leert het verschil van de Moravische broeders, die van hunne jeugd af, om dus te zeggen in eene zendingatmospheer zijn opgegroeid en ook reeds in Europa hunnen aardschen arbeid in verband brengen met hun christelijk genootschapsleven. En toch is het bijna niet meer twijfelachtig, of zij niet nog gezegender zouden arbeiden, indien hun finantiële toestand eene onverdeelde toewijding gedoogde aan de prediking en het onderwijs des Evangelies.

Wij vertrouwen, dat onze beschouwingen u zullen overtuigd hebben, dat wij niet zonder ernstige en naauwgezette overweging uwe vergadering aanraden, om niet te treden in het voorstel van Br. Heldring.

Meent daarom niet, dat wij ons laatste woord in dezen gesproken hebben. Dit verbiedt ons de vurige belangstelling in de zaak des Heeren, bij name de hartelijke wensch, waarin wij met den Voorsteller en alle welgezinden deelen, dat onze werkzaamheid zich uitbreide in Oost-indië; maar altoos op eene wijze, die ons met redelijk vertrouwen den zegen des

Heeren kan doen afsmeeken. Missen wij den sterken arm des Staats, waardoor in den voortijd, veelmeer dan door de Kerk, op vele plaatsen in Oost-indië het Christendom werd gebragt (iets wat niet moest vergeten worden): nu is het de roeping der christelijke gemeente, die toen daarin weinig of niet deel nam, om al hare krachten in te spannen. En hoewel wij de zaak der zending altoos nog meer en meer de zaak der gemeente wenschen te zien worden, mogen wij met dankbaarheid opmerken den vooruitgang der laatste jaren, getuige de toenemende belangstelling en de finantiële staat onzes Genootschaps. Wat ons ontbreekt, is een genoegzaam aantal van zulke jongelieden, van welke wij met grond den aanleg en de geschiktheid voor dergelijke zendelingen mogen verwachten. Broeders! dit is ons aller roeping, dat wij dezulken trachten te vinden en voorbereidend te vormen. Ja dit is onze roeping, dat wij nadenken over de middelen, om den stand van zendeling te doen klimmen in de schatting ook van het meer beschaafde gedeelte onzer gemeenten en jongelingschap.

Maar ook wanneer ons het voorregt te beurt viel, dat wij veel meerdere zendelingen konden afvaardigen, zou ons oog altijd moeten gevestigd blijven op eene methode van verbreiding des Evangelies, die reeds door de Apostelen gevolgd, uit den aard der zaak hare aanbeveling met zich brengende, in onze missie aanvankelijk schoone vruchten droeg, en op breedere schaal aangewend telkens rijkere vruchten belooft. Wij bedoelen de verbreiding des Christendoms door middel van bekeerde inlanders zelven, die aan de zendelingen door banden der christelijke dankbaarheid verbonden, van den beginne af in hen hunne meerderen erkennen en daardoor als van zelf zich onder het voor hen noodige toezigt en bestuur plaatsen. Zulken, door en door bekend met hunne volksgewoonten en zelven tot het licht gebragt uit de duisternis, waarin hunne landgenooten nog omtasten, zulken zijn de van God aangewezenen om het Christendom te verbreiden. Ons Genootschap heeft dit, vooral in de jongste jaren, meer en meer ingezien. Het heeft er in den laatsten tijd zijne aan-

dacht aan gegeven, om òf de opleiding van de reeds gebruikte onderwijzers, waaronder verscheidene medehelpers zijn, te verbeteren, òf den weg te banen tot het bekwamen derzulken, die 't zij als hulpzendelingen, 't zij als reizende evangelisten, in meer dadelijken zin verkondigers des Christendoms moeten worden. Zonder nu een oogenblik te loochenen, dat dit nog meer moet geschieden, gelijk dit blijken zal uit het voorstel aan het einde onzer beschouwingen, meenen wij nogtans enkele feiten te moeten mededeelen en herinneren, ter teregtwijzing van scheve beoordeelingen en half uitgesproken beschuldigingen van karigheid en flaauwheid. Van de circa *f* 20,000, die ons Genootschap uitgeeft aan scholen, enz., is een goed deel bestemd tot bezoldiging en opleiding van onderwijzers en medehelpers uit de inlanders. In de Minahassa zijn behalve één uitnemende hulpzendeling, ANGKOE, honderd inlandsche onderwijzers, die ofschoon hunne ontwikkeling nog veel te wenschen overlaat, toch ook godsdienstig onderwijs mededeelen en bij de openbare godsdienstoefening voorgaan. Tot hunne opleiding heeft Br. GRAAFLAND te Tanawangko eene kweekschool, wier bloei lang belemmerd werd door de ongezonde ligging zijner vroegere standplaats. Op Amboina heeft ROSKOTT eene school voor inlandsche onderwijzers; behalve 18 leerlingen, omringen hem meestentijds nog andere 18, die aspireren om te worden aangenomen. Deze onderwijzers vormt hij te gelijk zoo veel mogelijk tot voorgangers bij de godsdienstoefening. Gij weet, met welk eenen ijver JELLESMA te Môdjô-warnô zijne kweekschool bestuurt, bestaande uit 18 à 20 kweekelingen. Acht hunner, heeft hij reeds aan het hoofd van jeugdige gemeenten kunnen plaatsen; en enkelen heeft hij reeds uitgezonden als evangelisten in den omtrek. Zoo gebruikt HOEZOO in den omtrek van Samarang ook drie medehelpers. In 't kort, 200 inlanders zijn er reeds, die in eenige betrekking staan tot den arbeid onzer zendelingen. Vraagt gij waartoe deze opgave? Is het, om in ons eigen werk te roemen? Is het, om het te laten bij hetgeen gedaan wordt? Is het, om te beweren, dat ook maar het kleinste gedeelte dezer inlanders is, zooals wij ze hebben willen? Dit zij verre. Maar wij

meenen, dat men zich aan ondankbaarheid schuldig maakt, door, over ons Genootschap sprekende of schrijvende, van een en ander te zwijgen. Wij meenen, dat men den toestand van Oost-indië met de zwartste kleuren teekenende, deze lichtpunten niet moest voorbijzien. Maar vooral (en ziet daar, waarvoor wij al uwe aandacht vragen), wij meenen, dat het in de rigting, door ons Genootschap in de laatste tijden aan den gang der zaken gegeven, ligt om de opleiding en den arbeid van inlanders voor het Evangelie, te bevorderen en uit te breiden. Wij meenen, dat onze zendelingen moeten doordrongen worden, en dieper dan bij sommigen hunner nog het geval is, dat hun pligt en roeping is, om, ieder in hunnen kring, te ondersteunen wat ons Genootschap verder zou willen beraden of in 't werk stellen, om uit inlanders degelijke hulpzendelingen te vormen. Het Christendom moet in Oost-indië eene inheemsche plant worden.

Het is om een en ander, dat wij voorstellen het volgende besluit te nemen.

De Jaarvergadering, levendig doordrongen van den wensch, om de werkzaamheid van ons Genootschap in Oost-indië telkens meer uit te breiden; overtuigd dat dit behalve door den arbeid der zendelingen, moet geschieden door onder het opzigt van dezen staande inlandsche hulpzendelingen; in overweging nemende, deels dat daartoe eene hoogere ontwikkeling wordt vereischt, dan bij vele inlandsche onderwijzers en helpers wordt gevonden, deels de schoone vruchten, die de school van Jellesma en in de Minahassa de arbeid bepaaldelijk van Angkob droeg: – draagt aan de Maandvergadering op, om met ernst voort te gaan in de beraming en uitvoering van middelen ter opleiding van inlanders tot degelijke hulpzendelingen.

Wij eindigen ons rapport met den wensch, dat wij bij al onze beraadslagingen en beschouwingen ons laten besturen door den geest van waarheid en bedachtzaamheid, zoowel als door den geest der liefde en des ijvers. Bij het vele, dat nog te doen is, mogen wij niet voorbijzien, wat de Heer reeds door ons gedaan heeft. Geen geïdealiseerde voorstelling van het verledene, geen minachting van den dag der kleine dingen

geen vergeten der gelijkenis van den zuurdesem, die stil en krachtig, schoon ongezien, voortwerkt, leide ons op dwaalsporen. De zenuw onzer kracht, het vuur onzes ijvers, de leidsvrouw onzer liefde, en de besturing onzes gebeds zij de overtuiging, dat in het Koningrijk van God eene eeuwige waarheid blijft: Niet door kracht of geweld, maar door den Geest des Heeren zal 't geschieden.

Bijlage III.

Rapport van Ds. D. PIJZEL *ter Jaarvergadering van* 1855 *uitgebracht op de voorstellen van Ds.* HELDRING.

Werd er in uwe vergadering ooit een voorstel ter tafel gebragt, dat én om den bekenden ijver van den Voorsteller, én om den grond van het voorstel, én om zijn diep ingrijpen in den gang en de werkzaamheden van ons Genootschap, aanspraak had op hooge belangstelling en naauwlettende overweging, - dan voorzeker was dit het voorstel van onzen medebroeder HELDRING, dat gij in onze handen hebt gesteld, om uwe vergadering te dienen van consideratie en praeadvies. Ernstige en belangrijke uren zijn daaraan door ons gewijd. Wij gaan u den loop onzer beraadslagingen en de resultaten, tot welke zij hebben geleid, mededeelen.

Het voorstel komt in de hoofdzaak hierop neder:

»dat van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap alle vroeger door de Nederlandsche hervormde Kerk bezette, sedert verlaten posten, bezet worden, en tevens worde voorzien in de behoefte aan evangelieverkondigers op sommige der door het Nederlandsche zendelinggenootschap verlaten eilanden en dit door zoogenaamde christen-werklieden, Nederlanders of Duitschers in den geest der Gosznersche mission."

Hoogst welkom was het ons, dat de Maandvergadering, doordrongen van het gewigt der zaak, zelve reeds aan eene voorloopige Commissie uit haar midden had opgedragen deze zaak te overwegen en de Jaarvergadering daarin voor te lichten. Gij hebt haar rapport gehoord. Niet vreemd zal u

daarom onze betuiging zijn, dat wij ons verheugden, door haren belangrijken arbeid den weg voor ons gebaand te zien.

Naauwelijks echter waren onze discussien geopend, naar den grondslag van dat rapport, of het bleek, dat de bedoeling van den Voorsteller geheel anders was, dan de Maandvergadering, en wij allen met haar, gemeend hadden uit zijne woorden te moeten opmaken.

Wij hadden alleen gedacht aan christen-werklieden, zoo als de bedoelde mannen bij herhaling in het voorstel worden genoemd: – aan mannen dus, die hunnen handenarbeid of de bezigheid van hun beroep op de bedoelde posten zouden voortzetten, en daarbij tevens het werk der evangelieverkondiging in meer of minder uitgestrekten omvang op zich zouden nemen.

Niet alzoo was de meening van den geachten Voorsteller. Om u haar regt duidelijk te maken, moeten wij u den aard der Gosznersche mission, zoo als Br. Heldring ons dien op het standpunt van hare tegenwoordige ontwikkeling deed kennen, voor den geest stellen.

De mannen, die zich bij Goszner tot het werk zijner Mission aanmelden, worden door hem, na bekomen overtuiging van geschiktheid, in twee soorten verdeeld. Tot de eerste soort behooren de eigenlijk gezegde werklieden, die als zoodanig door hem worden uitgezonden, wier roeping het is, om, bij voortzetting van hunnen gewonen arbeid, door een christelijk voorbeeld en, waar het mogelijk is, door zamenspreken met de inlanders, eenen christelijken geest om zich heen op te wekken en te verspreiden. Tot de tweede soort behooren zij, in wie hij eene meerdere ontwikkeling en grooteren aanleg heeft leeren kennen. Deze worden door hem wel niet wetenschappelijk gevormd en opgeleid, maar toch gedurende korter of langer tijd, van één tot twee jaren, onder zijn toezigt geoefend, en daarop door hem, overeenkomstig de kerkelijke wetten zijns lands geordend, zoodat hun, met de prediking van het Evangelie, ook de bediening van Doop en Avondmaal wordt opgedragen. Zij worden dan door hem als eigenlijk gezegde Missionaren uitgezonden; terwijl het wen-

schelijk wordt geacht, dat ook zij nog door enkele uren van handenarbeid, zoo noodig, kunnen helpen bijdragen om in hunne tijdelijke behoeften te voorzien.

Goszner zelf was aanvankelijk alleen met de eerste soort, de eigenlijke werklieden, begonnen. Toen het hem later bleek, dat dit middel ter bereiking van zijn doel ongenoegzaam was, gelijk dit ook door Brauer, Hoffmann, Hahn, en anderen is aangetoond, heeft hij aan zijn plan die meerdere ontwikkeling gegeven, die de tweede soort, de eigenlijk gezegde Missionaren, in het leven heeft geroepen.

Br. Heldring deed ons nu als zijne meening kennen, dat hij niet de eerste, maar de tweede soort had bedoeld.

Wel wilde hij van zijn plan de eigenlijke christen-werklieden niet geheel afscheiden. Hij meende, dat de opneming ook van hen aan het zendingwerk groot nut zou kunnen aanbrengen. Maar met ons en de zoo even genoemde mannen instemmende, dat hunne uitzending alleen het doel niet kon bereiken, had hij maar bijzonder Goszner's geordende Missionaren bedoeld. Daarom ook alleen had hij gesproken van het bezetten van de verlaten posten. Zij waren het, die hij op die posten wilde gevestigd hebben. De anderen achtte onze broeder zelf met ons tot dat werk ongeschikt.

Onze broeder betreurde het met ons, dat hij door de formulering van zijn voorstel, waarin hij alleen van christen-werklieden sprak, onwillekeurig aanleiding tot dat misverstand had gegeven.

Gij gevoelt, Broeders! het geheele voorstel verkreeg nu eene andere gedaante. De mannen, door welke Br. Heldring de verlaten posten wilde bezetten, zouden nu alleen in zoo ver van onze zendelingen onderscheiden zijn, dat terwijl onze zendelingen gedurende minstens vier jaren eene zorgvuldige opleiding en vorming in ons zendelinghuis ontvangen, de zoogenaamde Gosnersche mannen niet slechts in veel korter tijd, maar ook op veel eenvoudiger en minder kostbare wijze, en minder wetenschappelijk tot het werk der zending worden opgekweekt.

Wij moesten dus aan onze overlegging eene andere rigting geven.

Evenwel, daar Br. HELDRING toch ook van de opneming der christen-werklieden, in de eigenlijke beteekenis van dien naam, bij onzen zendingarbeid veel nut verwachtte, meenden wij vooraf te moeten onderzoeken, of en in hoeverre de uitbreiding van onzen werkkring door hunne opneming al of niet wenschelijk ware te achten.

Zonder aarzelen moesten wij allen onze overtuiging uitspreken, dat als zulke werklieden, die bij grondige kennis van hun beroep tevens eenen echt vromen zin en christelijken geest paarden, zich konden verplaatsen in reeds gevestigde gemeenten onder de heidenen, waar zij onder het toezigt der zendelingen konden arbeiden, er dan, bij het naauw verband tusschen verstandelijke en geestelijke ontwikkeling, van hen veel goeds kon worden verwacht voor het groote doel dat wij beoogen; – mits zij zich dan alleen tot deze hunne betrekking bepaalden, en, zonder in te grijpen in het eigenlijke werk der zendelingen, alleen in zoo verre aan de evangelieverkondiging deel namen, als dit de heilige roeping is van elken waren christen, waar hij ook op aarde zijne woonplaats of zijnen werkkring heeft.

Wij achten het daarom wenschelijk, dat, waar zich daartoe eene goede gelegenheid aanbiedt, of waar de omstandigheden meer bijzonder daartoe mogten dringen, dit door ons niet uit het oog worde verloren. De opzettelijke bemoeijing echter met dit werk, zoodat wij het tot een afzonderlijk, voortdurend en bepaald gedeelte van onzen arbeid maken, om zulke werklieden op te sporen, meer of min op te leiden, uit te rusten en uit te zenden, – dit achten wij moeijelijk overeen te brengen met den geheelen aard en de inrigting van ons Genootschap. Dit zou, onzes inziens, eene geheel nieuwe rigting moeten geven aan onze handelwijze, die ons van zelf meer op een materieel terrein zou overbrengen, minder overeen komende met den geest van ons Genootschap. Daartoe durven wij niet adviseren.

Uit dien hoofde stelt uwe Commissie voor, dat uwe vergadering, ten opzigte van de eigenlijk gezegde christelijke werklieden het navolgende besluit neme:

»De Jaarvergadering acht de christen-werklieden ongeschikt

tot het bezetten van de verlaten posten in den Indischen Archipel. Zij wenscht evenwel op hen het oog gevestigd te houden, wanneer het mogt blijken, dat zij hier of daar nuttig zouden kunnen zijn voor de werkzaamheden en bedoelingen van het Genootschap."

Uwe Commissie is daarop overgegaan tot het overwegen van het voorstel van Br. HELDRING, opgevat in dien zin, waarin hij het nader had doen kennen, om namelijk de verlaten posten te bezetten door hen, die wij als de tweede soort der Gossnersche mannen hebben leeren kennen, – de zoodanigen namelijk, die, bij gunstigen aanleg en ontwikkeling, zonder eigenlijk gezegde wetenschappelijke vorming en opleiding, toch eenigermate, maar in veel korter tijd dan onze zendelingen, en op een eenvoudiger en minder kostbare wijze, tot het werk der zending zijn opgekweekt, en, vóór hunne afvaardiging, tot het geheele werk der evangeliebediening zijn geordend.

Het was met geheele instemming van ons aller gevoel en als uit ons aller hart gesproken, toen onze geachte Broeder gewaagde van de dringende behoefte aan meerderen arbeid en meer arbeiders in het heilige werk der zending. En bij zoo veel meer nog als ons van die dringende behoefte overtuigde, vonden wij met hem eenen nieuwen krachtigen aandrang in den overgang van zoo vele heidenen tot den Islam, waardoor zij van onbewuste tot bewuste en opzettelijke vijandschap tegen het Christendom worden gebragt. Die overgang toch breidt zich gaande weg verder uit op de nu verlaten posten; en terwijl daarbij de priesters of aanhangers van MOHAMMED de bevolking op eene naauw geloofbare wijze weten te fanatiseren, wordt er de uitbreiding der christelijke godsdienst niet slechts dubbel bezwarend gemaakt, maar ook het aldaar nog bestaande Christendom met geheele vernietiging bedreigd.

Innig is uwe Commissie overtuigd van de grootheid van dat gevaar, en niet minder diep, dan het onze, zal zeker ook u aller smartgevoel zijn, dat het aldaar tot dien staat van verachtering is gekomen: – een smartgevoel, dat ons de ernstige vraag uit het harte dringt: »Is er dan niets voor die ongelukkige bevolkingen te doen?"

Het behoeft dus wel naauwelijks meer te worden opgemerkt, dat ook wij ons van geheeler hart zouden verheugen, indien er aan onzen zendingarbeid nieuwe krachten konden worden toegevoegd, waardoor wij de bede niet langer onverhoord behoefden te laten, die vandaar tot ons komt: »Komt over en helpt ons!"

Het kan dus slechts de vraag zijn, of de aangewezen mannen door ons tot het bedoelde oogmerk geschikt konden worden geacht, en of hunne opneming in onzen arbeidskring raadzaam kan worden geoordeeld.

Uwe Commissie heeft die vraag met volkomen overtuiging ontkennend moeten beantwoorden.

Vele waren de bezwaren, die haar daartoe hebben gedrongen.

Al willen wij er niet met bijzondere kracht op drukken, toch meenen wij ook dit bezwaar niet te mogen verzwijgen, dat bij het nu reeds bestaand gebrek aan jongelingen in ons eigen vaderland, die zich tot het werk der zending aanbieden, ook waar zij geheel kosteloos in ons Zendelinghuis kunnen worden opgeleid, – het wel voornamelijk vreemdelingen of Duitschers zouden moeten zijn, die tot die betrekking worden aangenomen. En, zouden wij ook niet gaarne voor uitstekende vreemdelingen immer den toegang tot ons Zendelinghuis sluiten, toch zal het wel aan geen twijfel onderhevig zijn, dat het Nederlandsche zendelinggenootschap in de Nederlandsche O.-I. bezittingen liefst en boven alles geschikte nederlandsche zendelingen moet verlangen.

Een grooter bezwaar was voor uwe Commissie gelegen in de opleiding van zulke jongelingen of mannen. Waar en door wie zou die geschieden? In ons eigen Zendelinghuis? Er zou dan aldaar tweërlei opleiding moeten worden gegeven: – eene beperkte, en eene meer volledige. Maar, om niet te spreken van het gevaar, dat daaruit voor de kweekelingen zelven zou onstaan van onderlinge verwijdering en zelfverheffing aan de eene, en wangunst of een drukkend gevoel van minderheid aan de andere zijde: een gevaar, waarvan de verderfelijke gevolgen zich niet enkel tot den tijd hunner voorbereiding zouden bepalen; – hoe zouden voor hen de geschikte

onderwijzers gevonden worden, bij den grooten omvang van werkzaamheden, die nu reeds op de schouders dezer mannen rust? – Zal er dan hier eene nieuwe inrigting worden daargesteld, waarin zij afzonderlijk worden opgekweekt? Maar van waar, ook bij al het verblijdend toenemen onzer inkomsten, de aanzienlijke kosten daaraan verbonden? – De geachte Voorsteller spreekt niet slechts van Rotterdam, maar ook van Hemmen of Amsterdam. Eene van ons eigen Genootschap in geest en strekking geheel afgescheidene inrigting zal daartoe door u wel niet wenschelijk worden geacht. Bij particuliere personen dan? Maar hoe hoog wij de zoodanigen ook zouden willen schatten, en welke geschiktheid wij hun ook daartoe zouden willen toekennen, – al ware ook zelfs die taak voor eenen enkele niet te zwaar, – bij hun dagelijks mogelijk verlies zou het geheele werk der opleiding verbroken liggen of ten minste door bijna onoverkomelijke moeijelijkheden worden gedrukt.

Naauw daarmede verbonden was een ander bezwaar. Wij zelven kunnen de door ons af te vaardigen zendelingen naar onze kerkelijke wetten niet ordenen. Dat moet geschieden door de bij ons bekende Indische commissie, na een voorafgaand onderzoek. Zullen die slechts in beperkte mate opgeleide of ontwikkelde kweekelingen dat onderzoek doorstaan, en alzoo tot de predikdienst door haar worden toegelaten? Wij durven het niet gelooven. Gij zult het bezwarende daarvan erkennen bij de bewustheid, dat het Genootschap steeds is uitgegaan en moet blijven uitgaan van het beginsel om niets te doen, dat strijdig is met Kerk of Staat.

Zijn de genoemde bezwaren op zich zelven reeds groot genoeg, ook al kon uwe Commissie vrede hebben met de beperkte opleiding dier jongelingen of mannen, – haar grootst bezwaar ligt voornamelijk in die beperktheid zelve hunner opleiding. Zij acht hen daardoor voor het werk, dat hun zou moeten worden opgedragen, geheel ongeschikt.

Juist daarin, dat onder onze vroeger afgevaardigde zendelingen zoovelen waren, die op gelijk verlaagd standpunt van wetenschappelijke ontwikkeling en geheele vorming stonden,

meenen wij een der voornaamste oorzaken te moeten zien, dat het werk onzer zending nog geene meerdere vruchten heeft gedragen. Juist daaraan, al sluiten wij hier den laster van opzettelijke boosheid of verregaande ligtzinnigheid niet buiten, meenen wij het ook voor een groot gedeelte te moeten toeschrijven, dat er door reizigers zulke min gunstige of bepaaldelijk ongunstige berigten van onze zending en onze zendelingen zijn verbreid, die langen tijd zoovelen hebben teruggehouden van deel te nemen aan ons heilig werk.

Gaarne nemen wij de mogelijkheid aan, dat ook minder wetenschappelijk gevormde mannen genoegzame kennis van het Evangelie kunnen hebben, om het met vrucht en zegen aan anderen te verkondigen!, – ofschoon ook wij uit de vroegere en latere geschiedenis van ons Genootschap de bewijzen gemakkelijk kunnen geven, hoe ligt zich met die mindere ontwikkeling en vorming een meer bekrompen geest in de opvatting en prediking van Evangelie en Christendom vereenigt. Maar al nemen wij die mogelijkheid aan, men vergete toch niet, dat de zendeling, vooral in onzen tijd, bij den geheel veranderden staat van zaken in Indië, door den aard zijner betrekking, noodwendig in zoovele bijzondere relatiën komt, die eene meerdere ontwikkeling van geest vereischen. Men vergete vooral ééne groote hoofdzaak niet. Het Evangelie moet aan de heidenen in hunne eigene taal worden gepredikt. Die taal, zelfs voor wetenschappelijk gevormde mannen dikwijls zoo moeijelijk om aan te leeren door haar eigenaardige en verschillende dialecten of taalvormen, – hoe zal zij genoegzaam worden gekend door die minder ontwikkelde mannen, aan wie alle eigenlijke taalstudie en alle hulpmiddelen tot deze geheel ontbreekt. Men meene toch niet, dat iemand, die genoeg Maleisch heeft aangeleerd, om zich op de kusten der eilanden verstaanbaar uit te drukken bij een onderhoud van het dagelijksche leven met Maleijer of Chinees, daarom ook in staat is, om aan de inlanders de abstracte waarheden van het Evangelie in hunne taal helder en verstaanbaar voor te stellen. Daartoe is òf meer voorafgaande veelzijdige ontwikkeling en grondige studie noodig, dan bij zulk eene gebrekkige opleiding

mogelijk is, óf een zeer langdurig verblijf in het vreemde land, om daardoor bij blijvende inspanning op eene genoegzame hoogte te komen.

Deze opmerking verkrijgt een zeer verhoogd gewigt, als wij voor oogen houden, wat eene dagelijks vernieuwde ervaring krachtig en duidelijk leert, dat, zal het werk der zending goede vruchten dragen, er dan op de inlanders door inlanders zelven moet worden gewerkt. Inlanders zelven, tot het Christendom toegebragt, moeten het Evangelie aan hunne heidensche landgenooten prediken, en hen voor het Christendom winnen. Zij hebben door hunne bekendheid met den geest, den aard, de taal en geheel het innerlijk leven van hun volk, daartoe oneindig meer geschiktheid dan de Europeaan, die in dit alles niet genoegzaam of althans niet dan na langdurige oefening kan doordringen. Getuige zij hier juist de door Br. HELDRING met ons zoo gevreesde fanatieke invloed der mohammedanen op de heidenen.

Die zelfde weg is door ons Genootschap ingeslagen. En daarvan is het, dat wij nu reeds de schoonste vruchten inoogsten. Of waardoor heeft RIEDEL zoo gezegend gewerkt op zijn heerlijk Tondano? Ja, gewisselijk ook door zijn' persoonlijken invloed. Maar moest hij zelf getuigen, hij zou u zeggen: bovenal door de vorming van inlanders, die door hem tot medearbeiders opgekweekt, aan hunne landgenooten teruggaven, wat zij zelven van hem hadden ontvangen. Daardoor kon hij met zegen voortgaan en zich staande houden in zijn heilig werk, ook toen hij zelf door krankheid of toenemende gebreken van den ouderdom weinig of niet meer arbeiden kon. Van die gezegende vruchten kunnen met RIEDEL ook ROSKOTT, JELLESMA, VAN DE CAPELLEN en vele anderen getuigen.

Is dat alleen de ware weg, waarvan voortdurend iets goeds kan worden verwacht voor een Genootschap, dat, ook bij alle inspanning, toch altijd slechts over zeer beperkte krachten beschikken kan, dan valt het van zelf in het oog, hoe weinig daarvoor is te wachten van mannen, die zelven slechts tot geringere ontwikkeling zijn gekomen. Hoe zullen zij bij eigen beperkte opleiding en gebrekkige taalkennis in staat zijn, om

de inlanders tot bekwame evangeliepredikers op te leiden? Onwankelbaar wordt dan onze overtuiging, dat wij juist thans meer dan ooit behoefte hebben aan zorgvuldig gevormde en veelzijdig ontwikkelde zendelingen, die, al kunnen zij op den hun aangewezen post geplaatst, daar wel geen hope voeden, om zelven met hunne kleine krachten het geheele land in korten tijd voor hunnen grooten Zender te winnen, toch als wijze bouwmeesters het fundament weten te leggen, waarop hunne eigene werklieden het gebouw steeds hooger en hooger kunnen optrekken: – zendelingen, die, door het opkweeken en vormen van inlandsche bekeerden tot zelfstandige evangelieboden, mogen vertrouwen, dat hun arbeid, onder den zegen van God, weldra meer dan tien- of twintig- of dertigvoud zal vermeerderen, en dat zij daardoor meer vrucht op hunnen arbeid zullen aanschouwen, en de palen van hunnen werkkring oneindig veel spoediger zullen zien uitgezet, dan hun immer door de toevoeging van andere slechts gebrekkig of half ontwikkelde christenbroeders mogelijk wezen zou.

Dit is onze overtuiging, en tevens onze stille, maar schoone hope en verwachting, Broeders! Mogt desniettemin deze of gene uwer nog in den wensch van Br. Heldring deelen, om langs den door hem aangewezen weg ons Genootschap iets groots te zien ondernemen, waarvoor hij den tegenwoordigen tijd meer geschikt zou achten, of eene meer aanzienlijke en veel omvattende uitbreiding aan onzen arbeid te geven, waarvan sneller voortgang is te wachten voor de heilige zaak, die ons vereenigt, – dan moet uwe Commissie bescheidenlijk in bedenking geven, of ons Genootschap zich daartoe wel in waarheid geroepen kan achten. Ook in den zendingarbeid zijn wij tot zelfverloochening geroepen. En is, naar wij gisteren avond hoorden, wachten niet minder dan werken de roeping des zendelings, dit geldt voorzeker in geen mindere mate van hen, aan wie het bestuur van den zendingarbeid is opgedragen. Hoe vurig wij ook eene spoediger uitbreiding van het gezegende Godsrijk zouden verlangen, niet vertragende in onzen arbeid, moeten wij ons toch voegen in de wegen, waarin God de volken leidt, moeten wij bij de bewustheid van onze beperkte

krachten, niet meer op ons willen nemen, dan wij met wijze bedachtzaamheid vermogen, maar, bij getrouwheid en ijver, ook veel aan God overlaten, die komen en handelen zal op Zijnen tijd en naar Zijnen wijzen raad. Het Christendom is van den aanvang af en voortdurend meer door stillen en geregelden voortgang, dan door snelle en verrassende of grootsche ontwikkeling gekenmerkt geweest. Wenschelijk achten wij het, dat ook ons Genootschap dien weg der hoogste wijsheid volge. En hoe dan ook het treurig lot van zoovele millioenen natuurgenooten ons moge smarten, en hoe vurig wij zouden wenschen, dat lot door onze pogingen te verzachten, uwe Commissie althans zou huiverig zijn, om eenen nieuwen en veel omvattenden arbeid op te vatten, waartoe zij de krachten van het Genootschap evenmin berekend acht, als dat zij er goede vruchen van zou durven hopen.

Het is uit dien hoofde, Broeders! dat uwe Commissie uwe vergadering adviseert:

»Om het voorstel van Br. Heldring, ook in dien zin opgevat, waarin hij het bij nadere verklaring verlangt, niet aannemelijk te verklaren.

»1°. Omdat het Genootschap dan in zijn dienst zou nemen mannen, die verstoken zijn van die opleiding en ontwikkeling, die het tot bereiking van zijn doel volstrekt noodig acht;

»2°. en omdat, ook wanneer dit bezwaar mogt kunnen worden weggenomen, het Genootschap toch, door een dergelijk werk te aanvaarden, iets op zich zou nemen, dat én verwarring zou te weeg brengen in den regelmatigen gang zijner zaken, én zijne krachten in vele opzigten te boven gaat."

Uwe Commissie, Broeders! is uitvoerig geweest in de mededeeling van hare beschouwingen. Zij meende, dat het gewigt der zaak dit vorderde. En toch heeft zij ook hiermede haar laatste woord nog niet gesproken. Diep is zij doordrongen van het groot gewigt van den grond, die onzen geliefden Broeder Heldring de aanleiding tot zijn voorstel gegeven heeft. Het is de behoefte aan meerderen arbeid en meer arbeiders, waardoor behouden kan worden wat nog van het Christendom in onze Indische bezittingen is overgebleven, en waardoor

tevens dat Christendom verder in de ongelukkige Heidenwereld kan worden verbreid. Vurig wenscht uwe Commissie, dat in die behoefte worde voorzien op eene wijze, waarvan onder Gods zegen goede vruchten kunne worden verwacht, en die tevens onder het bereik ligt van onze krachten. Van geheeler harte spreekt zij daarom hier openlijk haren wensch uit, dat er meerdere jongelingen mogten worden gevonden, die uit ware liefde tot den Heer, zich in ons huis aan het heilige werk der zending komen wijden. Maar met niet minder aandrang ook herhaalt zij hare betuiging, dat zij onberekenbaar veel heil en zegen hoopt en verwacht van de meerdere ontwikkeling van het aanvankelijk reeds aangewende middel, om de Heidenen door hunne eigene land- en volksgenooten tot CHRISTUS te brengen. En het is daarom, dat zij ten slotte met volkomen eenstemmigheid en met groote belangstelling adviseert, dat uwe Vergadering gevolg geve aan het voorstel, door de Commissie uit de Maandvergadering in deze zaak aan het einde van haar rapport voorgedragen, en alzoo het volgende besluit neme:

»De Jaarvergadering, levendig doordrongen van den wensch, om de werkzaamheid van ons Genootschap in Oost-Indië telkens meer uit te breiden; overtuigd dat dit, behalve door den arbeid der zendelingen, moet geschieden door onder het opzigt van dezen staande inlandsche Hulpzendelingen; – in overweging nemende, deels dat daartoe eene hoogere ontwikkeling wordt vereischt, dan bij vele inlandsche helpers en onderwijzers wordt gevonden, deels de schoone vruchten, die uit de school van JELLESMA zijn voortgekomen en die in de Minahassa de arbeid bepaaldelijk van ANGKOE droeg; – draagt aan de Maandvergadering op, om met ernst voort te gaan in de beraming en uitvoering van middelen ter opleiding van inlanders tot degelijke Hulpzendelingen."

Uwe Commissie eindigt haar rapport met de bede, dat Gods Geest ons allen ook hier in de waarheid moge leiden, opdat ook van deze onze beraadslagingen de vrucht zij verhaaste vervulling van den wensch, die ons allen niet slechts digt aan, maar diep in het harte ligt: Heer! Uw koningrijk kome!

Het oogpunt waaruit de Zending de niet-christelijke godsdiensten in Nederlandsch-Indië te beschouwen heeft.

Het is op het gebied der Zending van het grootste belang, dat men zich behoorlijk rekenschap weet te geven van de toestanden, die men aantreft bij de onderscheidene volken, tot welke men zich wendt om het Evangelie te verkondigen, het Godsrijk op aarde uit te breiden. Men heeft rekening te houden met de maatschappelijke toestanden, zoowel als met de godsdienstige. Zonder dat werkt men in den blinde, en hangt het van het toeval af, of men goed dan kwaad sticht, in zijne pogingen slaagt, dan wel zich onmogelijk maakt.

„Kwaad stichten, zich onmogelijk maken" is dat bestaanbaar met eene zuivere evangelie-verkondiging?

Ja, M. HH.! dat is mogelijk, en feitelijk bewezen.

Als een Zendeling op een' marktdag meent de menigte het Evangelie te kunnen prediken, deze hem ontwijkt, en hij ze vervolgt tot in winkels, zonder dat hij eenig gehoor krijgt, en eindelijk onder de beschimping van het volk de eenzaamheid dient op te zoeken, dan zie ik in hem geen' martelaar maar een' onhandigen dienaar zijns Meesters. Noch tijd, noch plaats, noch wijze van evangelisatie waren daar goed gekozen. Als een ander Zendeling eene danspartij wil gaan verstoren, door dáár het zondige en het Gode ongevallige van het dansen te gaan verkondigen en bekeering te prediken, maar daar wordt afgewezen met een: „Mijnheer! in de kerk zijt

gij meester, hier in mijn huis ben ik baas!" dan beklaag ik mijn' medebroeder niet over dat échec, maar beweer, dat het daar noch tijd noch plaats was, om zijne gemeenteleden tot zijn' wil te doen neigen. En als een ander Zendeling bij een fosso meent den heidenen met beter licht te moeten bedeelen, maar de afwijzing een' vorm aanneemt, ongewoon bij dit anders nederige, gedweeë volk; dan wordt het maar al te duidelijk, dat de tijd en gelegenheid voor evangelieprediking daar al zeer slecht gekozen waren. Als elders de Zendelingen zich, beijveren om door het kwistig verspreiden van Bijbels, gedeelten des H. S. of tractaatjes de komst van het Godsrijk te bevorderen, dan acht ik, dat papierhandel en drukkerij het meeste voordeel hebben genoten van dien ijver, want het eigenlijk doel wordt niet bereikt.

M. HH.! Ik schroom niet om zelf, als Zendeling, die misgrepen in het werk der zending aan te wijzen. Ik weet, dat men op dit gebied nog veel heeft te leeren; maar ook, dat in menig opzigt op godsdienstig en intellectueel gebied in ons eigen vaderland soortgelijke aberraties zijn aan te toonen. Bovendien, gelukkig zijn verkeerdheden, als ik boven aanhaalde, bij de Zendelingen van ons Genootschap zeer zelden, en andere dergelijke nooit voorgekomen. Eindelijk zijn wij niet solidair verantwoordelijk voor hetgeen door enkelen wordt verrigt, of op het zendinggebied buiten onze vereeniging plaats vindt. Maar daarom past dan ook de veroordeeling van „met onmagt geslagen" te zijn, in dit opzigt zeker niet op de zending, zooals zij door ons wordt vertegenwoordigd.

Neen, in den letterlijken zin kan er in den regel geen sprake zijn van evangelie-verkondiging of prediking onder heidenen en mohammedanen; wel meest

van voorbereiden, opleiden, opvoeden tot het Christendom, van zaaijen in veelvuldigen zin en op velerlei gebied, met het doel om alles te doen zamenwerken tot de komst van het Godsrijk. En ook bij die methode kan men onmogelijk regels stellen, die men voor elk volk en bij elken godsdienstvorm, dien men aantreft, volgen kan. Eene andere wijze van werken dient men te kiezen voor den Javaan, eene andere voor den Sumatraan, Dajak of Boeginees, en eene andere voor de Alifoeren en andere volken, die nog op den laagsten trap van ontwikkeling staan; - en alweder: eenen anderen weg van toenadering moet men zoeken bij den mohammedaan, eenen anderen bij den heiden.

Evenmin als men eene staatsregeling kan ontwerpen, die voor alle hemelstreken passend is, evenmin als men bij opvoeding en onderwijs, behoudens algemeen toe te passen beginselen, voor alle volken dezelfde methode volgen kan, evenmin kan men voor de Zending eene algemeen geldende methode aanwijzen.

Daarom juist is het van groot belang de godsdiensten, elk afzonderlijk, uit het oogpunt der Zending te beschouwen, opdat men zich rekenschap kunne geven van de wijze, waarop men langs rationelen weg, d. i. in verband met het bestaan dier godsdiensten, dient te werken.

De voornaamste godsdiensten in Nederlandsch-indië zijn het Heidendom in zijne verschillende nuancen en het Islamisme. Wij kunnen in dit algemeen overzigt natuurlijk niet stil blijven staan bij het Hindoeisme, op Bali, of bij de Bedoeeis in de Preanger of bij het Heidendom op het Tĕnger-gebergte. Wij bespreken slechts in het algemeen de beide genoemde hoofdgodsdiensten.

Het Heidendom van den Oost-indischen archipel wordt, wat de hoogte van zijne ontwikkeling aangaat, al dadelijk

gekenmerkt en bepaald door de ontwikkeling der volken, bij wie wij dat waarnemen, in maatschappelijken zin. De intellectuele ontwikkeling van een volk is ook de standaard van zijne ontwikkeling op godsdienstig gebied: dezelfde schoone kunstgewrochten, die men op het gebied van beeldhouw- en bouwkunst vindt bij de Hindoes, vindt men ook in hunne wijsgeerige gedachtenuitingen en bespiegelingen op godsdienstig gebied; dezelfde armoede aan kunstzin en intellectuele ontwikkeling, die men aantreft bij de Papoea, geldt evenzeer voor die der gedachten en uitingen in godsdienstig opzigt. Ik noemde u de beide uitersten: het hoogste en het laagste standpunt van godsdienstige, zoowel als van maatschappelijke en intellectnele ontwikkeling onder de heidenen; daar tusschen liggen de nuancen in beiderlei opzigt.

Het Heidendom van den Nederlandsch-indischen archipel nadert nergens de hoogte van ontwikkeling van dat der Hindoes; de volken die het bezitten, staan allen op lager trap van maatschappelijke en intellectuele ontwikkeling, en enkelen dalen zelfs beneden het peil van eigenlijk gezegde ontwikkeling; en zoo is het ook met hun' godsdienst gesteld.

Van daar dan ook, dat men onder die volken geen boeken of geschriften vindt, die tot leiddraad strekken van hunne godsdienstige onwikkeling, al hebben zij ook enkele aanteekeningen of bepalingen voor den ritus.

Evenmin is er onder al de heidensche volken van den Nederlandsch-indischen archipel eene enkele persoonlijkheid aan te wijzen, die van magtigen invloed is geweest op het volk, en daardoor den stempel van zijn leven en werken op den volksgeest heeft afgedrukt. Wel zijn hier en daar sporen van enkelen, die eene of andere hervorming bragten in den godsdienstigen zin huns

volks, of ook offers of andere vormen instelden, zooals wij onder de Alifoeren der Minahassa Warere en Muntuüntu kunnen noemen; maar behalve die enkele teekenen van regtstreekschen invloed op het invoeren van uiterlijke vormen, moet men de ontwikkeling der godsdienstige ideeën meer toeschrijven aan het volksgenie, voor zoover dat woord hier van toepassing mag zijn, of wil men liever, aan het voortwerken en de uitingen der volksgedachten op godsdienstig gebied.

Daardoor is bij de meest ontwikkelde volken van den Oost-indischen archipel ontstaan eene min of meer uitgewerkte en in-een-sluitende godenleer, van polytheïstisch karakter, met enkele gegevens voor een oorspronkelijk bestaan hebbend monotheïsme. Daarbij vindt men dan ook aanwijzingen voor de vereering dier goden, zich uitsprekende in gebeden, soms van treffenden inhoud, wel eenvoudig, maar toch niet zonder poëtischen gloed. Verder het brengen van offers tot dank voor goede oogsten, en het afsmeeken van hulp tegen ziekten en ongevallen, en het afwenden van rampen.

Bij onderzoek naar het karakter dier offers bevindt men, dat die goden zeer menschelijk gedacht, en dus gediend worden van spijs en drank, die altijd worden toegediend in de vormen, die bij het volk meest gewoon en gezocht zijn. Over het al of niet aanvaarden en gebruiken van het aangeboden offer door de goden bekommert men zich volstrekt niet, en de huis- of wouddieren doen er zich aan te goed.

Omtrent de eigenschappen, het karakter en de werkzaamheden der goden vindt men meest noties en opzettelijke aanwijzingen in de legenden en in sommige zangen bij de offerfeesten in gebruik.

In die legenden en zangen en spreekwoorden en

raadsels dier volken is ook de schat van de zedekunde des volks neergelegd, die ons soms in verrukking brengt door de zuivere zedelijke strekking, bij eenvoudigen, maar dichterlijken vorm. Schifting van edel en min edel gehalte is er niet; maar men krijgt een beeld van het volkskarakter en eene aanwijzing van de ontwikkeling van het denken, zoowel als van het gevoel dier volken, en van hun' aanleg tot verdere ontwikkeling in een en ander.

Het natuurleven dier volken treedt veelal duidelijk te voorschijn; bij de meesten echter reeds door bepaalde zeden en gewoonten tot betamelijke vormen gebragt, die veel van het aanstootelijke voor ons Westerlingen verliezen, als men in de inlandsche zamenleving goed is doorgedrongen.

Bij de volken, die nog op lager trap staan, als de zwervende visschers, straks als het hun lijkt veroveraars, of ook de wilde stammen, die nog geen geregelde maatschappij vormen, staat ook het godsdienstig bewustzijn veel lager, en vindt men alleen in enkele talismans en fetischen en absurde bijgeloovigheden sporen van een donker gevoel omtrent iets hoogers of magtigs buiten hen, de sporen van godsdienst in den laagsten vorm terug. De Badjo's, afkomstig van de Wadjoreezen op de Westkust van Celebes, en nu hier dan daar langs de kusten of op eilandjes hun verblijf houdende, alsmede sommige stammen die tot de Papoea behooren, moeten onder de laatsten gerekend worden.

De laatstgenoemden kunnen voor de zending nog niet in aanmerking komen, en doet men het, dan is het met verspilling van kostelijke krachten, en met voorbijgang van andere volken of stammen of eilanders, die reeds op veel hoogeren trap van maatschappelijke ontwikkeling staan, en bij wie men wegens de betere voorwaarden,

als het bestaan, eener gevestigde maatschappij met bepaalde zeden en gewoonten en tevens meer ontwikkeling van behoeften aan godsdienst, veel meer kans op welslagen heeft. Zulke gevestigde maatschappelijke inrigting bij zuiver heidensche volken, is het schoonste en vruchtbaarste terrein voor de Zending. Zoo was de Minahassa; zoo had Bolaäng-mongondou kunnen zijn; zoo is het landschap Posso in de bogt van Tomini, en zoo zijn enkele stammen op Almaheira, Cerâm, Borneo en Sumatra, waar het Islamisme nog niet is doorgedrongen.

Van eigenlijk gezegd fanatisme vindt men onder die volken niets, tenzij men het opwekt door provocatie. Zij zullen u bij hunne offers en feesten welwillend, zelfs met voorkomendheid ontvangen, en u zelfs uitnoodigen deel te nemen aan hunne feestelijke maaltijden. Zij kunnen zich geen voorstelling vormen, dat men daartegen eenig bezwaar zou kunnen hebben. Maar in dergelijke stemming van vrijzinnige tolerantie moet dan ook de Zendeling onder hen verkeeren. Begint hij met in een of ander opzigt tegenzin of afkeer te toonen, doet hij gevoelen, dat er eene klove is tusschen hem en de bevolking, dan werpt hij zelf een' scheidsmuur op, en de heidenen zullen leeren hun eigen terrein te bewaken en te verdedigen. Dan ontstaat er strijd, en de pogingen der Zending om tot haar doel te geraken, zullen met veel meer bezwaren te kampen hebben, dan langs vreedzamen, rationelen weg. Als een Zendeling in die offerfeesten duivelsdienst ziet, en het godsdienstig geloof der heidenen voor leeringen van den Booze verklaart, dan maakt hij zichzelven aanvankelijk onmogelijk, en is zelf oorzaak dat hij een' langen, moeijelijken strijd zal hebben, waarbij hij onnoodig zichzelven en anderen martelt, en eindelijk ligt kan bezwijken.

Het was een groote fout toen WULFRAN aan den Frieschen koning RADBOUD het bekende antwoord gaf, op eene zoo wélgemeende en belangrijke vraag. En evenzoo was het verkeerd dat ELLIOT tot een Indiaansch opperhoofd sprekende, de legenden zijner voorvaderen bestempelde met den naam van ingevingen des duivels. Beiden WULFRAN en ELLIOT bedierven hun eigen werk.

Maar het is niet de Zending als zoodanig, die daarvoor aansprakelijk is. PAULUS, de groote heidenapostel handelde anders, en zijne verlichte volgelingen op het zendingveld doen niet als dezulken, en daarom mag dan ook de zending in dien geest opgevat niet veroordeeld worden, als met „onmagt geslagen" te zijn.

De Zending, opgevat in de gezonde beteekenis, gaat van andere beginselen uit. Wat zij aan godsdienst of godsdienstige uitingen vindt bij de heidensche volken, zijn haar bewijzen, dat „God zich ook aan die volken niet onbetuigd gelaten heeft," en dat al die sporen van godsdienstzin de bewijzen zijn, dat de heidenen zoeken, of zij God ook tasten en vinden mogten.

Daarom wekt zij geen' strijd, maar zoekt naar aanrakingspunten voor der heidenen godsdienstig geloof met onze christelijke overtuiging; zij knoopt daaraan haar onderwijs of prediking vast, zonder eigenlijk gezegd godsdienstig onderwijs of prediking in optima forma; zij bouwt daarop voort; laat wat strijd zou kunnen uitlokken, verstandig rusten, vormt zoo het godsdienstig denken, en leidt het godsdienstig streven.

De Zending beschouwe die heidensche godsdiensten ook als de vrucht van het godsdienstig denken en streven der volken; zij wete eerbied daarvoor te koesteren, en de spranken van waarheid en geregtigheid te waardeeren, die daar als parelen en diamanten verscholen

liggen tusschen allerlei onnutte en onoogelijke omwindselen. Zij zijn voor haar de aanrakingspunten, die zij bezigt tot uitgangspunten bij haar streven om de volken tot Christus te brengen.

Het is hier de plaats niet om dit nader uit een te zetten. Voorbeelden van een en ander zouden ons te ver voeren, omdat men zich bij elk volk dient te voegen naar den eigenaardigen toestand, in karakter, in huiselijke en maatschappelijke verhoudingen, naar meer of minder ontwikkeling, enz.

De eigenlijke zendingmethode onder die volken moet zich geheel en al uitdrukken en in haar streven doen kennen, als opvoeding en nog eens opvoeding, van den aanvang der werkzaamheden tot de vorming van de christengemeente, ja nog lang gedurende haar gevestigd bestaan als zoodanig.

Hoe dit aan te leggen, kan ik hier slechts aanstippen.

In de eerste plaats behoort de Zendeling onder het volk te leven, dat nog in eene andere beteekenis dient te worden opgevat, dan onder het volk te wonen. Hij moet zich daartoe meester maken van de taal, de eigen taal des volks, en het niet eene vreemde taal opdringen, tot zijn gemak welligt, maar tot schade van het werk. De studie der taal zal hem doen binnendringen in de gedachtenwereld des volks, en is hem van onberekenbaar nut om hem den weg tot het verstand en het hart des volks te toonen en te banen.

Hij moet grondige kennis krijgen van het maatschappelijk en huiselijk leven des volks door dagelijkschen omgang. In hunne huizen, op den akker, in het bosch moet hij te huis zijn, in lief en leed moet hij de vriend van allen worden; bij ziekte en dood, bij geboorte en huwelijk, overal moet men hem deel zien

nemen, voor zoover volkszeden en gewoonten dat medebrengen, even gelijk ook zijn huis voor het volk ten allen tijde toegankelijk moet zijn. Ook hij bouwt en werkt, ook hij legt plantsoen aan, zij het slechts om mede te doen; kortom hij leeft het volksleven in zekeren zin mede . . . . Welnu, ziet gij daar niet tal van gelegenheden tot zaaijen; wordt niet des zendelings leven zelf eene opvoedende kracht te midden des volks?

Als de tijd er rijp voor is, stichte hij scholen voor de jeugd, maar zorge, dat zijn onderwijs geheel paedagogisch zij, overeenkomstig de natuur en den aanleg, en met het oog op de werkelijke behoeften des volks. De misslag van overdrijving en eenzijdig streven in intellectuele rigting vermijde hij, om meer oog te hebben voor de practische waarde van het onderwijs en de behoeften des volks. Niet alleen het oog worde geoefend, maar ook de hand, om daardoor den grondslag te leggen voor de industrieele ontwikkeling des volks.

Hij toone, dat de materieele belangen des volks hem ter harte gaan, en ga vóór om, zooveel in zijn vermogen is, die te bevorderen. Dat kennis van handenarbeid hierbij grooten dienst kan doen, zal duidelijk zijn. Die practische ervarenheid maakte JOHN WILLIAMS en menig ander Zendeling groot in de oogen des volks, en gaf hun een zedelijk overwigt, dat voor de goede leiding, en het bevorderen der volkswelvaart van grooten invloed was. Kortom, de zendeling zij volksman in de beste beteekenis des woords: een OBERLIN in de heidenwereld.

Eindelijk kweeke hij pépiniaires voor beschaving en Christendom in zijn eigen huis, — jongelieden van beiderlei kunne, onder leiding van hem en zijne vrouw, om hen later in de plaats zijner inwoning of in andere plaatsen als een lichtverspreidend element te doen medewerken aan het groote doel, dat hij zelf beoogt.

Naar spoedige g e m e e n t e v o r m i n g heeft hij niet te trachten. Zijn streven moet niet zijn door de gemeente tot het Christendom, maar veeleer door het Christendom tot de gemeente.

En de dogmatiek?

Wel, M. HH.! laat ons dat schrikbeeld van de veroordeeling der zending goed in oogenschouw nemen.

De eerste Zendelingen der Minahassa, de grondleggers van het groote werk, dat daar is tot stand gekomen, waren allen piëtisten vom Hause aus, en met hart en ziel het piëtisme toegedaan, dat zich niet uitte in doode vormen, maar in werkdadig godsdienstig leven. SPENER, FRANCKE, SCHADE en JAENICKE waren hunne mannen. Hunne dogmatiek was bovendien de Luthersch-orthodoxe, zooals deze vijftig jaren geleden in Duitschland den boventoon had. Met minder voordeelige gegevens zou men meenen al niet te kunnen werken op het zendingveld! Stelt u gerust, M. HH.! In de praktijk gingen de hoekige kanten van hunne dogmatiek spoedig verloren, want bij intuitie, zoo niet ook door gezonde redenering, begrepen zij daarmede niets te kunnen uitrigten, evenmin als een Zendeling van moderne rigting iets kan doen met zijne philosophie en kritiek.

Of zij dan alle dogmatiek ter zijde lieten? Och neen! De 12 artt. des geloofs bevatten reeds dogmatiek te over om dat te kunnen veronderstellen, en die artikelen waren bij het onderwijs in godsdienstwaarheden – in de catechisatie – tot grondslag gelegd. Maar bij dat alles was het eene gelukkige inconsequentie, dat bij al dat onderwijs niet de eigenlijke dogmatiek, maar de vorming tot een Gode welgevallig, christelijk leven den boventoon behield, en de vorming van gemeenten en later hare ontwikkeling mogen gezegd worden niet te zijn ontstaan

ter oorzake of door middel van de dogmatiek, maar niettegenstaande hare aanwezigheid, meest door de persoonlijkheid der Zendelingen. Trouwens men bepaalde zich meest tot de hoofdzaken, en die worden in mindere of meerdere mate door iederen Zendeling nog behandeld op zijne wijze, terwijl de praktische toepassing op het leven bij allen de hoofdtoon en strekking blijft. Maar meest van alles wordt Jezus den volke voorgesteld in zijn leven, en werken, en leeren; en daarin vinden allen onwillekeurig het voornaamste bestanddeel van wat zij als godsdienst-onderwijs aan het volk meenen te moeten brengen.

Omtrent het Islamisme uit het oogpunt der zending beschouwd, moet ik met meer voorzigtigheid en voorbehoud mijn gevoelen mededeelen. Toch wil ik mij aan die taak niet onttrekken.

Het Islamisme is u in zijn' oorsprong en wezen en verbreiding bekend. Ik heb dus slechts te spreken over den Islam in den Nederlandsch-indischen archipel.

Over het geheel is de Islam in den Oost-indischen archipel van veel minder gehalte, dan op het vaste land van Azië. Wel heeft men ook in den Archipel den koran, maar niet zoo algemeen, en hij wordt nog minder verstaan. Bovendien is het Islamisme op Java vermengd met oud-heidensche en hindoesche elementen, en op Celebes, Borneo en Sumatra met de heidensche overblijfsels van den vroegeren godsdienst dier volken. Wel kennen de mohammedanen van den Archipel den naam van MOHAMMED, en vereert men hem als profeet, maar van zijn leven en werken is daar weinig bekend – uitgezonderd bij enkelen – en zijne persoonlijkheid is dus bij hun godsdienstig leven van weinig of geen' invloed. De

godsdienst zelf is dan ook slechts een vormendienst, zoo veel of zoo weinig men de eischen van den Islam kent, hoewel daaromtrent nog zeer veel verschil bestaat, en men op Java minder ijver vindt dan alleen bij de hadji's, santri's en modin's en hunne omgeving, terwijl men op Sumatra, vooral door den ijver der Wahhabieten meer godsdienstijver aantreft, die zelfs wel kan overslaan tot zelotisme. Celebes en Borneo houden in dit opzigt zoo ongeveer het midden.

En toch heeft men met het Islamisme te rekenen, als met een' wereldgodsdienst met historischen grondslag; met een' profeet, die hoog in eere is, die, naar de stellige overtuiging van zijne aanhangers, goddelijke openbaringen had, en Gods wil heeft nedergelegd in het boek der boeken, den koran. Het heeft wijders, zijnen eigenen tempel, het huis Gods bij uitnemendheid, de kaba, en zijne heilige plaatsen met verpligte bedevaarten; zijne heilige dagen en vaste-tijden; zijne priesters en zijn ritueel, – kortom, men heeft te doen met eenen georganiseerden godsdienst, die in zich de elementen bevat voor een langdurig voortbestaan, en de kracht om propagande te maken. En dewijl de verdere verbreiding van den Islam wordt geacht een der uitnemendste godsddienstpligten te zijn, is de priester en de hadji voortdurend werkzaam om daaraan gevolg te geven, en werkt de aanraking met belijders en voorgangers van eenen anderen propagerenden godsdienst bij hen ligt fanatisme op.

Een heerschend verschijnsel bij het Islamisme in den Indischen Archipel is de massa van absurd bijgeloof, dat zich op ieder gebied des dagelijkschen levens, overal, en in de grilligste vormen voordoet. Het is eene rapsodie van islamsche en heidensche voorstellingen

van al wat geheimzinnigs te denken is omtrent geesten, goede en kwade, onbekende krachten bij mensch of dier of plant: het een al dwazer dan het ander Van daar dan ook de vreemdsoortigste meeningen, en voorstellingen van de werkzaamheden van geheimzinnige magten, het vertrouwen op ngelmoes, talismans, heilige plaatsen, of voorwerpen, waaraan wonderkrachten worden toegeschreven, enz.

Nu moge men van ons standpunt gezien dat bijgeloof niet rekenen te behooren tot den godsdienst als integrerend deel, maar eenvoudig eene vrucht noemen van den geestesarbeid van den mensch om het onbekende te verklaren op het gebied van natuurverschijnselen of van het leven met zijne ziekten, zijnen zonderlingen, schijnbaar toevalligen zamenloop van omstandigheden, enz., het is niettemin zeker, dat het volk al zijn bijgeloof assimileert met den godsdienst, dien het belijdt. Dit geschiedt evenwel niet langs den weg van redeneering maar eenvoudig door dat alles met den godsdienst tot het gebied van het geheimzinnige te brengen, en als zoodanig te vereeren en te vreezen.

Voor de zending komt het overigens tamelijk op hetzelfde neder, welke beteekenis men aan dat bijgeloof hecht. Het op eenigerlei wijze regtstreeks aan te tasten, is zeker een grove misslag, omdat de inlander zou meenen, dat men raakte, aan wat hem heilig is, wat hij tot zijn' godsdienst rekent. De zending heeft in dit geval slechts bedacht te zijn om licht te brengen, het licht dat door eene gezonde beschouwing der natuur en hare wetten verspreid wordt. Tegenspraak zou strijd veroorzaken, en strijd zou fanatisme opwekken. Daarmede wint men niets, en maakt zich en zijne pogingen ter verbreiding van het Christendom onmogelijk.

Ook hier past aan de zending het standpunt om het Islamisme te waardeeren in het vele, dat daarin schoon en goed en zuiver godsdienstig gedacht en geleerd wordt. Er mag geen sprake zijn van duivelsche leeringen of vervalsching van wat bij Israelieten of Christenen zuiver bestond; het is niet met zulke doeleinden ontstaan. Evenmin past het, MOHAMMED te beschouwen als een' valschen profeet, of ook maar op min eerbiedige wijze over hem te spreken; terwijl de koran dient erkend te worden als eene bron van Gods kennis en als wegwijzer voor den godsdienst.

De zendeling heeft in het Islamisme slechts de aanrakingspunten op te zoeken, die in onderscheiden opzigt voor de hand liggen. Hij moet de hoofdwaarheden, in den koran nedergelegd, weten te waardeeren, en den mohammedaan juist daar weten te leiden tot zuiver godsdienstige begrippen. God, de eenige Waarachtige, de Almagtige, de Schepper en Onderhouder van alles, de Bestuurder onzer lotgevallen, de Barmhartige, de Algoede; — 's menschen lot en leven in zijne hand houdende; de Heilige, die het kwade niet wil, en de zonde haat .... zietdaar slechts enkele punten van aanraking genoemd. Volgen: het gebed, weldoen aan ongelukkigen, matigheid, geregtigheid, enz.

Wel zal de zendeling even als PAULUS op den Areopagus, meermalen voorzigtig de bestaande voorstellingen hebben te wijzigen, maar de toon van waardeering van wat in MOHAMMEDS leer schoon en goed is, moet bij dat alles tot grondtoon dienen, terwijl zooveel mogelijk alles vermeden worde wat aanleiding zou kunnen geven tot strijd. Ook hier moet zich dus de methode bepalen tot opleiding tot het Christendom, langs den weg van verstandige, geleidelijke opvoeding. De middelen daartoe

zijn: persoonlijke omgang van den zendeling met het volk; opleiding van het opkomend geslacht door een degelijk onderwijs op de school, waarbij men vooral ook lette op de maatschappelijke en godsdienstige behoeften des volks; en, eindelijk, afzondering der gemeenteleden van de overige corrupte, inlandsche maatschappij, met hare opiumkitten en bordeelen, hare veelwijverij, en dronkenschap, haar bedrog en spel, hare priesters en hadjis, die allen te zamen het volk gedrukt houden onder eenen magtigen invloed, om het naar gelieven te beheerschen, en van elke verandering ten goede af te houden. Môdjô-warnô, de stichting van JELLESMA, op Oost-Java, levert het bewijs, dat langs dien weg evangelisatie op Java mogelijk is; en JANSZ en POENSEN hebben hiervoor nadrukkelijk hunne stem doen hooren, hoewel tot heden geen hulp opdaagde, om hen langs dien weg behulpzaam te zijn. De jongere JANSZ heeft het stoute plan opgevat, zelf eene proef te nemen, hoewel hem tot heden de middelen ontbreken. Wil men voor Java werkelijk iets doen, dan bevordere men daar de evangelisatie door kolonisatie en landontginning. (1)

Julij, 1881. N. GRAAFLAND

---

(1) Zie over dit onderwerp: »Mededeelingen" D. XX blz. 1 en v.v. (*Red.*)

Geen bevoorrechting maar recht. (1)

Eerstdaags zal weder eene conferentie van Zendelingen op Java bijeenkomen. Als belangstellende in de zending en haar voorstaande, moge ik openlijk, zeker in naam ook van anderen, den wensch uitspreken, dat deze conferentie niet ontaarde in een exegetisch en theologisch dispuut, maar zich beperke tot het praktische gebied; dat de Zendelingen door de mededeeling van hunne persoonlijke ervaringen, bouwstoffen aanbrengen tot de wetenschap der zending en zoo elkander voorlichten.

Dat zij, onder andere, ook tot onderlinge overeenstemming, voor zoo veel het verschil van hun arbeidsveld dit toelaat, trachten te komen omtrent hetgeen van de Regeering met het oog op hun' arbeid, kan en mag worden gewenscht, en dat zij deze wenschen formuleeren.

Het zij mij veroorloofd hier niet alleen dezen wensch uit te spreken, maar om zijne vervulling in de hand te werken, ook in herinnering te brengen, al zij het ook niet met volle instemming, het belangrijke stuk „Over de uitbreiding van het Christendom in Nederlandsch Indië" van den redacteur van het Indisch Vaderland, in zijn blad van 16 Maart j.l., eindigende met deze treffende verklaring: „Zonder medewerking der evangelisatie achten wij het geld

---

(1) Dit artikel werd oorspronkelijk opgenomen in het Soerabajasch Handelsblad, van 27 Juli, 1881 en ons met eenige verbeteringen, naar wij vermoeden door den Schrijver, toegezonden. Gaarne verleenen wij daaraan eene plaats in ons Tijdschrift. R.

aan het inlandsch onderwijs besteed voor een goed deel weggeworpen."

De zending, al wordt zij ook meer en meer erkend als eene macht waarmede gerekend móet worden, (zulks geschiedde immers ook onlangs in dit blad?), is er niet aan gewoon, zoo warm te worden aanbevolen in de bescherming en de hulp der Regeering, als in het genoemde stuk geschiedt. Hoe ook met de Zending ingenomen, komt hetgeen daarin gewenscht wordt, mij zelfs al te beschermend, te begunstigend voor. Niet omdat zij begunstiging onwaardig zou wezen, maar omdat ik vrees, dat ze haar niet ten goede zou komen. Immers het is maar al te waar, dat Christendom en Zending zeer ondankbare protégés zijn. Hoe meer men ze vertroetelt, des te slechter worden zij. Laat ze liever strijden en worstelen. Voor de Zending daarom geen bevoorrechting der inlandsche christenen, maar recht. Volstrekt geen de minste handlichting met de wetten in het belang der inlandsche christenen. 't Zou eene premie op de toetreding zijn, en voedsel geven aan min zuivere bedoelingen. Laat de bepalingen van het strafwetboek hen evenzeer treffen als hunne islamietische landgenooten. Wil men de gelegenheid openstellen tot afkoop der heerediensten, men doe dit dan voor allen gelijkelijk. De christen-Javanen, die ijveriger en zuiniger zijn dan de anderen, zullen er toch van zelf het meest door gebaat worden.

Geen afzonderlijke rechtspraak voor de inlandsche christenen, volgens europeesche wetgeving in politie en strafzaken, noch ook in de meeste onderwerpen van het burgerlijk recht. Maar in de eerste plaats regeling van de eedsaflegging voor de inlandsche christenen, zoodat deze niet tegen hun geloof strijdt; en in de tweede

plaats de mogelijkheid, dat de Regenten en de inlandsche Hoofden in het algemeen, ook zij, die in de landraden zitting hebben, christenen kunnen zijn.

Tegen het eerste zal wel geen bezwaar bestaan. Het is alleen nog niet geregeld. 't Is over het hoofd gezien. Tegen het tweede zal men aanvoeren: „Dat is in strijd met den Koran, volgens welken Kerk en Staat één zijn, en dus al de Hoofden met het volste recht nevens hun prijaji-tenue ook het priesterkleed dragen; – in strijd met art. 124 van het reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-indië. De mahomedaansche priesters zouden in het regentschap van een' christen-regent niet aan zijn oppertoezicht onderworpen zijn, volgens de bepaling in dat artikel, en zulk een oppertoezicht is toch noodig."

Ik zal die opmerking niet onjuist noemen. Integendeel. Maar daarom inzonderheid acht ik het noodig, dat de overtuiging doordringt, dat deze bepaling van het regeeringsreglement omtrent de mahomedaansche eenheid van Staat en Kerk, de Regeering er toe voert, om tegen wil en dank de inlandsche bevolking van Java en de eilanden, met eene overwegende mahomedaansche bevolking, te besturen in eenen niet met de scheiding van Kerk en Staat overeenkomenden, het Islamisme bevorderenden en de Zending belemmerenden geest. Zal tegenover de evangelisatie eene waarlijk onzijdige en haar niet bestrijdende wijze van bestuur gevolgd kunnen worden, dan dienen de laatste woorden van art. 124 te vervallen en moet de Regeering doen uitkomen, dat zij, in geval van overgang tot het Christendom, de Hoofden niet zal straffen met verlies van hun ambt of fnuiking van vooruitzicht op verbetering hunner ambtelijke positie. Zou een christen-regent niet tegen mogelijke woelingen van alle gezindten kunnen waken?

Voert de zendeling-conferentie tot een bond, dat deze dan steeds die verandering in de bestuurswijze als noodzakelijk voor den bloei der Evangelisatie, als gevorderd door de vrijheid van godsdienstige belijdenis bepleite, tot dat zij verkregen zij, en intusschen van de Regeering verwerve eene dringende aanschrijving aan zijne besturende europeesche ambtenaren om – welke ook hun persoonlijk oordeel over godsdienst en Evangelisatie zij – die godsdienstvrijheid te eerbiedigen en te beschermen. (1) Die eerbiediging en bescherming wordt niet verleend, wanneer genoemde ambtenaren den overgang van inlanders tot het Christendom bespottelijk zoeken voor te stellen, en geschiedt dit in tegenwoordigheid van of tegenover inlandsche Hoofden, dan heeft dit voor die Hoofden, allicht de beteekenis, dat het Gouvernement, der Evangelisatie bepaald ongenegen is . . . ?

Die eerbiediging en bescherming wordt onthouden, wanneer een besturend ambtenaar, die zijn europeesch personeel, door des Zondags het bureau te sluiten, den rustdag gunt, maar als 't ware opzettelijk op dien dag op tournée gaat, ook naar christengemeenten, om daar de koffietuinen te inspecteeren, de keuze van een dessahoofd te leiden, of iets anders te doen, wat de menschen in het deelnemen aan de godsdienstoefening belemmert, en toch even goed op een' anderen dag had kunnen geschieden; terwijl zij soms meer sympathie voor den Islam aan den dag leggen, door o. a. ongevraagd op de inlandsche school des Vrijdags vrij af te geven.

Geen bevoorrechting maar recht voor de Zending vragende, acht ik, dat de bij Staatsblad 1874, No. 99

(1) Hoezeer ik het overigens met den geachten Schrijver eens ben, zoo moet ik hierin van hem verschillen. Het ligt niet op den weg van zendelingen, allerminst van een' zendelingenbond zich tot de Regeering te wenden in zaken van Bestuur. N.

toegekende subsidie aan bijzondere inlandsche scholen niet aan de zendingscholen mag onthouden worden, daar die scholen voor mahomedaansche en christen-inlanders gelijkelijk openstaan. Is het niet of de Regeering door de latere verklaring, dat zendingscholen van de subsidie aan particuliere inlandsche scholen te verleenen, verstoken blijven, daardoor uitdrukkelijk wil doen uitkomen: medewerking van alle particulieren, welke dan ook, is ons welkom, mits de particulier maar geen zendeling zij. Het Britsch-indische gouvernement handelt in deze onpartijdiger. Terwijl het onderwijs in de scholen der engelsche zendelingen wellicht eene meer kerkelijke en godsdienstige kleur heeft dan in de hier door de zendelingen voor de geheele bevolking toegankelijk gemaakte scholen, genieten in Britsch-indië al de zendingscholen ondersteuning van den Staat.

Wordt door ons voor de zendingscholen gelijke subsidieering gewenscht als van al de andere inlandsche scholen door particulieren opgericht –, op grond, dat het Gouvernement aan controleurs en civiele gezaghebbers, soms, in tijden van epidemieën, ook ook aan landheeren, medicijnen verstrekt ten behoeve der inlandsche bevolking, acht ik, dat aan de zendelingen, die, althans sommigen hunner, zooals de uitgezondenen door het Nederlandsche zendelinggenootschap te Rotterdam en de Doopsgezinde vereeniging, eene bepaalde opleiding ontvingen met het oog op de hulp aan zieken te bewijzen, onder toezicht van den meest nabij zijnden civielen geneesheer, mede de meest gebruikelijke medicijnen van gouvernementswege moesten worden verstrekt.

Het Gouvernement, dat, bedrieg ik mij niet, onlangs een' zendeling eene gratificatie schonk voor op zijn verzoek door dezen verleende geneeskundige hulp, zal den zen-

delingen het verleenen daarvan niet willen bemoeilijken noch verbieden. Dit niet doende, komt het mij voor, dat het belang der inlanders, diep in de binnenlanden nabij zendingposten wonende, eischt, dat de zendelingen in dezen hunnen bijstand, niet door de kosten der medicijnen beperkt worden. De op eene hoofdplaats, waar een civiel geneesheer gevestigd is, wonende zendelingen zouden voor deze hulp niet in aanmerking behoeven te komen.

Eischt de rechtvaardigheid, dat voorzien worde in de regeling van den rechterlijken eed door de christen-inlanders voor den landraad af te leggen, niet minder noodig is eene goede regeling van de huwelijksvoltrekking tusschen christen-inlanders, de gevolgen van dat huwelijk en zijne mogelijke ontbinding, benevens eene regeling van het erfrecht. Ik bedoel hierbij bepaald voor de christen Javanen, — voor de Molukken en Menado is dit immers reeds geregeld? — en voor die op Sumatra en Borneo. Hoe spoediger deze zaken goed geregeld worden, hoe minder gevaar dat moeilijkheden uit het toenemen van het getal inlandsche christenen ontstaan.

Met onwelwillendheid, met onverschilligheid mag de zending niet worden behandeld door een, — ik zeg thans niet christelijken Staat, — maar eene westersche niet mahomedaansche mogendheid; al ware het maar alleen daarom niet, dat de zending de heerschappij van dien Staat steunt. In Engelsch-indië hebben de zendelingen meermalen opstanden voorkomen. In de streken, waar zij den meesten invloed uitoefenen, wordt de gehechtheid der inlanders aan de Regeering versterkt.

Tijdens den grooten britsch-indischen opstand, in 1857, bleven de districten, waar de zendelingen werkten, rustig. Zoo ook zijn de Alfoeren in de bijna christelijke Minahassa geheel op de hand van het Gouvernement. De

trouw der amboneesche soldaten is bekend. De christelijke Bataks steunden bij de Toba-onlusten onze troepen. Valt er eens iets op Java voor, dan zal het hier evenzeer blijken, dat het Bestuur op de javaansche christenen zal kunnen rekenen. Niets verbroedert meer, dan eenheid van godsdienst en eenheid van belangen. Niet alleen eene rechtvaardige maar ook eene verstandige staatkunde schrijft dus voor, de uitbreiding van het Christendom niet alleen niet tegen te werken, maar ook mogelijk te maken. Bevoorrechting zou het in ons oog tegenwerken, evenzeer als onthouding van recht het tegenwerkt.

Men twijfelt er wel eens aan, of het Gouvernement door zijn onderwijs de bevolking wezenlijk vooruit zal brengen. Ook de Heer ENKLAAR VAN GUERICKE, getuige het aangehaalde slotwoord van zijn artikel, loopt er niet hoog meê weg. Wat ons betreft, ik hoorde er over klagen, dat het onderwijs door opgeblazen individuen in discrediet wordt gebracht, en dat het gevoel van zedelijkheid er niet hooger door werd gestemd; dat zij ook, die aan de kweekscholen zijn uitgezonderd, van eenige meerdere liefde tot orde geen gunstige bewijzen gaven.

Ik meen, dat er veel van aan is; maar ik heb ook de gelegenheid gehad om de goede zijde van het Gouvernementsonderwijs te leeren kennen; het moge al niet vormen, dat het ontwikkelt, dat het ambitieuse jongens en knappe mannen kweekt, is niet te wêerspreken.

Of die allen onze vrienden worden? is eene andere vraag. Het is bekend, dat vooral de devote mahomedaansche inlanders ons voor kafirs houden, en ons als zoodanig een diepe verachting toedragen. De Lôndò's zijn hun een gruwel. Een constant verschijnsel is het ook, dat de meest ontwikkelde islamitiesche Javaan, die zelfs in manieren en wijze van doen bijna als een Europeaan leeft, de sterkste anti-

hollandsche en de krachtigste arabische en mahomedaansche sympathiën heeft; dat hij met de hem steeds innig bevriende Arabieren en hun' aanhang, het meest voelt, dat het einddoel van ons optreden hier zijn moet: geheele zedelijke en staatkundige overmacht. Van daar dien ingekankerden haat.

Opvoeding, vorming des harten, is nog iets anders dan Aufklärung, dan het aanbrengen van veel kennis. Egoïsme heeft gewonnen in kracht, door meerdere slimheid en sluwheid, door het gescherpt denkvermogen. Maar grootmoedigheid, gehechtheid, dankbaarheid, toewijding zijn niet gewekt. Urbaniteit is nog geen generositeit, geen noblesse, geen humaniteit. In welk opzicht zijn de beschaafde Turken en Egyptenaren ons nader gekomen? Onrein is de Frank hun steeds gebleven. De volkerenmassa, die de europeesche overmacht niet willen, worden tot haat tegen de christen-volken opgezet door hoofden en drijvers, die den Islam bezigen als middel tot opzweeping en aanhitsing tegen de ongeloovigen. De uitbreiding van het Christendom onder deze volkeren breekt de macht dier drijvers en tegenstanders van den europeeschen invloed. Een staat van westersche overheerschers, de Islam bevorderend, verwekt zich stellig daardoor gevaren.

Moet hij dan de Evangelisatie in bescherming nemen? Neen! Hij vorme geen rijst-christenen. Maar hij belemmere niet den overgang der inlanders tot het Christendom door zijn regeeringsbeleid, regele ook hunne rechten en betrekkingen evenzeer als deze voor hunne islamietische landgenooten geregeld zijn, en onthoude niet aan de zendelingen de hulp, die aan andere particulieren verleend wordt, wanneer deze zich aan den inlander laten gelegen liggen.

Soerabaia, 25 Juli, 1881.

Dr. A. H. CH. VAN LEEUWEN.

